

LAIKMETS UN PERSONĪBA

E. PUKNAS -TRAVIŅA

L. BĒRZIŅŠ

M. APEĻŠ

J. ČAKULS

P. GILUČS

J. TURKOPUĻS

V. PLŪDONS

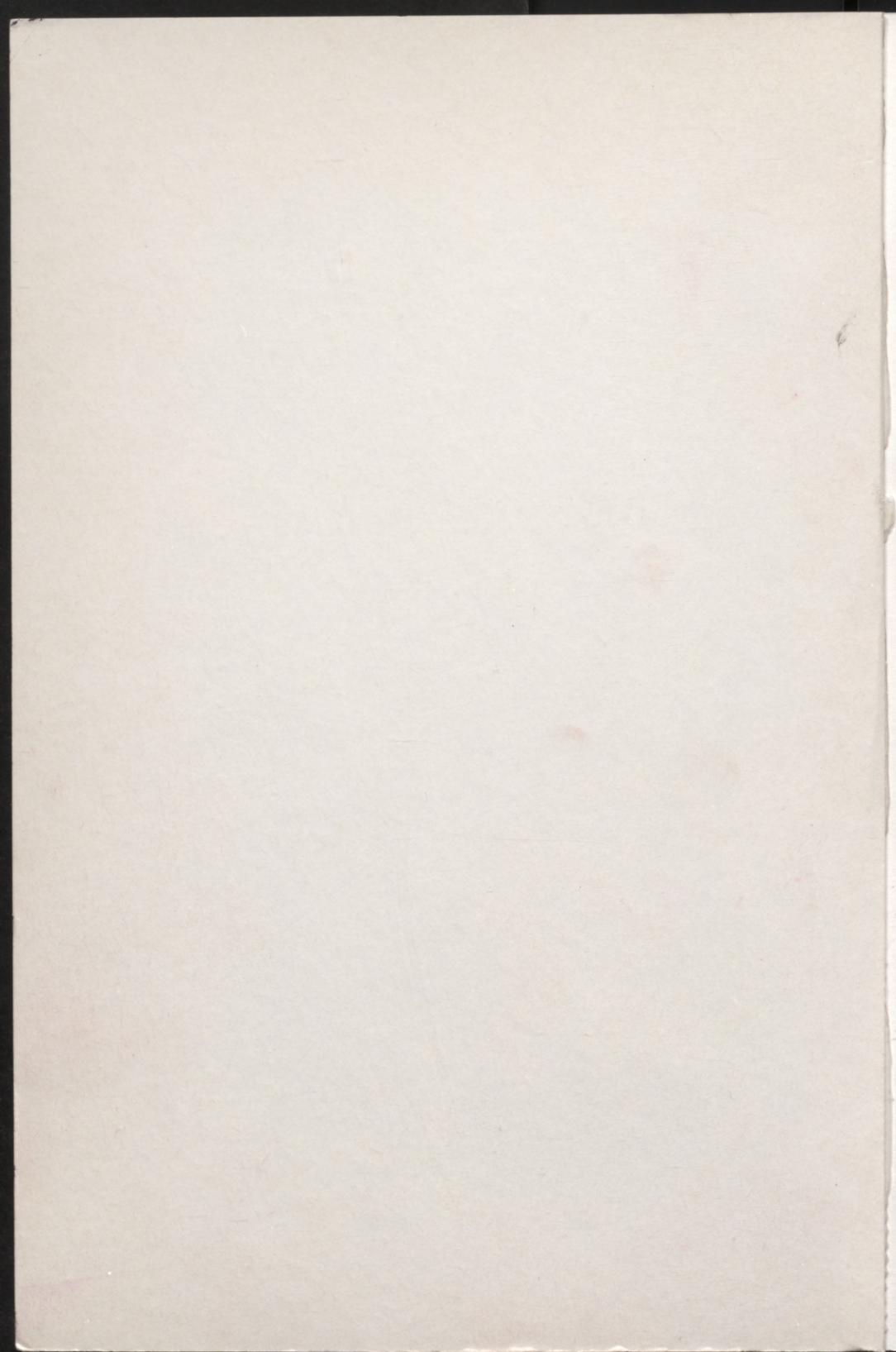
R. UN M. KAUDZĪTES

AUSEKLIS

A. KRONVALDS

G. H. MERĶELIS

J. G. HERDERS

2002-4
6

Latvijas Nacionālā
Bibliotēka

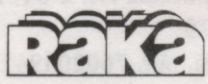
L

Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts
Latvijas Skolu muzeju asociācija

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

1

0300033308

Rakstu krājums "Laikmets un personība" ir aizsākums darbu sērijai par spilgtām personībām Latvijas pedagogijas vēsturē dažādos laikmetos. Krājumā ietvertie raksti tapuši pieredzējušu pedagogu – maģistru pedagoģiskās pētniecības rezultātā. Pētītās personības līdz šim bija vairāk pazīstamas citās nozarēs. Krājuma autori piedāvā pētījumu rezultātus par viņu devumu skolu un pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā, kas var būt saistošs vecāko klašu skolēniem, studentiem, maģistrantiem, doktorantiem, pedagogijas vēstures pētniekiem, visiem, kurus interesē kultūrvēstures un izglītības attīstības jautājumi.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore –
LU asoc. prof. Dr. paed. *AĪDA KRŪZE*

Recenzentes:

LU prof. Dr. habil. psych. *Ārija Karpova*,

LU prof. Dr. habil. paed. *Ausma Špona*

Literārā redaktore – *Liena Henke*

Datorsalikums – *Ilze Reitere*

Izmantoti fotomateriāli no

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas,

Luda Bērziņa memoriālā muzeja,

Ernas Puknas-Traviņas personīgā arhīva

ISBN 9984-15-232-4

© Aīda Krūze

© RaKa, 2000

IU "RaKa", Zvaigžņu ielā 26, Rīga, LV-1009, tālr. 7312668

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 291875

Iespiests IU "RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

SATURS

<i>Aīda Krūze.</i>	Priekšvārds	5
<i>Valentīna Lauziniece.</i>	Johans Gotfrids Herders latviešu tautas kultūras un pedagoģiskās domas vēsturē	10
<i>Ināra Studente.</i>	Garlībs Helvigs Merķelis: personība un pedagoģiskie centieni	34
<i>Laila Grāvere.</i>	Atis Kronvalds un viņa pedagoģiskās teorijas	58
<i>Aija Maslovska.</i>	Āuseklis – tautskolotājs un tautas atmodas veicinātājs	84
<i>Ilga Paula.</i>	Brāļi Kaudzītes – pedagoģijas druvas kopēji	100
<i>Santa Rūja.</i>	Rakstnieks un pedagogs Vilis Plūdons	120
<i>Baiba Kaļķe.</i>	Latgales skolotāji–rakstnieki	140
<i>Silvija Boboka.</i>	Luda Bērziņa daudzpusīgā dzīvesdarbība un bagātīgais mantojums	158
<i>Laura Romanoviča.</i>	Erna Puknas-Traviņa: mākslai un pedagoģijai atdotais mūžs	194

ZATUKS

1	Valentīna Laimone	Alks Krāns
10	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
14	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
26	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
34	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
44	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
54	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
64	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
74	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
84	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
94	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
104	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
114	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
124	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
134	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
144	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
154	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
164	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
174	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
184	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš
194	Arī Krieviņš un viņa draugi	Arī Krieviņš

1924. gada 1. izdevums
120 s. 120 s.

PRIEKŠVārds

Radoša, neatkarīga, lemtspējīga, mainīga, daudzpusīga personība – mērķis, uz ko tiekušies audzinātāji visos laikos. Taču personība veidojas noteiktā laikmetā, noteiktā sabiedrisko attiecību sistēmā. Cilvēkam var pārmest nepietiekamu sevis pilnveidošanu, bet nevar pārmest, ka viņš dzīvojis tajā vai citā laikā. Katram no mums neatkarīgi no mūsu gribas ir atvēlēts noteikts laika sprīdis, bet ko šajā laikā paveicam, tas galvenokārt ir mūsu pašu ziņā. Tāpēc, lai objektīvi analizētu kādas personības būtību, devumu sabiedrībai, jāiepazīst arī laikmets, kurā personība veidojusies un darbojusies. To mēģinājuši ieskicēt visi šā darba autori.

Rakstu krājumā sastopam galvenokārt zināmus vārdus, lielākā daļa minēto personību jau agrāk ir pētītas un apcerētas, taču līdz šim mazāk vai pat nemaz nav atklāts viņu devums skolu un pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā. Visām šīm personībām ir kopīgs pamatvērtību nemainīgais raksturs cauri laikmetu griežiem. "Mainās laikmeti, mainās dzīves apstākļi un ļaužu domas, bet vērtības nemainās," rakstīja J. A. Students. Krājumā ievietotie raksti apliecina izteikto patiesību – visus šos cilvēkus vieno tiekšanās pēc izglītības, mērķtiecība, neatlaidība, darba prieks, spēja dot gara gaismu citiem.

Laikmets un pedagoga personība – tā ir īpaša problēma, kam pievērsušās šī krājuma autore, atklājot savu prasmī pētīt individualitātes konkrētā vēsturiskā laikmetā, izvērtēt viņu atstāto mantojumu.

Katra no personībām, kuru dzīves un darbības apraksti ievietoti šajā krājumā, pelnījusi, lai viņu neaizmirstu. Savukārt darbu autoriem ir gods, bet arī liela atbildība, jo viņu pētījumu rezultāti būs pieejami plašākam lasītāju lokam.

Pirmie krājumā ievietotie raksti atklāj Baltijas vācu progresīvo domātāju J. G. Herdera un G. H. Merķeļa devumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā laikā, kad pretēji Eiropas humānisma un apgaismības tendencēm Baltijā joprojām valdīja dzimtbūšanas tumsa.

Apgaismotāja, humānista, romantiķa, latviešu tautas drauga J. G. Herdera daudzpusīgo dzīvesdarbību, sevišķi pievēršoties viņa devumam pedagoģijā, pētījusi Rīgas Tehniskās universitātes lektore pedagoģijas maģistre **Valentīna Lauziniece**. Līdz šim vairāk pazīstams bija Herders – filozofs, rakstnieks, mazāk – skolotājs un pedagoģisku darbu autors. Šis pētījums, kas balstās uz 23 avotiem latviešu, 8 – vācu valodā un 9 Herdera oriģināldarbiem, apliecina, ka Herdera filozofiskie uzskati bija pamats viņa pedagoģiskajām atziņām un pedagoģiskajai darbībai. Herdera pedagoģisko mantojumu caurvij humanitātes princips, centieni veicināt cilvēku pašapziņu, viņu izglītošanos. Manuprāt, ikvienam lasītājam, bet jo sevišķi skolotājiem, būs interesanti iepazīties ar Herdera pedagoģisko rakstu tulkojumiem (“Ideāla skola”, “Par grāciju skolā” u. c.) un pārlicināties, cik progresīvi, uz nākotni virzīti bija Herdera pedagoģiskie uzskati.

G. H. Merķeļa atstātajam mantojumam pievēršusies Rīgas Tehniskās universitātes lektore pedagoģijas maģistre **Ināra Studente**.

Ikviens lasītājs saista Merķeļa vārdu ar viņa iestāšanos par latviešu cilvēciskām tiesībām, interesi par mūsu tautas kultūru, darbu “Latvieši, sevišķi Vidzemē filozofiskā gadsimtena beigās”. Taču Merķeļa izteikumi par mācību un audzināšanas uzdevumiem līdz šim nav vispusīgi izanalizēti. Darba vērtību palielina Merķeļa oriģināldarbu studijas vācu valodā.

Analizējot Merķeļa devumu pedagoģiskās domas attīstībā, autore lieto profesora J. Anspaka ieviesto terminu “pedagoģiskie centieni”. Jā, tie ir centieni un ideju līmeņi paliek vēl ilgi pēc Merķeļa, taču šiem centieniem ir būtiska nozīme, jo tie rosina tautu uz atmodu un vēlāk rod atbalsi jaunlatviešu darbos, kas liek pamatu pedagoģijai kā zinātnei Latvijā.

Krājumā iekļauti kopsavilkumi no maģistra darbiem par diviem spilgtākajiem jaunlatviešu kustības pārstāvjiem – Ati Kronvaldu un Ausekli (Krogzemju Miku).

A. Kronvalda personību un ieguldījumu pedagoģijas teorijas attīstībā aplūkojusi Jūrmalas Pumpuru vidusskolas skolotāja pedagoģijas maģistre

Laila Grāvere. Viņas iecere nav bijusi no vieglajām, jo pedagoģiskās domas pētnieki ir vispusīgi izvērtējuši A. Kronvalda darbu pedagoģijas zinātnes attīstībā Latvijā. Taču autorei ir savs skatījums uz problēmu. Viņa cenšas atklāt ne vien A. Kronvalda izstrādātās mācību un audzināšanas teorijas, bet arī vēsturiskās pieredzes izmantošanas iespējas mūsdienās. Autore pauž pārliecību, ka vispusīga A. Kronvalda mantojuma apzināšana var pasargāt mūs no pūlēm “atklāt jau atklāto”. Darbs balstīts uz kultūrvēsturisko pieeju pedagoģijā.

Ausekļa – tautskolotāja un tautas atmodas veicinātāja personību pētījusi Bērnu un jauniešu centra “Daugmale” koordinatore pedagoģijas maģistre **Aija Maslovska.**

Tikai personība var sekmēt augoša cilvēka veidošanos – to vēlreiz apliecina Ausekļa attīstības ceļš. Darbu caurvij nacionālā ideja, kam pakārtota Ausekļa dzīve un darbs: šo ideju viņš apdzied dzejā, apraksta prozas darbos, uzsver savos pedagoģiskajos rakstos, runājot par skolēnu audzināšanu “krietnā garā” un tautasdziesmu izmantošanu tautskolā. Autore uzsver Ausekļa centienus ar katru savu darbu tautu audzināt, sīkāk pakavējoties pie “Paidagoģiskās gadagrāmatas” kā pirmās latviešu autora publicētās grāmatas pedagoģijā.

Tik spilgtu personību kā Atis Kronvalds un Auseklis mūsu pedagoģijas vēsturē nav daudz, tāpēc pozitīvi jāvērtē tendence laiku pa laikam atkal atgriezties pie viņu devuma, it sevišķi šobrīd, kad latviskuma, tautiskuma ideja, nacionālās identitātes problēma no jauna godā ceļama.

Rīgas 72. vidusskolas skolotāja pedagoģijas maģistre **Ilga Paula** lasītāju vērtējumam nodod sava pētījuma rezultātus par brāļiem Kaudzītēm un viņu ieguldījumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā. Rakstot par skolotājiem Kaudzītēm, autore atklāj viņu interesantās darba metodes, stāvokli Latvijas skolās pirms vairāk nekā 100 gadiem, brāļu Kaudziņu darbu mācību grāmatu sarakstīšanā. Manuprāt, lasītājam interesanti būs I. Paulas uzskati par brāļu Kaudziņu pedagoģiska satura rakstiem, darbiem “Mērnieku laiki” un “Izjurieši”.

Skolotāja I. Paula māca latviešu valodu un literatūru krievu bērniem, un, kā liecina viņas pieredze, brāļu Kaudziņu darbi var būt lielisks palīgs mācību un audzināšanas darbā. Autore ir pārliecināta, ka R. un M. Kaudziņu pedagoģiskās atziņas ir aktuālas vēl joprojām.

Rīgas 2. vidusskolas skolotājas pedagoģijas maģistres **Santas Rūjas** raksta pamatā arī ir viņas maģistra darbs. Pētījums bija velte V. Plūdoņa 125. dzimšanas dienai.

Rakstnieka V. Plūdoņa vārds ikvienam no mums ir zināms kopš bērnības, taču par skolotāju Vili Plūdoni zinām visai maz. Viņa devums pedagoģijā ir pētījuma vērts, jo 38 gadus viņš atdevis skolai un pedagoģiskās domas veicināšanai. "Prasīgs, bargs, bet cienīts skolotājs," tā V. Plūdoni raksturo darba autore, atklājot viņa veikumu mācību grāmatu izstrādē, latviešu valodas un literatūras metodikas pilnveidošanā, audzināšanas teorijas bagātināšanā.

Ieskatu pedagoģiskās domas attīstībā Latgalē sniedz LU lektore doktorante **Baiba Kalķe**. Būtiskas pārmaiņas izglītības paradigmā notikušas Latvijā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados. Nozīmīgu darbu šajā laikā veikuši Latgales skolotāji-rakstnieki. Īpaši aktīvi darbojušies Latgales literāti Meikuls Apels, Jezups Cakuls, Pēteris Gilučs un Jons Turkopuls, organizējot interesantu skolas dzīvi, publicējot laikrakstos un žurnālos pedagoģiskus rakstus par aktuālām tā laika problēmām, kā arī mācību grāmatas, kas domātas latgaliešu bērniem.

Par Ludi Bērziņu rakstīts daudz. Ar viņa mazdēla Kristapa Keggi atbalstu Luda Bērziņa dzīvi un darbību pētījuši pedagoģijas maģistri Laima Poga un Edvīns Rāfelds, kā arī citu nozaru pārstāvji.

Pedagoģijas maģistre psiholoģe **Silvija Boboka** veikusi savdabīgu pētījumu, galvenokārt pievēršoties L. Bērziņa personības psiholoģiskā tipa noteikšanai un analīzei, kā arī tā saistībai ar latviešu tautas arhetipiem. L. Bērziņa personības individuālais stils S. Bobokas darbā atklājas jaunā gaismā.

Cilvēks, kas atradis savu īsto aizraušanos, visu mūžu strādā ar vislielāko atdevi, nedomādams par slavu, par sevi "iemūžināšanu", atdod darbam sevi visu. Tāda bijusi Nacionālās operas soliste, vokālā pedagoģe, vienkāršs un labestīgs cilvēks Erna Puknas-Traviņa.

Kas palicis aiz operdziedātājas Ernas Puknas-Traviņas? Operu afišas, programmas, mūzikas kritiķu recenzijas, žurnālistu raksti presē un Alfrēda Kalniņa operas "Baņuta" ieraksts 1947. gadā, kurā Baņutas lomā dzirdam E. Traviņu.

Kas palicis aiz skolotājas Ernas Traviņas? Viņas audzēkņi. Cik viņi guvuši no sadarbības ar vokālo pedagoģi, cik viegli vai grūti tas nācis, kurš gan

ņemsies to izsvērt. Taču šī saikne, kaut neizmērojama, ir visstiprākā, kas saista pagātni ar tagadni un nākotni.

Kas palicis aiz personības – Erna Traviņa? Viņas dzīve – tā ir māksla, māksla – tā ir viņas dzīve – visa, bez atlikuma. Tas arī veido Traviņas personības kodolu, kas ir tā vērts, lai to iepazītu, analizētu un, varbūt, tieši vai netieši ietekmētos.

Tāpēc slavējama ir Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas Mūzikas fakultātes studentes **Lauras Romanovičas** vēlēšanās izpētīt E. Traviņas māksliniecisko un pedagoģisko darbību. Pateicība arī Mūzikas fakultātes vadībai un īpaši Dr. T. Bogdanovai par izpratni un atbalstu pētnieciskā darba temata izvēlē un izstrādē.

Nav pierakstītas plašas mākslinieces atmiņas, kas atklātu viņas uzskatus, atziņas, pedagoģiskās meistarības noslēpumus. Tas ir nokavēts, tāpēc, manuprāt, pareiza ir autores pieeja – stingri vadīties pēc vēsturiskiem dokumentiem, laikabiedru atmiņām, kas ir galvenās E. Traviņas personību raksturojošās liecības.

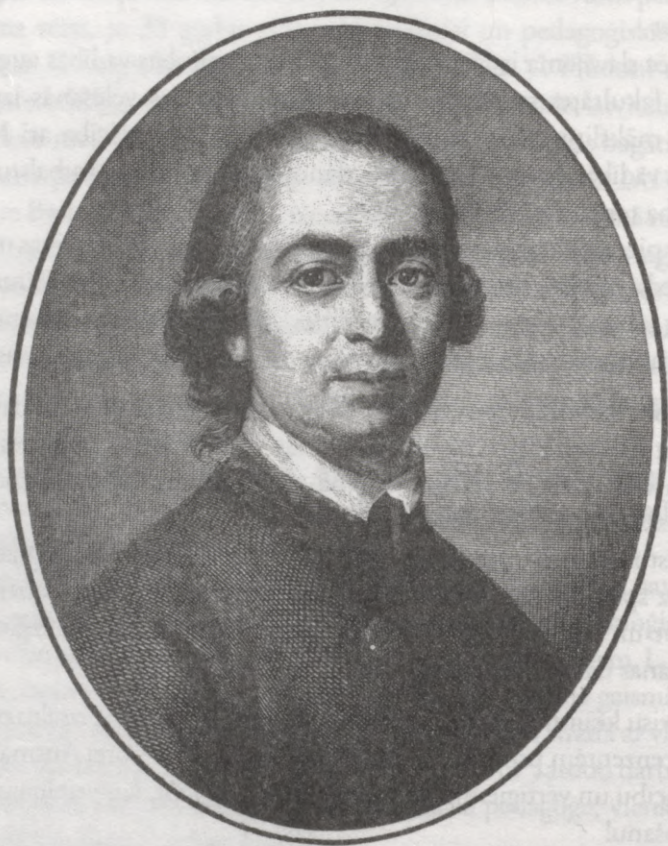
Darbiem ir kultūrvēsturiska un pedagoģiska vērtība, jo tie atklāj dažādu personību daudzveidīgo dzīvesdarbību, tās viņu darbības šķautnes, kam ir paliekoša vieta mūžīgo vērtību sistēmā, mūsu tautas kultūrā un jo sevišķi pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā.

Rakstu krājums ir aizsākums darbu sērijai, jo Latvijas pedagoģijas vēsturē vēl daudz spilgtu personību, kas pelnījušas, lai tās nenodotu aizmirstībai, bet, pētot un saglabājot viņu atstāto mantojumu, veicinātu izglītības un audzināšanas darba pilnveidošanos.

Kā visu krājumā iekļauto pētījumu zinātniskā vadītāja izsaku pateicību darba recenzentēm profesorei Ārijai Karpovai un profesorei Ausmai Šponai par atsaucību un vērtīgiem padomiem. Paldies visiem, kas veicinājuši šī krājuma tapšanu!

Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts un Latvijas Skolu muzeju asociācija būs pateicīga ikvienam lasītājam par priekšlikumiem, ierosinājumiem un interesantu materiālu piedāvājumiem, lai sērija “Laikmets un personība” turpmāk pilnveidotos un rastu sev uzticamu lasītāju loku.

Aīda Krūze

J. J. Lankar

JOHANS GOTFRĪDS HERDERS LATVIEŠU TAUTAS KULTŪRAS UN PEDAGOĢISKĀS DOMAS VĒSTURĒ

(1744–1803)

Literārie avoti par J. G. Herderu

Vērtējot J. G. Herdera dzīvi un darbību kopumā un it sevišķi laika periodā, kurš pavadīts Rīgā, ir izdoti vairāku autoru darbi. Tie ir vācu un latviešu autori, kas raksturo izcilo apgaismotāju, viņa idejas, viņa darbu nozīmīgākās atziņas gan pagājušajā gadsimtā (J. Zīvers, E. Overlahs), gan mūsu gadsimta sākumā (K. Valters, Ā. Būholcs, A. Vegners, R. Klaustiņš), gan mūsu gadsimta 80.–90. gados sakarā ar Herdera 250 gadu jubileju (H. Strods, P. Zeile, V. Šmids u. c.).

E. Overlahs darbā “J. G. Herders kā pedagogs” sniedza Herdera laikabiedru vērtējumus: kāds viņu ir nosaucis par lielo vācu ģēniju, kāds cits ir teicis, ka viņā kā personībā apvienojoties pusducis ģēniju, vēl kāds ir sacījis, ka, lai arī kādai kultūras dzīves jomai viņš pievērstos, viņā slēpjoties bagātīgs un dziļš gara spēks.

R. Klaustiņš rakstā “Herders dzīvē un darbā” teicis ļoti nozīmīgus vārdus par J. G. Herderu: “Lai cik tas dīvaini, tomēr Herders var mūs mācīt mīlēt savu zemi, vēsturi, kuru viņš pirms simts gadiem mīlējis un sapratis.” (3; 287) Autors aplūkoja ne vien Herdera darbību folkloras jomā un nozīmi latviešu tautas vēsturē, bet arī viņa daudzšķautņaino personību kopumā.

Mēs sastopamies ar secinājumu, ka Herdera biogrāfijā var saskatīt daudz pretrunu. Viņš aizvien meklēja atbildes uz daudziem literatūras, reliģijas, vēstures un mākslas jautājumiem. Arī pedagoģija bija tā joma, kur Herderam bija savi uzskati un interešu apvārsnis ļoti plašs. Viņš sludināja brīvas domas un centās aptvert vai visu pasauli. Viņš vēlējās daudz ņemt un daudz dot. Tā R. Klaustiņš rakstīja par Herderu dzīvē un darbā.

Studējot Herdera dzīvi un devumu folkloristikā, lieti noderēja P. Zeiles un H. Stroda darbi.

P. Zeile rakstā "Vairāk nekā Latvijas muižnieki 100 gados" apskatīja Herdera biogrāfijas nozīmīgākos posmus, viņa dzīves un darbības periodu Rīgā no 1764. līdz 1769. gadam, pievērsās šajā periodā uzrakstītajiem darbiem, raksturoja Herderu kā apgaismotāju, humānistu un filozofu, pedagoģu un literātu.

H. Strods rakstā "J. G. Herders un latviešu tautasdziesma" izvērtēja Herdera darbību folkloristikas jomā Latvijā, atklāja galvenos motīvus, kas raisījuši jaunā literāta interesi pievērsties latviešu tautasdziesmu izpētei, to vākšanai un atdzejošanai vācu valodā. Viņš atspoguļoja Herdera sabiedriski politiskos, sociālos uzskatus par latviešu tautu, viņa idejas apgaismības virzienā. Herders atzina tiesības lietot dzimto valodu. Latviešu valodu viņš uzskatīja par līdzvērtīgu citu tautu valodām un kultūrai. Herders uzskatīja, ka progress iespējams, tikai atmodinot to, kas apslēpts nācijā. Viņš aicināja sākt latviešu un igauņu bērnu izglītošanu, izveidot bibliotēkas. "Tiesi Rīgā Herders kļuva par humanitātes sludinātāju, feodālās iekārtas kritiķi, tautasdziesmu atklājēju Eiropas izglītotajai sabiedrībai, jaunā laikmeta aizsācēju tautu un to kultūru vērtējumā," tā rakstīja H. Strods. (5; 147)

Baltijas ekonomikas, politikas, kultūras centrs bija Rīga, un Herders apgrozījās Rīgas "inteliģences ziedā". K. Stavenhāgens savā darbā "Herders Rīgā" atzina, ka "herderiskais" Herderā ir izaudzis tieši Rīgā, jo "Rīgā viņš piedzīvoja dvēseles brīvlaišanu, un Rīga, ko viņš dēvēja par ziemeļu Ženēvu, kļuva Arhimēda punkts, no kura viņš iekustināja savu pasauli". (22; 51)

Mūsdienu vācu filozofs V. Šmids, kurš ir apmeklējis Rīgu un lasījis lekcijas Latvijas Universitātē, raksturoja Herderu kā apgaismotāju un humānistu, kas atbalstīja Vidzemes un Igaunijas sabiedrību centienus brīvi publiski izteikties. Ikvienā zemē, ikvienā provincē būtu jāizveido avīzes, bet

Vidzemē būtu nepieciešams dibināt savu universitāti. V. Šmids uzsvēra, ka izglītības un audzināšanas lielo nozīmi Herders saskatīja indivīda attīstīšanā un sevis pilnveidošanā. Ir nepieciešams pilnīgi atraisīties pašam, audzināt sevi un citus. Domājot par humanitātes principu īstenošanu, Herders minēja izglītību un audzināšanu, darbu un audzināšanu, darbu ar sevi un attiecību veidošanu sabiedrībā. Visbeidzot, V. Šmids salīdzināja Herdera attiecības ar pastāvošo laiku. Herders vērsās pret tiem, kas noniecina savu laiku un labāko meklē pagātnē, – ir jāpievēršas savam laikam, jāstrādā ar to, kas tajā atrodams, un jāizmēģina savi spēki, lai uzlabotu pasauli. Ir jārūpējas par sevi, savu pasauli un dzīvi. V. Šmids uzskatīja, ka Herders ir piemērs tam, kā rodas jaunlaiku subjekts un kā notiek tā transformācija esošajā pasaulē.

Tā kā Herders bija ne tikai rakstnieks, bet arī dzejnieks, atdzejotājs, cieši saistīts ar Latviju un latviešiem, viņa personība ir piesaistījusi mūsu dzejnieku uzmanību. Latviešu lirikas cienītājiem ir pazīstami divi dzejoļi par Herderu: O. Vācieša “Naktī pie Herdera” no krājuma “Nolemība” un M. Čaklā “Herders” no krājuma “Kurzemes klades”.

J. G. Herdera personība un darbība Latvijā

Johans Gotfrīds Herders dzimis 1744. gada 25. augustā nelielā Austrumprūsijas pilsētiņā Morungenā, Kēnigsbergas apriņķī. Bērnība un jaunība aizritēja trūkumā, mācības zēnam sagādāja grūtības, taču viņš ļoti agri spēja izrādīt ievērojamas spējas. Pirmos spēcīgākos iespaidus dzīvē viņš ieguva no Bibeles, dziesmu grāmatas, dabas, mūzikas. Pabeidzis skolu, jauneklis strādāja par rakstvedi pie mācītāja Trešo, izstudēja viņa bagātīgo bibliotēku, tajā skaitā jauno dzejnieku darbus.

1762. gadā, ārsta Švarca-Erla atbalstīts, viņš ieradās Kēnigsbergā, kur uzsāka studijas Medicīnas fakultātē, vēlāk Teoloģijas fakultātē. Paralēli teoloģijai Herders studēja laicīgās zinātnes, filozofiju un literatūru. Starp citām nozarēm Herderu īpaši saistīja estētika, mākslas teorija. Viņš cītīgi apguva angļu valodu, līdz Šekspīru varēja lasīt oriģinālā. Viņš iepazina Ž. Ž. Ruso idejas, klausījās jaunā maģistra I. Kanta oriģinālās lekcijas metafizikā, loģikā, matemātikā, fiziskajā ģeogrāfijā.

Jau Kēnigsbergā Herders publicējās vietējā laikrakstā “*Königsbergische Gelehrte und Politische Zeitung*”, sūtīja rakstus Rīgas laikraksta “*Die Rigaschen Anzeigen*” zinātniskajam pielikumam, piemēram, par svešvalodu mācīšanos.

Pēc Kēnigsbergas universitātes beigšanas ar J. G. Hāmaņa ieteikumu Rīgas Domskolā rektoram Herders devās uz Rīgu, līdzīgi ņemot Kanta novēlējumu “nenoslēgties šaurā amata jomā, bet aktīvi iet sabiedrībā, nenorobežoties no praktiskām jomām, iepazīt cilvēkus un pašam sevi veidot par brīvu un komunikablu personību”. (8; 14) Šo Kanta novēlējumu Herders īstenoja ar uzviju. Rīga Herderu saistīja ar Hanzas savienības pilsētai raksturīgo relatīvi brīvo garu un patstāvību. Herders regulāri satikās ar pilsētas ievērojamākajiem cilvēkiem un brīvāk domājošiem apkārtnējo muižu īpašniekiem. Tieša saikne ar draugiem laukos un ciemošanās pie tiem sniedza Herderam dzīvākos un tiešākos iespaidus par latviešiem un to kultūru. Rīgas periods Herderam bija ļoti būtisks viņa intelektuālajā un garīgajā izaugsme.

Herdera draugu loks bija ļoti plašs. Tas bija grāmatu izdevējs J. F. Hartknohs, pie kura Herders kādu laiku dzīvoja. Hartknohu mājās bieži tika lasīti un apspriesti literāri darbi, daudz tika muzicēti Baha, Mendelsona skaņdarbi. Brāļi Bērensi, Švarcu, Cukerbeku ģimenes, kur Herders ciemojās visbiežāk, ļāva viņam iepazīt un izjust tālaika Rīgas ģimeņu dzīvi. Vēlāk, to atcerēdamies ar mīlestību, cieņu un ilgām, viņš rakstīja: “*Der Umgang in Riga ist leicht und gesellig.*” – “Saiešanas Rīgā ir vieglas un saviesīgas.” (9; 80) Herders atzina, ka iedzīvotāji savstarpēji kontaktējās ar cieņu, viesmīlību, ievērojot tikamus paradumus. Herders tika uzņemts cienīgu pilsoņu mājās. Viņa personība tika iepazīta daudz tuvāk, un, neraugoties uz viņa jaunību, viņam izdevās iegūt atzinīgu vietu sabiedrībā. Viņš piederēja pie vāciski runājošā sabiedrības augšslāņa, kas neuzspieda savu vāciskumu pamatiedzīvotāju daļai – latviešiem, kuri, dzīvojot saimnieciski un cilvēciski ļoti nomāktā stāvoklī, saglabāja savas tradīcijas, valodu, folkloru.

Herders bija piederīgs pie Rīgas brīvmūrnieku ložas “Pie zobena”. Brīvmūrnieku loža bija iedibināta, lai garīgi pilnveidotu personību un cilvēci apgaismības garā. Šajā vidē Herders intelektuāli un sadzīviski atraisījās, viņš dzīvoja šo laiku Vidzemes un Kurzemes cilvēku vidū. 1765. gada 11. oktobrī Rīgā tika atklāts jaunuzbūvētais Rātsnams. Šī notikuma svinīgajos pasākumos piedalījās arī Herders.

Rīga kļuva par Herdera pirmo darbavietu. 1764. gada decembrī, tūlīt pēc Kēnigsbergas universitātes beigšanas, Herders sāka strādāt Rīgas Domskolā par citu pedagogu atvietotāju, palīgskolotāju, pēc tam par pastāvīgu skolotāju. Viņa slodze skolā bija 29 stundas nedēļā.

Paralēli skolotāja amatam Herders kopš 1767. gada darbojās par abu Rīgas priekšpilsētas baznīcu (Ģertrūdes un Jēzus) priesteri. Priestera slodze bija 6 sprediķi 14 dienās. Kad iesvētīja Biķernieku baznīcas jaunceltni, tika dziedāta Herdera speciāli sacerēta kantāte "Dziesmu skaņa pie iesvētīšanas tās Katrīnas baznīcas Biķerniekos". Sava mācītāja sprediķotāja uzdevumu un vietu Herders motivēja ar iespējām veidot vārda iespaida loku – "iesēt vārdu, kas varētu darīt laimīgas cilvēku dvēseles". (8; 13) Herdera paustajās domās sprediķos atklājās skolotāja, pedagoga būtība, kas viņam bija raksturīga ne tikai attieksmē pret skolēniem, jauno paaudzi, bet gan pret visiem cilvēkiem un tautu kopumā. "Cilvēciskā filozofija" bija viņa vismīlākā nodarbe. Tautas audzināšana kļuva par viņa darbības programmu jau Rīgas periodā. Darbs skolā un kalpošana baznīcā pēc savas būtības un funkcijām Herderam bija nešķirami.

Rīgā Herders strādāja arī par pilsētas bibliotekāra J. G. Agelūta palīgu, viņa pārziņā bija plašs filozofijas, jurisprudences un beletristikas nodaļas grāmatu klāsts. Būdamis biežs viesis sava drauga Hartknoha grāmatu veikalā, viņš guva iespēju iepazīties ar jaunākajiem izdevumiem no Eiropas.

Rīgas periods bija literāro studiju piesātināts. Tās sintezējās grāmatā "Fragmenti par jaunāko vācu literatūru" (1767), kas Vācijā guva atzinīgu vērtējumu. Tas rosināja un iedrošināja Herderu turpināt darbu. Tādējādi tapa grāmata trijās daļās "Kritikas meži" (1769). Herders Rīgā veica iestrādes plašākiem darbiem, kuri tika pabeigti un izdoti vēlāk. Rīgā viņš pabeidza Kēnigsbergā iesākto apceri "Kā filozofiju vērst noderīgu tautai" (1769), uzrakstīja daļu no darba "Austrumu arheoloģijas fragmenti" (1769). Turpinājās arī publicistiskā darbība avīzē "*Die Rigaschen Anzeigen*", kurā parādījās viņa apceres un dzejoļi.

Paralēli daudzveidīgajam un saspringtajam pedagoga, bibliotekāra, mācītāja, literāta un literatūrzinātnieka darbam Herders interesējās par latviešu un citu tautu folkloru. Būtībā Herders bija jaunlaiku folkloristikas pamatlicējs, un šis darbs lielā mērā bija saistīts ar Rīgas laiku. Saskaroties

ar latviešu tautasdziesmām un tautas tradīcijām, Herders atzina, ka tautasdziesmas ir nozīmīgs zinātniskās izpētes priekšmets. Par latviešu tautasdziesmām viņš rakstīja: “Viņu dziesmas ir tautas arhīvs, kur izteikta viņu zinātne, reliģija, dvēseles tieksme, senie notikumi, dzīves prieki un bēdas.” (7; 49)

Herders iepazinās ar latviešu sakāmvārdiem un parunām un atzīmēja, ka “sakāmvārdi ir tautas domu un atziņu spogulis, viena no tautas filozofijas šķautnēm”. (8; 21) Tas viss radīja spēcīgu stimulu folkloras vākšanai un teorētiskai apcerēšanai. Tās apzināšanu, publicēšanu, analizēšanu un popularizēšanu Herders uzskatīja par svarīgu literatūras un – vēl plašāk – kultūras procesa sastāvdaļu. Vienlaikus viņš pētīja dzejas nozīmi vācu tautas nacionālajā dzīvē pusfeodālī saskaldītās nācijas vienošanā, kas toreiz bija viena no svarīgākajām problēmām Vācijā. Latvijai šī problēma kļuva aktuāla pēc nepilna gadsimta, un to risināja jaunlatvieši. Viņu vēsturisko misiju neapšaubāmi ietekmēja Rīgā sarakstītie Herdera darbi.

Būdams vācietis, Herders tomēr dziļi izjuta latviešu tautas stāvokli, tās likteni un būtību. Viņš prata saskatīt latviešu tautas identitāti un visdārgākās vērtības. Tieši šī prasme arī vienoja viņu ar citām personībām – gan vācu, gan latviešu –, kas turpināja Herdera aizsākto, centās realizēt viņa izteiktās atziņas un ieceres. Piemēram, Atis Kronvalds, studēdams Berlīnes universitātē, iepazīna Herdera darbus, un viņu saistīja Herdera doma par katras atsevišķas tautas pašvērtību, līdztiesību ar lielajām tautām un mazo tautu īpašo misiju.

Runājot par Herdera ietekmi, īpaši ir jāmin Garlībs Merķelis, kura liktenis bija cieši saistīts ar Herderu un viņa darbību. Vēlāk viņš kļuva par Herdera iesāktā darba turpinātāju. Starp viņiem izveidojās patiesa draudzība. Viņi abi ar saviem darbiem bija pazīstami Eiropā, taču pirmām kārtām viņus tuvināja un vienoja latviešu skarbais liktenis. Herders atbalstīja un stimulēja G. Merķeļa jaunradi un kopā ar viņu sekmēja jaunlatviešu otrā posma apgaismības kustību. Herdera darbs “Idejas par cilvēces vēstures filozofiju” kļuva par Merķeļa filozofisko un sociālvēsturisko uzskatu galveno balstu. Herderam un Merķelim bija radniecīgi uzskati par galvenajiem literatūras jautājumiem, viņi aizstāvēja apgaismības idejas arī pedagoģijā, idejas, kas atzina tautas tiesības uz zinātnisko izglītību, nacionālās skolas

un kultūras patstāvīgu attīstību. Viņu devīze bija: brīvība, humānisms, kultūra.

Kad Herders ieradās Rīgā, viņu spārnoja optimisms un pievilcīgas nākotnes izredzes. Vēlāk šo laika posmu viņš novērtēja kā jaunības laimīgāko laiku, laiku, ko viņš uzskatīja par skaisto sapni, un tāds tas palika viņa atmiņās. Vēl ilgus gadus turpinājās Herdera sarakste ar te iegūtajiem draugiem.

Apkopojot Herdera darbību Rīgas periodā, jāsecina, ka tas viņam bija nozīmīgs divējādā ziņā. Rīga bija Herdera pirmā darbavieta, kur tapa viņa pirmās grāmatas un daži nozīmīgi raksti. Šeit iezīmējās vairākas būtiskas turpmākā darba līnijas. Svarīgi, ka Herdera darbība Rīgā kļuva par nozīmīgu kultūrvēsturisku notikumu Latvijas attīstībā.

Ieguldījums folkloristikā

Herders augstu vērtēja jebkuras kultūras savdabību, lai cik mazas zemes kultūra tā arī būtu. Kultūrvēsturē Herderam piešķirts tautas dzejas un arī latviešu tautasdziesmu "atklājēja" gods. Vērodams dejas vingro soli tautas svētkos, kāzu, bērnu, kristību rituālus, klausīdamies skaistās latviešu tautasdziesmas, Herders apbrīnoja tautas vareno vitalitāti, kas laužās cauri verdzības gadsimtiem. Tātad pievērst uzmanību latviešiem Herderu pamudināja gan literāri impulsi, gan personīgā pieredze. Jāatzīmē, ka viens no Herdera folkloristisko interešu veicinātājiem bija viņa draugs J. G. Hāmanis, kurš ļoti mīlēja folkloru.

Darbā "Fragmenti par jaunāko vācu literatūru", kuru 1766./67. gadā Rīgā izdeva Hartknohs, Herders augstu novērtēja latviešu tautasdziesmu koncentrēto izteiksmi, skanīgumu, tautas dzīves īpatnējo atspoguļojumu tajās. Taču, sajaukdam tās ar lietuviešu dziesmām, kuras arī viņš bija sācis apzināt, Herders tās nosauca par "dainos", tādējādi būdams pirmais, kas attiecībā uz latviešu tautasdziesmām attiecināja dainu nosaukumu, ko vēlāk akceptēja arī K. Barons un nosauca savus krājumus par "Latvju dainām". Herders radījis arī otru nozīmīgu jēdzienu – tautasdziesma. Šis termins pakāpeniski iesakņojās un nomainīja kā paša Herdera, tā citu autoru līdz tam lietotos apzīmējumus – nacionālās, provinciālās, zemnieku u. tml. dziesmas.

Vācijā Herders pievērsa J. V. Gētes uzmanību Stendera gramatikas 1. izdevumam, kura 5. nodaļā bija atrodams latviešu tautasdziesmu apskats. Tā Gēte pirmoreiz guva priekšstatu par latviešu folkloru. Herdera augstais vērtējums par folkloru kopumā un īpaši par latviešu tautasdziesmām atšķīrās no G. Manceļa, Vecā Stendera un citu vācu mācītāju uzskata par tām kā "blēņu dziesmām", "rupjām zemnieku dziesmām" un viņu vēlmēm aizstāt tās ar savām "ziņģu lustēm".

1778./79. gadā iznāca antoloģijas "*Volkslieder*" ("Tautasdziesmas") 2. daļa, kur bija latviešu nodaļa ar 11 latviešu tautasdziesmām vācu versijās 2 ciklos. Te bija arī igauņu tautasdziesmas, turpat tika ievietoti 9 igauņu sakāmvārdi un 7 lietuviešu tautasdziesmas. Citu vidū bija viena Latvijas otras pamattautas – lībiešu – dziesma. Pateicoties Herdera darbam, Eiropas izglītotā sabiedrība pirmoreiz varēja iepazīties ar latviešu, lietuviešu un igauņu tautasdziesmām. Par spīti kļūdām un trūkumiem Herdera "*Volkslieder*", kurām viņa rakstu izdevējs 1807. gadā deva nosaukumu "*Stimmen der Völker in Liedern*" ("Tautu balsis dziesmās"), pievērsa latviešu tautasdziesmām ļoti plašas publikas uzmanību. Tas bija liels nopelns, kaut arī latviešiem, lietuviešiem un igauņiem veltītās lappuses veidoja tikai šauru sektoru "*Volkslieder*" kopumā.

Lokālā ziņā ne mazāka nozīme bija faktam, ka Herders, kārtodams savas antoloģijas materiālus, ierosināja Baltijā tautasdziesmu vākšanas akciju, par kuras sākumu uzskatāms 1777. gada rudens, kad Herders lūdza rakstnieku A. V. Hūpelu sūtīt viņam latviešu tautasdziesmas. Tas savukārt lūdza dabas pētnieku un rakstnieku, tolaik Rīgas bāreņu nama grāmatvedi, J. Fišeru steidzami atsūtīt dažas latviešu tautasdziesmas, kuras viņi dzied svētkos, godos utt., līdz ar vārdisku tulkojumu. Hūpels griezās pie grāmatu izdevēja Hartknoha ar lūgumu vākt latviešu tautasdziesmas. Fišers savukārt lūdza vākt latviešu tautasdziesmas Cēsu prāvestu J. Baumanī, Āraišu draudzes mācītāju G. Bergmani un, iespējams, Rubenes draudzes mācītāju K. Harderu. 1778. gada janvārī un februārī Herders saņēma no Latvijas ne mazāk par 79 latviešu tautasdziesmu oriģināltekstiem, 74 no tiem bija ar tulkojumu vācu valodā prozā. Kā norāda P. Zeile, Herders bija devis nozīmīgu impulsu tautasdziesmu krājējiem.

1797. gadā žurnālā “*Der neue deutsche Merkur*” bija iespiesta latviešu tautas dzejai veltīta apcere, kuras autors bija G. Merķelis. 1807. gadā Bergmanis, kas bija ne tikai mācītājs, bet arī nelielas tipogrāfijas īpašnieks, izdeva pirmo latviešu tautasdziesmu krājumu Latvijā. Zīmīgi, ka tur 21 dziesma atkārtojās gandrīz tajā pašā secībā kā Herdera atstātajos rokrakstos. Pēc tam sekoja J. G. Bitnera, J. Zvaigznītes, C. Plāteres un G. Manteifela, J. Sproģa, A. Bilenšteina, F. Brīvzemnieka, Āronu Matīsa, E. Voltera (piedaloties Rainim), S. Uljanovskas un beidzot K. Barona vākumi un publicējumi latviešu, vācu, krievu, poļu valodā un augšzemnieku dialektā. Kad K. Barons uzsāka savu diždarbu, bija savākts jau ap 80 000 tautasdziesmu. No Herdera atziņām (īpaši par tautasdziesmu nozīmi tautas dzīvē un kultūrā) smēlās Auseklis, K. Biezbārdis, J. Zvaigznīte, A. Kronvalds un citi. Ne velti Herderu mēdza dēvēt par “austrumu nacionālisma krusttēvu”. (8; 12) Herders sakrāja vairāk latviešu tautasdziesmu, nekā paguva publicēt. Trijos rokrakstos 78 latviešu tautasdziesmu teksti un viena melodija glabājās Prūsijas valsts bibliotēkā Berlīnē. Tās daļēji tika publicētas Filologu biedrības rakstu 12. sējumā kopā ar L. Bērziņa rakstu “Atraktās tautasdziesmas”, bet pilnā apjomā 1953. gadā tās publicēja L. Arbuzovs.

Herders iepazīstināja Eiropu ne tikai ar latviešu tautasdziesmu daiļumu, bet arī ar to sociālo saturu un funkcionālo nozīmi tautas dzīvē. Un šeit izkristalizējās 3 svarīgi virzieni:

- 1) latviešu antifeodālais dzīvesveids un tradīcijas;
- 2) Jāņu dziesmas;
- 3) ģimenes svētku un godu dziesmas.

* Ģimenes godi – precībās došanās.

<i>Spīdēj' mans vainadziņš,</i>	<i>Glänze, nur mein Brautkranz, glänze</i>
<i>Caur deviņi glāžu logi,</i>	<i>Durch neun lichte Fensterscheiben,</i>
<i>Aizved mani tautiņās</i>	<i>Führe mich zu fremden Völkern,</i>
<i>Caur deviņi pagastiņi.</i>	<i>Führe mich durch neun Gebiete.</i>

* Audzināšanas motīvs, vecāku un bērnu attiecības.

*Kumeliņi, baltām kājām, Fillen mit dem weissen Fusse,
Vai tu bīšies cauri rikšot? Schust du dich hindurch zu traben?
Dēls, tev jāiet visam cauri Sohn, du musst durch alles wandern,
Līgaviņu mājās vesti. Heimzuzholen deine Braut.*

Par tulkotāja galveno uzdevumu Herders uzskatīja ar precizitāti un kompetenci uztvert dziesmas būtību. Krājuma galvenais mērķis Herderam bija nevis saturs, bet gan tonis, melodija. Viņš atzina “tautasdziesmu par īsto tautas īpatnības izteicēju, visas valodas mērauklu, viņas nodarbošanās, kaislību, ilgu, aizspriedumu atspulgu, tās mūziku un dvēseli”. (3; 280)

J. G. Herders – Domskolas skolotājs

Domskola vairāk nekā 100 gadu bija vienīgā mācību iestāde tagadējā Latvijas teritorijā. Gadsimtiem ilgi tā bija Rīgas muižniecības leņpums un prieks. 18. gadsimts Rīgas Domskolai nebija sevišķi auglīgs, to nomāca Licejs, kuru gan morāli, gan materiāli atbalstīja valdība.

Apgaismības gars skolā sākās, kad G. Lindners pārnāca no Kēnigsbergas un sāka vadīt Domskolu. Lindnera nopelns bija arī tas, ka viņš savulaik Domskolai piesaistīja Herderu. 1764. gada 13. oktobrī tika pieņemts lēmums piedāvāt Herderam Domskolā palīgskolotāja darbu. Herders šo uzaicinājumu pieņēma, nokārtoja pārbaudījuma eksāmenus un tūlīt sāka strādāt par Domskolas pedagogu. Lindners izvēlējās Herderu viņa progresīvo vēsturisko, filozofisko, estētisko uzskatu dēļ. Herders viņam šķita kā virs vidusmēra līmeņa jaunais pedagogs.

Herdera pedagoģiskais darbs Rīgas Domskolā bija ļoti nozīmīgs. Viņš ieviesa mācību plānā jaunus priekšmetus, kuru līdz tam humanitārajās ģimnāzijās nebija. Tas tuvināja mācības jaunlaiku prasībām un praksei. Herders mācīja dabaszinātnes, matemātiku, vēsturi, vācu valodas stilistiku, franču valodu. Šajā laikā radās kāds Herdera apcerējums par valodām, kurā viņš norādīja uz svešo valodu zināšanu nepieciešamību

dažādu tautu ekonomisko, garīgo, politisko sakaru dēļ. Taču nedrīkstēja aizmirst arī dzimto valodu kā vadošo stīdziņu svešo valodu labirintā. Svarīgi bija labi zināt dzimto valodu arī tāpēc, lai iepazītu citu valodu lielo daudzveidību.

Sākot pedagoga darbu, Herders izstudēja jaunāko vācu un franču pedagoģisko literatūru, īpaši mērķtiecīgi un selektīvi izmantoja Ruso idejas, viņa darbu "Emils jeb par audzināšanu". Herderu saistīja Ruso darba brīvais un tautiskais gars, tajā izklāstītā mācību un audzināšanas saikne ar dabu un katra audzēkņa individuālo spēju, patstāvīgas domāšanas attīstīšana. Viņa galvenie pedagoģiskie principi bija šādi:

- * katra priekšmeta mērķtiecīgs ieguldījums personības veidošanā;
- * vispārējā garīgā apvāršņa nemītīga paplašināšana;
- * teorijas un prakses vienotība un mijiedarbība;
- * estētiska mācību priekšmetu pasniegšana.

Herdera darbības gadiem Rīgas Domskolā bija liela nozīme, jo tie būtiski ietekmēja viņa pedagoģisko uzskatu tālāko attīstību un pilnveidošanos. Rīgā Herders ieguva daudzveidīgu skatījumu par skolas būtību un metodiku. Šos principus viņš vēlāk izmantoja savā praksē. Galvenais viņa viedoklis bija tāds, ka mācībām jābūt dzīvām, uzskatāmām, lietderīgām, bet izglītības mērķis ir audzināšanas humānisms. Katrai vecuma pakāpei nedrīkst piedāvāt neko citu kā tikai to, kas ir tai atbilstošs, – tas bija viens no pirmajiem nosacījumiem pedagoģiskajā darbā.

Herders uztvēra savu pedagoga profesiju ar vislielāko nopietnību. Pēc savas iekšējās būtības un uzlikta pienākuma viņš bija audzinātājs. Cilvēks viņam bija visa mērķis. Ar savu personību viņš centās iedarboties uz jaunatni, iegūt jauniešu sirdis, turklāt viņš ļoti mīlēja savus skolēnus. Vēlāk kādam rektoram Rīgā viņš rakstīja: "Jaunatnei ir elastīgs temperaments, tā uztver viegli, aizmirst viegli, klausās viegli un grib, lai pret to attiecas ar mīlestību. Tai lielākoties ir labi, tīkami paradumi. Vispārīgi te svarīga ir laba saskarsme – ar cieņu un pieklājību." (19; 77)

Herdera kā Domskolas skolotāja darbība tika atzinīgi novērtēta. Diemžēl bija saglabājušies tikai nedaudzi viņa bijušo skolēnu atzinumi par Herderu

kā pedagogu, un arī tie tika apzināti, tikai pateicoties viņa sievai Karolīnai. Tā, piemēram, bijušie audzēkņi vecumdienās ar pateicību atcerējās viņa interesantās nodarbības. Viņa sprediķi bija aizkustinājuši cilvēku sirdis garīguma un pievilcīgās valodas dēļ. Mācītājs Bergmanis atzina Herderu par labu pedagogu. Viņš bija Herdera audzēknis gan skolā, gan privātās nodarbībās, un nevienai citai lekcijai viņš nedzīvoja līdzī ar tādu prieku un aizrautību. Herdera mācību metode esot bijusi lieliska, viņa saskarsme ar skolēniem – humāna. Birģermeistars Vilperts rakstīja, ka atceroties Herdera nodarbību laiku ar lielu baudu. Tāpat izteicās arī kādas trīs māsas no cienījamās ģimenes, Herders vēl ilgi esot dzīvojis šo sieviešu dvēselēs. Domskolas pedagogu vidū Herders tika uzskatīts par laipnu skolotāju.

Svarīgākās atziņas J. G. Herdera pedagoģiskajos darbos

1769. gadā pēc skolas gada beigām Herders nolasīja atvadu sprediķus baznīcās un pēc tam ar burinieku devās ceļojumā uz Nanti. Taču domās viņš atgriezās pie sirdij tuvās Vidzemes, kurai viņš izstrādāja jaunu, visai radikālu, apgaismības laikmetam atbilstošu izglītības un audzināšanas projektu. Audzināšana viņam joprojām bija viens no cildenākajiem darbiem, jo tā veicināja personības un cilvēka gara pilnveidošanu. Viņa pūliņi jaunās skolas radīšanā bija virzīti uz to, lai psiholoģiski pārdomātā secībā pavērtu ceļu jaunai dzīvei un veidotu tai atbilstošu cilvēku. Par vienu no apgaismības dominantēm viņš paredzēja Vidzemes universitātes izveidi.

Uz kuģa dzima arī jauna Rīgas liceja plāna uzmetums, kuram pēc Herdera pārliecības bija jāklūst par jaunlaiku republikas vidējā posma izglītības pamatmodeļi. Herders tiecās ielūkoties nākotnes sabiedrībā, kuras kodols ir brīva, demokrātiski domājoša personība, cilvēks, kuram ir organiska humanitātes izjūta, kurš spēj izvēlēties savu dzīves ceļu, darbības lauku, neieslēdzoties šaurā profesijas un uzskatu sprostā. Šis Herdera domas ir aktuālas arī mūsdienų cilvēka dzīves veidošanā. Herders pauda klusu vēlmi atgriezties Rīgā ar jau pilnīgi izstrādātu liceja plānu, diemžēl tas viņam neizdevās. Taču traktātu "Ideāla skola" (1769) varēja uzskatīt par viņa pedagoģiskās darbības kvintesenci.

“Ideāla skola”

- * Skolēns iepazīst dabas un tās īpašību lietas un parādības, atšķirības un līdzības. Viņš ir visas apkārtējās pasaules centrs.
- * Viņam tiek skaidroti: dzīves nepieciešamības, atklājumi, izgudrojumi, māksla tā, lai viņš to visu pats pazītu, izjustu savā apkārtņē un mācītos lietot.
- * Šāda pieeja nepadara jaunekli par svešinieku pasaulē, kurā viņš atrodas, bet ļauj viņam lietot valodu un paradumus. Viss balstās uz mutisku, dzīvu darbību.
- * Citu tautu un laiku vēsture jāpasniedz ar dzīviem vārdiem un piemēriem. Nedrīkst pedantiski izjautāt un uzspiest. Pamazām veidosies dvēsele, raksturs, valoda, runa, vēlāk arī domāšanas veids.
- * Dabas teorijā apvienojas gan dabas mācība, gan dabas vēsture, matemātika, dati, parādības un notikumi. Daudz ko ir grūti izskaidrot bērniem, bet tas ir ļoti nepieciešami, jo katrai valstij ir savi ļaudis, dzīves veids, paražas, tērpi, tēli, pilsētas. Jāmāca to visu pamanīt savā vietā. Tas veidojas kā attēlu kopums, un jaunietim viss jāskatā no sava redzesloka. Viņam jāamācās attīstīt savu apziņu dzīvā, humānā veidā.
- * Jaunekļi tiek ievadīti dzīves akadēmijā. Mācības vairāk tuvojas zinātnēm. Ir nepieciešama arī filozofija. Loģika – kā pieredzes pamats, kas savāc dvēseles idejas.
- * Latīņu valoda nevar būt par skolas galveno izglītojošo vērtību. Valoda jāamācās ne no gramatikas, bet gan gramatika no pašas valodas, tātad valoda iemācāma ne ar acīm, bet gan caur ausīm, dzīvā veidā. Stilu mācās no runāšanas, nevis runāšanu no mākslas stila.

Visu apkopojot, cilvēkbērna attīstībā jāmin šādi soļi:

1. solis – mātes valoda (kustēšanās, runāšana, domāšana);
2. solis – rakstīšanas stils (stāstīt, aprakstīt, darboties ar to, ko redz, dzird, sajūt);
3. solis – filozofiskā stila izkopšana.

- * Attiecībā uz valodu apgūšanu pēc dzimtās valodas seko franču valoda. Eiropā tā ir ļoti nepieciešama. Tālāk ir itāļu valoda kā līdzeklis starp franču un latīņu valodu. Nākamā ir grieķu valoda, kam antīko valodu vidū ir tāda pati vieta kā franču valodai moderno valodu vidū.

“Par grāciju skolā”

Apcerē “Par grāciju skolā” (1765) Herders no visas sirds centās atspoguļot pedagoga būtību. Galvenais pedagoga darbā ir atrast kontaktu, saskarsmi ar saviem audzēkņiem. Kādam jābūt īstam skolotājam? Viņam noteikti ir jārada skolēnos interese par zināšanu apguvi, bet tas jā dara ne ar piespiedu metodēm, ne ar sodu, ne ar sausām runām, bet gan ar pievilcību un šarmu. Skolotājam zināmā mērā jābūt personībai, lai rastu uzticību skolēnos. Tikai laipnu skolotāju audzēkņi cienīs un labprāt paļausies uz viņu.

- * Skolā ir vajadzīgs skolotājs, kurš skolas plānā varētu aizpildīt izveidojušos robus un spētu savienot skolas zinātnes ar patikamo, vajadzīgo, ar plašo pasauli.
- * Īsi sakot, skolas līdzstrādnieks var saukties kā visa daiļā skolotājs, kas spēj apvienot zinātnes ne vien ar visu noderīgo, bet arī ar grāciju.
- * Grācija? Kāds neparasts izteiciens! Sauciet to par pievilcību, pieklājību, daiļumu, piemīlīgumu, ērtību, jaukumu – tās visas ir tikai sastāvdaļas, pakāpes, grācijas raksturi, bet neviens vārds atsevišķi neizsmel tās jēdzienu pilnībā.
- * To, ko grieķi sauca debesu Venēras vārdā, ko Platons, daiļuma skolotājs, attēloja kā zinātņu pievilcību un tikumības šarmu, tā tēla priekšā uz ceļiem nolaižas pati skaidrā daba, kuru atdarināja dzejnieki un mākslinieki, to, kas piederēja patiesajam prātniekam, pievilcību, ko Plīnijs sauca par daiļumu un Kvintilijs par laipnību, ko Šāftsberijs veltīja saviem gudrības, tikumības un gaumes virtuoziem, – šo debesīgā daiļuma dievieti es gribu iezīmēt skolotāja un skolēna cilvēciskajā tēlā, to ieviest skolā, vietā, kur jaunekļi, būdami grācijas vecumā, iegūst savu izglītību.

- * Es gribu parādīt, kā ar grāciju var veidot pievilcīgas mācības un to metodes, skolotāja raksturu un paradumus, ar kuriem var aizraut savu skolēnu sirdis; kā dot skolotājam iespēju iemācīt skolēniem mīlestību pret zinātnēm, tikumus un dzīves principus.
- * Nereti skolas ir cietumi, kuros bērniem draud, kur viņiem iemāca sēdēšanu un, Dievs vien zin', kādus bruņnieciskus vingrinājumus.
- * Es vēlos tikai minēt pāris iemeslu, kādēļ skolotāji tik reti ir apveltīti ar grāciju: ja nav cita stimula un algu uzskata par skolas putekļiem, tad, lai savu likteni padarītu par panesamu, viņam ir jāiekļaujas skolas ielokā, viņš kļūst par amatniecisko monarhu savā klasē, par ekonomistu savās mājās, viņa paša šaurā sfērā uzspiež viņam šo sistēmu, kurai uzmanības centrā ir nožēlojams princips: pasaule dzīvo, kā tā grib, es daru aizvien savu.
- * Nē, cienījamie kungi, kaut vai patriotisma dēļ es iezīmēju jums kādu citu skolotāja tēlu, tādu, kam piemīt grācija, lai arī tas būtu tikai Platona Republikas ideālais tēls. Šāds sapnis vien ir skaists skolotājam, skolēnam, publikai.
- * Ne tiešām zināšanām, bet gan talantam jāpiemīt skolotājam, lai viegli, taču pamatīgi, pilnīgi, bet arī rotaļīgi ieburtu zinātnes saviem mīļajiem.
- * Aplūkojiet skolotāju viņa saskarsmē. Viņš ienāk plaukstošu jaunekļu lokā. Viņi ir tajā vecumā, kad attīstās spējas pirmoreiz izjust zinātņu pievilcību; jaunatne ir it kā to gadu rītausmā, kad visu pievilcīgo izjūt divkārsi un grib izjust tikai pievilcīgo. Nosēdiniet nu viņu vidū vienu "spaidu vīru", jaunatnei viņa sabiedrība šķitīs kā jūgs, nasta. Viņi nesaskatīs pievilcību ne skolotājā, ne zinātnēs.
- * Mēdz teikt šādi: kamēr es nesaskatu lietā tiešu pievilcību, es to nevēlos, es ar to nodarbojos, lai tikai ar kaut ko nodarbotos, bet reiz tas kļūst man par smagumu. Pievilcība ir virzošā saite, kas valdzina jaunatni.
- * Katrā ziņā jāuzticas tam, ka es zinu lietu, ka es runāju patiesību, ka es vēlos to labāko. Un šo uzticēšanos skolotājs var iegūt ne ar ko citu kā tikai ar pievilcību, kas piemīt patiesībai un laipnam tikumam. Visgudrāko

skolotāju skolēns var cienīt, bet viņš tam neuzticēsies tikai viņa zināšanu dēļ, no asa skolotāja skolēns var būties, no tā viņš vairīsies, tikai laipnu viņš cienīs un godās un viņam uzticēsies.

- * Tur, kur valda grācija skolotāju un skolēnu vidū, tur vairs nav tikai skola, tas ir patikams augu dārzs; skolotājs priecīgi pastaigājas draugu vidū, kuri viņam uztic savu dvēseli. Viņš reizē ar viņiem kļūst par jaunekli un pasniedz zinātnes tā, kā viņš pats kā jauneklis gribētu tās uztvert. Viņš kļūst par viņu skolas biedru, strādā viņu priekšā un uzmundrina viņus ar savu uguntiņu, līdzīgi kā viena oglīte iekvēlina nākamo; no viņa grācijas sejā viņi mācās gudrību.
- * Zinātņu impērijā ir īpaša daļa, ko sauc par skaistajām zinātnēm. Viens ar to saprot vēsturi, cits dabaszinātņi, vēl cits dzeju, oratora mākslu vai filozofiju, bet ikviens savu mīļāko zinātņi. Saprotiet ar to, ko vien gribat, neviena zinātne pati nav skaista, tikai pateicoties priekšlasījuma veidam, tā kļūst par tuksnesi vai Ēdeni.
- * Un kur tad grācija vairāk parādās, ja ne skolotāja paradumos, kur tūlīt var atšķirt patieso tikumību no politiskās tikumības, kas ir tikai atrāšanās labvēlīgā gaismā. Skolotājam jāveido dvēseles, balstoties uz savu sirds bagātību.
- * Un vēl ir svarīgi! Skolas labklājībā jāparādās grācijai. Skolai nav jāklūst par deju akadēmiju, komplimentu ģimnāziju vai arī vietu šarlatānismam; taču nevar nostādīt skolas paradumus pretī sabiedrības paradumiem. Cik bieži vien skolēns – ākstiņš – kopē sava skolotāja manieres, tas neapšaubāmi norāda uz labklājības trūkumiem (kļūdām).
- * Tēlam, ko es radīju kā tikumības un zinātņu skolotāju, jābūt par paraugu tam, uz ko mudina mani centieni un spēki, mana cenšanās un degsme. Plūtārhs Spartas Republikā attēloja divus arhitektus, kuri strīdējās tautas priekšā: viens iznāca un savā runā greznos metos attēloja cilvēkiem visu, ko viņš gribētu darīt, otrs, iznācis priekšā, tikai pateica: "Visu, ko tu stāstīji, es gribu paveikt." Viņš tūlīt ķērās pie darba, un tauta viņu atbalstīja. Es gribu kļūt līdzīgs otrajam – mazāk solīt un daudz darīt...

“Par disciplīnas nepieciešamību skolas izaugsme”

Darbā “Par disciplīnas nepieciešamību skolas izaugsme” (1779) Herders akcentēja skolotāja spējas un uzdevumu ne tikai pasniegt kādu zinātni, bet gan pasniegt to stabili, ieaudzīnot skolēnos labus tikumus, attīstot viņos pareizus ieradumus turpmākai dzīvei. Tādēļ ikvienā skolā ir jāvalda noteiktai disciplīnai un kārtībai. Jo tikai tādā veidā tiek izaudzīnāti sabiedrībai un valstij noderīgi pilsoņi.

- * Skolas disciplīnai pieskaitāmi pareizi mērķtiecīgas audzināšanas uzskati, pasākumi un uzdevumi. Kādēļ ir vajadzīgas visas zinātņu grabažas, ja netiek audzināta mūsu dvēsele, ja mūsu sirds un dzīve netiek papildītas ar labiem uzdevumiem? Ja pietrūkst prasmes, kā visu apgūto labi lietot vai arī labi sakārtot un vēlēties to attīstīt tālāk? Viņi (jaunatne) aiziet no skolas un aizmirst vai arī visu pielieto ne labākā veidā. Te jūsu priekšā ir nokaltis koks, novītis zieds! Novārtā atstāta disciplīna, kādus šķēršļus tā rada arī zinātnēm un mācībām!
- * Skolotājam, kuram nav autoritātes savā klasē, kaut arī viņam piederētu visu deviņu mūžu zinātnes, tās viņam maz līdzēs, daudz mazāk nekā varbūt mērenākas zināšanas kādam citam skolotājam, kam ir stingra daba un stabila gaita, kurš māca labo, veido uzskatus, audzina ieradumus, kurš zināšanas ne vien izkaisa, bet liek iegaumēt.
- * Skola nedrīkst būt bez disciplīnas, citādi tā nav skola, jo kopums nevar pastāvēt bez stingras kārtības.
- * Jaunatne jāizglīto vai arī tā pati degradējas: viens pavedina otru, līdzīgi kā viena kašķīga aita saindē visu ganāmpulku. Skolas paradumi mums seko līdzī (ir kā zīmogs) arī akadēmijā, mājās, amatos visu dzīvi.
- * Disciplīna un kārtība, tikumība un vienkāršība izdaiļo katru cilvēku, pirmām kārtām jaunieti. Tie ir goda tērps, kas viņam piestāv un kurā viņu ikviens mīl. Kārtība un centība klasēs, uzmanība pret savu skolotāju un mierīga paklausība ir kuģa stūre, bez visa tā skola un kuģis ir apmaldījušies.

“Par vingrināšanos”

Skolas runā “Par vingrināšanos” (1781) Herders uzsvēra vingrināšanās lielo nozīmi zināšanu uzkrāšanas procesā. Pārfrāzējot Herdera ievaddomu “Vingrināšanās ir visa pilnīguma paraugs, mācīšanās vien kļūtu lielākoties nelietderīga”, prātā nāk teiciens “Atkārtošana ir zināšanu māte”. Iespējams, ka tieši to autors arī vēlējās pasvītrot.

“Par “skaisto zinātņu” jēdzienu un it sevišķi jaunatnei”

Darbā “Par “skaisto zinātņu” jēdzienu un it sevišķi jaunatnei” (1782) Herders paskaidroja, ka ikvienai zinātnei jāpiemīt ne tikai saturam, bet arī tēlam, kurš aizrautu cilvēku dvēseles un sirdi, ne tikai prātu. Būtībā šajā rakstā izteiktās atziņas sasauca ar Herdera populārā darba “Par grāciju skolā” atziņām. Pedagogam jābūt burvim, kas prot piesaistīt audzēkņu garīgo spēku.

- * Neviena zinātne nav skaista, ja tā tikai spīdzina mūsu atmiņu, ja tā pasniedz mums vārdus bez domām, teikumus un apgalvojumus bez gaismas, bez pierādījuma, bez praktiskā uzskata, īsi sakot, ja tā neizglīto mūsu garīgo spēku.
- * Jo vairāk zinātne nodarbina mūsu fantāziju un radošo garu, mūsu humoru un gaumi, mūsu uzskatus, it sevišķi mūsu humāni (cilvēciski) praktisko uzskatu, jo vairāk tā nodarbina mūsu garīgo spēku, jo radošāka tā ir.
- * Sausa ontoloģija, kosmoloģija, psiholoģija, teoloģija, loģika, ētika, politika, dabasmācība utt. nepatīk nevienam. Bet, ja visu šo zinātņu patiesību padara dzīvu, ja apgaismo to izcelsmi, sakarības, lietderību, lietošanu, pietuvina tās dvēselei, par kādām gan skaistām zinātnēm tās visas var kļūt!
- * Viss ir atkarīgs no izvēles, metodes, pasniegšanas veida. Ja skolotājs to, ko stāsta, padara interesantu, to attēlo, pietuvina sapratnei un sirdij, tad viņš līdz ar to nodarbina arī klausītāja garīgo spēku.

- * Patiesība, skaistums, tikumība ir cilvēcisko zināšanu trīs grācības, trīs neatdalāmas māsas.
- * Tas, kurš izvēlas skaistumu bez patiesības, ņem vāju, kurš studē patiesību un skaistumu bez tikumības, medī ēnu.
- * Skaista forma un tēls kļūst redzami un dzīvi tikai skaistajā matērijā. Vispatiesākās, bagātākās, lietderīgākās, īsi sakot, radošākās, zinātnes vienmēr ir visskaistākās.

“Par skolas integritāti” (pirmseksāmena referāts)

Referātā “Par skolas integritāti” (1794) autors centās izskaidrot integritātes jēdziena būtību saistībā ar mācību iestādi, uzsvēra galvenos momentus, kas ir svarīgi, lai mācību iestāde būtu vienots veselums.

- * Katrai humānai iestādei vai savienībai, lai kāda forma tai būtu, ir kopēja būtība.
- * Svarīgi ir šādi momenti: kādēļ šī savienība pastāv, lieta, ar ko tā nodarbojas, mērķis, uz kuru tā tiecas, iekšējo un ārējo interešu atkarība.
- * Institūta kopīgā lieta ir dvēsele, visas pārējās institūcijas ir tikai kā ķermeņa daļas.
- * Lai panāktu šāda institūta veselību un uzplaukumu, pirmām kārtām ir nepieciešams garīgais raksturs, ko sauc par integritāti.
- * Integritāte ir kaut kas vesels, neskarts, visas detaļas ir veselā, pilnīgā stāvoklī. Šādā stāvoklī tas veselums bauda un izmanto visus savus spēkus. (Piemēram, koks un puķe ir veseli, ja tiem nekā netrūkst.)
- * Mūsu daba, mūsu jaunatne uzplaukst integritātē, ja ķermenis un dvēsele dara savu.
- * Lai institūtam būtu vesela slava, katram tā loceklim jāpārstāv sava līdzdalība.

“Par skolas kopsoli ar laiku”

Darbā “Par skolas kopsoli ar laiku” (1798) izteiktās atziņas būs aktuālas ikvienā gadsimtā. Šodien mēs runājam par izglītības nozīmi, daudzveidību, vispusību, praktisko un lietišķo pusi, tās lomu un lietderību jaunās paaudzes veidošanā. Mūsu laikmets ir pretrunu un pārmaiņu bagāts, tādēļ nepieciešami gudri, izglītoti nākotnes cilvēki. Tā domāja un rakstīja lielais zinātnieks un pedagogs Herders pirms 200 gadiem.

- * Mēs dzīvojam noteiktā laikā, tādēļ mums tajā jābūt dzīvot. Mums jākalpo laikam, bet mums jābūt arī valdīt pār to.
- * Tas attiecas arī uz izglītības iestādēm, sabiedriskām un privātskolām. Nevienai nav jāatrodas ārpus laika un telpas. Nevienai nav jābūt novecojušai vai jānoveco.
- * Šīm iestādēm ir jāizglīto cilvēki pašreizējam un nākotnes laikam. Šiem jaunajiem cilvēkiem jābūt izmantot laiku tagad un nākotnē, viņiem savā laikā jāklūst par nākotnes cilvēkiem, jādzīvo attīstībā uz priekšu.
- * Katram ir jāprot sava mātes valoda, jārunā patiesi, jāraksta gudri un saprātīgi. Tas ir runājošs un rakstošs gadsimts. Cik ārkārtīgi daudz laba un ļauna ir izdarīts ar runāšanu un rakstīšanu pēdējos 10 gados! Nevis zobens, bet mēle ir visu iekustinājusi. Laikrakstu lappuses ir pilnas ar spriedelējošām, pretrunīgām, skaidrojošām, padomus sniedzošām, lēmumus izvirzošām diskusijām. Tas ir laika gars. Tā vietā lai pedantiski stostītos, ir jābūt saprātīgi runāt un rakstīt. Mācieties stāstīt, ziņot, jautāt un atbildēt sakarīgi, stimulējoši, skaidri, dabiski, rakstīt sacerējumus, stādīt tabulas, veidot jēdzienu dedukcijas; mācieties precīzi domāt un pateikt.
- * Mūsu laiks virza uz tā saucamajām stingrajām, eksaktajām zinātnēm. Tiek prasīta vispusīga, praktiska, lietderīga izglītība. Nevis daiļrunīgi, bet gan izglītoti, veikli cilvēki vajadzīgi mūsu laikam.

*Kāda kraukšķīga iesana
līdz tavam piemineklim!
Bruņakmeņu starpas
tik pilnas ar ozolzīlēm,
ka visām tur nepietiek vietas.*

Māris Čaklais

Izcilā vācu apgaismotāja, domātāja un humānista J. G. Herdera filozofiskais, kultūrvēsturiskais, literārais un pedagoģiskais ieguldījums ir pazīstams daudzām pasaules tautām. Viņa idejas iespaidojušas izcilus tālaika kultūras darbiniekus. Savu darbu nozīmīguma un humānisma dēļ Herders ir ieņēmis pienācīgu vietu vācu klasiķu izcilajā plejādē. Taču Herdera darbi sekmējuši arī Baltijas tautu, īpaši latviešu tautas, kultūras attīstību. Cilvēki, pastaigājoties pa Vecrīgu, šķērsojot Doma laukumu, nonāk Herdera laukumā un ar cieņu un atzinību šeit var aplūkot viņa pieminekli, kurā lasāmi vārdi: “*Licht, Leben, Liebe*” – gaisma, dzīvība, mīlestība.

Herdera laika Rīga ievērojamo humānistu un apgaismotāju uzskatīja par savējo. 1864. gadā E. Hafners, atklājot Herdera pieminekli, sacīja: “Viņš bija mūsējais, piederēja pie mums ar visu savu gara bagātību un darbību, un viņš arī paliks mūsējais. Mēs augstu vērtējam viņa gara spēku, zinātniskumu un neparasto dvēseles cēlumu, mēs lepojamies ar to, ka drīkstam viņu saukt par Rīgas pilsoni.” (4; 11)

Nedaudz atskatoties vēsturē, noteikti jāmin Herdera institūts, kas, godinot viņa piemiņu, darbojās no 1921. līdz 1939. gadam un bija nozīmīgs baltvācu izglītības un zinātnes centrs. Tā darbībā ietilpa zinātnisko rakstu izdošana, sadarbība ar ārzemju zinātniekiem, Herdera biedrību, kas dibināta 1921. gadā. Rīgā savulaik bija Vācijas biedrības Herdera skola, bet te ir pamats īpašai sarunai par nacionālo minoritāšu likumiski nodrošināto autonomiju un iespējām Latvijas Republikā. 1997./98. mācību gadā Rīgas 12. vidusskola, skola ar krievu mācību valodu, kas specializējusies vācu valodas novirzienā, pateicoties skolēnu lielajai aktivitātei un interesei par J. G. Herderu, ieguva godpilno Herdera vidusskolas nosaukumu. Par Herdera dzīves un darbības mantojuma lielo nozīmi var pārliecināties, apmeklējot Herdera muzeju

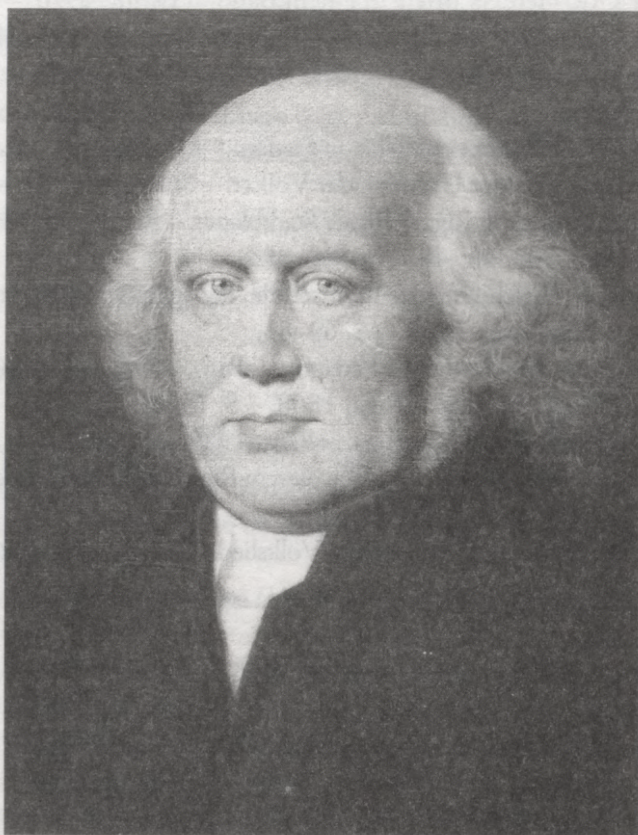
Veimārā, pilsētā, kur ievērojamais apgaismotājs miris un arī apglabāts. Kopš 1996. gada vācu sabiedrībai pazīstama Herdera prēmija, izdots arī Herdera Tautas leksikons.

Nobeigumā gribētos citēt G. Merķeļa vārdus, kas dziļi un tieši raksturo J. G. Herderu: "Viņš bija apveltīts ar lieliskajām dotībām, kuras ļauj talantam izpausties gandrīz jebkurā jomā. Lai arī kādu nozari viņš garāmejojot izvēlējās – viņš izdarīja tajā svarīgus atklājumus, to paplašināja, uzlaboja, pārveidoja, reizē saskatot arī tās robežas. Viņš apskatīja cilvēci tāpat kā zinātnes no putna lidojuma, viņš atklāja to savstarpējās attiecības, kuras citi tik tikko nojauta, viņš izzināja ceļu, pa kuru cilvēce gāja, un saskatīja tā ceļa tālumu, pa kuru cilvēcei vēl nāksies iet." (2; 194)

Literatūra un avoti

1. Herders J. G. Darbu izlase. – R.: Zvaigzne ABC, 1995. – 51.–346. lpp.
2. Ideju vēsture Latvijā. – R.: Zvaigzne ABC, 1996. – 190.–205. lpp.
3. Klaustiņš R. Herders dzīvē un darbā // Vērotājs. – Rīga, 1905. Nr. 3. – 269.–287. lpp.
4. Millere Z. Herders atkal Rīgā // Padomju Students. – Rīga, 1986. Nr. 12. – 4., 11. lpp.
5. Strods H. J. G. Herders un latviešu tautasdziesma // Karogs. – Rīga, 1983. Nr. 6. – 147.–152. lpp.
6. Šmids V. Dzīves māksla – izaicinājums tagadnei. – Aizkraukle: Krauklītis, 1996. – 14.–19. lpp.
7. Valeskalns P. J. G. Herders // Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā līdz 20. gs. – Rīga, 1976. – 48.–49. lpp.
8. Zeile P. J. G. Herders – domātājs, humānists, latviešu draugs // Darbu izlase. – R.: Zvaigzne ABC, 1995. – 5.–50. lpp.
9. Buchholtz A. Herder in Riga // Bilder aus baltischer Vergangenheit. – Berlin, 1917. – S. 77–83.

10. Dietze W. J. G. Herder: Abriss seines Lebens und Schaffens. – Berlin, 1980. – S. 9–11.
11. Herder J. G. Briefe zur Beförderung der Humanität. – Berlin, 1971. – Band I, II – S. 77–80, 139.
12. Herder J. G. Journal meiner Reise // Herder und der Sturm und Drang. – München, 1984. – Band I – S. 409–410.
13. Herder J. G. Herders Briefe in einem Band. – Berlin, 1970. – S. 5–35.
14. Herder J. G. Herders Volkslieder. – Berlin, 1885. – S. 233–248.
15. Herder J. G. Schulreden // Herders Werke. – Berlin, 1969. – Band V – S. 284–413.
16. Herder J. G. Stimmen der Völker in Liedern. – Upsala, 1815. – S. 120–124.
17. Herder J. G. Von der Urpoesie der Völker. – Stuttgart, 1965. – S. 5–10.
18. Herders Aufenthalt in Riga // Rigaer Stadtblätter. – Riga, 1816. Nr. 22, 23. – S. 172–181; 1903. Nr. 48. – S. 389–393.
19. Hollander B. Geschichte der Domschule, des späteren Stadtgymnasiums zu Riga. – Hannover, 1980. – S. 69–81.
20. Overlach E. J. G. Herder als Pädagog. – Riga, 1854. – S. 1–16.
21. Sivers J. Herder in Riga. – Riga, 1868. – S. 15–61.
22. Stavenhagen K. Herder in Riga. – Riga, 1925. – S. 51.
23. Walter K. Herders Wirken und Wachsen in Riga // Baltische Monatschrift. – Riga, 1904. Nr. 57. – S. 28–49.
24. Wegner A. Herder und das lettische Volkslied. – Langensalza, 1928. – S. 46.

J. Herder

GARLĪBS HELVIGS MERĶELIS:
PERSONĪBA
UN PEDAGOĢISKIE CENTIENI
(1769–1850)

Latvija 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā

18. un 19. gadsimta mija ir laiks, kas bagāts ar ievērojamiem notikumiem gan Rietumeiropas un Krievijas, gan arī mūsu zemes dzīvē. Tieši šo posmu, kad, pretēji Eiropā valdošajam humānisma un apgaismības laikmetam, visā Baltijā plosījās vistumsākā un drūmākā dzimtbūšanas nakts, aptver G. Merķeļa dzīve un darbība. Garlībs Helvigs Merķelis iezīmēja jaunu, nozīmīgu posmu gan sabiedriskās, gan pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā. Viņš savos darbos kvēli pauda pārliecību, ka dzimtbūšanas likvidēšana ne tikai radīs jaunu sabiedrisku iekārtu, bet arī pavērs iespējas izveidot jaunu izglītības sistēmu, izaudzināt jauna tipa cilvēku, kurā organiski saliedēsies personiskās un sabiedriskās intereses. Pamatojoties uz tādu slavenību kā K. A. Helvēcija, D. Didro, Voltēra un Š. L. de Monteskjē idejām, viņš popularizēja audzināšanas visspēcību jauna cilvēka veidošanā. Garlība Merķeļa humānisms izpaudās ne vien asajā protestā pret zemnieku nežēlīgo ekspluatāciju, garīgo un saimniecisko apspiestību, bet arī dziļajā interesē par latviešu kultūru pagātnē un nākotnē.

Merķeli dziļi ietekmējuši un atstājuši paliekošu iespaidu uz viņa personību, darbību un dzīvi vairāki ievērojami notikumi un faktori, kā apgaismības kustība 18. gadsimta otrajā pusē, Lielā franču revolūcija, Napoleona kari un apspiesto latviešu zemnieku emancipācijas kustība, kurā aktīvi piedalījās arī pats Merķelis.

“Visi Merķeļa raksti sarakstīti vācu valodā. Bet neviens no vāciešiem nav tik dziļu dalību ņēmis pie latviešu grūtā likteņa, nav ar tādu drosmi, spēku un veiksmi uzstājies pret latviešu kalpinātājiem kā taisni viņš,” saka Teodors Zeiferts. (10; 228)

Šis laikmets Latvijas kultūrvēsturē ir slavens ar apgaismotāju darbiem un rakstiem. Vairāki Baltijas vācu domātāji, tādi kā T. L. Laus, J. G. Herders un H. J. Jannaus, uztvēruši un uzņēmuši sevī humānisma idejas un labi pazidami vietējos apstākļus, vērsās pret valdošo feodālo kārtību un klerikālismu, kā arī pauda samērā radikālus uzskatus par tā laika skolas mērķiem un audzināšanas uzdevumiem.

Garlība Merķeļa darbībā, lai gan viņa vārds parasti tiek minēts sakarā ar nopelniem cīņā par dzimtbūšanas atcelšanu Latvijā, arī varam saskatīt sava veida ieguldījumu citās jomās. Izpētot Merķeļa izteikumus par skolu un audzināšanu, kas ir vēl maz izzināti un vērtēti, viņa vārdu vairs nesaistīsim tikai ar darbu “Latvieši”.

Latviešu tautas kultūrvēsturē 18. gadsimta beigas un 19. gadsimta sākums vērtējams kā sastinguma posms. No posta, ko bija radījis Ziemeļu karš un tā sekas – mēris, bads un deportācijas –, zeme atspirga ļoti gausi. Tās ekonomiskā stāvokļa uzlabotāji bija vienīgi latviešu zemnieki, kas strādāja pāri saviem spēkiem. Viņi gādāja par muižniekiem, viņu uzturu un labklājību.

Cik daudz zemnieks spēja rūpēties par sevi? Gandrīz nemaz! Muižniecība darīja visu iespējamo, lai paliktu vadošā un valdošā. Tas bija iespējams, vienīgi paturot latviešu zemniekus vergu stāvoklī. Pētot kultūrvēsturisko situāciju Latvijā, secinām, ka tieši no zemnieku izglītošanas tik ļoti baidījās muižniecība. Un pamatoti – jo neviens izglītotas zemnieks nevēlētos palikt dzimtcilvēks. Tomēr bija muižnieki, lai gan nedaudzi, kas rūpējās par zemnieku izglītību. Jau 18. gs. sākumā dažās muižās tika ierīkotas skolas, kuras gan gadsimta otrajā pusē likvidēja.

18. gadsimta vidū arī valdība ierosināja uzlabot zemnieku stāvokli. Pēc Latvijas apceļošanas 1764. gadā Katrīna II bez citiem uzlabojumiem uzdeva arī ierīkot lauku skolas. Muižniekiem ieteica rūpēties par skolotāju sagatavošanu, par skolu ceļu sakārtošanu, par pārtikas sagādi bērniem, arvien biežāk atgādināja, ka zemnieku izglītošana nāks par labu viņiem pašiem.

A. Vičs grāmatā "Iz latviešu skolu vēstures" raksta: "Ja būšot skolas, pacelšoties zemnieku izglītība, tad līdz ar to vairošoties zemnieku turība un tas nāksot pašiem kungiem par labu. Tanīs apvidos, kur esot skolas, no-manāma lielāka zemnieku turība, un šie apvidi spilgti atšķiroties no tiem tumšajiem apgabaliem, kur skolmeistaru nav." (8; 99)

Tomēr vēlamais stāvoklis tik drīz netika sasniegts. 1785. gadā ģenerāl-gubernators Brauns ziņoja, ka vēl joprojām esot liels skolu trūkums un par skolotājiem strādājot nemākuļi, kuri bērnus nevajadzīgi sodot un sitot. Tikai retā vietā skolām bija ierādītas īpašas vietas. Tāpēc Vidzemes landtāgs pieņēma lēmumu, ka skolas apmeklēšanu var aizstāt ar mājas apmācību. Šis lēmums ļoti patika muižniekiem. Ar to bija apmierināti arī paši zemnieki, jo tieši viņiem vajadzēja palīdzēt uzturēt skolas un vēl apgādāt bērnus ar nepieciešamo uzturu. Zemnieki nesaprata, ka šī mājas apmācība muižniekiem bija ļoti izdevīga, jo bērnu mācīšana tika uzvelta pašu vecāku pleciem.

Bet latviešos nebija zudušas alkas pēc brīvības. Latvieši saprata pret sevi vērsto netaisnību. Un tad, kad pasauli pāršalca Lielās franču revolūcijas atbalsis un skaļāk pacēlās balsis pret verdzību un dzimtbūšanu, apgaismības darbinieku domas un idejas radīja plašas atskaņas arī Latvijā. Pazīstamākie apgaismības sociālo ideju paudēji Latvijā bija J. G. Eizens, A. V. Hūpels, H. J. Jannaus un, protams, Garlībs Helvīgs Merķelis.

Tātad 19. gadsimta sliksni latvieši pārkāpa, saistīti dzimtbūšanas važām, un zemnieku nebrīve sasniedza savu kulmināciju. Vairs nebija starpības starp dzimtcilvēkiem un vergiem, kuriem bija liegtas jebkuras tiesības, to skaitā arī tiesības uz izglītību.

Tikai 1819. gadā Aleksandrs I beidzot parakstīja likumu par zemnieku brīvlaišanu Vidzemē (Kurzemē tā notika 1817. gadā). Jaunajā brīvlaišanas likumā bija arī izglītībai veltīta nodaļa.

Jaunpieņemtais likums oficiāli apstiprināja pagastu un draudžu skolu statusu. Uz šī likuma pamata skolu piekritēji varēja cīnīties tālāk par

izglītības sistēmas uzlabošanu Latvijā. Arī pati valdība pievērsa lielāku vērību izglītības problēmām. Tika pat izteikts priekšlikums, ka skolu pārraudzība būtu nododama Tērbatas universitātei. Bet šo priekšlikumu landtāgs nepieņēma. Tādējādi skolu skaits saruka, jo visur trūka šim darbam sagatavotu skolotāju, pastiprinājās mājas apmācība.

Tāds bija laiks, kas ļauj mums izprast Garlība Merķeļa personību un atklāt rakstnieka kultūrvēsturiskajā mantojumā viņa devumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā. "Garlībs Merķelis stāv nevien divu gadsimtu, bet arī divu vēstures laikmetu krustcelēs. Atzinību un jo vairāk naidu kā nesaudzīgs cīnītājs pret dzimtbūšanu viņš ieguva jau 18. gadsimta beigās, taču šīs cīņas konkrētie rezultāti sāka izpausties mazliet vēlāk," raksta Andrejs Johansons darbā "Latvijas kultūras vēsture". (3; 446)

Tēva loma Garlība Merķeļa personības attīstībā

Merķeļa dzīvi var sadalīt divos posmos: pirmajā posmā veidojas viņa pasaules uzskats, individualitāte un ideāli, otrajā – Merķelis cīnās par savu ideālu īstenošanu dzīvē un savu centienu aizstāvēšanu.

Garlībs Helvīgs Merķelis dzimis 1769. gada 21. oktobrī jeb 1. novembrī pēc vecā stila Lēdurgā.

Bērnībā Garlību daudz ietekmējis tēvs lauku mācītājs Daniēls Merķelis. Viņš beidzis Strasburgas universitāti, kur studējis teoloģiju. Tēvs cienīja un lasīja Voltēra, P. Beila, Ž. Ž. Ruso un citu apgaismības darbinieku rakstus. Viņa plašajā bibliotēkā bija uzkrāti daudzu Rietumeiropas apgaismotāju darbi. Daniēla Merķeļa filozofiskie uzskati veidojušies šo rakstnieku ietekmē.

Sekojojot franču apgaismotāju uzskatiem, tēvs mācīja dēlam humānu attieksmi pret latviešu zemniekiem, kā arī mudināja nīst patvaļu un despotismu. Viņam jau toreiz bija labi pazīstami jaunie Ruso darbā "Emīls" aprakstītie pedagoģiskie principi, pēc kuriem tika audzināts mazais Garlībs.

Sekojojot šiem principiem, Daniēls Merķelis centās atraisīt zēnā viņa dabiskās spējas un attīstīt patstāvīgas domāšanas iemaņas. Kad Garlībam

bija apmēram pieci gadi, tēvs vērsa bērna uzmanību uz skaņām, kuras viņš spēj izrunāt. Tas tika darīts, it kā iesaistot zēnu rotaļā. Savas pirmās zināšanas zēns ieguva no tēva sarunu veidā. Kad Garlībs iemācījās skaņas pareizi izrunāt, tēvs paskaidroja, ka visas skaņas ar atsevišķām zīmēm ierakstītas grāmatās. Savās atmiņās, kuras ir vienīgais drošais avots, no kā smelties ziņas par Garlība Merķeļa dzīvi un darbību, viņš raksta: "To man vajadzēja redzēt! Mana ziņkāre, protams, labprāt tika apmierināta. Tēvs man parādīja zīmes tām skaņām, kuras izrunāju, un tā es iemācījos ābeci trijās dienās, pie tam it kā rotaļājoties." (5; 306)

Tālāk tēvs vērsa zēna uzmanību uz to, ka vārdi, ko saka viens otram, sastāv no šādām skaņām. Tas rosināja zēnu pārdomām. Tēvs pamudināja viņu pašam pamēģināt atrast tādus savienojumus. Un, protams, dēls to darīja ar prieku. Bērns drīz vien ievēroja atšķirību starp patskaņiem un līdzskaņiem, un pats izprata, ka bez patskaņiem zilbes nevar veidot. Tēvs ar rezultātu bija apmierināts un saprata, ka dēls jauno rotaļu tik drīz nepametīs. Tādējādi Daniēls Merķelis centās atraisīt sava dēla dabiskās spējas un modināt viņā aktivitāti pašam līdzdarboties: "Un tiešām – kad viņš nākamajā pēcpusdienā pēc kafijas sāka ar mani nodarboties, es jau biju izdomājis krietnu skaitu zilbju. Tēvs man ieteica apskatīties kādā grāmatā, vai es arī tur neatradīšot savas zilbes. Ar to īstēni sāku mācīties lasīt, pats to nemaz neapzinādamies." (5; 307)

Daniēls Merķelis mācības ar rotaļām uzskatīja par visefektīvāko metodi. Tā laika Latvijā šī metode vēl nebija populāra, lielākai daļai skolotāju pat nezināma.

Kad Garlībs iemācījās lasīt, tēvs sāka pievērst viņa uzmanību izlasītā saturam. Un zēns bija pārsteigts, kā no vārdiem izveidojās jauka pasaciņa. Tēvs turpināja zēnu mācīt patstāvīgi domāt un spriest un nekad neaizmīrsa dēlu uzslavēt par panākumiem. Tas bija stimulē, kas bērnu pamudināja strādāt vēl cītīgāk: "Manas spējas un uzcītību slavēja. Tēvs smaidīdams plīķēja man par vaigu. Tas mani daudz vairāk iepriecināja nekā uzslava. Mans skolotājs un viņa metode, kas mācīja mācīties, bija šo panākumu galvenais cēlonis." (5; 307)

Daniēls Merķelis savu metodi lietoja vienmēr, kad gribēja zēnam kaut ko iemācīt – viņš vienmēr prata atrast kādu it kā nejausu, tomēr apzinātu

iemeslu bērna ziņkāres mudināšanai. Tēvs paskaidroja tikai tik daudz, cik bija nepieciešams, lai rosinātu dēla pārdomas.

Pēc kāda laika viņš, protams, pārbaudīja, vai audzēknis guvis skaidru priekšstatu par stāstīto. Tādā pašā veidā, arvien vairāk rosinot bērna iztēli, tēvs viņu iepazīstināja ar ģeogrāfijas pamatjēdzieniem, līdz puisēns jau pats nonāca pie secinājuma, ka zeme ir lodes veidā.

Šādas sarunas parasti ilga ne vairāk kā pusstundu, tādēļ zēns nenogura, toties bērna garam tika pavērta arvien jauna pasaule. Vislielākā ietekme uz viņa vispusīgo garīgo attīstību, kā uzskatīja pats Garlibs Merķelis, bija viņu kopīgajām pastaigām. Zēns uzskatīja tās par sevišķu privilēģiju un jutās ar tēvu gan garīgi, gan fiziski vienots. Arī pastaigas tēvs izmantoja, lai mācītu puisēnu. Tad viņš dēlam stāstīja nevis pasakas, bet vēsturiskus notikumus, kuros reizēm arī iepina pa teikumam kādā svešvalodā, tādējādi radīdams dēla jaunus priekšstatus un modinādams viņā vēlmi apgūt arī citas valodas: “Ievēroju, ka svešajās valodās zilbes tiek izrunātas citādi nekā vācu valodā. Es par to iejautājos tēvam, jo man gribējās uzzināt, kā franciski izrunā vienu vai otru zilbi. Man pašam nemanot, tēvs arvien prata uzurdīt ziņkāri, vēlāk pat godkāri, un tā nedaudz nedēļās es iemācījos lasīt franciski, drīz pēc tam angļiski.” (5; 309)

Pastaigās tēvs prata atrast vielu vērojumiem un pārdomām pārējai dienas daļai, ko puisēns pavadīja vienatnē. Atrast pašam atbildes – tas sagādāja krietnas pūles piecus sešus gadus vecajam zēnam. Bet toties cik laimīgs gan viņš jutās, ja tas izdevās!

Šādi Daniēls Merķelis strādāja ar dēlu divus gadus. Tas bija laiks, kurā bērnam izveidojās ieradumi, kas nemainījās visu mūžu. Tātad galvenais, kam Garliba tēvs pievērsa uzmanību, bija patstāvīgas domāšanas attīstīšana.

Arī pēc tēva nāves, kad zēns bija vēl tikai trīspadsmit gadu vecs, viņš palika dēla skolotājs un iedvesmotājs izglītības tālākajās gaitās. Pēc tēva atstātajām grāmatām divarpus gadus ar vārdnīcu palīdzību Garlibs mācījās angļu, franču un itāļu valodu. Un tas viņam izdevās, jo visur zēns sajuta tēva vadītāju roku. Visvairāk – lasot uz grāmatu malām uzrakstītās piezīmes: “Tās vietas, kas viņam visvairāk patika, tēvs mēdza lapas malā atzīmēt ar

mazu reizē divkāršu vai pat trīskāršu glītu ķeksīšu rindu. Šīs atzīmes man šķita kā liela balva.” (5; 337)

Tēva atstātajā bibliotēkā Garlibam pavērās plašs darbalauks. Arī viņš rūpīgi studēja Voltēra, Beila un Ruso darbus un konstatēja, cik tiem liela nozīme viņa dzīvē. Šis patstāvīgo studiju laiks bija ļoti nozīmīgs. Arvien vairāk jaunā domu un jēdzienu pasaule pārņēma zēnu savā varā, jo šeit, tēva bibliotēkā, viņš jutās tam tuvāks: “Skaidrs, ka šis laiks attīstīja manas gara spējas, ko mans tēvs bija mēģinājis atmodināt, un piešķīra manam raksturam pastāvību, kas man vēlākās dzīves gaitās ļoti bieži noderēja.” (5; 339)

Tomēr šis vientulībā pavadītais laiks veicināja Merķeļa rakstura noslēgtību, kas vēlāk kavēja sabiedrībā iegūt draugus.

Tātad Merķeļa personības un viņa uzskatu veidošanā visbūtiskākā nozīme bija apgaismības idejām, apgaismības darbinieku rakstiem, kā arī 18. gadsimta beigu Latvijas dzīves īstenībai.

Mājskolotāja gaitas un pašizglītošanās

Savu pašizglītošanos Merķelis turpināja arī tad, kad ģimene nonāca trūkumā un bija spiesta izpārdot pat tēva plašo bibliotēku. Zēns visiem spēkiem centās saglabāt kaut nedaudz sava skolotāja atstāto grāmatu un vārdnīcu.

Arī vēlāk, strādājot tiesas kancelejā par aktu pārrakstītāju, jaunais Merķelis turpināja daudz lasīt.

Savās atmiņās viņš rakstīja, ka tā laika Rīgā grāmatu bija ļoti maz un tās arī netika plaši pieprasītas, it sevišķi filozofiska satura literatūra. Grāmatu iznomātāji, kuri bija ieguldījuši līdzekļus grāmatu iegādē, nevarēja tos vairs atgūt.

Skrivera amatu Merķelis drīz vien atstāja, jo uzskatīja, ka ir pārāk izglītots, lai nodarbotos ar pārrakstīšanu. Tomēr jauneklis jūta, ka viņam vēl pietrūkst sistemātisku zināšanu, lai uzsāktu studijas noteiktā specialitātē.

Deviņpadsmit gadu vecumā Garlibs Merķelis pieņēma piedāvājumu strādāt par mājskolotāju. Un tā 1788. gadā viņš devās uz Liepupi pie mācītāja Klēmaņa.

Merķelis labi saprata, ka viņa zināšanas ir nepietiekamas un tajās ir daudz robu, jo viņš bija mācījies nesistemātiski. Tādēļ, strādājot par mājskolotāju, jauneklis pats centās pamatīgāk apgūt to, kas viņam bija jāpaskaidro un jāiemāca saviem audzēkņiem: "Pirmajā pusgadā gandrīz visus savus brīvos brīžus veltīju pašmācībai, un vienīgi pēc tam, kad atzinu sevi par pilnīgi sagatavotu skolotāja darbam, atgriezos pie savām nopietnākajām studijām." (5; 362)

Merķeļa studijām maz palīdzēja mācītāja Klēmaņa bibliotēka. Tā bija nabadzīga, un tajā atradās vienīgi teoloģiska rakstura grāmatas, kā arī lasāmviela par lauksaimniecību. Arī sabiedriskā dzīve mācītāja mājā maz atšķīrās no tā laika muižniecības dzīves: "Par zinātni, literatūru un mākslu te gandrīz nemaz nevarēja būt runas. Izņēmums bija mājskolotāji, lielākoties ārzemnieki, kas, pabeiguši universitāti, ieradās Vidzemē un savu teicamo zināšanu un iegūto grādu dēļ tika uzņemti un ieteikti darbam. Sākumā viņi bija daudz rosīgāki, bet ar laiku ieauga vietējos apstākļos un garīgi pilnīgi apsika." (5; 366)

Merķelim un arī citiem mājskolotājiem jaunākās grāmatas bija pilnīgi nepieejamas, jo vienīgā provinces grāmatattirgotava literatūru piegādāja ar lielu nokavēšanos un par milzīgi augstām cenām. Dārgas bija arī Vācijā izdotās avīzes.

Tālāko Garliba Merķeļa pašizglītošanos sekmēja ciešā draudzība ar Frīdrihu fon Meku, kurš bija mācījies Jēnas, kā arī Kēnigsbergas universitātē: "Pazīšanās ar Meku bija visnozīmīgākā manā kopš bērnības aizsāktajā izglītības procesā, un tā iekrita tieši tādā manas garīgās attīstības periodā, kad es biju pietiekami nobriedis, lai gūtu no šīs draudzības daudz vērtīga. Atbilstoši saviem līdzekļiem un zināšanām es biju labi iepazinis vecāko literatūru, bet pavisam sveša man bija jaunākā un īpaši pēdējā laika vācu literatūra." (5; 379)

Fon Meks bija atvedis sev līdzī jaunāko rakstu kolekciju. Arī viņa tēva bibliotēka bija bagāta ar vispusīgu literatūru, kas kļuva pieejama Merķelim. Fon Meks labprāt dalījās savās zināšanās ar jauno draugu. Par mājskolotāju Liepupē Merķelis strādāja līdz 1793. gadam, kad kopā ar Frīdrihu fon Meku apmetās Rīgā un pavadīja tur deviņus mēnešus. Tad mācītājs K. G. Zontāgs

viņam piedāvāja jaunu mājskolotāja vietu, šoreiz kāda ievērojama lauku muižnieka ģimenē – Nītaures draudzē pie barona Tranzē.

Atšķirībā no mācītāja Klēmaņa barons Tranzē bija izglītotāks, viņš bija pat lasījis Ruso darbu "Emils". Tādēļ baronu interesēja arī paša Merķeļa uzskati par šo jautājumu.

Pētot Garliba Merķeļa mājskolotāja gaitas, ievērojam tādu interesantu faktu, ka viņš gandrīz nemaz neraksta par saviem audzēkņiem. Merķelis tikai īsi piemin, kas tie ir, viņu vecumu, bet konkrēti neapraksta nevienu sava audzināšanas darba metodi.

Jau bērnībā Garlibs Merķelis tika audzināts humānisma garā. Sava tēva ietekmēts, zēns izprata latviešu dzimtcilvēku pazemojošo stāvokli. Tieši tēvs dēlam iemācīja nīst despotismu, un viņš, redzot, kā muižnieki un pat mācītāji terorizēja un pazemoja zemniekus, izjuta pret tiem instinktīvu riebumu.

A. Birkerts darba "Garlibs Merķelis dzīvē un darbā" sākumā raksta: "Ar lielu cienību un godbijību tuvojamiem vīram, kas pirmais civilizētās pasaules priekšā pacēla balsi par latvju tautas likteni grūtajā verdzības laikā, cīnījās par tautas tiesībām un viņas atsvabināšanu no verdzības jūga, ticēja mūsu tautas garam un kulturālās attīstības spējām tad, kad citi viņa ciltsbrāļi, vācieši, nekā no tam negribēja zināt. (..)" (1; 5)

Jau Liepupē lauku klusumā Garlibu Merķeli pārņēma kāda ideja un vairs nelika mieru. Jauneklim vēl spilgtā atmiņā bija bērnības iespaidi, latviešu zemnieku sodīšana un ņirgāšanās par tiem. Arī Liepupē atklājās šīs pašas apspiestās tautas ciešanas. Jaunajā mājskolotājā radās pilnīga pārliecība, ka dzimtbūtnieciskā iekārta izsūc tautu, padara to arvien nabadzīgāku un beztiesīgāku un ka baznīca atbalsta muižnieku patvaļu, kā arī tautas tālāku paverdzināšanu.

Savā pirmajā mājskolotāja vietā Merķelis sāka vākt materiālus, kuri liecināja par apspiestās latviešu tautas smago stāvokli. Jaunā darbavieta Nītaurē deva iespēju papildināt agrākos vērojumus ar trūkstošajiem pierādījumiem. Tā Garlibs Merķelis pamazām un ļoti centīgi vāca materiālus un idejas. Viņš gan piedalījās viesībās, gan novēroja valdošo šķiru dzīvi. Un jauneklim atklājās dzimtbūtnieciskās iekārtas patiesā un ļoti drūmā seja. Viesojoties

zemes īpašnieku ģimenēs, pētot Liepupes un tās apkārtnes muižu arhīvus, satiekoties un runājoties ar pašiem zemniekiem, viņš vēroja muižnieku necilvēcīgo attieksmi pret latviešu dzimtcilvēkiem. Merķelis arī turpināja lasīt Ruso un Monteskjē darbus, kā arī vācu apgaismotāju H. J. Jannaua un K. F. M. Snella rakstus. Bet katru izdevīgu gadījumu viņš izmantoja, lai vāktu un krātu jaunu faktu materiālu. Šeit, Liepupē, nākamais "Latviešu" autors sāka apkopot aculiecinieku stāstus par muižnieku nežēlību: "Es gribēju par katru cenu pārliecināt un iedarboties uz jūtām, aizkvēlināt aktīvai darbībai, radīt kaut ko lielu. Man vajadzēja apbruņoties ar daudziem faktiem, runāt tik pamatīgi, cik vien iespējams viskaislīgākā tonī, tomēr nevienu īpaši neaizskarot." (5; 392)

Tādēļ arī nākamo rakstnieku bieži varēja redzēt, sarunājoties ar vienkāršajiem zemniekiem, iepazīstoties ar viņu mājas apstākļiem, darbu un parazīm. Merķeli lielu interesi izraisīja arī latviešu folklorā. Viņš iepazīs ar dažām latviešu un lībiešu teikām, no kurām vienu vēlāk izmantoja savā darbā "Senlīvu teika". Vēlāk no šī darba izauga grāmata "Vanems Imanta".

Savu uzskatu pamatošanai Garlībs Merķelis uzkrāja milzīgu faktu materiālu par tā laika muižniecības neierobežoto varu pār neaizsargātajiem latviešu dzimtcilvēkiem, un pats bija pilnīgi pārliecināts, ka šī attieksme ir atmaskojama un maināma. Jaunajā mājskolotājā brieda nodoms pašam ķerties pie tajos laikos grūtā un pat bīstamā uzdevuma: "Šajā mirklī apņēmos pats ķerties pie bīstamā pasākuma un kļūt par soģi nevis atsevišķām personām, bet visai attiecīgai sistēmai, kas pieļauj šausmīgo netaisnību un divu tautu vispārējo postu." (5; 391)

Pēc rūpīgiem pētījumiem divu gadu laikā tapa Merķeļa slavenais darbs "Latvieši". Autors apzinājās, ka, sarakstot šo grāmatu, viņš veicis bīstamu darbu, jo kritizējis valdošās šķiras privilēģijas. Merķelis savā darbā runāja atklāti un, protams, bija bruņojies ar daudziem faktiem. Pats rakstnieks arī saprata, ka Baltijas apstākļos grāmatu publicēt būs neiespējami. Juzdamies apdraudēts savu brīvdomīgo uzskatu dēļ, 1796. gadā Merķelis devās uz Leipcīgu Vācijā. Tur tad arī tajā pašā gadā nāca klajā darbs "Latvieši".

Iepriekš aprakstīto laika posmu Merķeļa dzīvē var uzskatīt par viņa personības izveidošanās posmu. Savu personību viņš turpināja pilnveidot

tā, kā to bija ievirzījis tēvs Daniēls Merķelis jau zēna agrā bērnībā. Visā šajā laikā vēl arvien jūtama netieša tēva klātbūtne gan jaunekļa pašizglītošanās ceļā, gan arī attieksmē pret latviešu dzimtcilvēkiem.

Merķelis – rakstnieks, publicists, pedagogs

Garlība Merķeļa personība un sacerējumi ir pētīti gan 20.–30. gados, gan pēckara Latvijā, mazāk – mūsdienās. Plašas un izsmelošas ziņas par Merķeli varam atrast M. Stepermaņa rakstā “Latviešu konversācijas vārdnīcas” 14. sējumā. Bet pirmoreiz latviešu valodā Garlība Merķeļa biogrāfiju sarakstījis un publicējis Frīdrihs Mālberģis darbā “Garlība Merķeļa dzīves strauts” 1934. gadā.

Plašs biogrāfisks darbs, kas ietver visus Merķeļa dzīves posmus, ir A. Birkerta biogrāfiskais romāns “Garlībs Merķelis dzīvē un darbā”, kā arī “Grāmatu Drauga” 1935. gadā izdotsis Kārļa Lejnieka romāns “Garlībs Merķelis”.

Jau vairākus gadus pirms tam 1925. gadā J. Vīgrabs rakstā “Zīmīgs dokuments par Garlību Merķeli” pāris lappusēs analizēja viņa spējas Baltijas provinču dzimtļaudis ieraudzīt tautu, kurai ir tiesības uz patstāvīgu nacionālu attīstību. Gadu vēlāk – 1926. gadā – J. Vīgrabs rakstā “Garlībs Merķelis cenzūras spaidos” atzīst, ka Merķelis bijis izcils žurnālists, kurš pratis atrast un rakstīt par tām nozarēm, kuras atrodas sabiedrības interešu viduspunktā. Raksta autors pievērsies viņa gaitām publicistikā, kuras saistītas ar laikrakstu “*Provinzialblatt*” un tā aizliegšanu.

Arī pēckara Latvijā Garlība Merķeļa personību un viņa darbus pētījuši un par viņu rakstījuši gan M. Kalve izdevumā “Latviešu literatūras vēsture”, gan J. Niedre darbā “Latviešu literatūra”. Vairāki autori savus darbus veltījuši Merķelim 1950. gadā, jo tā gada 9. maijā pagāja 100 gadi kopš rakstnieka nāves.

Astoņu lappušu garajā rakstā “Garlībs Merķelis kā literatūras kritiķis” Jānis Straubergs pievērsies līdz tam laikam vēl maz pētītai jomai Merķeļa biogrāfijā. Autors uzskata, ka pēc vairākkārtējiem mēģinājumiem

daiļliteratūrā Merķelis izšķīries par darbību kritikas un žurnālistikas nozarē. J. Straubergs atzīmē, ka šī ir tā joma, kur Garlībs Merķelis varējis vislabāk izmantot savas spējas sabiedrības labā. Gadsimtu mijā Merķelis nostājies stingrā opozīcijā pret reakcionāro romantismu literatūrā, ar to, protams, iegūdamas daudz ienaidnieku. Raksta autors uzskata, ka cīņa pret reakcionāro romantismu, sevišķi tad, kad tajā jau sāka izpausties mistikas un katolicisma tendences, ir G. Merķeļa kā literatūras kritiķa svarīgākais nopelns. Merķelis pat iedrošinājies kritizēt J. V. Gētes un F. Šillera sacerējumus savā darbā *“Briefe an ein Frauenzimmer”* (“Vēstules kādai sievietei”). Merķeļa pamatprasība bija: katram literāram darbam jābūt reālam, tajā jāatspoguļo patiesi pārdzīvojumi, darbības gaitai jābūt īstai. Bet tajā laikā Merķeļa cīņai vēl bija maz panākumu. Viņš kā kultūrvēsturnieks uzsvēra, ka tautas kultūrvēsturi veido cilvēku attieksme pret apkārtējo pasauli un attiecības ar citiem cilvēkiem. Neviens sabiedrības loceklis nav tiesīgs padarīt otru beztiesīgu. Diemžēl Merķelis šīs pretrunas saskatīja, bet neredzēja izeju no tām. Viņš uzskatīja, ka katrai iekārtai pienāks laiks, kad tā būs jānomaina.

Žurnālistikā Merķelis ne tikai pievērsās notikumiem pasaulē, bet arī uzskatīja, ka ļoti svarīgi ir laikrakstos ievietot aprakstus par notikumiem pašu zemē. J. Straubergs atzīmē, ka G. Merķelis ne tikai pats interesējās par dzīves un kultūras progresu, bet prata arī ieinteresēt savus lasītājus.

Spožs laikmets Merķeļa žurnālista dzīvē bija tad, kad viņš kļuva par sava laikraksta vadītāju. Laikrakstos *“Ernst und Scherz”* un *“Der Freimüchtige”* viņš ļāva lasītājiem sekot literatūras, mākslas, zinātnes un kultūras attīstībai visā pasaulē.

1828. gadā Garlībs Merķelis sāka izdot laikrakstu *“Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Ehstland”*. Tas iznāca līdz 1838. gadam, kad ar Nikolaja I pavēli šo laikrakstu slēdza. Laikrakstam bija arī pielikums, kur sevišķa vērība tika pievērsta zinātnes un literatūras attīstībai Krievijā un Latvijā. Laikrakstā un tā pielikumā Merķelis aplūkojis arī izglītības problēmas Latvijā. 1950. gadā Ēvalds Sokols “Literatūras un Mākslas” 19. numurā ievietojis rakstu “Garlība Merķeļa dzīve un darbība”, kur uzsver, ka Merķelis pirmais visas cilvēces priekšā pacēla balsi pret viduslaiku tumsonību un varmācību, kā arī izteica pārliecinātu ticību latviešu tautai.

1969. gadā Garliba Merķeļa 200. dzimšanas dienas atcerei tiek izdota neliela brošūriņa "Atgādne lasītājam". Tās sastādītāji analizē G. Merķeļa darbus "Vidzemes senatne" un "Vanems Imanta", nedaudz pieskaras arī izglītības problēmām un uzteic Merķeļa vēlēšanos sniegt latviešiem vismaz elementāro izglītību.

No vācu autoriem, kuri pētījuši Garliba Merķeļa personību, Latvijā pazīstami divi: Maksimilians Millers-Jabušs un bijušās Vācijas Demokrātiskās Republikas rakstnieks Horsts Adameks. 1968. gada "Literatūras un Mākslas" 39. numurā publicēts H. Adameka raksts "Garlibs Merķelis šodienas skatījumā". Šajā rakstā pirmoreiz izskan doma, ka Merķeļa karstākā vēlēšanās bijusi latviski izdot pasaules literatūras klasiku.

Horsts Adameks sarakstījis arī priekšvārdu 1959. gadā Berlīnē izdotajai grāmatai "*Freimütiges aus den Schriften Garlieb Merkels*" ("Atklātība Garliba Merķeļa darbos"). Priekšvārdā autors uzsver, cik svarīgs un nopietns ir Merķeļa darbs "Latvieši". Tas ir nozīmīgs ne tikai pašiem latviešu lasītājiem, bet arī vāciešiem. Tā vērtību pastiprina fakts, ka tas tapis sīku un rūpīgu pētījumu rezultātā, kā arī ilustrēts ar daudziem faktiem un piemēriem. Tāpat kā citi autori, kuri rakstījuši par Merķeli, arī Horsts Adameks kā vienu no svarīgākajiem priekšnoteikumiem "Latviešu" tapšanā uzskata jau agrā bērnībā un jaunībā redzēto latviešu dzimtcilvēku pazemošanu: "*Herkunft und Jugenderlebnisse bereitete ihn auf dieses Werk vor.*"¹ (14; 8)

G. Merķelis par skolu un audzināšanu

Meklējot un pētot Garliba Merķeļa domas par skolu, izglītību un pedagogiju, par pamatu būtu jāņem viņa autobiogrāfiskais darbs "Manas dzīves tēlojumi un raksturojumi", kurā viņš sīki apraksta tā laika skolas Latvijā, un darbu "Latvieši", kā arī Merķeļa paša izdotos laikrakstus "*Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Ehstland*" un "*Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*".

¹ Izcelšanās un jaunības piedzīvojumi viņu sagatavoja šim darbam.

Garlībs Merķelis mācījies trīs skolās. Pirmā no tām, kā viņš pats to dēvēja, bija elementārskola. Mazā Garlība tēvs uzskatīja, ka, lai bērna gars un raksturs varētu brīvi attīstīties un dabiski izvērsties, viņam nepieciešama citu bērnu sabiedrība. Tā septiņu gadu vecumā zēns uzsāka pirmās skolas gaitas. Vispirms puisēns tika nodots pie kādas vecas dāmas Rīgas elementārskolā – pirmskolā. Šī skola tajā laikā bija ļoti iecienīta. Zēns bija patiesi iepriecināts, ka varēs mācīties, un ar nepacietību gaidīja skolas laiku. Bet jau pirmais iespaids lika viņam vilties: lielajā skolas istabā ar trim logiem viņš jutās kā iesprostots. Rakstnieks sīki apraksta mācību telpu: “Starp pirmo un otro logu stāvēja liels ādas atzveltnes krēsls un apaļš galds. Uz tā mētājās čupa nosmulētu ābeču ar noplēstiem vākiem. (..) Bet pašā vidū rēgojās liela rīkste un maza kančuka.” (5; 311) Zēns jutās pavisam apmulsis, ieraugot šādus darbarīkus. Tas viss tik ļoti atšķīrās no viņa mājās gūtā priekšstata par mācīšanos. Turpmāk puisēnam arī atklājās visa mācīšanas sistēmas bezjēdzība.

Attēlojot sava laika skolu, Merķelis vēlējies nosodīt sholastisko skolu ar tās iekalšanas metodi, bargo disciplīnu un miesas sodiem. Šāda tipa skola nelāva bērniem brīvi attīstīties un uztvert mācību vielu.

Bērni, pat ļoti uzcītīgi iekalot nesaprotamas rakstu rindiņas, nevarēja iemācīties tās pareizi izlasīt. Tikai daudzus gadus vēlāk, būdams jau pieaudzis un strādādams par mājskolotāju, Merķelis izprata skolas un viņa tēva mācīšanas metožu lielo atšķirību. J. Anspaks rakstā “Garlība Merķeļa pedagoģiskie centieni” uzsver: “Merķelis pauž cieņu un mīlestību pret bērnu, prasa pārkārtot izglītības saturu, bet mācību metodes pakļaut skolēnu garīgās aktivitātes un patstāvības izkopšanas uzdevumiem. Merķeļa idejas par aktīva, patstāvīgi domājoša un brīva cilvēka audzināšanu sasauca ar Ruso pedagoģiskajiem centieniem.” (11; 7)

Skolā bērniem neviens nemācīja domāt. Tās nebija mācīšanas metodes, kuras dibinātas uz bērnu interešu un pašdarbības atraisīšanu un izmantošanu. Bērniem bija grūti mehāniski iekalt uzdoto no galvas, neizprotot jēgu.

Skolotāja pat nemēģināja audzēkņiem kaut ko paskaidrot vai uzvedināt viņus uz pārdomām: “Taču likt iemācīties no galvas ir daudz vienkāršāk. Toreiz nekādu vērību nepievērsa domāšanas attīstībai.” (5; 313)

Bet ne jau tikai skolotāji, arī paši vecāki bija apmierināti ar šādu metodi. Viņi uzskatīja par lielāko sasniegumu to, ka dēli un meitas sestdienās varēja bez stomīšanās noskaidrot iekalto Evaņģēlija pantiņu. Vecākiem neienāca prātā bērniem pajautāt, vai viņi maz saprot noskaidrotā saturu.

Tā kā mazais Garlibs jau prata labi lasīt, viņa ceļš tālāk veda uz tā saucamo rakstu skolu. Merķelis iestājās Bāriņskolā, kas tajā laikā tika atzīta par labāko. Šo skolu nākamais rakstnieks nosaucis par bērnu elli. Savās atmiņās Merķelis atkal kavējas pie mācību telpas apraksta ar tās drūmo puskrēslu izdrupušo logu dēļ. Skolotāju viņš raksturo kā lielu, plecīgu vīru ar saniknota runča izskatu.

Bāriņskolā mācījās no astoņdesmit līdz simts bērniem, kuri šeit pavadīja katru dienu sešas līdz septiņas stundas nomāktībā un pastāvīgās bailēs no skolotāja – tirāna. Ko šie grūtdieņi iemācījās daudzo gadu gaitā? Vienīgi lasīt, rakstīt un rēķināt.

Merķelis arī mēģinājis salīdzināt Bāriņskolu ar latviešu skolu. Pēc rakstnieka uzskata, tā jau bija daudz progresīvāka mācību iestāde: “Nupat es lasīju, ka dažā labā latviešu skolā pa trim ziemām bērni sekmīgi apgūstot lasīšanu, rakstīšanu, rēķināšanu, dziedāšanu, ģeogrāfiju, vēsturi, dabaszinātnes un pat vēstuli rakstīšanas māku. (...) Turpretī daudzu paaudžu vācu bāriņi visu savu jaunību novārgst postā, aizejot dzīvē neveikli, lempīgi un slimīgi.” (5; 315)

Tomēr Andrejs Johansons “Latvijas kultūras vēsturē” raksta, ka Garlibs Merķelis šo salīdzinājumu varētu būt nedaudz pārspilējis: “Pazīstot Merķeļa tieksmi uz dramatiskiem efektiem, tāpat atceroties visai augstās prasības abās Rīgas Ģimnāzijās, jāvaicā, vai šis tēlojums nav pārspilēts. No vienas puses, vismaz daļa audzēkņu pēc bāriņnama vai līdzīgas rakstu un rēķinu skolas beigšanas tomēr spēja uzsākt vidējo izglītību Domskolā vai Licejā; no otras – Merķeļa minētās detaļas pārāk konkrētas, lai tām liegtu ticamību.” (3; 158)

Skolā, protams, liela loma bija katra bērna individualitātei, tā prasmei pielāgoties skolas režimam un no tā sev ko gūt. Arī Bāriņskolas mācīšanas metode bija balstīta uz trulu iegaumēšanu, bez izpratnes un iepriekšējiem izskaidrojumiem. Pat rēķināšanā skolotājs jeb skolmeistars, kā pats Merķelis viņu dēvēja, neizskaidroja pamatlikumus. Priekšā tika uzrakstīta formula,

bērniem to lika iemācīties un noskaitīt no galvas, tikai tad skolotājs uzrakstīja pirmo piemēru. Tā bija metode, kuru tajā laikā uzskatīja par vispareizāko un efektīvāko bērnu domāšanas attīstīšanai. Merķelis gan nedaudz šo metodi attaisnoja: skolotāji bija spiesti strādāt ar pārmērīgi lielu audzēkņu skaitu, tādēļ arī nebija vēlāmā rezultāta.

Interesanti Merķelis attēlojis bērnu gatavošanos eksāmenam. Pēdējās divās nedēļās pirms eksāmena skolēniem vajadzēja stāvēt divās ciešās rindās, caur kurām soļodams skolmeistars skaļi skaitīja apgūstamo vielu. Protams, ka šādā veidā bērni neko neiemācījās un nespēja atbildēt uz skolotāja jautājumiem. Tad taktika tika mainīta. Vairākiem bērniem skolotājs uzdeva atsevišķus jautājumus un pateica priekšā pareizās atbildes. Tā tas tika atkārtots daudzas reizes, kamēr atbildes bija iegaumētas. Vēlamais rezultāts bija veiksmīgi sasniegts! Eksāmenā skolotājs uzdeva tikai iepriekš iemācītos jautājumus un palika ar atbildēm apmierināts.

Merķelis savā autobiogrāfiskajā darbā turpina salīdzināt skolas un tēva mācīšanas metodes. Un salīdzinājums ir par labu tēvam, kurš arvien pieturējās pie Ruso pašdarbības un patstāvības principa: bērnam jānācās no faktiem, pašam pētot un analizējot. Rakstnieks atceras, cik prasmīgi tēvs viņu pašu ievadīja lasīšanas mācā, lietojams skaņas metodi, kas oficiāli tika atklāta tikai pēc vairākiem gadu desmitiem: "Ja atceras mana tēva metodi, kā viņš centās pamodināt un izglītēt bērna garu, tad ikviens man ticēs, ka visu, ko es šai skolā piedzīvoju, spēju uzlūkot vienīgi ar trulu izbrīnu. Par laimi, jau pēc pusgada es aizgāju no šīs bērnu elles, protams, neiemācījies īsti salasāmi rakstīt, ne arī apguvis piecus rēķināšanas pamatlikumus. Tomēr mani atzina par pietiekami spējīgu, lai sūtītu uz tā saucamo latīņu skolu." (5; 316)

Tātad, pamatojoties uz paša pieredzi, Garlibs Merķelis atzina tās mācību metodes, kuras veicina skolēnu domāšanu un izpratni, un uzskatīja, ka to panākt varētu tikai ar pacietīgu uzdotās mācību vielas izskaidrošanu. Rakstniekam pilnīgi nepieņemama likās bezjēdzīgā iekalšanas metode un, protams, arī bieži sodi, kuri labākajās Rīgas skolās tolaik bija ļoti izplatīti.

18. gadsimta beigās Rīgā pastāvēja divas ģimnāzijas tipa mācību iestādes: Domskola un Licejs. Domskola piederēja pilsētai, tajā darbojās ievērojami ārzemju mācību spēki. Kādu pusgadu te strādājis arī J. G. Herders.

Domskolu apmeklēja pilsētas ievērojamāko pilsoņu dēli. Liceju bija dibinājusi zviedru valdība. Šī skola saņēma mazāku pabalstu, tajā lielākoties strādāja vietējie skolotāji, un to apmeklēja cara ierēdņu dēli un muižnieku un lauku mācītāju atvases, kuri nevarēja algot mājskolotājus. Tomēr labāka slava bija Domskolai, uz to devās arī Garlībs Merķelis. Galvenais priekšmets šajā skolā bija grieķu un latīņu valoda, kurām tika pievērsta sevišķa uzmanība. Tikai nedaudz stundu nedēļā mācīja ģeogrāfiju, vēsturi un dabaszinātnes.

Merķelis, salīdzinot Domskolas un divu iepriekšējo skolu skolotājus, secina, ka šeit par skolotājiem strādānot "saprātīgi vīri", kas ļoti labi apzinājās, ka jebkuras zinātnes pamatuzdevums ir attīstīt un paplašināt jaunatnes garīgo pasauli. Tomēr vēlāk, raksturojot Domskolas skolotājus kā vecus, nevērīgus un diezgan neinteresantus, Merķelis nonāk pretrunā ar iepriekš sacīto. Dažreiz autors par viņiem pat atklāti pazobojas.

Arī savā plašajā darbā "Latvieši" Garlībs Merķelis runā par latviešu tautas izglītības jautājumiem. Bērnu izglītošanu un viņu garīgo attīstību rakstnieks saista ar visas tautas brīvību un garīgo attīstību. Merķelis atzīmē, ka feodālisma apstākļos izglītība tika uzskatīta par lieku greznību.

Vācu muižniecība bija ieinteresēta, lai zemnieki atrastos uz viszemākās kultūras pakāpes, un cerēja, ka dzimtcilvēki savu dzīves jēgu saskatis vienīgi dzeršanā. Savā darbā autors uzsver, ka ikvienam cilvēkam būtu jāredz, ka ir iespēja izklūt no sava beztiesiskā stāvokļa. Merķelis latviešus raksturo kā tautu, kuras attīstība atpalikusi par vairākiem gadsimtiem. Lielākā daļa latviešu neprotot ne lasīt, ne rakstīt. Bet autors arī norāda, ka latvietis varētu būt izglītoti un tam vajadzētu tiekties pēc izglītības, jo "viņš ir gudrs, attapīgs, asprātīgs. Viņa spriedumi parasti ir pareizi, bieži dzelīgi asprātīgi".

Merķelis latviešus uzskatīja par talantīgu tautu. Bet kādēļ gan zemnieki nesūtīja savus bērnus skolās, ja tāda iespēja bija? Arī tam rakstnieks atradis atbildi. Zemnieki dzīvoja lielā trūkumā, un skolas bieži vien atradās jūdžēm tālu. Bērniem trūka nepieciešamā apģērba, un vecākiem nebija pārtikas, ko dot līdzī.

Arī pašiem skolotājiem neklājās daudz labāk. Gandrīz visiem bija jāstrādā kāds blakus darbs, lai spētu izdzīvot un sevi uzturēt. Un tā latviešu zemnieku bērnu izglītība tika atstāta viņu nemācīto vecāku ziņā.

“Latviešos” Merķelis runā par lielo māņticību, kas valda laukos. Arī tā kavē zemnieku izglītību. Rakstnieks paliek pie pārliecības, ka no dzimtbūšanas jūga atbrīvota skola būs tā, kas spēs vērst izglītību par reālu spēku māņticības novēršanai.

Savā darbā autors atzinīgi novērtējis tautas mākslu, kurā viņš saskata lielas iespējas jaunās paaudzes estētiskajā audzināšanā. Viņš arī cildina latviešu dziedāšanas tradīcijas un uzskata, ka tieši uz to pamata attīstās jauni talanti. Jau šajā darbā Merķelis piemin un atzīst grāmatas, kuras, kā viņš pats domā, sarakstījuši cienījami mācītāji, kuri pūlējušies izkļiedēt zemnieku tumsonību: “Ikkatrs īsts patriots šai vietā ar siltām pateicības jūtām atcerētos prāvestu Stendera kungu Kurzemē.” (5; 71)

Bet Merķelis ir arī pārliecināts, ka izvirzītos tautas izglītošanas uzdevumus nevar veikt tikai ar baznīcas dziesmugrāmatu un Bībeles stāstiem, kā arī ar reliģiska satura darbiem vien. “Latviešos” rakstnieks cenšas izcelt un parādīt jebkuru mēģinājumu palīdzēt zemniekiem iegūt izglītību. Vairākos piemēros viņš attēlo muižniekus, kuri rūpējas par latviešu bērnu skološanu. Tāds ir Pīrsona kungs, kurš savā skolā māca rakstīt un pat vācu valodu. Bērņus uz viņa rēķina arī paēdina. Aizstāvot latviešu dzimtās valodas tiesības latviešiem, Merķelis mudina viņus skolās mācīties arī vācu valodu, jo tā paplašinātu viņu redzesloku. Fon Beiera kungs savā muižā lika jauniešiem bez maksas izdalīt grāmatas un apdāvinātākos zemnieku bērņus izskolot par zīmētājiem, mūziķiem un gleznotājiem.

Darbā “Latvieši” Garlibs Merķelis apraksta arī 1765. gadā Latvijā izveidoto skolu sistēmu. Tā noteica, ka katrā draudzē jāierīko skolas un draudzes mācītājam jāsusēta ziņas par bērņu sekmēm aprīņķa baznīcas virspriekšniekam. Tomēr šī sistēma nefunkcionēja tā, kā bija domāts. Mācītāji pret saviem pienākumiem izturējās ļoti formāli. Reizi gadā katrai muižai noteica vienu bērņu pārbaudes dienu. Bērņiem lika izlasīt pāris rindiņu grāmatā, noskaitīt kādu lūgšanu, un mācītājs savu uzdevumu bija godam izpildījis. Ja arī mācītājs uz aprīņķi nosūtīja ziņas par skolēnu sekmēm, tur tās tikpat neviens nelasīja: “Sarakstus arī tiešām piesūta divreiz gadā, un tos izmanto dāmu matu sprogošanai vai arī nelasītus noliek arhīvā.” (5; 184) Šāda veida atskaite, pēc Merķeļa domām, nav uzskatāma par izglītības

sistēmas uzlabošanu. Lai to panāktu, mācītāju uzdevums būtu ziņot valdībai to muižnieku vārdus, kuri nerūpējas par savu zemnieku izglītību. Bet ar rūgtumu Merķelis atzīst: viņam pašam gan nav zināms tāds gadījums, kur kāds zemes īpašnieks būtu ticis apsūdzēts.

Bet nebija jau tā, ka zemnieki paši neredzēja savu izglītības trūkumu: "(..) viņi redz, ka paši sava izglītības trūkuma un nespēcības dēļ ir nenozīmīgi valstī un nereti kļūst par izsmieklu vairāk apgaismotajiem, tikumiskajiem pilsoņiem." (5; 136) Merķelis saskatīja tikai vienu iespēju latviešu zemniekam tikt pie izglītības – atceļot dzimtbūšanu kā vistiešāko izglītības kavētāju.

Tāpat varam secināt, ka Merķelis bērnu audzināšanu un viņu vispusīgu attīstību saistīja ar visas tautas brīvību, garīgi rosīgu dzīvi, skolu un bibliotēku ierīkošanu un, protams, arī ar grāmatu izdošanu. Lielas iespējas bērnu audzināšanā viņš saskatīja arī latviešu tautas folklorā, daiļamata prasmēs un dziedāšanas tradīcijās.

Garlībs Merķelis bija pirmais, kas pievērsa tik lielu uzmanību latviešu izglītības gaitām un skolu dibināšanai.

Beatrise Barševska rakstā "Garlība Merķeļa cīņa pret reakciju literatūrā" saka: "Merķelis izvirzās par vienu no pirmajiem 19. gadsimta publicistiem, kas krasi nostājās pret viduslaiku tumsonību un reliģijas uzkundzēšanos zinātnei." (12; 38)

Arī savu izdoto laikrakstu "*Provinzialblatt*" un "*Literarischer Begleiter des Provinzialblattes*" slejās Merķelis runā par latviešiem kā par tautu ar plašām attīstības iespējām. Lai gan 19. gadsimtā vācu aprindās bija iesakņojies uzskats, ka izglītots latvietis jau ir vācietis, Merķelis asi vērsās pret šo uzskatu.

Laikrakstā "*Provinzialblatt*" žurnālists publicēja datus par latviešu skolu dzīvi, bibliotēkām un citiem izglītības pasākumiem. Viņš ieteica iekārtot bibliotēkas un sākt grāmatu izdošanu latviešu valodā.

Jānis Straubergs raksta: "Latviešu grāmatām, bibliotēkām un skolu lietām Merķeļa laikraksti veltī lielu uzmanību, un ar sajūsmu tiek apsveikts katrs, arī pats mazākais progress latviešu kultūras dzīvē." (13; 375)

1829. gada 11. un 12. laikraksta "*Provinzialblatt*" numurā rakstā "*Über den Büchervorrat bei den Letten insbesondere in Livland*" ("Par grāmatu krājumiem latviešiem, sevišķi Vidzemē") Merķelis ar nožēlu izsakās par to,

ka latviešu vienīgā gara barība esot dziesmugrāmatas, Bibeles stāsti un Vecā Stendera uzrakstītie darbi. Bet arī pie šīs lasāmvielas zemnieki tiekot ar lielām pūlēm. Vairākas ģimenes gadiem ilgi iztiekot ar vienu grāmatu. Elementārā izglītība gan būtu latviešiem jāapgūst, bet tas nav viegli izdarāms, jo katastrofāli trūkst mācību grāmatu un lasāmvielas.

1833. gadā *“Literarischer Begleiter des Provinzialblattes”* 26. numurā Merķelis piemin Vecā Stendera 44 gadus veco vārdnīcu, kura savu laiku jau nokalpojusi. Būtu steidzami sastādāma jauna, jo latviešu vārdu krājums strauji palielinājies. Tas paplašinātu latviešu zināšanas.

Garlībs Merķelis arī vairākkārt uzsvēris, cik nepieciešamas grāmatas par lauksaimniecību un citiem praktiskiem jautājumiem. Viņš pirmais aicināja apvienot spēkus un līdzekļus, lai apgādātu latviešu lasītāju ar grāmatām. Merķelis pats vēlējās rūpēties par to, lai grāmatas tiktu tulkotas latviešu valodā. Viņš bija arī tas, kurš ierosināja J. F. Lundbergu pārtulkot latviski Šveices rakstnieka Heinriha Čokes darbu *“Das Goldmacherdorf”* (“Ciems, kur naudu taisa”). Merķelis pat noorganizēja ziedojumu vākšanu. Darbu pārtulkoja 1830. gadā, un tas tiešām guva atsaucību latviešu lasītājos. Savos rakstos Merķelis arī piemin K. F. J. Hūgenbergera tulkotos vācu autoru mīlestības dzejoļus, tos gan uzskatīdams par ne pārāk nepieciešamiem zemniekiem. Laikraksta *“Literarischer Begleiter”* 1826. gada 6. numurā Merķelis atzīmē, ka vācieši raksta un tulko latviski to, ko viņi uzskata par svarīgu. Bet ne vienmēr tas atbilst latviešu interesēm un vajadzībām, tādēļ latviešiem pašiem jāizvēlas tulkojamie darbi un jāizveido sava grāmatniecība.

Divus gadus vēlāk tā paša laikraksta 23. numurā žurnālists uzsvēra, ka pagaidām vēl latvieši grāmatu sarakstīšanu atstāj vāciešu ziņā, bet drīz tas tā vairs nebūs. Vienlaikus slavēdams grāmatu tulkošanu un popularizēšanu latviešu vidū, Merķelis tomēr izteica zināmas šaubas, vai izdotās grāmatas būtu latviešiem vispiemērotākās.

Laikā, kad laukos valda analfabētisms un kultūras pagrimums, jāpanāk, lai visi latviešu zemnieku bērni zināmā vecumā iemācītos lasīt un rakstīt. Šim nolūkam tad vēl noderēja vecā vācu mācītāju sarūpētā literatūra. Merķelis kā piemēru min K. K. Ulmaņa izdoto “Rēķināšanas grāmatu līdz ar 201 rēķinu tāfelīti” un K. F. Vatsona sastādīto “Lasāmo grāmatu latviešu bērniem”.

B. Barševska raksta: "Karodams par latviešu izglītības līmeņa celšanu, Merķelis silti atsauca grāmatu izplatīšanas pasākumiem starp latviešiem, piemēram, Priekules mācītāja ierīkoto bibliotēku, tāpat skubina nenogurt Vecpiebalgas skolotāju Andžu Rātminderu, dzejnieku Līventālu un citus bibliotēku ierīkošanas un grāmatu izplatīšanas darbā." (12; 106)

Merķelis atzīmēja divus tajā laikā izdotos laikrakstus latviešu valodā "Vidzemes Latviešu Avīze" un "Tas Latviešu Ļaužu Draugs" un piebilda, ka pārāk kritizēt šos laikrakstus nevajadzētu, jo tas ir pirmais mēģinājums rakstīt latviski: "*Eine Kritik derselben wäre überflüssig, vielleicht schädlich.*"² (15; 15)

Merķelis iesaka abiem laikrakstiem vairāk pievērsties dabaszinātnēm, šim nolūkam izmantojot ziņas no ārzemēm, kā arī ievietot vairāk praktiska satura rakstu. Viņš nemitīgi mudina latviešos modināt nacionālo pašapziņu, jo tas palīdzēs tiem sasniegt vairāk. Tādējādi Merķelis apstrīd pieņēmumu, ka tikai lielās un vecās kultūras tautas spēj radīt literatūru. Latviešiem vajadzētu savu mazo literatūru (*die kleine Literatur*) turpināt sekmīgi attīstīt. Merķeļa izdotie laikraksti sniedz ziņas arī par dažiem latviešu rakstniekiem, piemēram, Neredzīgo Indriķi (1831. gada "*Provinzialblatt*" 2. numurā).

Autors uzskata, ka Neredzīgais Indriķis ir talantīgs rakstnieks, kurš savas tautas labā dara derīgu darbu: "*Nicht das einzige, aber das wichtigste Mittel dazu, ist die weise Behandlung und Benutzung der Literatur ihres Volkes.*"³ (18; 2)

Merķelis arī uzsver, ka latviski būtu izdodama rokasgrāmata par Latvijā sastopamiem augiem (*Handbuch der Pflanzenkunde*), jo vienus un tos pašus dažādās vietās sastopamus augus dēvē atšķirīgi. Šī grāmata palīdzētu arī latviešiem labāk izprast dabu.

Garlībs Merķelis ar saviem literārajiem darbiem un lielo ticību latviešu tautas nākotnei cēlis tās nacionālo pašapziņu. Viņš secinājis, ka vācu kultūras aizbildniecībai nebūs rezultātu un ka latvieši paši veidos savu nacionālo

² To kritika būtu lieka, varbūt nevajadzīga.

³ Ne vienīgais, bet svarīgākais līdzeklis tam, ir saprātīga apiešanās ar savas tautas literatūru un tās izmantošana.

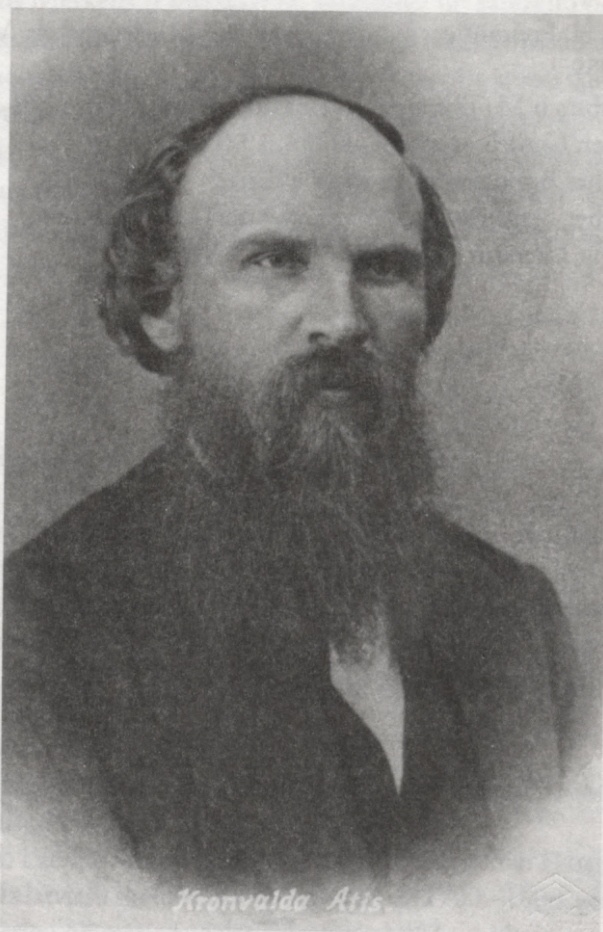
kultūru atbilstīgi savas tautas īpatnībām un interesēm. Merķelis bija pirmais, kurš atklāti runāja par latviešu tautas literatūras izveidošanu. Šajā attīstības posmā viņš deva padomu latviešiem cienīt sevi un savu tautu.

Garlībs Merķelis ir interesanta, savdabīga un sarežģīta personība. Ar daudzpusīgo darbību literatūrā un publicistikā, nesatricināmo un nelokāmo ticību latviešu tautas gaisajai nākotnei viņš iezvanīja jaunu laikmetu mūsu tautas dzīvē un kultūrā. Šis rakstnieks un publicists ir pati spilgtākā personība Baltijā 19. gadsimta pirmajā pusē, kura paustās idejas vēl ilgu laiku pavadīja latviešu tautu tās brīvības cīņās, un cilvēks, kurš vēlējās sniegt latviešiem palīdzīgu roku arī ar izglītību saistītajās problēmās.

Literatūra un avoti

1. Birkerts A. Garlībs Merķelis dzīvē un darbā. – Rīga: A. Gulbis, 1935.
2. Jansons-Brauns J. Latviešu kulturālā attīstība un latviešu literatūra // Latviešu literatūras kritika. 3. sēj. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.
3. Johansons A. Latvijas kultūras vēsture. – Stokholma: Daugava, 1975.
4. Latviešu literatūras vēsture. No pirmsākumiem līdz XIX gadsimta 80. gadiem. – Rīga: Zvaigzne, 1990.
5. Merķelis G. Izlase. – Rīga: Liesma, 1969.
6. Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. Antoloģija / Sastād. J. Anspaks, A. Apinis u. c. – Rīga: Zvaigzne, 1991.
7. Švābe A. Latvijas vēsture (1800–1914). – Stokholma: Daugava, 1962.
8. Vičs A. Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700.–1800. gadam. – Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1923.
9. Vičs A. Latviešu skolu vēsture. Vidzeme no 1800.–1885. gadam. – Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1928.
10. Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture. – Rīga: Zvaigzne, 1993.
11. Anspaks J. Garlība Merķeļa pedagoģiskie centieni // Skolotāju Avīze. – 1975. Nr. 32.

12. Barševska B. Garliba Merķeļa cīņa pret reakciju literatūrā // Karogs. – 1953. Nr. 11.
13. Straubergs J. Garlibs Merķelis kā literatūras kritiķis un žurnālists // Karogs. – 1950. Nr. 4.
14. Adameck H. Freimütiges aus den Schriften Garlieb Merckels. Vorwort. – Berlin, 1959.
15. Müller-Jabusch M. Thersites. Die Erinnerungen des deutsch–lettischen Journalisten Garlieb Merkel. – Berlin, 1921.
16. Literarischer Begleiter des Provinzialblattes. – 1831. Nr. 6.
17. Literarischer Begleiter des Provinzialblattes. – 1833. Nr. 26.
18. Zeitung für Literatur und Kunst. – 1811. Nr. 1.

Kronvalda Atis

Kronvalda Atis

ATIS KRONVALDS UN VIŅA PEDAGOĢISKĀS TEORIJAS (1837–1875)

19. gs. vidū Kronvalda Atis kļuva par vienu no dedzīgākajiem latviešu tautiskās atmodas kustības ideologiem un praktiskās darbības organizētājiem.

Viņa laikabiedra K. Valdemāra uzmanības lokā bija ekonomiskie jautājumi, turpretim Kronvalda Atim būtiski likās apzināt savas tautas garīgo kultūru, palīdzēt latviešiem atbrīvoties no “vergu laiku” netikumiem un būt par tautas pašapziņas modinātāju.

Literatūrā un publikācijās sastopami pieci personvārda – Atis Kronvalds – rakstības varianti: Atis Kronvalds, Kronvalda Atis, Kronvalda Attis, Kronvaldu Atis un *Otto Kronwald*. Pēdējo 1858. gadā iesvētībā kristānzīmē ierakstīja viņa audzītēvs Durbes mācītājs Katerfelds, jo pēc tolaik pastāvošā uzskata latvietis, kas savu izglītību ieguvis vācu skolās, atzīstams par vācieti, jo nav iespējams būt mācītam un latvietim reizē. Kronvalda Atis dedzīgi uzstājies pret šādu uzskatu, pierādīdams, ka ne tikai var būt, bet arī jau ir izglītoti latvieši:

“Mēs, kas ar skaidru apziņu savu iegūto izglītību, savu spēku, savu dzīvību ziedojam savas tautas labā, mēs turamies cieši un uzticīgi pie tēvu valodas un savas tautības, un tās sevišķi tagad nevaram ne par kādu naudu pārdot, tādēļ ka mums nevar neko citu dot vietā, kas būtu tikpat svarīgs un cienīgs mūsu tautas civilizācijas centienu ziņā.” (7; 34)

Turēšanos pie savas tautības apliecina kaut vai tas, ka vāciski – *Otto Kronwald* – tikuši parakstīti tikai vācu valodā sarakstītie darbi, bet rakstiem un vēstulēm latviešu valodā paraksts ir Kronvalda Atis. Tādēļ, pēc autores domām, būtu vēlams lietot šo variantu.

Pēdējo divdesmit, trīsdesmit gadu laikā personības izpētei veltīti daudzi zinātniski darbi un atsevišķas publikācijas, tomēr par jēdzienu “personība” nav zinātnieku vienprātības. Nav noteiktības, vai personība ir cilvēks, indivīds, kas aktīvi piedalās sabiedriskajā dzīvē, cīņā par svarīgu uzdevumu atrisināšanu, vai arī ikviens cilvēks, kas apzinās savu esamību, arī bērns. Sastopams arī cits viedoklis, ka personība nav pats cilvēks, bet tikai viņa sabiedriskā kvalitāte, kas var izpausties gan sabiedriski pozitīvā, gan negatīvā nozīmē. Neatkarīgi no jēdziena “personība” satura niansēm, Kronvalda Atis atzīstams par vienu no 19. gadsimta latviešu tautas izcilākajām personībām. Viņš bija spēcīga individualitāte, kas cīnījās pret latviešu pārvācošanas tendencēm, par latviešu tautas nacionālo atmodu, tautas pašapziņas modināšanu un tās garīgo attīstību.

Kronvalda Ata mūžs bija īss, bet spilgts. Viņš nodzīvoja tikai 38 gadus, taču viņa dzīve bija ražīga un daudzpusīga. Viņa atstātais intelektuālais mantojums nav zaudējis nozīmi arī mūsdienās.

Personības izaugsme

Izvērtējot Kronvalda Ata daudzpusīgo darbību, jāsecina, ka, no mūsdienu viedokļa raugoties, viņa nozīmīgākais devums bijis divās jomās – pedagogijā un valodniecībā.

Kronvalda Ata personība veidojās apstākļos, ko ietekmēja jau 19. gadsimta sākumā notikušās pārmaiņas sabiedriskajā un saimnieciskajā dzīvē. Tās skāra Baltijas guberņu, kuras sastāvā ietilpa Kurzeme, Vidzeme un Igaunija. Guberņā augstāko varu pārstāvēja Krievijas ģenerālgubernators, kura pakļautībā darbojās padome jeb valde, kas sastāvēja no muižniekiem, kuri labi pārzināja vietējos apstākļus. Krievu valdība, gribēdama iegūt muižniecības atbalstu, izturējās pret to ļoti labvēlīgi. Tā muižniekiem atcēla

praktiski visus ierobežojumus, ko bija noteikusi zviedru valdība pirms Ziemeļu kara.

Neapskaužams bija zemnieku stāvoklis. Tie pilnībā bija pakļauti muižu prasībām. Viņus nospieda arī valsts nodevas un kļaušas, tiem bija jāuztur pasts un garīdznieki, jāmaksā nodoklis – tā saucamā galvas nauda.

No kļaušu zemniekiem bija cēlušies arī Kronvalda Ata vecāki. Kaut arī paši nebija ieguvuši izglītību, viņi labi saprata tās nozīmi un centās skolot savus bērnus. No Kronvaldu ģimenes latviešu kultūras dzīvē pazīstami kļuva divi – Atis un viņa brālis Kārlis, vēlāk pazīstams grafikis.

Kronvalda Ata personības veidošanos lielā mērā ietekmēja 19. gs. otrās puses sabiedriskās un saimnieciskās dzīves krasās pārmaiņas: dzimtbūšanas atcelšana, vācu muižnieku privilēģiju ierobežošana ar 1877. gada pilsētu likumu, reformas, kas uzlaboja zemnieku stāvokli, tehniskā revolūcija lauksaimniecībā un rūpniecībā.

Šīs pārmaiņas savukārt radīja nepieciešamību pēc izglītotiem cilvēkiem. No 1802. gada darbojās Tērbatas universitāte, kurā augstāko izglītību varēja iegūt arī latvieši. 19. gs. Krievijā un tās sastāvā ietilpstošajā Baltijas gubernā profesionāli tehniskās izglītības sistēma jau tika veidota atbilstoši sabiedriskajam pasūtījumam. Iestājoties Krievijas speciālajās mācību iestādēs, netika ņemta vērā nacionalitāte, valodas zināšanas, reliģiskā piederība, izcelšanās un mantiskais stāvoklis. Šis apstāklis ļāva arī latviešiem iegūt labāku izglītību.

Sakarā ar plašajiem mērniecības darbiem, kas radās pēc dzimtbūšanas atcelšanas un māju izpiršanas, bija vajadzīgi mērnieki. Tādēļ ķeizara valdība bija atvērusi mērniecības kursus. Labus speciālistus visas Krievijas mērogā gatavoja arī 1862. gadā atklātais Rīgas Politehnikums. Politehnikuma mācību spēki galvenokārt bija vācieši, kas aizstāvēja muižnieku intereses un tādā garā centās ietekmēt savus audzēkņus. Tie nedaudzie latvieši, kas bija politehnikuma studentu un absolventu vidū, tautiskās atmodas laikā sabiedriskajā dzīvē nebija manāmi. Tādēļ arī Kronvalda Atis uzskatīja, ka latviešiem jāmacās savās nacionālajās skolās:

“(..) skrīveri, mērnieki un amatnieki pilsētās, kaut gan cēlušies no latviešiem, līdz šim nav pieauguši mūsu tautai par derīgiem locekļiem, bet

lielākā daļa atšķīrušies no tās. Kad šie būtu izglītoti latviskās skolās, tad, zināms, tie jo vairāk turētos pie tautas un līdzētu vairot viņas uzplaukšanu, nemeklēdami cieņu vāciskajā smurgulībā.” (7; 314)

Bez maksas izglītību latviešu jaunieši varēja iegūt ķeizarkās Krievijas militārajās mācību iestādēs – junkurskolās. Tādas darbojās Odesā, Viļņā un citās Krievijas pilsētās. Kronvalda Atis latviešu tautas attīstībai labvēlīgu situāciju saskatīja Krievijas augstāko amatpersonu liberālajos uzskatos un tiem atbilstošajā rīcībā:

“(..) izplauks mūsu tauta dienu no dienas jo vairāk – tā tauta, kura nav iznīcināta tik ilgos gadu simteņos (..) un kurai nu tik nav vis jāpiebiedrojas kādai lielākai tautai, bet kura jau tagad top spēcināta no divām lielām tautām. Mums par pamatu jau augstākas skolas, kas ieceltas no vāciem. (..) Stiprāks sargs mums nevarētu būt kā Krievijas spēcīgā roka, no kuras daudziem jābīstas, bet nevis latviešiem, jo tā mūs sarga.” (8; 280)

Tomēr Krievijas attieksme pret latviešu tautu nebija tik saudzīga. Gadsimta otrajā pusē sākās latviešu pārkrievošanas politika pēc principa – viens ķeizars, viena valsts, viena valoda un viena ticība.

Ar laika distanci novērtējot ķeizarkās Krievijas izglītības sistēmu un iepazīstoties ar savu ciltskoku, jāsecina, ka no noteiktās kārtības latviešu tautai bijis arī savs ieguvums. Kaut arī vecāsmātes Natālijas Zommes tēvs Vilhelms Zommers bija Remtes muižnieka bijušais dzimtcilvēks, viņa dēli, vecāsmātes brāļi, pirmās Latvijas brīvvalsts pulkvedis Kārlis Zommers un Tukuma rajona Ozolnieku pamatskolas pārzinis Fricis Zommers, kurš skolu vadīja no ķeizara valdīšanas laikiem līdz vācu okupācijai 1941. gadā, kā arī viņu brālēns, ķeizara armijas kapteinis un mērnieks Augusts Zommers, zināja latviešu, vācu, krievu un latīņu valodu, kā arī bija labi savu nozaru speciālisti.

Latviešu inteligences demokrātisko ideju pamatā bija atziņa, ka ceļš uz brīvību ved caur izglītību. Tāpēc Kronvalda Atis īpaši rūpējās, lai latviešu tauta veidotos par kultūras nāciju. Cīņu par nācijas eksistences tiesībām, ko tādas lielas tautas kā angļi un franči izcīnīja revolūcijās, latvieši sekmīgi risināja mierīgā ceļā – kultūras un ekonomikas laukā panākot reformas un labvēlīgus likumus.

Pedagoģisko uzskatu veidošanās

Lai latvieši kā nācija varētu attīstīties un ieņemt cienīgu vietu citu tautu saimē, ir tikai viens grūts, bet vairākkārt pārbaudīts ceļš – izglītība, kuras pilnveidošanai Kronvalda Atis veltījis visu savu īso, bet darbīgo mūžu.

Jau strādādams par mājskolotāju Lietuvā, ārsta Pfeifera ģimenē, Kronvalda Atis pievērsās pašmācībai – lasīja vācu klasiķu darbus un pedagoģiskos apcerējumus, mācījās lietuviešu valodu, kam vēlāk bija liela nozīme valodniecības darbā.

Berlinē, studējot medicīnu, Kronvalds iepazinās ar vācu tautu, tās kultūru un nacionālajiem centieniem, ar jaunākajām pedagoģiskajām atziņām par dzimtās valodas nozīmi izglītībā. Viņš sāka apzināties pienākumu pret savu tautu. Kronvaldu arvien vairāk nodarbināja doma par tautskolu darba uzlabošanu, skolotāju sagatavošanu, mācību metožu pilnveidošanu un latviešu valodas attīstību.

Iegūtā izglītība un zināšanas pedagoģijā Kronvalda Ati radīja pārlicību, ka skolotājiem grūti strādāt pa vienam, savrup. Tāpēc viņš organizēja skolotāju sanāksmes, apspriedes. Tādas sanāksmes tika organizētas Durbē, kur Kronvalds 1861. gadā strādāja par mājskolotāju, jo trūka līdzekļu studiju turpināšanai. Sākumā sanāksmēs piedalījās seši, vēlāk jau 12 Durbes un apkārtnes skolotāji. Tās uzskatāmas par pirmajām skolotāju konferencēm. Vēlāk, savas dzīves brieduma gados, Kronvalda Atis organizēja vispārējās skolotāju konferences. Pirmā vispārējā skolotāju konference notika Rīgā 1873. gadā Pirmo vispārējo dziesmu svētku laikā. Latviešu kultūrvēsturē tā nozīmīga arī ar spožajām Kronvalda Ata runām, kas bija kā atbildes reakcija J. Cimzes un A. Bilenšteina teiktajam. J. Cimze uzskatīja, ka latviešiem savā attīstības gaitā jāturas pie vācu tautas un jāsmeļas izglītība no tās zinātņu un mākslas bagātībām. Kronvalda Atis savā runā asi kritizēja teikto – gan par izglītību, gan par vācietību. Viņš uzsvēra, ka vācu skolas, pastāvot ilgus gadus, neesot izveidojušas nevienus tādus svētkus. Tāpēc vislielākais paldies jāsakot latviešu mātēm, Rīgas Latviešu biedrībai, latviešu tautas garam, ko katrs bērns iezīdis ar pirmajiem vārdiem latviešu valodā.

Mācītājs A. Bilenšteins nosauca latviešu tautasdziesmas par “bērnu dziesmām”, kuras gan dziedamas, bet ne cildināmas. Kronvalds, to

atspēkodams, apliecināja, ka augusi tautas nacionālā pašapziņa, viņš izteica tautas pašāvivību saviem spēkiem un ilgi briedušo nemieru pret vācu kungiem un viņu politiku.

Pēdējā vispārējā skolotāju konferencē sapulcējās jau 257 skolotāji. Tā varas nesējiem – muižniecībai un garīdzniecībai – bija draudoša zīme, tādēļ turpmāk konferences tika aizliegtas.

Tuvāk iepazīniet ar latviešu skolu jautājumiem un skolotāju atbilstību amatam, Kronvalda Atis atzina, ka arī viņa zināšanas pedagoģiskajam darbam nav pietiekamas. Tāpēc viņš 1865. gadā iestājās Tērbatas pedagoģiskajosursos. Tajā laikā skolotāji pulcējās pedagoģiskajos vakaros, kuros varēja piedalīties arī studenti – topošie skolotāji. Pedagoģisko jautājumu risināšana notika arī profesoru rīkotajos t. s. tējas vakaros, bez tam bija arī pedagogu sanāksmes ar vecāku piedalīšanos. Kronvalda Atis centās piedalīties visos pasākumos, un to ietekmē veidojās viņa uzskati par skolu darba pilnveidošanu. Pedagoģiskajos vakaros viņš bija ne tikai klausītājs, bet arī aktīvs līdzdalībnieks – uzstājās ar runām, kurās izklāstīja savu viedokli. Biežā publiskā uzstāšanās attīstīja arī viņa oratora talantu. Kronvalda Atis bijis veiksmīgāks runātājs nekā rakstnieks. Par to var spriest pēc vēstules, ko viņš rakstījis savai līgavai 1865. gada septembrī:

“Savā nebēdībā priecājos, ka vairums runāja tik neveikli. No garu garām runām liku vērā triju vīru izsacījumus. Kad tie bija galā, es uzstājos tiem pretim, lēni, mierīgi runādams. Bārda gan drebēt drebēja. Runājot neviens mani netraucēja. Pēc tam viens no trejvīriem gribēja apgāzt manus teikumus. Bet tam neizdevās. Savas domas saņēmu kopā šinīs teikumos: 1) mācot ortogrāfijā metode nepieciešami vajadzīga, bet nevis kaut kādu priekšrakstu grabažas; 2) jo labāka metode, jo labāki panākumi; 3) redzamās vārdu zīmes tā nepaturam kā dzirdamās skaņu zīmes.”

Vēstule liecina, ka ticis spriests arī par izglītības saturu skolās. Kronvaldam nozīmīgs licies kāda skolas direktora sacītais:

“Mācait bērnam tik katķismu un bībeles stāstus no mazām dienām. Tās ir gatavas formulas, kurās bērnam nekas nav jāgroza domājot. Jūs redzēsiet, bērns paliks muļķis.” (7; 264)

Vēstules saturs liecina, ka notikušas debātes par dažādu mācību priekšmetu mācīšanas metodiku un metožu lietderīgumu. Kronvalda Atis par

saviem uzskatiem bija pārliecināts un prata tos pamatoti pierādīt. Debates liecina, ka jau tolaik domāja, kā bērnam ne tikai kaut ko iemācīt, bet arī kā attīstīt un veicināt viņa domāšanu.

Līdz ar zemnieku un pagastu neapskaužamo materiālo stāvokli latviešu izglītības sistēmas attīstību kavēja kvalificētu skolotāju trūkums. Par skolotājiem strādāja mācītāji, muižnieku sulaiņi un kučieri, kas prata lasīt, rakstīt, rēķināt un zināja galvenos ticības mācības gabalus. Skolotāju atalgojums bija zems. Lai varētu izdzīvot, daudzi no viņiem strādāja vēl kādu – skrodera, kurpnieka, galdnieka, dreimaņa (virpotāja) – darbu. Tie bija tā saucamie skolmeistari.

Straujāka skolu attīstība norisa gadsimta četrdesmitajos gados, kad par to sāka rūpēties mācītāji – J. Volters Kurzemē un F. Valters Vidzemē un kad par izglītību sāka nopietnāk interesēties latvieši paši. Tad radās nepieciešamība pēc labu skolotāju sagatavošanas. Garīdzniecība un vācu muižniecība skolu attīstību atbalstīja, taču tai pašā laikā to satrauca latviešu tautas nacionālā atmoda, ko veicināja izglītība, tādēļ tās skolu jautājumu neizlaida no sava redzesloka.

Mācību priekšmetu klāsts skolās bija šaurs, un radās nepieciešamība pēc jauniem mācību priekšmetiem, piemēram, Latvijas vēstures, dzimtenes jeb apkārtnes mācības. Šīs mācību grāmatas profesors Štrimpels uzticēja izveidot Kronvalda Atim. Grāmata "Der Unterricht in der Heimatskunde" (1867, latv. tulk. "Dzimtenes mācība", 1922) tika sarakstīta vācu valodā, un tajā autors norāda uz šī mācību priekšmeta nepieciešamību, tā mijiedarbību ar citiem mācību priekšmetiem, kā arī uz priekšmeta mācīšanas metodiku. Strādājot par mājskolotāju, Kronvalda Atis sarakstījis vēl vienu mācību grāmatu "Mazā vācieša pirmais solis", kas izdota Liepājā 1863. gadā un veltīta vācu valodas mācīšanai latviešu bērniem. Šī mācību grāmata vēlāk tika papildināta un izdota atkārtoti 1865. un 1868. gadā ar nosaukumu "Mazā vācieša pirmais un otrais solis". Kronvalda Atis bija iecerējis pa vaļas brīžiem izstrādāt mācību grāmatas arī fizikā, botānikā, vēsturē, ģeometrijā, latviešu un latīņu valodas gramatikā. Viņš bija savācis un apkopojis materiālus, kā arī sācis vēstures mācību grāmatas rakstīšanu. Diemžēl no iesāktā darba izdevās realizēt tikai nelielu daļu, jo nāve viņu pārsteidza garīgo spēku briedumā.

Devums valodniecībā

Gan literārā darbība, gan skolu grāmatu veidošana Kronvalda Atim radīja vajadzību pēc jauniem vārdiem. Šīs nepieciešamības mudināts, Kronvalda Atis strādāja pie jaunu vārdu radīšanas, lietojot jaunus paņēmienus un principus. Šajā jomā viņš rīkojās daudzveidīgi: 1) radīja oriģinālvārdus bez citu valodu paraugiem, piemēram, *kuplināt, dzeja, rietumi, turpināt, kaislība, ziedonis*; 2) veidoja vārdus pēc citu valodu paraugiem ar atbilstošām latviešu valodas saknēm, piemēram, *raksturs* (no *charakter*), *vēstule* (no *epistole*); 3) iedzīvināja senus vārdus un apvidvārdus, piemēram, *balva, jauda, kautrēties, sacerēt*, kā arī piešķīra vecvārdiem jaunu nozīmi, piemēram, *arods* 'nodarbošanās, amats', bet senāk – 'apcirknis'; *loma* 'jēdziens aktiermākslā', bet senāk – 'ieguvums'; 4) "aizņēmas" vārdus no radniecīgām valodām, piemēram, no lietuviešu valodas nācis vārds *viela*. Pazīstami arī tādi Kronvalda Ata darinājumi kā *burtnīca, līdzeklis, pagātne, nākotne, priekšmets, skolēns, skolotājs, izglītība, padome, zinātne, zīmulis, rīcība, apstākļi, gleznot*. Kronvalda Atis ir radījis jaunvārdus, bez kuriem šodien nevaram iedomāties latviešu valodu, kā arī nevaram iedomāties to, ka šādu vārdu latviešu valodā nav bijis. Nav noliedzama viņa izcilā loma juridiskās leksikas radīšanā. Tā nav iedomājama bez tādiem Kronvalda Ata veidotiem vārdiem kā, piemēram, *aizbildnis, aizbildnība, pilnvara, cēlonis, līdzeklis, sūtnis, satversme* u. c. Daži Kronvalda Ata radītie jaunvārdi nav iekļāvušies valodas aprītē, piemēram, *bildens* 'pilngadīgs', *dīvatrons* 'teātris', *gādeklis* 'pienākums', *iestingums* 'sasprindzinājums' u. c. Nākotnē problemātiska varētu izrādīties arī jēdziena "satversme" lietošana, kā nosaukts mūsu valsts pamatlikums. Lai pasaules tautām būtu vieglāk mūs saprast, vārdu "satversme" būtu vēlams aizstāt ar vārdu "konstitūcija" – atbilstoši citu pasaules valstu praksei. Minētie apstākļi tomēr nemazina Kronvalda Ata nopelnus valodniecības attīstībā. "Valodniecības pamatjautājumos" (R., 1958) lasāms: "Īsu, zīmīgu un vairumā ļoti oriģinālu jaunvārdu lietošanas mākslā neviens nav pārspējis Kronvalda Ati." Valodnieks K. Milenbahs apcerējumā "Kronvalds kā valodnieks" novērtējis Kronvalda Ata nopelnus latviešu valodas izkopšanā šādiem vārdiem: "Ar saviem jaunvārdiem Kronvalds cēlis sev

nemirstamu pieminēkli, jo viņa jaunvārdi dzīvo vienmēr latviešu mutē. Kaut jeviestu ne vien viņa jaunvārdus, bet arī viņa zelta vārdus, ar kuriem viņš mums piekodina mācīties savu valodu un izsargāties no māņiem, ka latvietis jau latviešu valodu prot, tad izsargājumam savu valodu no kļūdām, kādās viņa vēl smok.” (9; 244)

Lai bagātinātu latviešu valodu, Kronvalda Atis ne tikai darināja jaunvārdus, bet arī nopietni pievērsās sinonīmu apkopošanai. Vēstulē F. Brīvzemniekam 1869. gadā viņš rakstīja: “Tagad it īpaši pūlējos par mūsu sinonīmu savākšanu un iztulkošanu.” (8; 276) Šim jautājumam veltīts raksts “Sinonīmiski vārdi”, kurā Kronvalda Atis aicina lasītājus palīdzēt sinonīmu vākšanā. Viņš pats izveidoja šādas sinonīmu rindas:

Jautāt – vaicāt – prasīt;

Dāvināt – veltīt – balvot;

Jaudāt – spēt – varēt – mācēt;

Blenzt – redzēt – skatīties – lūkot – vērties.

Kronvalda Atis uzskatīja, ka latviešu valoda ir latviešu tautas vienotības stiprākais balsts, ka latviešiem jāceļ sava īpatnējā nacionālā kultūra, ko var panākt, tikai pilnveidojot izglītības sistēmu. Tādēļ Kronvalda Atim, kas pats bija teicams skolotājs, šie jautājumi bija pastāvīgu rūpju lokā.

Pedagoģijas teorijas pamatlicējs Latvijā

Visu mūžu Kronvalda Atis strādāja pedagoģijas laukā – gan mācot bērnus, gan sagatavojot skolotājus, gan izstrādājot mācību līdzekļus. Daudzi viņa raksti un runas veltīti aktuāliem skolu un izglītības jautājumiem, piemēram, “Divi svētku dienas Turaidā” (1869), “Par skolu grāmatu izrādīšanu” (1870), “Kāds vārds par mūsu tautas skolām” (1870), “Vēstules tautas skolotājiem un audzinātājiem”. Daudz ierosmes par pedagoģiju un skolu darbu sniegts “Dzimtenes mācībā”. Pedagoģiska satura tēmas skartas arī publicistikā un vēstulēs.

Kronvalda Ata laikabiedrs un kolēģis Kaudzītes Matīss viņu dēvē par metodes mākslinieku. Kronvalda Atis ieteicis: “Māci tā, lai katrs sniegtais

priekšmets un priekšstatu rinda ir pamats skolēna nākošai pilnīgai attīstībai.” (7; 166)

Katru mācību priekšmetu Kronvalda Atis ieteicis mācīt tā, lai tas būtu ne tikai saprotami, bet arī interesanti: “(..) bērns ne tikai jāmaca, bet jāattīsta skolēnos domājošo vērošanu, uzmanību, dažādu priekšmetu izveidošanu, atmiņu, prātu un fantāziju.” (7; 144) Redzams, ka Kronvalda Atis bijis veiksmīgs pedagogs arī tādēļ, ka labi zinājis bērnu psiholoģiju. Viņš uzskatījis, ka, lai bērnu mācītu, iemācītu un audzinātu, skolotājam jāpazīst katrs bērns. Par to rakstīts darbā “Un šis bērns ir tagad tev uzticēts!” Savukārt vēstulē B. Dīriķim 1869. gada 29. decembrī Kronvalda Atis raksta: “Vēsture mums māca un psiholoģija to apliecina, ka cilvēki var kļūt modināti, skubināti un vadīti caur literatūru uz nolemtu pusi. (..)” Tāpēc viņš “Baltijas Vēstnesī” vēlētos:

“(..) kādus gaudiņus par “garu”, “prātu”, mūsu “jutekļiem”, par “atmiņu”, “uzmanību” u. t. pr. piesūtīt (..) mūsu valoda kupli izrāda, ka latviešu pirmtēvi bijuši lielum lielie psihologi, jo man tīri brīnums, cik ļoti daudzi un cik jauki vārdi un teikumi latviskā valodā priekš tādu lietu, būšanu un notikšanu nozīmēšanas, kas uz garu, uz dvēseli zīmējas. (..)” (7; 313)

Mācību procesā Kronvalda Atis lielu vērību veltījis bērna domāšanas veicināšanai, jo domāšana un valoda veido sarežģītu vienību. Cilvēki domā ar valodas starpniecību. Intelektuālo prasmju veidošanās ir saistīta ar priekšstatu un jēdzienu apguvi, kas ir viens no mācību darba uzdevumiem. Ar uztveri cilvēks izzina atsevišķas lietas nejaušo un galveno pazīmju kopumā, bet domāšanas procesā – izdalot galveno, iepazīstot atkarību, daudzveidību starp parādībām un to likumsakarībām.

Mācībām skolā un mājās jābalstās uz sistemātisku, arvien grūtāku uzdevumu veikšanu, tādu, kas prasa no bērniem daudzveidīgas domāšanas formas, agrāk apgūto zināšanu izmantošanu. Mācības, kas balstās uz aktīvu, daudzveidīgu domāšanas darbību, rada mīlestību uz garīgo darbu, meklējuma prieku. Kronvalda Atis raksta:

“Skolā jāierosina ne tikai garīgo spēju pieaugšana ainas plastiski attēlot, ne tikai pieaugoša, domājoša novērošana jāpapel par dzīves vajadzību, bet viņai jāradā līdzekļi šo dziņu apmierināšanai.” (7; 142)

Tā tad mācību procesā bērns jāmāca novērot un ievērot būtisko. Tas palīdzēs viņam salīdzināt, spriest un izdarīt secinājumus par novēroto. Darbā "Dzimtenes mācība" Kronvalda Atis ir devis veselu virkni norādījumu par šī mācību priekšmeta nepieciešamību, kā arī atklājis sevi kā lielisku pedagogu un bērnu psiholoģijas pazinēju:

"Dzimtenes mācībai skolēni jārādina uz to, ko uz kartes redz, stādīt lielumā plastiskās ainavas domās sev priekšā, lai tie radinātos domās (..) pārstaigāt ne karti, bet zemes virsu." (7; 141) Tā tad jāveido bērnos iztēle, kas pieaugušam būs jāizmanto dzīvē. Lai kaut ko padarītu, iepriekš jāiztēlojas, domās jārada priekšstats par veicamā darba mērķi un rezultātu.

Kronvalda Atis par pedagogijas principu atzīst intereses radīšanu par mācāmo priekšmetu. Interese pati par sevi nerodas. Interese ir vēlēšanās uzzināt ko jaunu, izziņāt dziļāk un pilnīgāk lietas un parādības, par kurām jau kaut ko zina. Cilvēks, kurš par kaut ko interesējas, gūst apmierinājumu, izziņot objektu, bet, jo vairāk interesējas un uzzina, jo vairāk aug interese. Ieinteresētības augšana ir neierobežota, tai ir progresīva nozīme personības attīstībā. Kronvalda Ata viedoklis ir tāds: "(..) jāievēro ne tikai skolēna intereses modināšana un uzturēšana priekš mācāmā priekšmeta, tā tad uzmanības un pārmaiņas ievērošana, bet arī vairāk jācenšas skolēnu radināt pie ilgstošas nodarbošanās ar vienu un to pašu priekšmetu, vest pie pamatīgas elementāro zināšanu iegūšanas un pareizas un kārtīgas uzdoto darbu izpildīšanas." (7; 161)

Šis viedoklis atklāj vairākus Kronvalda Ata pedagoģiskos principus: intereses radīšana, uzmanības piesaistīšana, novērošana, pacietības veidošana, kārtīgs un rūpīgs darba izpildījums. Skolotāja darba prasmei jābūt tādai, lai bērnam nezustu interese par mācāmo priekšmetu: ja no skolotāja stāsta bērns neko jaunu neuzzinās, interese zudīs. Jāatklāj kaut kas bērnam vēl nezināms, jauns un svarīgs, kas balstīs uz bērnam jau zināmo, atmiņā saglabāto. Atmiņas apjoma paplašināšanās bērnībā, iegaumēšanas precizitāte un noturīgums jāsekmē dažādos darbības veidos – tā atzina Kronvalda Atis. Tāpēc, mācot dzimtenes mācību, pēc viņa uzskatiem, nevar iztikt bez novērojumiem apkārtņē, attēliem, kartēm un zīmēšanas. Katra mācību materiāla apgūšana, iegaumēšana un atcerēšanās panākama,

lietojot dažādus paņēmienus. Atmiņas attīstība lielā mērā ir atkarīga no pedagoga darba metodēm, to daudzveidības, kā arī no tā, cik racionālus iegaumēšanas paņēmienus skolotājs pratis bērniem iemācīt.

Mācību priekšmeti nav mācāmi viens no otra izolēti, jo starp tiem pastāv savstarpēja kopsakarība. Kronvalda Atis par to raksta:

“Dzimtenes mācības uzdevums sniegt metodiski sakārtotus novērojumus, kas noderētu kā sagatavošanās uz ģeogrāfijas mācīšanu (..) sagatavošanās līdzeklis uz augstākajiem mācību mērķiem. (..)” (7; 139)

Kopsakarību Kronvalda Atis saskata arī dzimtajai valodai ar minēto mācību priekšmetu mācīšanu:

“Bet tēvuzemi nevar ar kādām sausserdīgām tabulām iemācīties pazīt. Vajag jauno audzi mācīt apskatīt, aplūkot un ievērot un vajag tai dzīvus, skaidrus viduču aprakstus dot lasīt.” (7; 5)

Savdabīgi Kronvalda Atis raksturojis un klasificējis skaistuma īpatnības un mākslas dažādos veidus. Māksla, pēc Kronvalda Ata pārlicības, ir cilvēka emociju un domu, jūtu un temperamenta, viņa skaistuma jeb dailes alku ārējā īpaši noformētā izpausme. Šis izpausmes veids atkarīgs no mākslinieka talanta un darba. Cilvēks skaistuma izjūtu izsaka materializētā veidā – vai nu akmens, marmora skulptūrā, krāsainās gleznās, vai skaņu veidojumos – mūzikas darbos, vai ar vārdu palīdzību – dzejā, stāstos, romānos. Mākslas darbi atklāj gan atsevišķa cilvēka, gan visas tautas dzīves izpratni un ir galvenā bagātība, kas saglabājas un tiek izmantota no paaudzes paaudzē.

Daudzos rakstos, runās, izmantojot jebkuru iespēju un atbilstību tematam, Kronvalda Atis nozīmīgu vietu ir ierādījis latviešu tautasdziesmām. Viņš tautasdziesmas uzskatīja gan par estētikas avotu, kas audzina jaunatnē skaistuma izjūtu, saskatot to dabā, cilvēkā, pašu dziesmu saturā un formā, gan par tikumiskās audzināšanas līdzekli, kā arī norādīja uz tautasdziesmu vēsturiski izzinošo vērtību: tās palīdz izprast savas tautas tradīcijas, sadzīvi.

1868., 1869. gadā Kronvalda Atis sarakstīja apcerējumu “Tēvzemes mīlestība”, kurā min tos avotus un nosacījumus, kas rada un veido cilvēkos dziļas jūtas pret savu zemi. Tēvzeme jāuzskata par visas tautas svētnīcu,

un tā ir cienījama un godājama, bet cilvēks, kuram tēvzeme būs dārga un saudzējama, ir audzināms jau no mazotnes – skolā un ģimenē:

“Tēvzemes mīlestība būs pie bērniem tai mērā atrodama, kādā mērā tā tēvu mājās uzplaukusi. Tāpēc tēva mājai vajaga būt dziļam tautas un tēvijas mīlestības šūpulim. (..)” (7; 13)

Kā pirmo tēvzemes mīlestības audzināšanas avotu Kronvalda Atis minējis – tēvzeme jāpazīst. Jāpazīst dzimtenes daba, jāzina vietas, kuras latviešiem bijušas svētas, kalni, uz kuriem stāvējušas latviešu pilis, upes un jūra.

Otrs avots ir tēvijas vēsture. Tā atklāj, cik ilgus gadus latvieši dzīvojuši apspiestībā, kā dzīvojuši mūsu senči, kādas grūtības pārvarot virzījuši savu dzīvi uz brīvību, kādu saliedētību un varonību parādījuši cīņā pret ienaidniekiem.

Kā trešo tēvzemes mīlestības avotu Kronvalda Atis minējis tēvu valodas cienīšanu un kopšanu. Viņš uzskatījis, ka valoda vieno tautas garīgo pasauli un veicina tās kultūru: “Tēvu valoda ir kā kāds noslēpts Dieva avots, no kura katras tautas garīgā vienošanās izverd un tautas un tēvzemes mīlestība vienādi no jauna piedzimst.” (7; 9)

Ceturtais tēvzemes mīlestības avots ir turēšanās pie tēvutēvu krietnajām ierazām. Kronvalda Atis atgādinājis, ka daudzas labas ierāžas verdzības laikos aizgājušas postā. Tādēļ viss, kas tautai piemiņai atstāts no sentēvu laikiem, ir cienījams. Ir jāatjauno senie latviešu svētki un godi, kas padara dzīvi bagātāku un skaistāku. Sevišķi Kronvalda Atis ir uzsvēris saulgriežu svētku – Jāņu – svinēšanas un citu tautas izpriecāšanās dienu nepieciešamību. Viņš ar nicinājumu pieminējis “svētuļus”, kas šādus tautas svētkus dēvē par pagānu svētkiem, un teicis, ka īstie pagāni ir tie, kas šādus tautas svētkus nosauc par pagānu būšanu. Kronvalda Atis dziedāšanu uzskatījis par latviešu tautas “smaršīgāko” ieradumu. Dziedāšanā tautas gars atspirdzinās un stiprinās. Viņš aicina cienīt tautasdziesmas kur un kā vien iespējams kā svētu mantojumu no sentēvu laikiem.

Piektais tēvzemes mīlestības avots ir minēts tautas kopības gars. Lai kopības gars tautā iesakņotos, cilvēks uz to jāvirza no mazām dienām. Ģimenē un skolā jārūpējas, lai bērni būtu savstarpēji draudzīgi, lai nerūpētos

tikai par sevi, bet sniegtu palīdzību, kam tā nepieciešama. Un, ja mūsu jaunā audze sāks kaut ko labu darīt savai tautai, tad tā izaugs branga un stalta tēvzemes mīlestībā. Kopības garā uzaudzinašos droši varēs vest dzīvē, un tad arī parādīsies, ka uz latviešiem attiecas tā mācība – “ar savienotiem spēkiem iespēj ir tie maziņi brīnum daudz!”

Kronvalda Atis asi nostājās pret dažādiem citu tautu paražu atdarinājumiem, kas neatbilst latviešu tautas mentalitātei:

“Mums skaidri jābūda jaunai audzei, ka mēs esam līdz īgnamam izbaudījuši arīgo ākstīšanos un klīrēšanos, atklīduši no savas tautas, citiem pakalparīdami, neatšķirdami, vai tas mums par labu vai ļaunu.” (7; 10)

Sestais avots ir latviešu tautas krietnāko dēlu cienā un godā turēšana. Latviešos godājami vīri atrodami gan vecos, gan jaunos laikos. Ja jauno audzi iemācīsim cienīt un godāt savas tautas krietnākos dēlus, tad tā aus kājas uz krietniem un diženiem darbiem, kuri būs līdzīgi sentēvu darbiem.

Visbeidzot Kronvalda Atis min septīto tēvzemes mīlestības avotu – ticības mācību. “Ka dažas nepareizas reliģijas mācības spēj tēvuzemes mīlestību pamazināt, to atronam pie daudz tautām. Kur māca, ka šī zeme esot moku vieta, ļauna mājoklis, kur nekas labs neroties, tur tiešām jāiedīgst pie jaunās audzes vienaldzībai pret visu, kas vien uz šīs zemes rodas, un tamlīdz arī pret tēvuzemes mīlestību. Tur ieaudzina domas, ka verdzība beigsies tik debesīs. Lai izzūd tāda mācība!” (8; 65) Tāda bija vācu muižniecības un kristietības ideoloģija, pret kuru tik asi uzstājās Kronvalda Atis.

“Tēvuzemes mīlestība ir dieva dāvana. Jaunā audze jābūda, ka paša dieva prāts un vēlēšanās, ka mēs visu, kas vien labs un jauks virs zemes, un tamlīdz arī tautu un tēviju mīļojam, to saudzam un aizstāvam līdz pēdīgam.

Tādu ticību būs jaunai audzei iedēstīt tēva mājā, skolā un baznīcā.” (8; 65)

Reliģiju un ticības mācību Kronvalda Atis novērtējis kritiski. Viņš līdzās skolai un ģimenei nenoliedza baznīcas nozīmi audzināšanā, tikai uzskatīja, ka jāpieņem viss labais, derīgais un jāatmet tās baznīcas dogmas, kas sekmē verdzību un padevības garu.

Kronvalda Atis apcerējumā “Tēvuzemes mīlestība” nav pieminējis kristietību. Vairāki viņa raksti liecina, ka kristietība nav bijusi viņa iekšējā pārliecība. Viņš kristietībai nevienā darbā nav veltījis atzinīgus vārdus, bet uzskatījis to par nevajadzīgu un nepārliecinošu latviešu tautai. Arī Vāczemē “Izraēļa tautas ticība”, to ieviešot, pastrādājusi “nedarbus”, iznīcinot daudz un dažādas tautas gara mantas no sentēvu laikiem, ko vāczemnieki ļoti nožēlo. (8; 138) Kronvalda Atis par šiem jautājumiem uzrakstījis apcerējumu “Cienīgam garam”, ko parakstījusi viņa dzīvesbiedre Karolīna:

“Ja latvieši dažos veidos vēl šodien savu sentēvu ticību tagadējā dzīvē piekopj, tad tas der par divējādu liecību. Pirmkārt, mēs še skaidri redzam, cik ļoti stiprs un sīkstis nesajaukta latvieša tikums un ka jau no sentēvu laikiem viņi tēv` un māti cienījuši, tiem nešaubīgi ticēdami. Otrkārt, tiekam še pārliecināti, ka latviešiem vēl šo baltu dienu netiek vispārim tādas mācības pasniegtas, kas tos patiesi pārliecinātu, ka tagad sentēvu ticība kā patiesīga ticība atstājama un citas – jo pilnīgākas – mācības tās vietā pieņemamas.” (8; 140) Apstākļi, ka apcerējumu nav parakstījis Kronvalda Atis pats, izskaidrojams ar to, ka pretējā gadījumā ideoloģisku apsvērumu dēļ viņa darbs skolā nebūtu iespējams.

Kronvalda Atim tuva bijusi sentēvu ticība, paražas, dievturība. Viņa interese un cieņa pret latviešu sentēvu dievībām izpaužas 1869. gada rudenī rakstītajā vēstulē B. Dīriķim:

“Esmu atradis, ka mūsu vectēvi pagānu laikos bij sacerējuši tādu ticību, ka šinīs dienās (rudenī) Saules meitas aizejot pie Dieva dēliem. Par šīm debesu kāzām esmu uzgājis atmiņu tikai vecās tautas dziesmās. Pie “Baltijas Vēstneša” iešu ar lūgumu, lai viņi man palīdz salasīt tādas dziesmas, kuras skaidri rāda, kādu ticību turējuši mūsu vectēvi šinī lietā.” (8; 285)

Tēvuzemes mīlestība – tieši šādi vārdi vairs nav sastopami latviešu modernajā literatūrā vai ir sastopami ļoti reti, taču saturs, kas ielikts šajos vārdos, joprojām ir aktuāls.

Prasības skolotājam

Kronvalda Atis uzskatīja, ka latviešiem ir ļoti vajadzīgas tādas skolas, kurās mācītu latviešu valodā un kurās strādātu labi sagatavoti skolotāji, kas mīl savu darbu, bērnus un tēvzemi.

Piedaloties 1868. gada 2. jūlijā skolotāju sanāksmē Turaidā, viņš publiski izteica savas domas par to, kas ir skolotājs:

“Katrs patiesīgs skolotājs ir pilskungs gaismas valstī, katra derīga skola ir gaismas pils, un katrs krietni mācīts un skaidri apgaismots latvietis ir drošs, stiprs un nadzīgs karotājs gaismas cīņīšanā ar tumsas tvaikiem. (..)” (6; 347)

Turaidā Kronvalds pirmo reizi izteica domu, ka skolotāju sanāksmju laikā vajadzētu izstādīt jaunākās mācību grāmatas, lai skolotāji varētu ar tām iepazīties. Kronvalda Atis savu viedokli pamatoja ar to, ka “1) katrs skolotājs nespēj visas grāmatas pats sapirkties; 2) skolotāji tā jo lēti nospriedīs, par kuru mācības nodaļu rakstos jau cik necik gādāts un par kuru it steigšus jāgādā; 3) te lēti varētu manīt, vai skolas rakstniecība iet pilniem soļiem uz priekšu jeb vai saulgozī snauz”. (6; 351) Šis Kronvalda Ata priekšlikums tika ņemts vērā, turpmāk rīkojot skolotāju sanāksmes, vēlāk konferences, un šāda prakse saglabājusies līdz pat mūsdienām.

Kronvalda Atis ne tikai skolotāju sapulcē Turaidā un citās skolotāju sanāksmēs runājis par skolotāju darba pilnveidošanu, bet arī, izmantojot katru iespēju, devis ierosmi skolotāju darba uzlabošanai. Viņš vēstulē skolotājiem un audzinātājiem izteicis savu viedokli, kādiem jābūt latviešu skolotājiem un skolām. Skolām jābūt tādām, kurās latvieši iegūst izglītību atbilstoši sava laika prasībām un zinātnes sasniegumiem. Tajās jābūt latviešu valodā, ievērojot to, ka katram mācību priekšmetam jābūt bērnam saprotamam, tam jāizglīto un jāaudzina. Lai šo mērķi sasniegtu, jābūt labiem skolotājiem, kuri izglītību iegūtu latviešu skolotāju semināros. Minētajā vēstulē viņš kritizē Valkas skolotāju semināra darbību, norādot, ka tajā trūkst latviešu tautas gara, tajā pietiekoši dziļi neiepazīstas ar savas tautas vēsturi un valodu, neiepazīstina ar tautas gara mantojumu – folkloru. Skolotāja darbam nav piemēroti neprašas, neizglītoti un vienaldzīgi cilvēki.

Skolotājam jābūt labam bērnu pazinējam, psihologam, kas prot attīstīt bērna spējas, jābūt pacietīgam un iejūtīgam.

Kronvalda Atis atzina, ka darbs semināros un arī vēlāk skolās ir grūts un padarītā darba sasniegumi nav uzreiz redzami. Skolotāja darbu Kronvalda Atis pielīdzināja dārznieka darbam, viņš uzskatīja, ka skolotājiem jābūt tādiem, kas “gatavi latviešu skolās strādāt kā dārznieki, kuri saņem tos viņiem uzticētos tautas dīglus ar mīlestību uz savu tautu, ar pārliecinātību, ka skolotājiem šo dīglu izaudzēšanas dēļ jācinās un jācieš, jākaro un jāuzvar”. (6; 401) Šādas Kronvalda Atis atziņas tautas izglītības attīstībā nav novecojušas arī šodien, pēc vairāk nekā simtpiecdesmit gadiem.

Joprojām neatrisināti, pēc autore domām, palikuši jautājumi, kurus Kronvalda Atis skāris Otrajā vispārīgajā latviešu skolotāju konferencē:

“Tādi jautājumi būtu, priekšzīmes dēļ: par rīcību jeb disciplīnu mūsu skolās, par bērnu audzināšanu, par viņu vadīšanu uz spodribu un glītību, par skolas ēku ierīcēm, par skolotāju vajadzību, par tautas skolotāju algu jeb materiālo stāvokli.” (6; 395)

Darbs latviešu skolās, pēc Kronvalda Atis uzskatiem, bija jāsaista ar labu latviešu valodas apguvi un tās izkopšanu, kā arī ar latviešu folkloras – tautasdziesmu, sakāmvārdu un parunu – izzināšanu, vākšanu, apkopošanu un mācīšanu skolās.

Par valodu

Kronvalda Atis lielu vērtību vērtījis arī latviešu valodas attīstībai. Savu novērtējumu latviešu valodai viņš sniedzis šādos vārdos:

“Mums ir skaidra un svēta valoda, kura vēl pēc daudz gadu tūkstošiem savā jaunības vaigā, jaunības spēkā liecību dod par mūsu sentēvu pirmo šūpuli, uzrāda seno latviešu jautru un spēcīgu gara darbošanos: viņai netrūkst ne smalkuma, ne dziļuma, nedz bagātības, nedz veiklības.” (10; 244)

Par latviešu valodu Kronvalda Atis ir apgalvojis, ka tā var būt civilizācijas nesēja, līdzīga visu laiku galvenajām kultūras valodām. Kronvalda Atis

rūpējās, lai latviešu valodai skolās tiktu ierādīta cienijama vieta, tā nostājoties pret tā laika pārvācošanas centieniem. Viņš uzskatīja, ka pirmmācības skolās lietojama latviešu mācību valoda, tā nostiprināma arī augstākās skolās: tikai tās zināšanas paplašina skolēnu garīgo pasauli, ko viņi saņēmuši mātes valodā. Nenogurstoši viņš atgādināja skolotājiem, ka labi jāprot latviešu valoda, jo no tās ir atkarīga visas tautas kultūras attīstība:

“(..) latviešu tautas skolotājiem tagad, zināms, pirmais gādekļis: iepazīties dziļi jo dziļi ar savas tautas valodu.” (8; 48)

Kronvalda Atim pieder iniciatīva veidot saikni starp atsevišķiem mācību priekšmetiem. Rakstā “Tēvu valoda” viņš centās pārliecināt skolotājus, ka latviešu valoda mācāma ne tikai valodas stundās, bet arī dabas mācības, vēstures, dziedāšanas un rēķinu stundās. Kronvalda Atis jau tajā laikā, kad latviešu literārā valoda vēl veidojās, veiksmīgi prata darināt latviskus vārdus visdažādākajiem nosaukumiem daudzās mācību priekšmetos. Kāds no viņa bijušajiem audzēkņiem atceras:

“Ģeometrijā, cik tālu mēs pratām vāciski, tikpat tālu arī vajadzēja prast latviski, botāniku viņš sevišķi smalki zināja, īpaši katram šejienes stādam un puķītei viņš zināja pateikt latvisko nosaukumu, zoologijā visi nosaukumi mums bija jāzina latviski un par katru dzīvnieku bija jāmek stāstīt tiklab latviski, kā vāciski. Vecpiebalgas draudzes skolas apakšklasēs viņš pasniedza stundas tikai latviski vien.” (1; 303)

Latviešu valodas ieviešanu mācību iestādēs atbilstošā līmenī Kronvalda Atis uzskatīja par ilgstošu procesu:

“Es ceru, ka saule vairs nebalinās dividesmits reizes mūsu miežu laukus, iekām sāks latviešu skolās latviešu valodu pieklājīgi spodrināt.” (8; 48)

1871. gadā Kronvalda Atis izstrādāja metodiku, kā sekmīgi mācīt un kopt latviešu valodu. Tā ietvēra piecus nosacījumus. Pirmkārt, runāt latviešu valodā, otrkārt, pilnīgāk un dziļāk apgūt gramatiku un krāt jaunus, neierastus vārdus, treškārt, lasīt latviskus rakstus, ceturtkārt, gādāt latviskus rakstus avīzēm un grāmatām, piektkārt, mācīties un dziedāt latviskas dziesmas. Pirmais un otrais nosacījums savu nozīmīgumu nav zaudējis arī mūsdienās. Tāpat kā toreiz, pirms simtpiecdesmit gadiem, būtu vietā Kronvalda Ata atziņa:

“(..) jāmāca jaunai audzei pilnīgi iepazīties ar tēvu valodas brangumiem un viņas trūkumiem, lai jaunā audze atzīst, cik varens darbs arī valodas lietās viņu gaida.” (8; 61)

Uzsverot tēvu valodas mācīšanās nepieciešamību, Kronvalda Atis nenoliedza arī svešvalodu mācīšanās nozīmi. Kā atceras Kaudzītes Matīss, pats Kronvalda Atis parādījis piemēru citu tautu valodu apguvei:

“Bet šī lieta nav jāsaprot tādā ziņā, ka Kronvalds pavisam un nekad nebūtu piespiedies runāt citās valodās, turpretī citu valodu iemācīšanās laikā viņš ir to darījis ar lielāko uzcītību, bez kuras nebūtu iespējams bijis citas valodas tā mācēt, kā viņš mācēja paveidam vācu valodu.” (4; 242, 243)

Kronvalda Atis atzina, ka svešvalodu mācīšanās ir ļoti slavējama, “jo ar latviešu valodu neaizsniedz tā] pasaulē tādēļ, ka tas gabals ir mazs, kur to runā”.

Personības iezīmes sadzīvē

No visiem 19. gadsimta latviešu nacionālās atmodas kustības ideologiem un kultūras darbiniekiem visvairāk rakstīts, runāts un spriests par Kronvalda Ati un Krišjāni Valdemāru. Rakstījuši gan ārzemju, gan vietējie autori. Pētīts gan viņu atstātais intelektuālais mantojums, gan dažādos aspektos viņu personības. Tas liecina par to, ka šie cilvēki tautai ir atstājuši paliekošas vērtības.

Kronvalda Atis, viņa biogrāfija, personība, kā arī literārā un sabiedriskā darbība izzināta jo plaši. Izdoti divi viņa kopoto rakstu sējumi, par viņa literāro, pedagoģisko un sabiedrisko darbību izdotas daudzas monogrāfijas un citi materiāli. Turpretim skops ir to materiālu klāsts, kas veltīts Kronvalda Ata individualitātes atklāšanai sadzīvē, attiecībās ar darbabiedriem, dažādās neikdienišķās situācijās, ģimenē. Par to galvenokārt var uzzināt epizodiski uz citu notikumu fona. Apjomīgāku Kronvalda Ata personības raksturojumu ārpus darba attiecībām sniedzis Kaudzītes Matīss, kas pazina Kronvalda Ati samērā īsu laika sprīdi Vecpiebalgas periodā – no 1873. gada 21. jūnija līdz 1875. gada 5. februārim. Tomēr, pateicoties Kaudzītes Matīsa

novērotāja un rakstnieka talantam, viņa atmiņās saglabātas Kronvalda Ata raksturīgākās iezīmes.

Kaudzītes Matīss bija Kronvalda Ata darbabiedrs. Viņi viens otru labi pazina. Arī 1875. gada naktī no 4. uz 5. februāri abi pēc darba skolā Kronvalda Ata dzīvoklī strādāja pie vēstures grāmatas sarakstīšanas, bet no rīta Kronvalda Atis tika atrasts gultā miris. Kaudzītes Matīss rakstīja, ka Kronvalda Ata pēkšņā, negaidītā nāve izraisījusi lielas skumjas, viņš nomiris tai laikā, kad tauta sākusi saprast viņa nozīmi, tādēļ arī tik dziļi pārdzīvojuši viņa aiziešanu. Kronvalda Atis palicis atmiņā kā neaizmirstamākais un nepieciešamākais. Katrs tautas druvas strādnieks, aiziedams viņsaulē, atstāj aiz sevis tukšumu. Citiem var atrast cienīgus pēcnācējus, bet Kronvalda vieta joprojām paliek tukša, un viņu pēcnācēji nav nekad pilnīgi aizstājuši, lai gan tā gara spēks tautā ir dzīvs.

Kaudzītes Matīss Kronvalda Ati tēlaini ir salīdzinājis ar milzu spīdekli, kas dzīves pēdējās dienās un arī vēl pēc nāves stāvējis visiem acu priekšā un zibinājis savu spožumu, tādēļ viņa īstenais lielums nemaz nav apjēdzams. Tikai vēlāk, kad šis spīdekļis ir pacēlies un jau krietni attālinājies laikā un vēstures telpā, tikai tad rodas iespēja acīm nomērit tā lielumu un pārbaudīt, vai uz šī spīdekļa nav arī kāds plankumiņš. Kaudzītes Matīsa atmiņas liecina, ka uz šī spīdekļa arī sadzīvē nav bijis nekādu plankumiņu.

Kronvalda Atis kopā ar “labu laulātu draugu” Karolini un trīs bērniem 1873. gada 21. jūnijā ieradās Vecpiebalgā. Iekārtojās nelielā četrstabu dzīvoklītī un tūdaļ sāka pildīt savus darba pienākumus. Viņam nebija ne tīrumu, ne lopu un, kā secinājis Kaudzītes Matīss, – nebija arī tā ceturtā lūgšana, ko sauc par naudu un mantu. Dzīve bijusi grūta, tomēr Kronvalda Atis vienmēr bijis jautrs, labā garastāvoklī un par dzīves grūtībām nekad neesot sūdzējies. Tomēr tās, lai gan bez žēlošanās, kādreiz labi dziļi sajutusī Kronvalda kundze. Tādēļ mājas līdziemītņieki snieguši pretī palīdzīgu roku, cik varēdami.

Tajā laikā Vecpiebalgā bija tradīcija, ka visi vīrieši valkāja vienādus apģērbus – gan pēc auduma, gan pēc piegriezuma, gan pēc krāsas. Valkājuši arī vienādas galvassegas – platmales, tikai vēlāk sāktas valkāt naga cepures. Apģērba izgatavošana mājas apstākļos bijusi tik pilnīga, ka neko

nevajadzējis pirkt ne vīriešiem, ne sievietēm. Pēc apgērba bijis iespējams noteikt, no kuras draudzes cilvēks nācis. Tie bijuši tik līdzīgi kā karavīri formās. Kronvalda Atis šai ziņā atšķīries. Tādēļ piebaldzietes tūdaļ sagādājušas plānu pelēkas krāsas vadmalu, uzšuvušas visu uzvalka kārtu un uzdāvinājušas to Kronvalda Atim, lai viņš jau pēc piecām dienām notiekošajos dziesmu svētkos izskatītos kā īsts piebaldzēns. Par šādu attieksmi pret sevi Kronvalda Atis bijis priecīgs un ar dāvināto uzvalku ļoti lepojies.

Visi piebaldzēni pieturējušies arī pie cita vienāda dzīves standarta – pīpējuši vienādu lapu tabaku, dzēruši vienādu pašu darītu alu un kungu tecinātu “brandavīnu”. (4; 6) Izrādās, ka Kronvalda Atis no citiem piebaldzēniem šajā ziņā sevišķi neatšķīries. Vienīgi viņš pastāvīgi nepīpēja lapu tabaku, bet gan papirosus, kas pašam bija “jātaisā” un kas manāmi ierobežoja brīvo laiku. (4; 239) Tai laikā un vēl līdz Otrajam pasaules karam bija nopērkamas papirosu caurulītes un atsevišķi – papirosu tabaka, ko ar speciālu rūpnieciski ražotu rokas ierīcīti diezgan veikli varēja iepildīt caurulītēs. Tas tika praktizēts tādēļ, ka šādi papirosi izmaksāja daudz lētāk nekā fabrikā pildītie. Šis fakts liecina par to, ka Kronvalda Atis sadzīvē, kur vien iespējams, bijis taupīgs.

Kronvalda Atim kā sabiedriski aktīvam cilvēkam bieži bijis jāiet ciemos jeb, kā toreiz teica, godos, dažreiz pat labi tālu. No viesībām miega nokavējuma dēļ arvien nācies pārnest galvassāpes nākamajai dienai. Negribot nācies dažus ielūgumus atraidīt. Arī mājās bijis jāuzņem daudz ciemiņu. Pret tiem Kronvalda Atis izturējies ļoti uzmanīgi, nav ļāvis garlaikoties. Kā atceras Kaudzītes Matīss:

“Neizsmelama Kronvaldam kaut kuros dzīves gadījumos vai godībās bija viņa joku un jautrības bagātība, kas visu apkārtni uzturēja priecīgā prātā. Viņš zināja atrast arvien kaut ko jaunu – laikrakstos skatīdamies, lasīja paša “izgudrotas” zobgalīgas telegrammas, stāstīja anekdotes no piedzīvojumiem, sacīja jocīga satura runas, bet arvien tādas, ka no runas iesākuma vārdiem nekad nevarēja noprast, uz kādu nolūku viņa izies galā, un beigās tik iznāca ātri saprotams, ko gribēts teikt, un tie iznākumi bij vienumēr pārsteidzoši jautrības nesēji: tomēr tie nekad neviena aplam

neaižskāra, bet drīzāk izdevās šim un tam par aplinku pagodinājumu.” (4; 243) Joku un asprātības ziņā Kronvalda Atis bijis nepārspējams.

Tolaik nevienā izglītota latvieša ģimenē neesot runājuši latviski. Šajā ziņā Kronvalda Ata ģimenē, lai gan viņa sieva bija vāciete, valdījis negrozāms likums – runāt tikai latviski. Arī viņa sieva samērā labi iemācījusies latviešu valodu un noteiktajai mājas kārtībai padevusies. Latviešu valodas cienīšana Kronvalda Ata mājā neesot beigusies tikai ar to vien, ka tā lietota ģimenē. Latviski bijis jārunā arī viņa viesiem – visiem, kas nākuši viņa mājā, kaut arī tie savās mājās runāja kādā citā valodā.

Kronvalda Ata ģimenē bijušas sirsnīgas attiecības. Viņš ļoti mīlējis bērnus un nav varējis netraucēti piesēsties pie rakstīšanas vai to turpināt. Bijis jātiek galā ar neparedzētiem kavēkliem. Kad ieskrējis dēlēns Jānītis (Princis), tad bijis ar to jāpakavējas. Kādreiz viņš tēlojis pastnieku ar pasta somu plecos un sniedzis paštaisītu vēstuli, kādreiz sniedzis papīru, lai uzzīmē viņam kareivi. Meitiņai Mildai (Brūklenītei), kas iečāpojusi līdzī brālītim, vajadzējis noglaudīt vaidziņus un apsolīt nīcēniešu rotas, kad būšot liela.

Bez skolotāja darba Kronvalda Atim bijis daudz citu “uzkrautu” darbu, un vairākus viņš uzņēmies pats. Pat grūti bijis saskaitīt visus sabiedriskos pienākumus. Viņš ticis pārstrādināts, pārpūlēts un nomākts. Viņu vēlējās dzirdēt ar priekšlasījumiem dziedāšanas biedrībā. Ik nedēļas ticis organizēts brīvi pieejams priekšlasījumu vakars, kur viņam vajadzēja būt lielākajam darītājam. Arī pēdējā savas dzīves vakarā viņš uzstājies ar priekšlasījumu par savu iemīļotāko tematu – seno grieķu vēsture. Kronvalds rakstījis daudz un garas vēstules: viņam bija jādomā un jāraksta materiāli skolotāju sapulcēm, raksti laikrakstam “Baltijas Vēstnesis”. Rakstīšanai un skolēnu burtņīcu labošanai iznācis laiks tikai vēl vakarā un nakts stundās.

Pārmērīgā garīgā darba slodze Kronvalda Ati bija nogurdinājusi. Fiziskā darbā viņš sevi nekad nebija rūdījis. Visa viņa izkustēšanās bija pastaigas. Kronvalds cietis no lielām kaulu sāpēm tā, ka dažreiz nevarējis pat pakustēties. Kad tās pārgājušas, viņš atkal varējis rakstīt. Tomēr sērīgu un noskumušu Kronvalda Ati neviens nebija redzējis. Viņš vienmēr bijis jautrā jauneklā garastāvoklī.

Saskarsmē ar citiem Kronvalda Atis esot bijis slavējams savas satiecības un vienkāršības dēļ. Viņš esot lauzis uzskatu, ka mācīts vīrs nedrīkst biedroties ar neizglītotiem cilvēkiem, jo tad zaudējot cienību. Kronvalds pierādījis pretējo.

Kronvalda Atim bijušas apbrīnojamas spējas konfliktsituāciju atrisināšanā starp cilvēkiem. Literatūrā sastopami viņa konfliktu izklāsti ar J. Cimzi un A. Bilenšteinu. Tomēr rodas jautājums – vai šīs attiecības nav nepareizi apgaismotas? Kronvalda Atis vairākkārt uzsvēris J. Cimzes un A. Bilenšteina nopelnus latviešu kultūras attīstībā. Patiesībā nekādas sadursmes un savstarpējas necieņas starp šiem cilvēkiem nav bijis, bet izpaudusies tikai viedokļu atšķirība.

1873. gada Valkas skolotāju sapulcē, ko organizēja J. Cimze, ieradies arī Kronvalda Atis. Sanāksmes dalībnieki bija norūpējušies, vai šādos apstākļos sanākšme neizjuks. Bažas izrādījās veltīgas, jo sanāksmes pārtraukumā Kronvalda Atis un Jānis Cimze savstarpējās attiecības bija nokārtojuši un draudzīgi sarunājušies.

Kaudzītes Matiss savās atmiņās par Kronvalda Ati un Jāni Cimzi raksta: “Ja viņi dzīvotu vēl tagad, kur nav vairs nedz “jaunlatviešu”, nedz, sacīsim, “veclatviešu”, bet atkal tikai “latvieši”, tad tie sniegtu viens otram rokas ne vien kā sava laika lielākie vīri, bet arī kā labākie draugi.” (4; 199)

Kronvalda Atis veicis lielu un nozīmīgu darbu pedagoģijā un kultūrā, kas bija iespējams, nepārtraukti papildinot savas skolā un studijās iegūtās zināšanas. Par to liecina viņa vārdi: “(..) mums pēc skolas gadiem atliek daudz ko mācīties līdz pat sirmam vecumam.” (7; 183)

Kronvalda Atis redzēja, ka ne tikai vācieši netic latviešu tautas nākotnei, bet arī paši latvieši šaubās par to. Tāpēc Kronvalda Atis visiem spēkiem centās latviešos pārvarēt radušās šaubas. Par to viņš 1870. gada 13. augustā rakstīja savam draugam B. Dīriķim: “Mūsu darbs un pūlīņš zīmējas uz to, lai starp latviešiem uzplauktu atkal goda prāts, vīra sirds un cilvēciņas cienīšana: jo tad zels, plauks un ziedēs, augļus nesdama, vispārīga miesīga un garīga labklāšanās mūsu tēvijā. (..)” (7; 323)

Kronvalda Atis sevī apvienoja lielu tikumisko spēku ar dedzīgu temperamentu. Ar lielu pārliecību, sajūsmu un aizrautību viņš puda savas idejas. Visas viņa domas saistījās ar latviešu tautu – ar tās vienotību, valodu un kultūru. Kronvalda Ata atstātais intelektuālais mantojums – vēstules, brošūras, publicētās un laikabiedru atmiņā saglabājušās runas un citi materiāli – pauž dziļu mīlestību pret latviešu tautu un pārliecību par tās labāku nākotni.

Literatūra

1. Brīvzemnieks F. Kronvalda Ata piemiņai // Austrums. – 1887. Nr. 5. – 303.–304. lpp.
2. Irbe P. Kronvalda Atis un TLRV // Universitas. – 1988. Nr. 61 (224). – 7. lpp.
3. Karule A., Studente A. Jaunlatviešu devums pedagogijā // Apcerējumi par tautas izglītības un pedagogiskās domas attīstību Latvijā. – R., 1978.
4. Kaudzītes Matīss. Atmiņas no tautiskā laikmeta. – R.: Zvaigzne ABC, 1994. – 615 lpp.
5. Kronvaldu Atis. Dzimtenes mācība. – R.: A. Gulbja apg., 1922.
6. Kronvalda Atis. Kopoti raksti. I / Gobas A. sakārtojumā. – R.: Valtera un Rapas a/s apgāds, 1937. – 687 lpp.
7. Kronvalda Atis. Kopoti raksti. II / Gobas A. sakārtojumā. – R.: Valtera un Rapas a/s apgāds, 1936. – 480 lpp.
8. Kronvalds A. Tagadnei. Izlase / Sastād. Rudzītis J. – R.: Liesma, 1987. – 300 lpp.
9. Latviešu literatūras vēsture. – R.: LPSR ZA izdevniecība, 1963.– 459.– 496. lpp.
10. Latviešu literatūras vēsture. II / Virsredaktors Bērziņš L. – R.: Literatūra, 1933. – 131.–247. lpp.
11. Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. Antoloģija / Sastād. Anspaks J., Apinis A. u. c. – R.: Zvaigzne, 1991. – 129.–139. lpp.

stuseklis

AUSEKLIS – TAUTSKOLOTĀJS UN TAUTAS ATMODAS VEICINĀTĀJS

(1850–1879)

Auseklis – rīta zvaigzne, laikam visos laikos bijis atmodas simbols. Tas spoži atspīdēja arī trešās atmodas norisēs.

Vārdu Auseklis par pseidonīmu izvēlas Ungurpils pagasta rentes saimnieka dēls Miķelis Krogzemis, kas aicina savu tautu – latviešus – nepadoties pārvācošanai un svešu reliģiju ietekmei, bet atcerēties savas saknes, tautas vēsturi, folkloru, dzīvot tikumīgu dzīvi un tiekties pēc zināšanām, saglabāt pašcienu un nezemoties svešiem kungiem.

Krogzemju Mikus pseidonīma izvēle ir bijusi īpaši veiksmīga – viņa īsto vārdu, pieļauju, nezinās daudzi, bet Ausekli, šķiet, pazīst katrs latvietis, jo savā īsajā, bet spilgtajā mūžā viņš ir radījis tādas pārles kā dzejoļus “Gaismas pils” un “Beveriņas dziedonis”, kuri Jāzēpa Vītola muzikālajā ietērpā skan katros latviešu dziesmu svētkos. Domāju arī, ka ikviens latviešu bērns kaut reizi ir dziedājis Ausekļa “Uz skolu”, ko uztveram jau kā tautasdziesmu. Bet tāds arī bijis dzejnieka mērķis – savu dzeju veidot tautas folkloras tradīcijās, izmantojot tautasdziesmu izteiksmes līdzekļus.

Jau agrā jaunībā Auseklis gatavojas skolotāja darbam. Viņa darba mūžs aizrit dažādās Latvijas un Pēterburgas skolās. Auseklis nemitīgi interesējas par pedagogijas jautājumiem. Par tiem viņš referējis skolotāju konferencēs un sanāsmēs, plašāk tos apcerējis savā “Pedagogiskajā gadagrāmātā” un gandrīz visos publicistiskajos rakstos.

Personības veidošanās

Pašos Latvijas ziemeļos, Vidzemes jūrmalas līdzenuma un teiksmainā Burtnieka apkaimē, Salacas krastos, Ungurpils pagasta Alojās draudzē 1850. gada 6. septembrī Jēkaba Krogzemja ģimenē piedzimst viņa piektais bērns Miķelis, saukts par Miku. Miķeļa dzimtās mājas Sīpolus ieskauj purvi un meži. Mikus pirmie dzīves gadi aizrit vairāk vienatnē, klejojot gar mazo strautiņu, tuvējām birzīm un mežu, iepazīstot dabas jaukumu un iemīlot to.

Augdams čaklā, taupīgā, dievbijīgā darbarūku ģimenē, Miķelis izveidojas gluži citāds nekā viņa vecāki un brāļi. Viņu neapmierina vecā pieticības pasaule, tādēļ Krogzemju Mikus, nerimstošu alku dzenāts pa dzimteni un svešumu, tver to pasauli, kas atbilst viņa garam, – tver un cenšas to izteikt savā dzejā.

Grūti ir saprast Ausekļa personību, neizsekojot tam, kā dažādās skolās un dažādu pedagogu un gara darbinieku ietekmē tā veidojusies.

Skolas gaitas Mikus uzsāk Alojās draudzes skolā pie skolotāja Miškas. Taču, kad trīs skolas gadi pagājuši, brālis Mārtiņš, pārbaudot Mikus zinības, atklāj, ka ar tām ir pavisam bēdīgi. Miška, būdams aizņemts ar savu saimniecību, zirgu mīšanu un citām sadzīves lietām, bērnu mācīšanu atstāj novārtā. Tādēļ tiek nolemts Miku sūtīt uz draudzes skolu Dikļos, kur par skolotāju strādā Krogzemju attāls radnieks Šmits. Visu draudzi un arī skolu tur pārlūko viens no nedaudzajiem latviešu mācītājiem Baltijā, visā Latvijā populārais orators Juris Neikens. Skolā bērniem ir iespēja iepazīties ar viņa labākajiem sprediķiem, jaukajiem stāstiņiem un dziesmiņām. Dikļu draudzes skolā mācības notiek pamatīgāk un nopietnāk. Te māca arī ģeogrāfiju, vēsturi, dabas zinības, bet jo īpaši stingri – vācu valodu. Tomēr izrādās, ka arī skolotājam Šmitam piemīt savs netikums – pārlieka tieksme pēc alkohola. To padzirdējis, Mārtiņš ir ļoti sadusmots un brāļi no skolas izņem. Viņš ir izlēmis, ka Mikum jāklūst par skolmeistaru, jo uz mācībām tam ir viegla galva.

Tālu ir aizskanējusi Ērgļu draudzes skolotāja Ādama Tērauda slava, par viņu zināms arī Alojā. Mārtiņš, apspriedies ar tēvu, sūta Miku trešoreiz uz draudzes skolu, šoreiz Ērgļos. No stingrā un prasīgā skolotāja Tērauda

visvairāk uzslavu Mikus saņem par domrakstiem. Skolotājam šķiet, ka tik gudrus darbus neuzrakstītu pat daži pieaudzis cilvēks. Mikus pats nesaprot, kurā brīdī viņam radusies vēlme sacerēt domrakstus garus jo garus.

Ērgļos Mikus sadraudzējas ar Andreju Jurjānu un Ziemassvētku brīvdienās ciemojas pie viņa Meņģelēs. Šeit viņš sastop Andreja tēvabrāli Jāni – dakteri no Vecpiebalgas. Jāņa Jurjāna personība un dzīves izpratne uz Miku atstāj lielu iespaidu. Jurjāns runā par fiziskās kultūras nozīmi skolā, bet neatbalsta ticības mācību. Šī ietekme vēlāk samanāma arī Ausekļa darbos.

Skolā zēni maldīgi domā, ka Mikus ir mierīgs un nesakaitināms, taču kādā stundā viņš nodemonstrē savu temperamentu un ātro dabu, kad zēni viņu visu klātbūtnē nekaunīgi apsaukā. Iepazīnuši Mikus dūres, skolas biedri turpmāk necenšas viņu izaicināt. No mācībām brīvo laiku Mikus bieži pavada Ogres krastos, kur viņš labprāt sapņo vienatnē.

Kad skolas gads Ērgļos ir beidzies, rudenī tēvs Miku ved uz Valku, lai tur dēls iestātos Cimzes vadītajā skolotāju seminārā. Te Mikum neiepatikas jau pašā sākumā – drūmas, krēslainas telpas, stingri reglamentēts dienas režīms, vāciska gaisotne. Brīvajos brīžos viņš daudz lasa. Seminārā pamostas Krogzemja interese par pagājušajiem laikiem Baltijā. Semināristiem rodas konflikts ar ticības mācības skolotāju Ulmani, kurš pret saviem audzēkņiem izturas nicīgi un necienīgi izsakās par Baltijas tautu vēsturi un kultūru. Miķelis sarunā ar Jāni Cimzi par to nespēj slēpt savu sašutumu un saņem direktora pamācību, kuru viņam derētu atcerēties vēl daudzreiz turpmākajā dzīvē: “Cilvēkam viņa dzīves ceļā atgadās arī tādi jautājumi, kas viņa paša spēkiem nav atrisināmi, lai arī cik godīgs un drosmīgs šis cilvēks būtu. Dzīve tevi grūti mācīs, ja laikus to neiegaumēsi un visur celsies preti dadža dzelkšņu lepnumā un spītībā.” (6; 47)

Dodoties vasaras brīvdienās, semināra direktors dod audzēkņiem uzdevumu vākt un pierakstīt tautasdziesmas, kuras dzied viņu mājās un tuvākajā apkaimē. Mikum šis darbs ir īsti pa prātam, viņš arī pats zina prāvu skaitu dziesmu, gan tēva mājās, gan Ērgļu pusē dzirdētas. Lai paldies semināra direktoram, kurš viņam atvēris acis un mācījis cieņā turēt to jaukumu, kas atrodams pat visnecilāko ļaužu vidū!

Rudenī sanākot seminārā, ir interesanti dzirdēt vākumu no visiem Latvijas novadiem. Vidzemes skolotāji sanāksmē Turaidā sprieduši par dziesmu krājuma, kurā būtu sakopotas vācu laicīgās dziesmas, nepieciešamību skolām. Jānis Cimze izlēmis, ka šādā krājumā vieta būtu ierādāma arī latviešu tautasdziesmām, tādēļ rūpīgi pārskata un apkopo audzēkņu vasaras vākumu.

Miķelis tautasdziesmu pierakstīšanu turpina arī nākamajā vasarā. Vēl viņš, uzkāpis uz Sīpolu lielās istabas mūrīša, trenējas runu teikšanā, jo uzskata, ka tas būs nepieciešams viņam turpmākajā dzīvē. Un runas Mikum izdodas lieliski, vienīgi šo nodarbi bieži iztraucē mājas ļaudis, kas paslepus noklausās un noskatās viņa jūsmīgajā priekšnesumā.

Rudenī sākas Miķeļa pēdējais mācību gads skolotāju seminārā, viņam radusies nopietnāka attieksme pret mācībām, varbūt pats kļuvis vecāks un galva gudrāka. Pēdējā semināra gadā Mikum rodas viena otra paša uzrakstīta dziesmiņa, kā arī vācu autoru tulkojumi. Īpaši viņam patīk atdzejot F. Šillera darbus, bet savus pirmos dzejoļus Mikus nevienam nerāda, jo uzskata, ka seminārā tie nevienu neinteresē.

Jūnija pirmajās dienās Mikus jau ir diplomēts skolas kungs. Pēc diploma saņemšanas semināra direktors J. Cimze Krogzemju Mikum piedāvā skolotāja vietu Jaunpiebalgā, par ko viņš ir priecīgs: Piebalgas puse zināma kā gaiša vieta Latvijā. Bet direktors, izvadot Miķeli, saka: tur, kur visvairāk par gaismu tiek runāts, līdzās stāv arī pārgalvība, ko pretējā puse stingri apkaro, reizēm pat pārgalvniekus iznīcinot. Pēc trim seminārā pavadītajiem gadiem J. Cimze Krogzemi ir labi iepazīnis un zina, ka tam ir krietna sirds un godaprāts, tas var caurām dienām būt kluss un nemanāms, bet tad spēji iedegties kā vulkāns un nodarīt postu sev un apkārtnējiem. Visvairāk gan sev. Tāpēc J. Cimzes vēlējums ir – lai Miķelim šis posts ietu garām. Atstājot direktora istabu, Mikus iedomājas, ka visā semināra laikā viņš ar Cimzes kungu nav runājis latviski, tādējādi, izpildot tēva ieteikumu, savam skolotājam nav sagādājis rūpes. Miķeļa Krogzemja semināra beigšanas apliecība ir diezgan laba, kaut arī teicamas atzīmes ir tikai divos priekšmetos – dieva valstības vēsturē un skolu zinātnībā. Kaut arī J. Cimze ir vāciskas gaisotnes uzturētājs, uz Miku viņš atstāj lielu iespaidu kā dziesmu krājējs un senatnes godinātājs.

Auseklis ir ļoti jūtīga un iespaidojama personība un kā katram jaunam cilvēkam viņam ir savi apbrīnas un atdarināšanas vērti dzejnieki un gara darbinieki, par kuriem tas jūsmo un kuri, nenoliedzami, iespaido viņa literāro darbību un uzskatu veidošanos. Tēva mājās ieaudzinātais hernhūtisma gars semināra laikā izmainās G. H. Merķeļa, arī F. Šillersa darbu iespaidā. Tautas garamantu vākšanā pirmais rosinātājs noteikti ir Jānis Cimze. Auseklis izmanto Jura Alunāna mitoloģiju, to nedaudz papildina un turpina Alunāna iesākto dzejā un mitoloģijā. Taču Auseklis ir vairāk romantiķis un savā turpmākajā darbībā arvien attālinās no Alunāna. Ausekļa nacionālās apziņas veidošanā nenoliedzama nozīme ir Atim Kronvaldam, vērtīgas atziņas šai jomā viņš guvis arī no J. G. Herdera. Lielu iespaidu uz Ausekli atstājuši vācu dzejnieki – F. Šillers, J. V. Gēte, H. Heine. Šillers ir lielākais Ausekļa politisko uzskatu, nacionālās reliģijas un dzejas skolotājs. Auseklim tuvas ir viņa brīvības un neatkarības idejas.

Ausekļa pasaules uzskats ir diezgan komplicēts, reizēm pretrunīgs, viņā sadzīvo racionālisms ar reliģisku apgarotību. Viņš ir ateists, materiālists, bet dzejiskas aizrautības brīžos, kad tas runā no sirds dziļumiem, viņš ir reliģiozs dzejnieks, tikai šī vārda īpatnējā nozīmē. Auseklis uzsver cilvēka lielo tuvību ar dabu – dabas likumi, dabas brīnumi ir latvju dievība un viņu ideāls.

Auseklis, ieguvis vācisku izglītību, nekad nav īsti labi runājis un rakstījis latviski, tomēr demonstratīvi un ar ietiepību centies to darīt dzimtajā valodā. Aizrāvis ar nacionālo ideju, viņš paliek pie tās ar latvieša stūrgalvību un sīkstumu. Domu par nacionālo atmodu galvenokārt Auseklis pauž dzejā, bet nacionālā ideja nav aizmirsta arī viņa pedagoģiskajā darbā.

Pirmie latviešu dziesmu svētki (1873) un norises ap tiem tiek uzskatīti par latviešu tautas atmodas sākumu. No visiem latviešiem visvairāk dziesmu svētku laika jūsmu ir izteicis Auseklis. A. Kronvalds bija pagājušā gadsimta septiņdesmito gadu atmodas lielākā personība, A. Vēbers par latviešu vajadzībām droši runāja atklāti, Baumaņu Kārlis apdziedāja šo atmodu, bet vislabāk saklausījis tautas sirdspukstus un izteicis tos dzejā ir Auseklis.

Pedagoģiskā darbība Latvijā

Pedagoga gaitas Auseklis uzsāk 1871. gada rudenī Jaunpiebalgas draudzes skolā pie skolotāja Pētera Ulpes. Ulpe skolā nostrādājis ap četrdesmit gadiem un ir ievērojams ar to, ka jau 1831. gadā pirmais no latviešiem sācis mācīt četrbalsīgu dziedāšanu. Jaunpiebalgā dzīvo arī vēl kāda slavena persona – viens no labākajiem runātājiem Latvijā, prāvests un konsistorijas padomnieks K. Kēlbrants. Auseklis skolotāja darbu sāk ar apņemšanos – strādājot skolā, modināt savas tautas snaudošo garu. Iesvētot vietējo Mārtiņa skolu, mielasta laikā jaunais skolotājs uzstājas ar dedzīgu runu, norādot, ka latviešiem pašiem ir jāizkopj sevi un jāattīsta sava kultūra, jo mācītāji izglītības darbu tikai traucē. Kēlbrants, būdams jaunlatviešu nīdējs, drīz ievieto avīzē sludinājumu, ka Jaunpiebalgā vajadzīgs palīgskolotājs. Tātad M. Krogzemim vieta jāatstāj, lai gan uz izsludināto vietu neviens nepiesakās un jaunpiebaldzēni, protestējot pret Ausekļa atbrīvošanu, vietējā skolā pat nesūta savus bērnus.

1872. gada janvārī M. Krogzemis iekārtojas par skolotāja palīgu Cēsu draudzes skolā, kuru vada Augusts Zēbode. Cēsīs ir rosīga sabiedriskā dzīve, pie Zēbodes skolā bieži pulcējas dziedātāji, taču Mikus bēg no cilvēkiem un savu brīvo laiku pavada dzejodams un tulkodams. 1872. gada janvārī Krogzemis nosūta “Baltijas Vēstnesim” “Vēstuli no Cēsīm”, kas pārāk brīvdomīgu izteicienu dēļ netiek nodrukāta. Vēstule vēršas pret latviešu pārvācošanu. Tās autors ierosina Latvijas aprīņķa skolās, kurās mācās gandrīz tikai latviešu bērni, ieviest latviešu valodu. Tajos laikos šī ir ļoti radikāla pedagoģiska prasība.

Cēsu draudzes skolā Krogzemju Mikus dzīves apstākļi ir ļoti trūcīgi, tādēļ brālis Mārtiņš grib atrast Mikum darbu Rīgā, taču veltīgi – Rīgai Mikus nav vajadzīgs.

Apceļodams kājām Latviju, Auseklis 1872. gada jūlijā nokļūst Lievārdes draudzes skolā. Atturīgajam skolas kungam Neilandam viņš stādās priekšā, sacīdams: “Pie jums ir atnācis kāds skolotājs, kam ir gan kabatā it labi apliecinājumi par viņa zināšanām un spējām, bet kam šobrīd nav skolas, kurā viņš varētu bērnus mācīt. Tomēr tādēļ šis skolotājs nebēdā

nenieka, jo viņš grib suņu dienās iepazīt tuvāk savu tēviju un tās skolas.” (6; 107)

No augusta mēneša Krogzemis ir Lielvārdes draudzes skolotāja palīgs. Lielvārdei dzejnieka dzīvē ir ļoti liela nozīme. Lielvārdieši ir cēlušies no libiešu kolonijas, tāpēc viņu vidū teikas un senās tautas ieražas ir saglabājušās ilgāk. Šis seno teiku, ieražu un pasaku apvidus jauno dzejnieku ļoti valdzina. No Lielvārdes viņš uzraksta trīs vēstules “Baltijas Vēstnesim”, kurās Lielvārdi sauc par senlaiku lietu un piemiņu krātuvi, par dziesmu leju, pasaku, teiku un miklu zemi. Lielvārdieši dzīvo saskaņā ar dabu un to dievina, viņi zina smalki aprakstīt akmeņus, stādus, kokus, puķes, zivis, zvērus, lopus un putnus. Lielvārdieši ir arī lieli pasaku, teiku un tautasdziesmu zinātāji.

Skolā Auseklis strādā ļoti aizrautīgi un īsā laikā iemanto skolēnu uzticību un mīlestību. Viņš lūdz saviem audzēkņiem, lai tie iztaujā vecas māmiņas, un pats tad pieraksta bērnu saklausītās teikas, pasakas un tautasdziesmas. Vaļas brīžos Auseklis pievēršas pašizglītībai, studē vācu klasiķu – Gētes, Heines, Šillera – darbus, tulko tos.

J. Neilands Krogzemi raksturo kā klusu, vairāk nodabīgu sapņotāju, sadzīvē arvien jautru un patikamu, sarunās stīvu un spriedumos nelokāmu, pat tiepīgu un stūrgalvīgu.

Līdz ar Krogzemja pirmo dzejoļu krājumu “Dzeijas” (1873), kas iznāk Lielvārdes periodā ar pseidonīmu Auseklis, dzejnieka īstais vārds tautā gan drīz tiek aizmirsts.

Krogzemis rošīgi pulcina Lielvārdes jaunatni, ar kori piedalās dziesmu svētkos un, neievērodams mācītāja Krona iebildumus, riko teātra izrādes. Šeit viņš iepazīstas ar Andreju Pumpuru, un viņu starpā veidojas cieša draudzība.

Mācītājs Krons ir uzzinājis, ka Krogzemis ir jaunlatvietis un Auseklis, un dod J. Neilandam mājienu meklēt citu palīgu. Neilands gan aizstāv Krogzemi kā ļoti labu skolotāju, taču pēc nākamā incidenta, kas rodas par teātra izrādes sarīkošanu, ko mācītājs aizliedzis, Auseklim vieta ir jāatstāj. Tā draugs R. Tomsons aicina Krogzemi strādāt Rīgā par viņa fabrikas skolas vadītāju un līdzredaktoru laikrakstā “Vārpa”, taču Tomsona uzņēmumi drīz apstājas gan formālu, gan materiālu iemeslu dēļ, un Auseklis uz pavasara pusi paliek bez skolotāja vietas un maizes.

Pēterburgas periods

Pēc neveiksmīgiem darba meklējumiem Ģertrūdes baznīcas skolā Rīgā un Vecpiebalgas Laskates meiteņu skolā Auseklis saprot, ka skolotāja darbu dzimtenē vairs neatrast. Tāpēc, Kronvalda mudināts, 1874. gada oktobrī viņš dodas uz Pēterburgu, kur draugi tam sameklējuši vietu angļu skolā. Tolaik Pēterburgā ir diezgan plaša latviešu sabiedrība, pārsvarā studenti un skolotāji: Baumaņu Kārlis, Jurjānu Andrejs, Vensku Edvarts, F. Grosvalds, P. Gūtmanis un citi. Nu tiem piepulcējas arī Miķelis Krogzemis.

Pēterburgā sākas dzejnieka darbības ražīgākais periods. Te Auseklis sacer un sakārto "Ozola vaiņakus" (1875) un "Dzeiju 2. grāmatu" (1876). Šie abi krājumi iespiesti tikai pēc dzejnieka nāves. Te sastādīta arī "Pedagoģiskā gadagrāmata" (1876) un "Baltijas gruntnieku, saimnieku, pagasta valdību u. c. kalendārs 1879. gadam" (1878).

Pēc Kronvalda nāves Auseklis uzņemas būt par pedagoģiskās domas virzītāju Latvijā un par paša sagādātiem līdzekļiem izdod "Pedagoģisko gadagrāmata". Cik Ausekļa dzejoļi tiek silti uzņemti, tik vēsi un kritiski viņa "Pedagoģiskā gadagrāmata" – dzejnieks cieš smagus materiālus zaudējumus.

Vēl pie Pēterburgas perioda darbiem jāmin kopā ar Baumaņu Kārli sakārtotais oriģināldziesmu un tautasdziesmu krājums skolām "Dziesmu vītols" (1877), Puškina "Nāras" tulkojuma rediģēšana un demokrātiski noskaņoto satīrisko almanahu "Dunduri" (1875–1878) idejiskā vadība. Pēterburgā Auseklis aktīvi iesaistās sabiedriskajā dzīvē, pēc viņa ierosmes tiek nodibināta latviešu studentu un skolotāju literārā biedrība "Burtnieks", kuras nelegālajās sanāksmēs tiek apspriesti latviešu nacionālās kultūras jautājumi. Dzejnieka pēdējos mūža gados Pēterburgā tiek nodibināta Latviešu labdarības biedrība, kas organizē atklātus vakarus ar priekšlasījumiem un teātra izrādēm. Viens no iecienītākajiem oratoriem šais vakaros ir Auseklis.

Arī Pēterburgā Auseklim savas ātrās un neapvaldītās dabas dēļ vairākkārt nākas mainīt darbavietu. Angļu skolā sākumā viņš ir labi ieredzēts, taču drīz rodas konflikts un skola jāatstāj. Kārto vietu Katrīnas skolā, kur būtu labi darba apstākļi, neizdodas dabūt, jo dzejnieks šīs skolas direktoru reiz nosaucis par pedagoģisku nulli. Otrajā Pēterburgas gadā Auseklis strādā Meija privātģimnāzijā, taču arī šeit ar direktoru rodas nesaskaņas un darbs ir

jāatstāj. Trešais mācību gads aizrit Veidemaņa privātģimnāzijā. Direktors Oerdels sākumā Krogzemi ļoti ciena, viņi pat kļūst draugi, bet draudzība atkal beidzas ar konfliktu. 1878. gada otrajā pusē Auseklis pasniedz tikai kaligrāfijas stundas, darba ir maz, un šis gads ir ļoti trūcīgs.

Pēterburgā Auseklis dzīvo kopā ar Jurjānu Andreju, kas viņam ir tuvs draugs. Jurjāns atceras Ausekli kā "stipri noslēgtu jūsmu cilvēku, kas varējis būt gan neģēligi ass un zobgalīgs, bet arī pacilāts". (4; 46) Pēterburgā dzejnieks gan biežāk bijis dzīvespriecīgs, vienmēr gatavs uz jokiem un asprātībām.

Tā laika latviešu kalendāri ir slikti un neinteresanti, tādēļ Auseklim rodas doma sastādīt "Baltijas (..) kalendāru 1879. gadam". Kalendārā hronoloģiskā secībā ir apkopoti svarīgākie atgadījumi, sākot ar pasaules radīšanu līdz pat tam laikam, dots laika pareģonis un Ausekļa ierosinātie latviskie krustāmie vārdi. Daudzi no vārdiem ir ļoti labskanīgi un populāri mūsdienās. Lai minam vārdus: Miervaldis, Spodra, Rota, Smaida, Milda, Austris, Daila, Skaidrīte, Lauma, Mirdza, Valda, Ziedonis, Daina, Emils, Līga, Viesturs, Imants u. c.

1878. gada decembrī, domājams sliktā uztura dēļ, dzejnieks saslimst un tiek ievietots Obuhovas slimnīcā. 24. janvārī viņu pēdējo reizi apmeklēja brālis Mārtiņš, bet 25. janvāra vakarā izbeidzas lielā dzejnieka un talantīgā pedagoga šīs zemes gaitas. Slimības diagnoze bijusi nepareizi uzstādīta – Auseklis miris ar izsitumu tifu. Tiek sagādāta atļauja un līdzekļi mirstīgo atlieku pārvešanai uz dzimteni.

Rīgā visas avīzes ziņo par Ausekļa nāvi. Ausekļa vārds ir pazīstams katrā latviešu mājā. Ar savām patriotiskajām dzejām viņš ir izvirzījies dzejnieku pašā pirmajā rindā, tādēļ visi vēlas pavadīt mīloto dzejnieku pēdējā ceļā. "Baltijas Vēstnesis" raksta, ka tādas bēres Rīga vēl neesot piedzīvojuši, pavadītāju bijis nepārredzams pūlis, gan smalkos, gan vienkāršos uzvalkos, gan vīri, gan sievas, gan sirmi veci, gan skolas bērni, pulcējušies tikai aiz nelaiķa cienīšanas. Ausekli pavada ap četri tūkstoši cilvēku. Pie Latviešu biedrības notiek atvadīšanās, emocionālu runu saka biedrības priekšnieks Kalniņš, par to, ka latvju tautas dziesminieka, skolotāja, rakstnieka un dzejnieka pārgrā aiziešana ir neizsakāmi satriekusi visus, kas pazīnuši viņu un viņa darbus, ka mūžībā aiziet cilvēks, kas bijis apdāvināts ar visbagātākajām gara dāvanām un kas tās izlietojis tikai savai

tautai, ka Auseklis ir pirmais, kas dziesmās atbūris īstenu gara brīvību, kas ar dziesmu bultām karojis pret gara tumsību un verdzību.

Arī Alojā, kur ir dzejnieka pēdējā ceļojuma gals, pulcējušies necerēti daudz pavadītāju, dzied četri kori no tuvākas un tālākas apkaimes. Auseklis tiek guldīts Alojās kapos. Dzejniekam ir tikai 28 gadi, un rakstniecībā viņš bijis pazīstams 8 gadus. Cik daudziem sapņiem un skaistām iecerēm vairs nebūs lemts piepildīties!

Uzskati par latvietības ieaudzināšanu

Auseklis tautas pagātnē saskata daudz ko tādu, ko citi pirms viņa neredzēja vai redzēja neskaidri un par to kautrējās runāt. "Tautai bija jāapzinās šis brīnišķī skaistais pagātnes laiks brīvībā. Tāda apziņa iedezinās latviešu krūtīs lepnumu uz savu tautu, iedezinās tautas mīlestību, tad arī tie celsies iekarot tādus pašus apstākļus jaunajā Latvijā, kur atkal varēs brīvībā līgot un liksmoties bez gala." (1) Senatnes dievināšanai bija arī savs didaktisks nolūks, jo pagātnes apziņa un izpratne palīdzēja stiprināt latviešu pašapziņu cīņā par savām tiesībām un labāku nākotni.

Kā, pēc Ausekļa domām, ieaudzināt latvietību? Viņš šo jautājumu aplūko kā pedagogs. Lielākie uzdevumi jaunās latviešu paaudzes audzināšanai nacionālā garā būtu jāveic skolai. Latvijas vēsturei, Latvijas ģeogrāfijai, latviešu valodai, latviešu folklorai būtu ierādāma galvenā vieta, kas tais gados vēl ir tikai sapnis. Un nepietiek, ka skolotājs māca tikai pēc programmas, viņam jādzīvo līdz tautas garam un jādeg šai sajūsmā. Auseklis norāda, ka labas lietas, labas mācības, labus vārdus vajag pastāvīgi atkārtot, līdz tie kļūst par ieradumu un līdz ieradums paliek par otru dabu. Pretī "vergu gara skolai" Auseklis liek jauno tautibnieka sapņos loloto skolu, kur mācās gara brīvību, latvietību, latviešu dzīves ziņu. Lai atceramies daudzkārt dzirdēto:

Man jāieti skoliņai
Gudras ziņas iekrāties,
Pieaugt tautas mīlestībā,
Īstā gara brīvībā.

Auseklis uzskata, ka skolā nebūtu mācāmi viņa vai citu tā laika dzejnieku darbi, jo latviešu oriģināldzeju kopumā vērtē kā vēl trūcīgu. Mācāmas būtu tautasdziesmas, jo tajās sintezējas tautas estētika un gudrība, vēsture un sadzīve. Tādu dziļumu, skaidrumu, īstumu, gludumu, jaukumu kā tautasdziesmās viņš tā laika dzejā nesaskata.

Apcerējumā "Par dziedāšanu pie latviešiem" (literatūrvēsturnieks Ojārs Zanders to nosaucis pat par Ausekļa garīgo testamentu) Auseklis tautasdziesmas dēvē par tautas vispatiesāko vēsturi, dzīvo vēsturi, kas dzīvo tautas mutē. Bieži tautasdziesmas ir skumjas, jo tāda bijusi tautas gaita, tomēr tās ir tautas sīkstuma un vitalitātes paudējas. Šai apcerējumā Auseklis vēršas pret vecākiem, kas neļauj saviem bērniem piedalīties sabiedriskajā dzīvē. "Tāds verdzības gars vēl tagad piemājo ļautiņos, kur vai nu pavisam nav tautas skolu, jeb kur arī skolas ar tik maz gaismas, ka pat ar maisiem būtu jānes gaismu iekšā. Neatzīšanās un muļķiskā prātiņā tie ienīst un nīcina visu, kas nav pēc vergu laiku dabas. Tādi vecāki saviem dēliem un savām meitām aizliedz nostaigāt uz biedrības sapulcēm, kur tie visādi varētu izglītoties un atīstīties, kur tie, ar mācītiem tautas brāļiem un izglītotām tautas māsām kopā strādādami, norautu pārlietu nejauko, kalpisko seju un nāktu tanī atskāršanā, ka tie tiešām nav tikai priekš kukņas dūmiem, lopu laidariem, arkliem, ecešiem, lietus un linu mārklu mirkuma u. t. t., bet ka tiem arī būs saukties par krietniem tautas dēliem un īstām tautas meitām, kas līdz strādā un dedzīgi pūlējās tautas gara darba laukā un kam arī sirds zin pukstēt priekš tautas un tēvijas." (4; 404)

Pēc Ausekļa domām, tautas tikumisko pamatu veidu nevis cittautu ētikas atziņas, bet gadu tūkstošiem veidojušās, no priekštečiem mantotas tautas gara vērtības. Šī Ausekļa doma, kā nevienam citam tautiskās atmodas laika dzejniekam, ir tik tuva tagadējai dievturu idejai, tādēļ dievturi šodien Ausekli pieskaita savam pulkam.

Senā latviešu reliģijas pasaule Auseklim nav mirusi pagātne, bet dzīvs garīgais testaments. Auseklis to dēvē par "sentēvu garu", "senču tikumu", "gaismas pili", "tautas gara greznumu", "sirmo garu daiņojumu" un cenšas iedzīvināt to sava laika apziņā.

E. Virza uzskata, ka dzejnieks Auseklis ir reliģiska persona, jo viņš latviešu patriotismam piešķīris ticības veidu. "Tā nav gudrība un erudīcija vien, dēļ kā mēs milam Ausekli. Viņš mums tuvs tāpēc, ka latviešu dievības caurausto

“krietns gars audzināms katrā cilvēkā un katrs cilvēks krietnā garā. Bez krietna gara nav domājams cilvēcības uzzēlums un uzplaukums. Katram cilvēka garam pieradītas sevišķas pamata īpašības, kas stāv sakarā un savienībā ar miesas dažādu orgānu īpašībām, kas tāpat pieradītas. Šīs pamata īpašības arī visu mūžu paliek cilvēkā un nospriež viņa dabu un raksturu. Audzinātājs tikai var audzināt un attīstīt to, kas jau iedīdzis un iedzimis bērnā”. (4; 448) Auseklis gan nedaudz pārspilē iedzimtības nozīmi. Viņa uzskatos izpaužas 18. gadsimta otrajā pusē un 19. gadsimta sākumā tik populārā Ž. Ž. Ruso ideju ietekme.

Šai rakstā Auseklis vispirms kritizē skolotāju un aicina to nodarboties ar sevis paša izzināšanu, lai varētu saprast un audzināt citus, jo var audzināt tikai to, ko labi pazīst. Auseklis atzīst, ka noteikti uzdevumi veicami gan audzēkņu intelektuālajā, gan fiziskajā, gan tikumiskajā, gan estētiskajā audzināšanā. Viņš uzskata, ka nepieciešama daudzveidīga audzināšanas līdzekļu sistēma, akcentēdams domu, ka gars nav šķirams no miesas. Auseklis iesaka ievērot šādus momentus: elpošanu, ādas kopšanu, kustēšanos un mieru. Un konstatē, ka skolās nav vajadzīgo apstākļu pareizai fiziskajai attīstībai – nav piemērotu galdu un solu, nav mazgājamo ierīču. Par kustēšanos Auseklis sauc “miesas” darbus laukā, iešanu, skriešanu, peldēšanu, vingrošanu, dziedāšanu un runāšanu, zīmēšanu un rakstīšanu, kā arī instrumentu spēlēšanu. Taču miesas kultūru bez gara kopšanas viņš uzskata par aplamību.

Vēl minētajā rakstā daudz uzmanības veltīts Ausekļa tā sauktajai gara trejādībai. “Domāšana, gribēšana un jušana ir tās gara īpašības, kas (šaurākā ziņā) šķir cilvēku no lopa. Tādēļ šo treju sistēmu orgāni jāattīsta, lai izaugtu krietns gars cilvēka organismā.” (4; 455) Par “saprātības orgāniem” Auseklis uzskata šādus talantus: kārtības talantu, skaņu talantu, kas jāattīsta ar sistemātisku dziedāšanu, konstrukcijas (būves mākslas) talantu, joku talantu, kas ir palīgs domu spēka attīstībai, talantu mēģināties pēc priekšzīmes (atdarināšanas talants). Runājot par “domu orgāniem” kā smalkākajiem gara spēku orgāniem, viņš akcentē spēju salīdzināt. Jūtas dzejnieks sauc par domu un gribas uzturētājām. Tādēļ audzēkņos jāmodina dziļas jūtas, jā māca ētikas (“ierašu un tiklības mācības”) pamati. Gribēšanu Auseklis sauc par gara trejādības trešo gabalu, kura uzdevums ir vadīt un valdīt “nerātņos bērnus” – dzinekļus, kārības un kaislības. Dzinekļus viņš iedala pirmkārt dzimuma dzinekļos, kur pieder kaunuma dzinekļi, par kuru audzinātajam iesaka prātīgi

pastāstīt, jo noslēpums vēl vairāk sakāpina interesi. Otrs dzimuma dzineklis ir draudzības jeb piederības dzineklis. Saskaņā ar to bērni jārādina sadzīvot savā starpā. Tāpat Auseklis iesaka sadzīvē nešķirt zēnus un meitenes. Otrajā dzinekļu grupā dzejnieks ierindo pašuzturības dzinekļus: apslēptības dzinekli, apkarojuma un atgaiņojuma (pašaizsardzības) dzinekli un vienības jeb kopības dzinekli. Rakstu Auseklis nobeidz ar vēlējumu, lai pedagoģiskais gars aug un pieņemams skolotājos, lai tie pilnīgāk varētu audzināt skolēnus krietnā garā.

Rakstā "Latviešu tautas dziesmas tautas skolā" Auseklis izklāsta, kā pazīt īstenas latviešu tautasdziesmas. Viņš uzskata, ka īstenu tautasdziesmu "ārējās pazīmes" ir ritmā, slejās, formās un galotnēs, bet "iekšķīgās" – kodolā un raksturā. Dzejnieks min piecus nolūkus, kādi būtu panākami, skolās mācot latviešu tautasdziesmas. Pirmais – estētiskais nolūks. "Piesiesim mūsu jaunajai audzītei dziesmotus spārnus, lai tie lidinājas tēvu tēvu plašā domu valstī, kur valda "Daila", nemirstīga karalena." (4; 476) Nākamais ir tikumšķīgs (morālisks) nolūks. "Pie tiklības mēs piedalījuši ne tik vien to, kas der par stingru mēra aukli mūsu domām un sirdsprātam, bet arī to, kas zīmējas uz labām, tiklām ierašām, kam nav nekādas dalības ar netiklām darbošanām." (4; 480)

Trešais – ideālistiskais nolūks – tautasdziesmas palīdz skolēnos veidot ideālu, kas ir katra skolotāja svēts pienākums. Vēl ir minēts vēsturiskais nolūks. Autors uzskata, ka tauta, kas negrib iepazīt sentēvu vēsturi un seno literatūru, necenšas dzīvot. Piekto Auseklis dēvē par formālistisku nolūku un skaidro, ka tautasdziesmās jābūt saskaņā valodas un tautasdziesmu garam.

Auseklis uzskata, ka tautasdziesmas ir labs avots, lai bērniem mācītu pazīt vectēvu filozofiju, domu par nemirstību un reliģijas ideālu. Kā un kādos priekšmetos izmantojamas tautasdziesmas, to autors atstāj skolotāju ziņā.

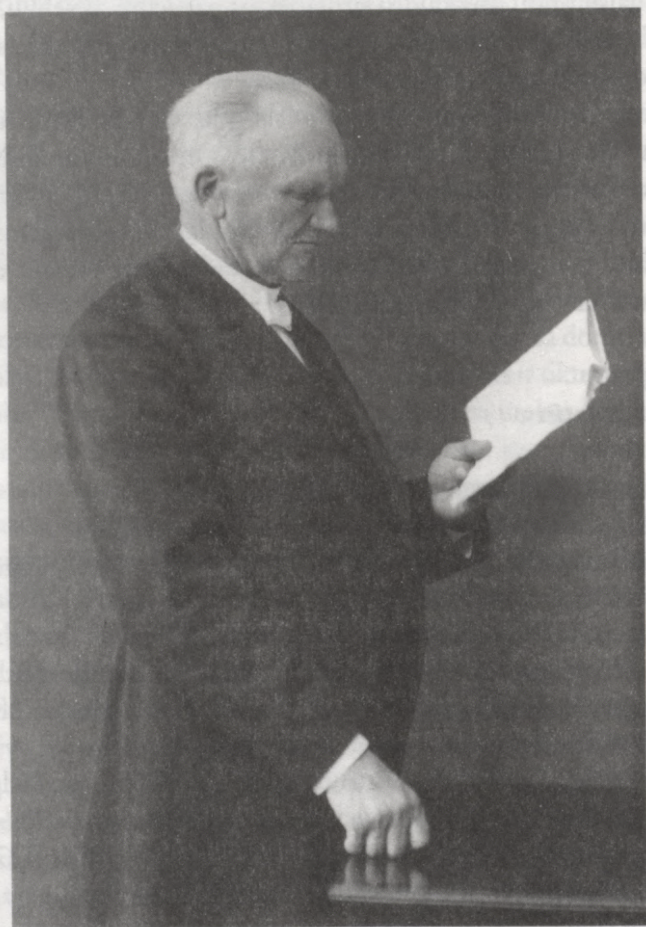
Bez skolas kā visas tautas audzinātāju Auseklis vēl uzlūko nacionālus svētkus, kādi ir Pirmie vispārējie latviešu dziedāšanas svētki Rīgā 1873. gadā. Viņš pats savām acīm pārliecinās, cik tādiem lieliem sarīkojumiem ir svētīga nozīme. Lai arī šādos svētkos piedalās neliela tautas daļa, tomēr gaišums no tiem apspīd visu tautu. Auseklis uzskata, ka tādus svētkus vajag rīkot visos Latvijas novados. Viņš vēlas plašāku programmu ar vēl vairāk latviskiem elementiem. Dzejnieks domā, ka arī Ligo svētkus Latvijā vajadzētu svinēt tik vērienīgi, ar rūpīgi izstrādātu programmu, ar labu sagatavošanos un līdzekļu netaupīšanu, kā tas ir dziesmu svētkos.

Gaismas un gaismas pils tēlos Auseklis ietver domu ne tikai par īsti latvisku izglītību, bet arī tautas materiālo labklājību. Viņš uzskata, ka bez "gaismas" nav pārticības un bez pārticības grūti aizsniedzama "gaisma". "Ne tikai gaišu prātu un skaidru sirdi, bet arī pārticību, veselību, jautrību, daiļumu, spēku!" Arī šī prasība ir jauna zemnieku masām, pretstatā vācu skolas sludinātajai pacietībai un pazemībai.

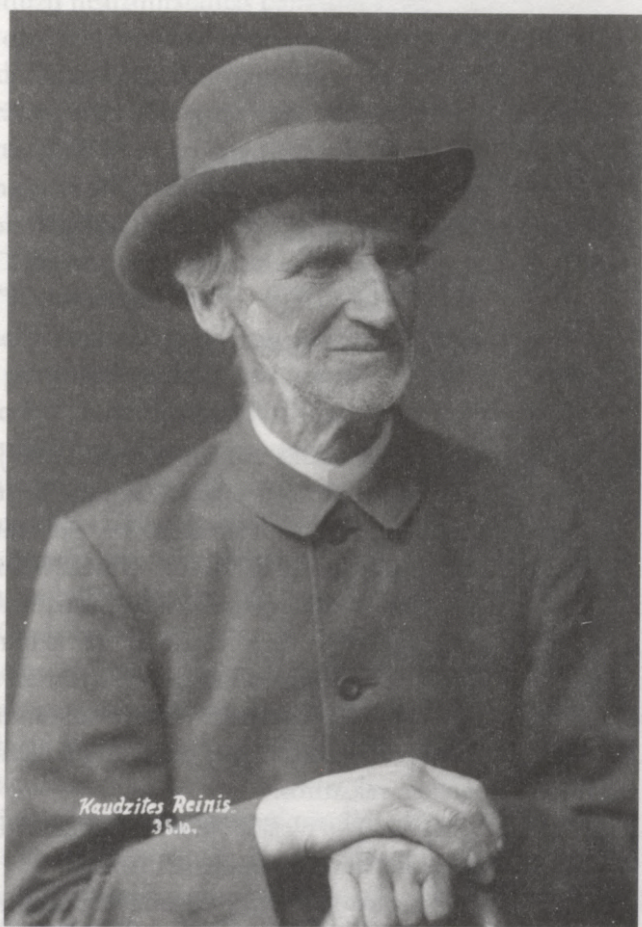
Neviens no 19. gadsimta otrās puses rakstniekiem un pedagogiem Latvijā nav tik plaši un detalizēti paudis savus uzskatus par audzināšanu, par tās uzdevumiem un līdzekļiem, kā izvirzīto izpildīt. Ar savu nacionālo un patriotisko garu Auseklis paceļas pāri sava laika skolotājiem. Ne vien Ausekļa laika pedagogi, bet arī mūsdienu audzinātāji var gūt daudz no viņa sajūsmas un patriotiskās dedzības.

Avoti un literatūra

1. Limbažu novadpētniecības muzeja materiāli.
2. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja materiāli.
 2. 1. Līgotņu Jēkabs. Auseklis kā dievturības principu nesējs. Rokraksts. Nr. 97541
 2. 2. Brocis A. Dieva izredzētais. Nr. 988224
 2. 3. Dokalnietis J. Kā Auseklis saprata brīvību un verdzību. Nr. 1488224
 2. 4. Zālītis A. Ausekļa tautskolotāja centieni. Nr. 1188224
 2. 5. Plaudis J. Beverīnas dziedonis. Nr. 888224
3. Auseklis. Izlase / Sastād. V. Austrums. – R.: LVI, 1955. – 388 lpp.
4. Ausekļa kopoti raksti / Sastād. J. Lapiņš. – R.: A. Gulbja apg., 1923. – 560 lpp.
5. Goba A. Auseklis un latvietības avoti. – R.: Pagalms, 1934. – 17 lpp.
6. Kalniņš J. Auseklis. – R.: Liesma, 1981. – 320 lpp.
7. Krolls O. Auseklis. – R., 1929.
8. Līgotņu Jēkabs. Auseklis. – R., 1927.
9. Studente A. Auseklis (Miķelis Krogzemis) // Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. Antoloģija. – R.: Zvaigzne, 1991. – 151.–156. lpp.
10. Sarma J. Negantnieks. Biogrāfisks romāns par dzejnieku Ausekli un pirmās Atmosdas laikmetu. – R.: Daugava, 1999. – 375 lpp.

Alfauzito

Kaudzītes Reinis
35.10.

R. Kaudzītes

BRĀĻI KAUDZĪTES – PEDAGOĢIJAS DRUVAS KOPĒJI

REINIS (1839–1920)

MATĪSS (1848–1926)

Laikā, kad apspiesto nāciju dzīlēs mostas pirmie lielie jaunuļku rakstnieki, to tapšanas priekšnoteikums ir apziņa, ka mākslā attēlošanas cienīga ir viņu pašu tautas dzīve un nākotnes ilgās. 19. gadsimta 50. un 60. gados šī pārliecība parādās jaunlatviešu darbos un centienos. Ko nepaveic viens gadu desmits, to izdara nākamais. Septiņdesmitie gadi dod Ata Kronvalda dedzīgos aicinājumus izglītoties, viņa lieliskos, it kā no tautas mutes paņemtos jaunvārdus. Tie dod Ausekļa un Pumpura sajūsmas, sapņu un spīts pilnās dziesmas. Tie dod brāļu Kaudziņu “Mērnīku laikus”. Plašā, krāsainā, agrāk nepieredzētā veidā māksla stāsta par tautas ikdienu, raksturiem, par laikmeta tendencēm raksturos.

Visa šī spožā kultūras darbinieku plejāde ilgāku vai īsāku laiku darbojas Piebalgā. Arī Reini un Matīsu Kaudzītes audzina Piebalgā.

Mādaru mājās, kur 1839. gada 12. maijā piedzima Reinis un 1848. gada 18. augustā – Matīss, dienas ritēja tajā pašā plūdumā kā citās piebaldzēnu sētās – tur neklājās viegli. Bērni jau no pirmajiem soļiem tika radināti pie darba, rūpēm, atbildības un pienākuma uzmanīt mazākos brāļus un māsas. Kopš agras bērnības brāļi izjuta dziļu tuvību dabai. Viņu tuvākā apkārtnē – lielais Alauksts, septiņsalu Inesis un zivīm bagātais Tauns, kas atrodas pie Mādariem. Te ir Gaujas sākumi. Te pāri kalniem likloču ceļi aizved pasaulē.

Taču brāļu dabas izjūtu noteica ne tik daudz šis gleznieciskais skaistums, cik darba cilvēkā ieaudzinātā vēriba pret dabas norisēm. Matīss Kaudzīte par savas dzīves pirmo mīlo nodarbošanos nosaucis koku stādīšanu. Reinim uz visu mūžu neaizmirstamas palikušas zvejas naktis Taunā.

Arī otrai iemīļotai nodarbei pamats likts bērnībā. Tā ir grāmatu lasīšana, literārā darbība. Lasīt iemācījušies turpat mājās, brāļi visus brīvos brīžus veltīja grāmatām. 1866. gadā Vecpiebalgā tiek uzcelta jauna draudzes skola un atvērta klase, kur pret samaksu māca krievu valodu. Reinis uzstāja, ka Matīsam jāiet mācīties. Septiņpadsmit gadus vecs Matīss pirmo reizi pār-kāpa skolas sliekšni. Skolā sākās arī literārā darbība – korespondences laik-rakstam “Mājas Viesis”, grāmatā izdots anonīma autora tulkojums no krievu valodas “Kas ir laime?” u. c.

Mācības draudzes skolā negaidīti tika pārtrauktas. Vecpiebalgā atver vairākas pirmmācības skolas un pagasta valdības vīri nolēma iecelt Matīsu par skolotāju jaundibinātajā Kaibēnu skolā, viņam par palīgu nozīmējot vecāko brāli Reini. Sākās darba gaitas. Turklāt viņiem netika prasīts: gribi vai negribi, vari vai nevari, par algu pat nepieminot. Un tomēr – cik viņi bija priecīgi! Priekšā bija perspektīva – mācīties pašiem, dalīties ar bērniem savās zināšanās, likt lietā garīgās spējas. “Tas bija labāk, nekā varētu būt sapņojis, un pat kā biris no Laimes mātes klēpja,” atcerēdamies rakstīja Matīss Kaudzīte.

Mācību priekšmeti starp brāļiem bija sadalīti šādi: Reinis Kaudzīte mācīja galvenokārt ģeogrāfiju un ticības mācību. Savukārt Matīsa Kaudzītes pārziņā bija latviešu valoda, tās rakstība un lasīšana, vēsture un aritmētika, kā arī dziedāšana.

Kā jau katrā lietā, arī šeit sākums bija grūts, turklāt 1868. gads bija tā sauktais sausais gads. Maize bija ļoti dārga un grūti to bija dabūt. Matīsa gada alga bija 60 rubļu sudrabā. Kaibēnskolas, vēlāk Ogrēnskolas hronikā Matīss Kaudzīte raksta, ka skolu pilnībā pārvaldīja un kontrolēja mācītājs Šilings. Viņš bija tas, kurš noteica, ka bez Bībeles stāstiem un ticības mācības mācāmi arī galvas un tāpeļu rēķini, dziedāšana un lasīšana, tikpat no Jaunās Derības, kā arī no pirmās lasīšanas grāmatas.

Pirmajā mācību gadā skolas saimniecība bija diezgan trūcīga. Bērni gulēja uz salmu maisiem, kurus pa dienu turēja sakrautus blāķi un tikai

vakarā izklāja. Mazgāties bija jāiet laukā pie pāra spaiņiem. Klasi apgaismoja ar tauku svecēm. Taču Kaudzišu entuziasms nemazinājās, bet ar katru dienu pieauga. Mācības Kaibēnskolā katru gadu beidzās vienādi – aprīli visu triju skolu – draudzes, Greiveru un Kaibēnu – skolēniem bija jāiet uz mācītājmuižu, kur draudzes mācītājs Šilings visus bērnus pārklausīja – gan sevišķos pulkos, gan vienkop.

Pakāpeniski, soli pa solim, ar brāļu Kaudzišu gādību Kaibēnskola kļuva gan materiāli nodrošinātāka, gan paplašinājās tās mācību programma. Trešajā mācību gadā kā jauns priekšmets nāca klāt ģeogrāfija. Arī saimnieciskajā ziņā solis uz priekšu – klasei tika iegādāta pirmā griestu lampa. Bija vēl viens sasniegums – pavasarī skolēniem nebija jāiet uz mācītājmuižu, mācītājs Šilings pārklausīja bērnus skolā.

Ceturtajā gadā Kaibēnskolā bērniem tika izdalītas liecības. Spriedumi tika doti tiklībā, uzcītībā, sekmēs, ticības mācībā, Bībeles stāstos, lasīšanā, daiļrakstīšanā, rēķināšanā, vēsturē, ģeogrāfijā, dabaszinās, valodmācībā, rakstienos, pareizrakstībā, dziedāšanā.

Dzīve Vecpiebalgā nestāvēja uz vietas. Ar katru gadu pieauga skolēnu skaits, tāpēc tika spriests par jaunas skolas celtniecību – jāceļ jauna, speciāli skolas vajadzībām piemērota ēka. Skolas apkārtnes apzaļumošanas darbs bija jāveic brāļiem Kaudzītēm. Tāpat viņi rūpējās par augļu un sakņu dārza iekopšanu.

1882./83. skolas gadā brāļi Kaudzītes uzsāka darbu jaunajā Ogrēnskolā, ieviešot dažus jauninājumus – iestājoties jaunajā skolā, pirmziemiņiem par lasāmo grāmatu tika lietota "Sēta un skola". Citādi nekas daudz negrozījās, tikai visa skolas darbība un rīcība bija kā laidin atlaista no līdzšinējās telpu šaurības un skaidra gaisa trūkuma. Svarīgu vietu jaunajā skolā ieņēma skolēnu higiēnas jautājuma risināšana. Brāļi Kaudzītes ieviesa jaunu dienas režīmu. Lai bērni pārāk nenogurtu, mācību laiks tika saīsināts līdz pusdienām. Vakara stundām bija atstāta dziedāšana. Pēcpusdiena bērniem atvēlēta, lai sagatavotos nākamajai dienai. Līdz ar tāda dienas režīma ievērošanu uzlabojās bērnu darba un uztveres spējas.

Rūpes par sadzīvi un saimniecību pamazām pārgāja Reiņa Kaudzītes pārziņā, jo skolā arvien vairāk ienāca krievu valoda, kuru viņš nezināja. Līdz ar krievu valodas ieviešanu skolā piespiedu kārtā ar katru mācību gadu

saruka skolēnu skaits. Samazinājās arī mācības, izzuda vēsture, ģeogrāfija, kuras tika aizstātas ar krievu valodu. Kritās skolēnu zināšanas. Šīs pārmaiņas brāļi Kaudzītes uztvēra sāpīgi, jo tās kavēja darbu. Ar 1911./12. gadu Matīss Kaudzīte nolēma skolā vairs nestrādāt. Tomēr vēl joprojām viņš interesējās par skolas darbu. Grūti atvadīties no darba, kurā uzcītīgi nostrādāti 43 gadi. Vienīgais mierinājums, ka darbs Ogrēnskolā nebeidzās. Matīss Kaudzīte turpināja iet uz skolu un pasniedza arī dažas mācību stundas – reliģijas mācību un rakstīšanu.

Matīss Kaudzīte darbu skolā izbeidza tikai īsi pirms došanās aizsaulē. Kopumā skolā viņš nostrādāja 58 gadus, paveicot lielu un raženu darbu. Šajos gados Kaibēnskola un Ogrēnskola bija ieguvusi ļoti labu slavu visā Vecpiebalgas apkārtnē. Ar savu pašreizējā darbu kā izglītības, tā sabiedriskajā laukā brāļi Kaudzītes bija izdaudzīnāti par lieliskiem skolotājiem. Viņi neatlaidīgi gāja uz savu mērķi – deva izglītību ne tikai Vecpiebalgas jaunajai paaudzei. Skolas ietekme bija jūtama arī vecākajā paaudzē. Skola sniedza ne tikai zināšanas, tā bija kultūras nesēja un rādīja priekšzīmi arī daudzās sadzīves lietās. Skola ap sevi pulcināja dziedātgribētājus, kuru vadību uzņēmās Matīss Kaudzīte. Vecpiebalgā tika nodibināta Dziedāšanas biedrība, kurai bija ievērojama loma kultūras dzīvē. Brāļi Kaudzītes Vecpiebalgā bija kultūras dzīves virzītāji. Taču viņi apzinājās, ka nedrīkst apstāties pie sasniegtā, un turpināja pašizglītošanos. Pašmācības ceļā viņi apguva vācu valodu, nopietni studēja pasaules literatūru, iepazinās ar dažādu filozofu darbiem, daudz ceļoja. Savu pieredzi viņi nepaturēja pie sevis. 80. gados laikrakstos "Baltijas Vēstnesis" un "Balss" sāka parādīties ceļojumu apraksti.

Kaibēnskolas, vēlāk Ogrēnskolas darbā brāļi Kaudzītes izmantoja progresīvu mācīšanas principu – modināt skolēnos interesi par mācāmo vielu un ieaudzināt apzinātu disciplīnu. Arī skolēni nebija ieinteresēti, lai skolotājs kavētu laiku, jo mācību laiks tāpat vienmēr bija par īsu, lai uzzinātu visu, kas bērņus interesē. Bērņiem bija liela atbildības izjūta par padarīto darbu, jo to prasīja vecāki, kuriem skolas naudu nācās grūti nopelnīt.

Savus pedagoģiskos uzskatus Kaudzītes pauda, gan publicējoties avīzēs, gan piedaloties vispārējās skolotāju sapulcēs, kas tajā laikā bija populāras pedagoģu vidū. Šo sapulču organizētāji un dalībnieki bija arī draudžu mācītāji, progresīvi domājoši cilvēki. Starp aktīvākajiem sapulču apmeklētājiem

minami arī Kaudzītes. Šajās sapulcēs apsprieda jaunu mācību grāmatu ieviešanas perspektīvas, kā arī dažādus audzināšanas jautājumus. Šajās sapulcēs uzstājās arī Kaudzītes.

Pēc Matīsa Kaudzītes sniegtajiem datiem "Hronikā", visi skolotāji, kuri piedalījās šajās sapulcēs, guva vērtīgu informāciju un garīgo lādiņu turpmākajam mācību gadam. Lidz ar pārkrievošanos un Krievijas impērijas varas nostiprināšanos Latvijā skolotāju sapulces tika aizliegtas.

Brāļi Kaudzītes lieliski prata apvienot skolotāja darbu un sabiedrisko darbību. Ar savu piedalīšanos skolotāju sapulcēs viņi parādīja, cik svarīgi ir iziet no klases un dalīties pieredzē, mācīties no kolēģiem, izglītoties pašiem.

1868. gadā brāļi Kaudzītes uzsāka skolotāju gaitas. Sākumā grūtības sagādāja galvenokārt materiālā bāze – pašiem bija jārupējas par skolas telpām, apkuri, apgaismojumu, galdiem un soliem. Kad tas viss bija sarūpēts, jaunie skolotājiem izvirzījās ne mazāk svarīgs jautājums – **mācību grāmatas**. 19. gs. beigās grāmatu iespīšana latviešu valodā bija problemātiska. Valodas kopšana bija viena no galvenajām jaunlatviešu risinātajām problēmām. Viņiem nācās pierādīt latviešu valodas vārdu krājuma bagātību un izcīnīt tiesības izdot mācību grāmatas latviešiem viņu dzimtajā valodā. Grāmatu rakstīšana Kaudzītēm lielas pūles nesagādāja, jo brāļu izglītība un rakstītprasme jau bija apliecināta ar abiem romāniem un publicējumiem avīzēs.

Brāļu Kaudzišu darbs mācību grāmatu sastādīšanā bija ļoti veiksmīgs. Kā Matīss Kaudzīte piemin hronikā, bērnu sekmes uzlabojās, jo mācību viela kļuva saprotamāka, vieglāk uztverama un labāk iegaumējama. Brāļu Kaudzišu sastādītās mācību grāmatas iemantoja popularitāti daudzās Latvijas skolās.

"Ģeogrāfija tautas skolām" uzrakstīta vienkāršā un saprotamā valodā, skaidriem, nepārprotamiem teikumiem. Ievadā Reinis Kaudzīte bērna uztverei saprotami izskaidro pamatjēdzienus: debesis, debess puses, debesu spīdekļi, zeme, augi un dzīvnieki. Šie skaidrojumi ir diezgan primitīvi, taču viegli izprotama to būtība. Nodaļu par zvaigznēm, Sauli un Mēnesi autors papildinājis ar bagātiem uzskates līdzekļiem, kas palīdz izprast nesaprotamo.

Tālāk seko īss un lakonisks ģeogrāfijas terminu skaidrojums – kas ir Zemes ass, poli, ekvators, meridiāni un paralēles.

Tālākais grāmatas iedalījums saistīts ar atsevišķu valstu, kā agrāk sauca Krievijas guberņas, aprakstu, jo tajā laikā arī Baltijas valstis bija Krievijas guberņas.

Grāmatas pirmās nodaļas nosaukums ir "Baltija". Ar nosaukumu "Baltija" grāmatā domātas trīs guberņas – Vidzeme, Kurzeme un Igaunija. Baltija parādīta kā Krievijas Eiropas daļa. Vispirms autors sniedz visas Baltijas ģeogrāfisku raksturojumu. Tālāk seko katras guberņas apraksts. Raksturots ģeogrāfiskais stāvoklis, aprakstīti lielākie kalni, ezeri un upes. Tāpat autors parāda katras guberņas iedalījumu apriņķos, to ģeogrāfiskās un bioloģiskās īpatnības. Īsi pastāstīts, kādi augi un dzīvnieki raksturīgi katrai guberņai.

Mācību grāmatas otrajā daļā ievietoti Eiropas valstu apraksti. Tie ir ļoti lakoniski un konkrēti, rada pilnīgu priekšstatu par valsts struktūru, par valsts valodu, taču ir sausi un nerosina bērnu iztēli. Šādi apraksti ir par Zviedriju, Norvēģiju un Dāniju, arī Vāciju, Rumāniju un Holandi.

Matīss Kaudzīte sarakstījis grāmatu "Krievijas vēsture skolām un mājām", kas iznāca Rīgā 1891. gadā. Pēc Matīsa Kaudzītes hronikas ziņām, 1893./94. skolas gadā ar šo grāmatu sāka strādāt Ogrēnskolā. Kaut arī pagājuši vairāk nekā 100 gadi, kopš uzrakstīta šī grāmata, tā nebūt nav novecojusi. Vēsturiskie fakti ir patiesi un hronoloģiski pareizi izkārtoti. Arī izklāsta forma ir saprotama un mācību grāmatai piemērota.

"Sēta un skola" – tā ir jauna lasāmā grāmata, kas iznāk Rīgā no 1882. līdz 1900. gadam. Lasāmā grāmata sastādīta pēc noteiktas sistēmas. Kaudzītes apraksta tam laikam jaunu, progresīvu lasīt mācīšanas metodi, kas izslēdz tā saucamo boksterēšanu. Ābecē autori parādījuši, ka burts apzīmē vienu skaņu un ka, mācoties lasīt, svarīgi šīs skaņas uzreiz likt kopā. Lasāmās grāmatas otrajā daļā ir burtojamie gabaliņi. Tad, kad bērns mācās lasīt, liela nozīme ir treniņam, uzsver autori. Šajā grāmatā ir ievietoti bērna uztvērei piemēroti tekstiņi lasīšanai. Bērnam nav jāmacās lasīt neinteresantu, nesaprotamu lasāmvielu. Tā ir audzinoša: runāts par cieņu pret vecākiem, par darba tikumu, par dzimtās zemes mīlestību.

"Ortogrāfijas kurss" – tā ir rokasgrāmata skolotājiem, kas iznāk no 1886. līdz 1897. gadam. Grāmatā nodrukāti visi burtu paraugi, kurus lieto latviešu valodas rakstībā. Matīss Kaudzīte rūpējās, lai latviešu rakstība būtu vienota visā Latvijā. Šo rokasgrāmatu mēs varam uzskatīt par papildinājumu

grāmatai "Vadonis ortogrāfijas mācībā tautas skolām". Grāmata sadalīta paragrāfos, kuros ir dažādi skaņu salikumi, bet aiz katra seko autora komentāri. Beigās ir nelieli tekstiņi, kas domāti lasīšanai un diktātam, tie ir piemeklēti ļoti uzmanīgi, lai būtu piemēroti bērniem. "Ortogrāfijas kurss" ir viena no brāļu Kaudzišu visveiksmīgāk sastādītajām mācību grāmatām. Šī ir pirmā pareizrakstības grāmata, kura pievērsās pareizai burtu izrunai un vienotas rakstības izveidei Latvijā.

Minētās mācību grāmatas ir saglabājušās līdz mūsdienām. Pavisam brāļi Kaudzītes sarakstīja ap piecpadsmit mācību grāmatu.

Viens no lielākajiem brāļu Kaudzišu ieguldījumiem pedagogijā ir arī **pedagoģiska satura rakstu publikācijas** laikrakstos "Balss" un "Mājas Viesis". Šajās publikācijās Kaudzītes rakstīja par ļoti dažādām problēmām. Viens no aktuālākajiem jautājumiem bija meiteņu izglītība. Par šo problēmu 1881. gadā Reinis Kaudzīte ievieto rakstu "Balsi". Raksta nosaukums ir "Par zemnieku kārtas sieviešu audzināšanu tagad". Tajā R. Kaudzīte cenšas pierādīt, ka meitenēm svarīgākais nav apgūt tikai mājas soli. Rakstnieks uzsver, ka mājas dzīvei nepieciešamo meitenes pilnīgi apgūst jau mājās, tāpēc mājturība un rokdarbi skolā var tikt mācīti, tikai nedrīkst pārspilēt, jo tas nav vienīgais, kas dzīvē meitenēm jāzina un jāprot:

"Tādēļ pēc darba mācībām nebūt nav tāda vajadzība kā pēc gara izglītības un zināšanu mācīšanas. Pēc tām vajag stiepties, tās pacels mūsu sieviešu kārtu, bet nekas cits. (..) Esiet jel prātīgi un apskatāties, kā citas gaismotas tautas un tepat mūsu starpā dzīvotāji vāci savas meitas jeb sieviešu kārtu audzina. Viņi priekš meitām apgādā tāpat līdzīgas skolas, kā priekš dēliem. Un kad vajadzīgās skolās mācības cauri gājušas, tad lai mācās amatniecību. Tad jūsu meitas būs priekš nākotnes no vairāk pusēm apdrošinātas un savai kārtai derīgas." (10)

Brāļi Kaudzītes panāca, ka Kaibēnskolu mācītājs atļāva apmeklēt arī meitenēm. Matīss Kaudzīte bija viens no pirmajiem tā laika pedagogiem, kurš iestājās par harmoniski attīstīta un veidota cilvēka audzināšanu.

Par lasīšanas stundas pilnvērtīgu izmantošanu Matīss Kaudzīte runā rakstā "Skolas maizes otra daļa". Autors uzsver lasīšanas stundu lielo nozīmi. "Gan vēl pietrūkst tādu skolotāju, kuri uzskata lasīšanas stundu par atpūtiņš stundu. Turpretī tie skolotāji, kuri zina, ka lasīšanas stunda, it

sevišķi pagasta skolās, der visam mācījumam un audzējumam par pamatu, tie, zināms, lūkojas citādi uz lasīšanas gabalu. Tie ik katru lasāmo gabalu, iekams to bērnam pasniedz, pārbaudīs, jautādami, vai tas sarakstīts skaidrā tekošā rakstu valodā? Vai viņa saturs nav par augstu vai zemu pret mācekļa stāvokli? Jo ar to vēl nepietiek, ka skolotājs caur lasāmo gabalu dabū šo un to zināt, bet mums arī jānosver, vai lasāmais gabals spēj atnest kādu svētību bērna prātam un viņa sirsnīgai, vai citās stundās pasniegta zināšana kļūst gaisināta un kuplināta caur lasāmo gabalu un vai lasāmie gabali caur savu saturu briedinās tēva mājā un skolā iemīlotās mācības priekš dzīves ceļa, tā kā mūsu audzēkņi ieradināsies cienīt un milēt visu, kas labs, augsts un svēts, un īgnumu just pret visu, kas ļauns, zems un grēcīgs.

Otrkārt, lasāmais gabals jānosver arī tai ziņā, kā viņš izlietojams jeb izstrādājams: vai pēc valodas skaidruma un satura jaukums ir tāds, ko var uzdot bērniem.” (11)

Šīs prasības, ko izvirza Matīss Kaudzīte, pilnīgi atbilst mūsdienu lasīšanas un literatūras stundu prasībām.

Matīss Kaudzīte savos rakstos pievērsies jautājumam, kurš aktuāls arī mūsdienās, – kādam vajadzētu būt skolotājam. Rakstnieks uzsver, ka vispirms skolotājam ir jābūt draugam, vecākajam biedram, kurš palīdz apgūt mācību vielu. Matīsa Kaudzītes pārspriedumi par to, kādam jābūt skolotājam, sasauca ar mūsdienu prasībām pedagogiem. Savos rakstos Matīss Kaudzīte runā arī par tautskolotāju stāvokli Latvijā: “Bērnu acīm gan ikkatrs skolotājs izskatās liels vīrs, bet, skatoties uz augšu – tad, īpaši jau tautas skolotājs, kāds viņa stāvoklis sevišķi pie mums, ir patiesībā daudzpusīgs kalpotājs, dažādu revīziju izturētājs, priekšrakstu vērotājs, ne reti augsta darba mērķa sasniedzējs, lai bērni būtu, kādi būdami, savu priekšnieku untumu izdabātājs, bērnu vecāku prasību apmierinātājs, uzticētās mājas pareizs apgaismotājs, pārsaukumu pārnēsātājs, ne reti vēl tik ar grūtībām algas dabūjējs, un tādā stāvoklī būdams mūžīgā goda devējs, un kad visa tā nespēj pildīt vai kļūdās, tad durvis viņam ikkatru brīdi var tikt atvērtas uz aiziešanu, tāpēc ka tas stāv viena paša cilvēka labprātībā vai nelabprātībā.” Kaut arī tas rakstīts pirms 120 gadiem, tā ir aktuāla problēma arī mūsdienās.

Šodien vērā ņemams ir arī M. Kaudzītes raksts “Pirmais brīdis skolā”. Brāļi Kaudzītes nezināja, kas ir diferenciācija, individuālā pieceja, taču šajā

rakstā šie principi ir vispusīgi apskatīti un izskaidroti vienkāršā valodā. M. Kaudzītes ieteikumi ir aktuāli un noderīgi arī mūsdienu skolotājiem.

No 1876. līdz 1879. gadam brāļi Kaudzītes saraksta romānu "Mērnīku laiki", kurā ir ļoti daudz vēsturiski konkrētu, izteiksmīgu detaļu. Ierosmi darbam devusi zemes mērisana Piebalgas novadā. Uzsākot šo darbu, brāļi Kaudzītes apzinājās, ka ir izvirzījuši drosmīgu mērķi: "(..) jāpieņem atspoguļojumi vispār no tautas sejas tā laika raksturīgākiem vilcieniem un, beidzot, jālūko iztēlot gandrīz visu tautas kultūrvēsturisko veidu ar mērnīcību par dibensiem." (4)

Romānā salīdzinājumam ir doti divi skolotāji. Viens ir īsts skolotājs. Tāds, kādam tam ir jābūt autoru izpratnē. Viņu Kaudzītes parāda dialogā ar Annužu, kad viņa uz skolu atvedusi Lienas meitiņu. Jau no šīs epizodes rakstnieki ļauj nojaust skolotāja inteligenci, taktiskumu un neviltotu iejūtību, ar kādu viņš noklausās vecās sieviņas stāstu. Blakus šim skolotājam nostājas Pietuka Krustiņš – komisks tēls, ar kuru rakstnieki parāda, kādi nedrīkst būt skolotāji, lai tie neklūtu par apsmieklu. Kaudzītes parāda to, ka skolotājs ciemā bija ievērojama persona – goda dēļ skolotāju aicināja gan uz bērēm, gan uz dažādām saiešanām. Arī Pietuka Krustiņš tiek uzaicināts uz Ilzes bērēm, jo tā vēlas Tennis, kurš "dzinās lielmaņiem visādā ziņā līdz". Pietuka Krustiņš saka runu, kurai nav nekāda sakara ar bērēm. Un pat ne ar vienu vārdiņu nepiemin aizgājēju. Citē nevienam nezināmu autoru dzejoļus. Lai runa liktos vienkāršiem ļautiņiem sarežģītāka un nesaprotamāka, viņš lieto ļoti daudz svešvārdu, kurus pats lieto nevietā, pilnīgi neizprotot to jēgu. Viņš sludina platonisko mīlestību, kaut gan bērēs nav piemērota vieta runām par tādu tēmu. Tāpat Pietuka Krustiņa domas vairāk kavējas pie mielasta, nevis pie aizgājējas, kuru viņš pazina ļoti maz, bet bērēs uzvedas kā galvenā persona.

Pietuka Krustiņš runā par skolotāja pienākumiem un uzdevumiem, bet šie vārdi ir teikti tādā patosā un ar tādu pārspilējumu, ka tiem grūti noticēt un grūti uztvert tos nopietni.

To, ka tauta nesaprot bērēm pilnīgi nepiemēroto runu, Pietuka Krustiņš izskaidro ar cilvēku neizglītību un tumsonību, bet nemeklē vainu savā runā. Pietuka Krustiņa uzvedība un izdarības grauj ne tikai viņa, bet arī

visas skolas un skolotāju autoritāti. Cilvēkiem sāk rasties iespaids, ka visi skolotāji ir tik "gudri": "Kur galva, kur prāts! Ak tu mīļo Dieviņ! Kā gan tur cits citam kaklu nenolauzīs? Es nedotu sava bērna šādās skolās, lai man darītu vai Dievs zin ko! Cik iemāci – iemāci pats mājās." (7; 107) Ar šo komisko tēlu brāļi Kaudzītes vērsas pret visiem pseidotautiešiem, kuri sludina vienu, bet dara pavisam citu.

Spilgta personība romānā ir Kaspars. Rakstnieki viņu tēlo kā intelīgenta cilvēka paraugu. Kaspars paceļas tālu pāri citiem "Mērnieku laikos" tēlotajiem cilvēkiem ar patstāvību, skaidro prātu, godīgumu, pienākuma apziņu un atklātību. Runas vīru sēdē viņš asprātīgi izsmej nezināšanu, aprobežotību. Kaspars ir gudrs, daudz lasījis, daudz domā un spriež patstāvīgi. Aizejot no Slātavas, Kaspars nolīdzina visus parādus, pienesdams aizdevumu katram mājās, bet veltīgi viņš gaida, ka tā darīs arī kaimiņi, kas viņam parādā. Šie fakti atklāj Kasparu tikai kā intelīgentu cilvēku. Viņa citādo dzīves uztveri raksturo arī prasme ļauno atdarīt ar labo. Kaut arī Bibelē to māca visiem kristiešiem, sapratis un pilda to Slātavā gandrīz tikai Kaspars. Aizejot no "Gaitiņiem", viņš atstāj māju pilnīgā kārtībā izmazgātu un iztīrītu.

"Oļiņiete nebūt nebij varējusi iedomāt, ka aizgājēji būs atstājuši savu māju šādā kārtībā, tāpēc viņai uznāca tādas jūtas, kuras stāv starp apkaunošanu un nepatīkšanu, jeb kuras var nosaukt visskaidrāk par kvēlošām oglēm, kādas sakrāj godsirdīgs pretinieks uz sava vajātāja un pretinieka galvas." (7)

Brāļi Kaudzītes psiholoģiski ļoti meistarīgi tēlo cilvēku savstarpējās attiecības, un ar šādiem godprātīgiem darbiem paceļ Kasparu pāri visiem romāna tēliem. Patstāvīgi ir arī viņa uzskati par reliģiju. Uz baznīcu viņš neejot tālab, ka tur ir redzami visvairāk Dieva vārdu veltīgu valkātāju. Sevi Kaspars ierindo to cilvēku skaitā, kuri "ar ticību nelepojas, bet darbus dara". Kaspars lieki nerunā un neko nesludina, ja arī ko saka, tad to ir apsvēris un izdomājis līdz galam. Autori ar šo tēlu parāda, kādam vajadzētu būt intelīgentam cilvēkam.

Cauri "Mērnieku laikiem" stiepjas pamācoši pavedieni. Rakstnieki vērsas pret tumsonību, izglītības trūkumu un lētīcību. Katram pašam ir jāizvērtē labais un sliktais, jāprot patstāvīgi spriest. Nav arī svarīgi, vai cilvēks tic vai netic Dievam. Viss romāns pauž attieksmi pret dominējošo reliģisko

morāli, tēzē to izsaka godīgais palīgmērnieks: “Labāk esiet cilvēks bez ticības nekā cilvēks ar ticību un labāk arī necilvēks bez ticības nekā ar ticību.”

Tā varam izsecināt, kāds ir autoru ideāls. Ideāls ir personība, kas, pamatojoties uz prāta slēdzieniem, visus dzīves jautājumus risina patstāvīgi un saskaņā ar savu sirdsapziņu.

Viens no negatīvākajiem tēliem romānā ir Prātnieks, kurš izmanto mērnieku laikus, lai iedzīvotos. Prātnieku Kaudzītes raksturo šādā runā:

“Jā, naudu, naudu, tā ir pirmā un lielākā lieta, ja grib ko panākt, jo bez tās nekas nav izdarāms.” (7; 117)

Tā ir kapitālistiskā morāle, kas skan šajos Prātnieka vārdos. Mantkāre ir viņa galvenais dzinulis. Lai sasniegtu bagātību, viņš nekautrējas līdzekļu izvēlē. Ar mērniekiem domātajiem labumiem līdz augšai piedzīta Prātnieka klēts. Īsā laikā no viduvēja saimnieka viņš kļuvis par bagātnieku. Naudas kāre un auksts aprēķins apvienoti ar augstprātību. Ar nicināšanu viņš noskatās uz saviem upuriem, izsmejot viņu cerību iegūt labāku zemi. Jau Prātnieka āriene ir nesimpātiska. Autori vairākkārt piemin viņa nejaukos, nirdzīgos smieklus, paradumu nekad neskatīties otram acīs, pēc portreta laudami nojaust tēla būtību.

Ļoti neatlaidīgi Prātnieks realizē savus zemiskos, egoistiskos plānus, ko ietērpj vārdos, daudzkārt slavēdams un slēpdams sevi aiz izpalīdzīga cilvēka maskas. Viena no mākslinieciskajām īpatnībām šī tēla radīšanā ir tā, ka autori pievēršas Prātnieka domu izklāstam, jo viņa domas nesakrīt ne ar runu, ne ar darbiem.

Mīlestība pret savu zemi – šī ir romāna galvenā tēma. Rakstnieki parāda šo jūtu dažādību. Cik dažādi tas izpaužas Oļiņiem un Gaitiņiem, tāpat arī Prātniekam un citiem zemniekiem. Visi šie cilvēki cenšas iegūt labāku zemi, saprot, ka tā zemniekiem ir vienīgais ienākumu avots. Oļiņi un Prātnieks ķeras pie negodīgiem līdzekļiem, lai tikai sasniegtu savu mērķi. Taču, kad tas ir sasniegts, nav gandarījuma, nav tā prieka, uz kādu cerēja Oļiņiete. Viņas ļaunais prieks būtu daudz lielāks, ja Kaspars būtu pazemojies un lūdzies. Taču tā nenotika. Kaspars atkāpās klusēdams, mierīgs un rāms, atstājot kārtību savā mājā un nolīdzinot visus parādus. Brāli Kaudzītes parāda, ka ļaunums netiek atmaksāts ar labu. Oļiņieti par viņas ļaunprātībām Dievs sodījis ļoti bargi – viņa, pati to neapzinādamās, iegruž postā

un nāvē savu miesīgu bērnu. “Debesīs var tikt ar labu, bet ellē tikai ar ļaunu, un tomēr uz elļi tik daudzi laužas,” secina Reinis Kaudzīte. Visam romānam cauri aužas šādas pamācības, taču tās ir ļoti neuzkrītošas. Ar Kaspara un Lienas piemēru autori parāda, ka tikai iekšēji labsirdīgi un gaiši cilvēki spēj pašai ziedzīgi mīlēt viens otru. Viņi abi mīl un ciena arī savus vecākus. Kad Tenis bez dēla ziņas, Prātnieka sakūdīts, dodas pie mērnikiem, lai dotu kukuli, un pēc tam viņu tiesā, Kaspars neko tēvam nepārmet. Arī Liena ar lielu mīlestību un cieņu izturas pret Annužu, kura viņu ir izaudzinājusi.

Turpretī Oļiņietei un Prātniekam dvēselē un apziņā ieaudzis viens jēdziens – manta, nauda. Pat tad, kad Liena jau ir mirusi, tieši viņi ir tie, kas negrib atļaut viņu apglabāt kapsētā.

Brāļu Kaudzīšu romāna tēliem Bībeles baušļi nav sveši, viņi tos zina, taču tik un tā notiek daudz kas tāds, kas nenotiktu, ja tos ievērotu. Ar zināšanu ir par maz, lai nedarītu pāri otram cilvēkam, lai nezagtu. Brāļi Kaudzītes savus audzēkņus audzina dievbijīgā garā, rādot personīgo piemēru. Svarīgi ir audzināt ne tikai ar vārdiem, bet arī ar savu paraugu, lai cilvēki redzētu, ka tas, ko runā, sakrīt ar to, ko dara.

Ar “Mērnieku laikiem” brāļi Kaudzītes paglābj no aizmirstības nozīmīgu periodu tautas dzīvē un pierāda, ka tautas dzīve ar visām tās pretrunām un pārvērtībām ir un būs atveidojuma cienīga.

Brāļus Kaudzītes ir vadījusi nākamības doma, doma par savas tautas nākotni. “Mērnieku laikos” viņi ir sava laikmeta soģi un tiesātāji, te dzīvo viņu naidis un viņu mīla, viņu atziņas, spriedumi, uzskati, viņu personības. Te redzams viņu spēks un vājums.

Kad “Mērnieku laiki” ir nodoti izdevējam, brāļi Kaudzītes liksmā noskaņā atstāja Kaibēnus un devās ceļojumā. Jau agrāk viņi kājām bija izstaigājuši Latvijas vēsturiski un ģeogrāfiski interesantākos novadus. Tagad viņi devās cauri Alūksnei un Pečoriem uz Tērbatu, Narvu, Pēterburgu. Šim tālākajam gājienam nākamajās vasarās sekoja seši lieli ceļojumi uz Vāciju, Somiju, Itāliju, Holandi un Beļģiju.

Kas iepazīst pasauli, reizē iepazīst tās pretrunas un ļaužu sāpes. Gadsimtu mijā šīs pretrunas kļuva jo asākas. Īpaši smagi tās uztvēra Reinis Kaudzīte. Literārajam darbam viņš pievērsās arvien mazāk, iesāka un

nepabeidza asu satīrisku romānu "Izjurieši". Šo romānu Reinis Kaudzīte rakstīja viens, bet rediģēšanā piedalījās arī Matīss. Reinim acīmredzot bija nodoms uzrakstīt veselu virkni stāstu, kurus viņš nosacīti dēvēja par "Malienas dabas stāstiem". Romāns "Izjurieši" ir daļa no šīs ieceres. Tas ir prātnieciski satīrisks sadzīves romāns, kas sniedz spilgtu ieskatu tautas dzīvē klaušu laikos. Romānā rādīta viena Izjuras pagasta tiesas diena no rīta līdz vakaram.

Tā sākas krogā un beidzas krogā. Romānā tēlotajā tiesas dienā tiek izskatītas divas lietas un tiesa noklausās vienu jaunu, kuru ierosina muižkungs. Visas trīs lietas risinot, atklājas gan tiesniešu tumsonīgā pašapziņa, gan nevarība, gan netaisnīgums. Trula iedomība, trula sava spēka apziņa.

Vajag būt redzīgām acīm, asam prātam un lielam rūgtumam, lielai sāpei, lai uzrakstītu tādas rindas. Un patiesam māksliniekam, patiesam rakstniekam. Te ir smieklī caur asarām par cilvēkiem un par viņu dzīvi. Varam apbrīnot R. Kaudzītes meistarību, kā viņš prot citu pie citas likt sava laika sadzīves detaļas, kas uzbur satīrisku priekšstatu par Izjuru un izjuriešiem.

"Izjura, izjurieši ir taisni tai pusē, kur bērniem matus cērpj tukšā mēnesī, kur pirmos kucēnus slicina un otros kumeļus audzina paši, kur vīzu vietā valkā pastalas, pastalu vietā zābakus un brunču vietā kleitas, kur baznīcā ik svētdienas dzied "Es savos grēkos sūdzos..." – un to nevienu svētdienu nepietrūkst ko sūdzēt, kur mānu ticībai un mēnesim vairāk spēka nekā skaidram prātam un saulei, kur – nu, vienā vārdā: Izjura ir taisni Malienā, tāpat kā Maliena pasaulē – un vairāk nekā cita." (6; 35)

Romāna stiprā puse ir raksturi, sīki, detalizēti, ar zīmīgiem raksturojumiem veidoti tēlu portreti.

Izjurā laika skaitīšana notiek pēc pagastā izcilāko un ievērojamāko vīru vārdiem. Romāna darbības laikā tāds izcils vīrs ir skrierveris Kode – pēc viņa prāta tiek pieņemti tiesas lēmumi, pastrādātas nelietības, bez viņa padoma ne mirkli neiztieks tiesas priekšsēdis. Tāpēc laudis vēlāk sacījuši: "Tas bij Kodes laikos."

Viss ļaunais un sliktais Izjurā nāk no Kodes. Bet kas tad īsti ir Kode? Kāpēc viņā radies tāds ļaunums? Reinis Kaudzīte šim jautājumam dod psiholoģisku izskaidrojumu. Justs Kode piedzimis tā sauktajā nelabvēlīgajā ģimenē – viņa tēvs ir dzērājs. Sešu gadu vecumā zēns zaudē māti. Tēvs pēc

sievas nāves isā laikā nodzer visu iedzīvi. Justs kā bārenis kļīst no viena saimnieka pie otra un strādā par vēdera tiesu:

“Šis Justa saimnieks piederēja bez liktas dienas pie tiem pašiem pirmākiem sliktās puses saimniekiem un bij pazīstams visā apkārtnē par tādu, kas saimes cilvēkus nepavisam vairs nevarēja dabūt gan sava skopuma, gan nežēlīgās, ātri dumpīgās dabas dēļ.” (6; 37)

Jau no bērnības Izjuras skrīverim nav klājies viegli, un viņā pamodusies vilcēna daba. Visu laiku viņam bijis pašam sevi jāaizsargā, un laikam tieši tāpēc radies ļaunums pret apkārtējiem cilvēkiem. Arī Kodes āriene izstaro ļaunumu:

“Sejs viņam bija viscauri cietiem vilcieniem un tādu kā paslēptu iemelnēju bālumu, lūpas ļoti plānas, cieti sakniebras. Kodes acis šaudījās apkārt.” (6; 179)

Milzīgais ļaunums viņā savijies kopā ar neizmērojamu mantrausību un atriebību. Kode ir sajutis varu pār cilvēkiem, viņš jūt, ka no viņa baidās vienkāršie ļautiņi un pakļaujas tiesas vīri. Viņa mērķis ir nauda. Un uz šo savu mērķi viņš iet ar visnetīrākajiem līdzekļiem – ar viltu, meliem un ļaunumu. Lasītājam rakstnieks skaidri parāda, ka visas netaisnības un ļaunuma iemesls Izjurā ir Kode, viņa melnie darbi.

Ar skepsi un ironiju rakstnieks izturas pret tādiem cilvēkiem, kuri nav izglītoti, bet tikai par tādiem izliekas. “Mērnieku laikos” šādi komiski tēli ir Pietuka Krustiņš un Švauksts, bet “Izjuriešos” – Cīruļvējputenis. Viņš ir gados pajauns skroderis, kurš pabijis kopā ar studentiem dažādās iedzeršanās. No studentiem viņš noklausījies dažādus svešvārdus, nezīnot un nesaprotot, ko tie nozīmē. Pēc tam viņš jūtas lepns, ka tiesas dienā krogā viņu vienkāršie ļautiņi nesaprot. Rakstnieks ar šo tēlu raksturo komisku, bet savā būtībā nelaimīgu un traģisku cilvēku.

Reinis Kaudzīte ir teicis: “Par visām lietām glabā un sargi savu sirdsapziņu, pazaudējis to, pie kurām durvīm meklēsi un kādā tirgū pirksi?”

Kode nav tikai ļauns, bet arī ļoti mantkārīgs. Viņš izmanto vienkāršo ļautiņu tumsonību un neizglītotību, lai iedzīvotos. Pret zemniekiem viņš ir bargs un uzpūtīgs, taču sarunā ar muižkungu viņš pilnīgi izmainās gan stājā, gan sejā, pat balss kļūst salda un medaina, iztapīga un pakalpīga. Ar to

rakstnieks parādījis tipisku divkosi, kurš mantas un pagodinājuma dēļ ir gatavs uz jebkādu nelietību.

Ši grāmata trāpīgāk būtu nosaukama par pedagoģisku apcerējumu. Tajā ir daudz veiksmīgu pedagoģisku domu, kuras pamatotas ar spilgtiem psiholoģiskiem piemēriem. Vispilgtākais ir Kodes piemērs. Bērns, kurš audzis kā "vilcēns", nevar izaugt ne par ko citu kā tikai par ļaunu cilvēku ar vilka plēsīgo dabu. Kodes tēlu Reinis Kaudzīte ir izveidojis kā spilgtu piemēru tam, ka bērna attīstības un audzināšanas pirmais etaps notiek ģimenē. Bērnam jāsaņem, ka viņš ir vajadzīgs, vajadzīga vecāku mīlestība un ģimenes pavarda siltums. Kode agri kļuvis bārenis un nav izjutis vecāku gādību, viņam dzīvē viss bijis jāizcīna pašam. Taču rakstnieks tāpēc neattaisno negodīgos līdzekļus, kurus viņš izmanto, lai sasniegtu mērķi. Romānam "Izjurieši", tāpat kā "Mērnieku laikiem", caurvijas doma, ka neviena cilvēka ļaunprātība un nelietība pasaulē nepalik nesodīta. Ja to nespēj izdarīt cilvēku tiesa, to paveiks Dieva tiesa.

Ar skepsi rakstnieks runā par cilvēku, kurš savu izglītības trūkumu un tumsonību slēpj aiz gudriem svešvārdiem, neizprotot to nozīmi. Rakstnieks Cīruļvējputenim ierādījis nozīmīgu vietu romānā, simbolizējot ar to aprobežotību un gara trulumu. Interesants ir autora spilgtais Cīruļvējputeņa apraksts:

"Cīruļvējputenim bij arī daudz un dažādu nosaukumu, ar ko viņu, jau ievērojamu vīru, sakāja: Vējavanadzīņš, Sienāzītis, Mironmērītājs u. c., īpaši pēdējo nosaukumu viņš ņēma ļoti ļaunā. Bet zīmīgāk gan būtu, ja to nosauktu par Vējarādītāju." (6; 14)

Visi šie vārdi Izjuras skroderim ir atbilstoši, jo viņš ir cilvēks, kurš grib būt lietas kursā par visu, kas notiek, bet tomēr nepārzina neko. Pat savu amatu viņš lāgā neprot. Tāpēc viņam arī dota iesauka Mironmērītājs. Ar šo piemēru rakstnieks mums parāda, ka cilvēks nevar izlikties gudrāks, kā viņš patiesībā ir.

Pamācoša romānā ir doma – cilvēkam vajadzētu atcerēties, ka gandarījums ir tikai par godīgi padarītu darbu. Nekas pasaulē nav ļaunāks par viltu, meliem un krāpšanu. Svarīgi apzināties, ka viņš nav pasaules valdnieks, bet Dieva radība. Reiņa Kaudzītes pedagoģiskais ideāls – labsirdība, godīgums, darba tikums un iejūtība pret otru cilvēku, pret visu dzīvo –

bērnām kārtīgi jā māca jau no mazotnes, jo "tumsība ir pati no sevis, bet gaisma ir jāiemanto".

Filozofs zemnieku svārkos – tā Reini Kaudzīti nosaucis Kronvaldu Atis, kas viņu labi iepazīs mūža pēdējos gados Vecpiebalgā. Profesors Jānis Alberts Jansons 1935. gadā publicētajos lekciju materiālos "Brāļi Kaudzītes" sacījis: "Veclatviešiem kultūras un literatūras centienu mērķis bija kristīgais cilvēks. Jaunlatviešiem – latvietis. Kaudzīšiem atšķirībā no vieniem un otriem – cilvēks."

Reinis Kaudzīte ir filozofs, tautas prātnieks šī vārda labākajā nozīmē. Viņa domugraudi, sentences un prātulas atrodamas "Mērnieku laikos", patstāvīgi rakstītajā romānā "Izjuriēši", ceļojumu aprakstos un citos sacerējumos. Vairāk nekā 800 aforismu apvienoti tā saucamajos "Domu izteikumos".

Brālis Matīss raksta, ka Reinis tiecies uz radikālās prātniecības pusi, pieņemdamas un atzīdamas tikai to, ko var sasniegt ar gaišu prātu.

Vairumam cilvēku trūkst garīgas patstāvības un drosmes. Viņi labprāt visu vēro, bet aktīvi nepiedalās. "Zibeņos patīk skatīties, pārkonā klausīties, bet arī gan tikai tad, kad tie nestāv virs pašu galvas," ar skumju ironiju atzīst Reinis Kaudzīte. Arī labestīgu cilvēku pasaulē ir maz. Daudz rūgtas skepses ir rakstnieka teiktajā par saviem laikabiedriem: "Labus, patiesus cilvēkus nomanām un saprotam tad, kad to vairs nav pasaulē, ļaunus cilvēkus nomanām tad, kad viņi ir pasaulē."

Vairākkārt viņš risina uzticības un nodevības problēmu. Uzticību dažkārt pārdod par adatu, bet atpakaļ nedabū par visas pasaules bagātībām. Ir slikti, ja nevar uzticēties citiem, bet vēl sliktāk, ja nevar uzticēties pats sev. "Maitātu veselību vari dažreiz vēl dziedināt, bet kādā aptiekā pirksi zāles maitātai apziņai?" jautā Piebalgas skeptiķis. Taisnīgam cilvēkam sirdsapziņa reizēm ir vienīgā manta, un to, par laimi, ar varu atņemt nevar.

Un reizē Reinis Kaudzīte māca savaldību un paškritiku, aicina neaizmirst darba tikumu, kas vienmēr bijis latviešu lepnums. "Ja tev ir darba vairāk nekā laika, tad tu esi sava laika cienīgs, bet, ja tev ir laika vairāk nekā darba, tad tu neesi sava laika cienīgs."

Reiņa Kaudzītes "Domu izteikumos" ir daudz pamācoša un audziņoša. Galveno vietu tajos ieņem ētiski jautājumi. Labā un ļaunā problēmu

Reinis Kaudzīte risina tāpat kā gara un miesas attieksmes. Labais un ļaunais ir pašā cilvēkā. Viņam pašam arī jāizšķiras par vienu vai otru principu savā dzīvē. Rakstnieka paustie uzskati ir tuvi tautas ētikai, kura atspoguļojas folklorā.

Reiņa Kaudzītes ideāls ir augsti attīstīts indivīds, cilvēks – personība. Aforismos spilgti iezīmējas tā īpašības – apzinīgums, kas savukārt pamatojas uz domāšanu, prāta darbību: “Jūti, tad izsacīsi, bet domā, tad sapratīsi.”

Personība domā, spriež, rikojas patstāvīgi, lai arī jāpiedzīvo vilšanās, maldi. Laimē un nelaimē cilvēkam jāatsaucas tikai uz sevi pašu: “Dari pats, spried pats, un lai tevi nebiedē nekāds cits spriedums.”

Domu izteikumos autors nosoda cilvēka mulķību, mēlnesību un pļāpību. Virkne izteikumu veltīti sievietes un vīrieša attiecībām, mīlestībai un precībām. Vairākkārt autors pasvītīro mīlestību pret dzimteni, savu tautu: “Piederī tautai, tad tauta piederēs tev.” Rakstnieks ir mīlējis savu dzimteni ne tikai tad, kad Latvijai klājās labi, un to arī izsaka: “Dzimtene, cik labprāt es kavējos arī pat tavās sāpēs!”

Ja katrs cilvēks no šiem “Domu izteikumiem” pieņemtu kaut nelielu daļiņu par dzīves patiesību un kaut nedaudz pacenstos to ievērot, tad cilvēkiem domas kļūtu gaišākas un viņi skatītos labestīgākām acīm uz dzīvi un līdzcīvēkiem.

Cilvēka audzināšana, jaunās paaudzes veidošana – šādu uzdevumu sev izvirzīja rakstnieki un visu dzīvi tiecās šo grūto mērķi sasniegt. Vairāk nekā četrdesmit gadu nostrādāts skolā. Un visus šos gadus viņi centās audzināt harmoniski attīstītu cilvēku. Tāds ir arī mūsdienu skolas uzdevums. Brāļi Kaudzītes, aplūkojot skolotāju darbu, uzsvēra, ka tajā vispirms nepieciešams cildens mērķis. Skolotājam vajadzētu ieinteresēt bērnus par mācāmo vielu, jo ieinteresēts bērns daudz vieglāk un labāk spēj iegaumēt un atcerēties. Tikai pamatojoties uz bērnu ieinteresētību un sapratni, skolotājs var cerēt uz veiksmi. Bet arī skolotājiem pašiem būtu jāmainās. Šajā ziņā daudz varētu mācīties no brāļiem Kaudzītēm. Vispirms jau neatlaidību un centību pašizglītošanās procesā, māku neapstāties pie sasniegtā, augt un pilnveidoties.

Brāļu Kaudziņu ieguldījums latviešu tautas izglītošanā ir ļoti daudzpusīgs un bagāts. Rakstnieki savu tautu centās izglītēt un audzināt ne tikai

kā pedagogi, bet arī ar saviem literārajiem darbiem. Gan "Mērnieku laikos", gan "Izjuriešos", gan aforismos rakstnieki izteikuši savus pedagoģiskos uzskatus, ētiskos un morāles principus. Brāļi Kaudzītes un pedagoģija, un arī mūsdienas, mūsdienu skola un mūsdienu skolotājs – šie jēdzieni ir cieši saistīti. Jautājot rakstniekam Jānim Kalniņam, brāļu Kaudzišu biogrāfiskā romāna "Kalna Kaibēni" autoram, – ko gan brāļi Kaudzītes mums ieteiktu darīt šodienas grūtajos apstākļos, saņemam atbildi: "Mums, visiem mīļajiem latviešiem, Kaudzītes gan laikam ieteiktu godīgāk sevi novērtēt un ar redzīgu aci saskatīt, kādas nelādzības iepriekšējos piecdesmit gados esam piesavinājušies un no kā mums jāraisās vaļā. Manuprāt, vispirms mums uz laiku laikiem jāaizmirst, ka šai dzīvē var puslīdz labi izkulties arī bez krietna darba un slinkojot."

Literatūra

1. Drīzule M. Latvijas skolu vēsture. – R.: LU, 1967.
2. Jansons Jānis Alberts. Brāļi Kaudziši. – R., 1935.
3. Kalniņš J. Kalna Kaibēni. – R.: Liesma, 1991. – 753 lpp.
4. Kaudzīte M. Atmiņas no tautiskā laikmeta. – R.: Zvaigzne ABC, 1994. – 615 lpp.
5. Kaudzīte M. Vecpiebalgas Kaibēn. – vēlāk Ogrēnskolas hronika. – R., 1939.
6. Kaudzīte R. Izjurieši. – R.: Liesma, 1989. – 253 lpp.
7. Kaudzīte R. un Kaudzīte M. Mērnieku laiki. – R., 1954. – 492 lpp.
8. Vičs Andrejs. Latviešu skolu vēsture. – R.: Zvaigzne, 1994. – 349 lpp.
9. Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture. – R.: Zvaigzne, 1993. – 506 lpp.
10. Kaudzīte M. Par zemnieku kārtas sieviešu audzināšanu tagad // Bals. – 1881. Nr. 13.
11. Kaudzīte M. Skolas maizes otrā daļa // Baltijas Vēstnesis. – 1875. Nr. 9.

RAKSTNIEKS UN PEDAGOGS VILIS PLŪDONS (PLŪDONIS)

(1874–1940)

Bērnības iespaidi

Es kāpt gribu kalnā visaugstākā,
Ne spēka man pietrūks, ne bail man no kā;
Lai putenis plosās, lai ziemelis elš,
Uz augšu, uz augšu tik ies manim ceļš.

Šos Atraitnes dēla teiktos vārdus pilnā mērā var attiecināt uz to autoru – rakstnieku un pedagogu Vili Plūdoni. Viņa dzīves ceļš un personības attīstība tam ir vislabākais apliecinājums.

V. Plūdons ir zengalietis, un viņa dzimtā vieta ir Bauskas Pilsmuižas Lejnieku mājas. Viņa dzimtais uzvārds ir Lejnieks, un tikai vēlāk, 1922. gadā, dzejnieka un viņa ģimenes uzvārds oficiāli kļūst Plūdons. Tēva mājas atrodas Mēmeles kreisajā krastā, un, iespējams, šī Zemgales rota jau agrā bērnībā atklājusi zēnam ūdeņu burvīgo dabu. Arī dārzs, koki, romantiskā grava, caur kuru tek, ievu un melnalkšņu ēnā slēpies, strauts, dziļi iespiedušies atmiņā. Šī grava jau no bērnu dienām bijusi dzejnieka mīļākā uzturēšanās vieta, kurā viņš, pilnīgi netraucēts, varējis nodoties saviem dzejiskiem sapņiem.

“Un dziļā gravā, ievu skauts, snauž sapņodams mans mīlais strauts,” tā vēlāk raksta dzejnieks, atcerēdamies savas bērnu dienas.

Lejnieku ģimenē bijuši četri dēli, Vilis – priekšpēdējais no brāļiem. Vecākais – Kārlis, grāmatu mīlotājs, botānikas pazinējs un labs zīmētājs, miris jau 1904. gadā. Vidējais – Augusts bijis tirgotājs, arī liels grāmatu lasītājs, vēlāk dzīvojis Sibīrijā. Jaunākais – Jānis izmācījies par ārstu un līdz pat savai nāvei (1938) strādājis dažādās Latvijas vietās. Visu mūžu Jānis dzejniekam ir vislabākais draugs un biedrs.

Savdabīga un interesanta ir arī māju un visas dzimtas vēsture. Lejniekos ienācis Plūdoņa vectēvs – kungs viņu šeit ielicis pret paša gribu par saimnieku. No šīm mājām, kas stāv lejāk nekā apkārtējās, ģimene dabūjusi arī savu vārdu.

Pēc vectēva Lejniekos saimnieko Plūdoņa tēvs Jānis – apdāvināts, straujas dabas cilvēks. Visur, kur viņš parādījies, omulības nav trūcis. Viņš bijis liels uzdzīvotājs, kāršu un biljarda spēlmanis, arī liels zvejnieks. Degtin degdams, viņš agri beidza savu mūžu – 1877. gadā, būdams tikai 30 gadus vecs. Vilim tolaik ir trīs gadi. Nu visas rūpes par zēniem gūlušās uz mātes pleciem. Un viņa to godam arī veic, rūpējoties, lai visi dēli ietu skolās. Dzejnieka māte ir bijusi sirsnīga, strādīga un dievbijīga sieviete. Viņu vēlākajos gados Plūdons bieži ir cildinājis savās dzejas rindās.

Īpaša nozīme zēna dzīvē ir bijusi vecmāmiņai (tēvamātei). Jau tas vien, ka viņa nodzīvojusi krietni pāri 100 gadiem, liecina par īpašu personību. Viņa sevī nesa un dāvāja arī saviem mazdēliem visu latviešu garīgo bagātību – tā būtībā mazajam Vilim bija pirmā skola. Vecmāmiņai bija tautasdziesmu kamols, kura pavadīšanai nebija gala, neizsmelams pasaku krājums (ne tikai tautas), tāpat arī daudzi jo daudzi Bībeles stāsti (kas latviešiem bija pirmā lasāmviela), dziesmu grāmata (īpaši Firekera dziesmas) bija stāstāmviela mazajiem puikām. Un Vilis no vecmāmiņas nebija šķirams. Šo stāstu klausīšanās pavēra zēnam milzīgus fantāzijas lidojumus, jo īstenība nebija nekāda pievilcīgā – māja šaura, istabas pelēkas... Īstenu prieku viņam sagādāja dabas daiļums jebkurā gadalaikā. Mazais Vilis mācēja daudz skaista un krāšņa saskatīt ikvienā vietā un lietā, kas saistījās ar dabu.

Šī smalkā dabas izjūta un redzēšana vēlāk spilgti atspoguļojas viņa dzejā.

Iestājoties garajiem ziemas vakariem, bērni tika mudināti uz lasīšanu, tā atdzīvinot gara pasauli. Gan Bībele, gan “Skolas maize” ir pateicīga viela,

lai atkal un atkal Vilis atgrieztos fantāzijas pasaulē; it īpaši mīli viņam stāsti par ievērojamiem vīriem, tiem viņš dzīvo līdzī, iedomājas sevi viņu vietā – te viņš ir Maķedonijas Aleksandrs, te Kārlis XII, te Napoleons, te Amerikas dienvidu un ziemeļu karotājs.

Grāmatu notikumi sniedzas tālu pāri zēna fantāzijas telojumiem, atstāj istabas norobežojumus, atdzīvina un izmanto apkārtējo dabu un iesaista tuvākos biedrus. Jūras kauju nevar sarīkot viens, tajā jāpiedalās arī brāļiem – tur jau sanāk vesela flote! (7)

Kopā ar brāļiem notiek arī mācīšanās – skolotāja lomā vecākais brālis Kārlis. Viņi raksta, lasa, mēcās, spēlē arī teātri, izdod žurnālus. Vilim ir “Reiznieks”, Kārlim, kas allaž grib ieņemt cienīgāku, no citiem nošķirtu stāvokli, – “Salons”.

Visciešākās saites Vilim izveidojas ar jaunāko brāli Jāni. Viņi, līdzīgi brāļiem Kaudzītēm, kopā sacer romānu (gan tikai sākumu).

Plūdons, vēl bērns būdams, bez kādas apdomāšanās uz vietas spējis improvizēt garu garos “varoņu epus”, kurus pats savā melodijā dziedājis priekšā brāļiem un kuros galvenais varonis nekad nav aizgājis bojā.

Pirms savām skolas gaitām Plūdons iepazīstas arī ar latviešu grāmatām, taču tās pārsvarā ir triviālās literatūras paraugi, kaut aprakstītie notikumi ir interesanti un galvenie varoņi ir ārkārtēji cilvēki.

Aplūkojot Plūdoņa bērnības laiku līdz skolai, var secināt, ka zēns ir ļoti vērīgs, zinātkārs, bagātu fantāziju; dabas krāšņums ir pildījis viņa dvēseli, bet brāļu atbalsts un savstarpējā mīlestība viņam ir ļoti svarīga.

Skolas ietekme

Desmit gadu vecumā Plūdons sāk mācības Bauskas Pilsmuižas pagastskolā. Skolas laikam tuvojoties, zēns ar prieku tam gatavojas, bet, pabijis skolā dažas dienas, viņš sajūt žēlumu un ilgas pēc mājām: tur palika jaukās dienas brīvajā dabā, kas nu viņam garā sāk atdzīvoties, tur palika arī viņa bērnības draugs – brālis Jānis.

Jāsaka, ka Vilim vairāk ir svarīgas attiecības ar skolu un tur pārdzīvotais, mazāk nozīmīgs – tas, ko skola viņam dod. Toreizējā skola nav bērna īpatnību

ievērotāja, attīstītāja. Ap to cīnās svešas varas – no seniem laikiem nostiprinājušies vācietība un šajā laikā pret to izvirzītie pārkrievošanās centieni. Latvieši jau tautas atmodas laika pirmajos gados ar milzu enerģiju nodevās savu skolu attīstīšanai un sargāšanai, bet pārkrievošanās laikā mūsu tautskolotāji, visa inteliģence un tauta nonāca lielu pārbaudījumu ugunīs. (6) Tomēr pārsvarā skolās valdīja truls formālisms, turklāt zemākajās mācību iestādēs nomāca stiprs baznīcas iespaids, bet augstākajās – pārtautošanas nolūki. Taču brīvā gara asnus aplāpēt neizdevās, tie lauzās visur – gan no sabiedrības, gan avīzniecības un literatūras. Tāds bija laiks, un tāda bija skola, kad Plūdons sāka to apmeklēt.

Pagastskolā viņš iestājās vācu klasē, kur par skolotājiem strādā Irlavas semināra absolventi. Latviešu valodas stundas gan ir, bet mācības notiek vācu valodā. Īpaši miļas un patīkamas zēnam ir diktātu stundas, gan latviešu, gan vācu, tajās viņš iepazīstas ar dzejoļiem, ko nekad neaizmirst, piemēram, J. Alunāna tulkotā F. Šillera “Dziesmu vara”.

Pirmajos skolas gados aizsākas Plūdoņa mīlestība pret tautas senatni un tās varoņiem. Kāds skolasbiedrs iemāca viņam ziņģi par zemgaliešu cīņām ar bruņiniekiem. Tā saista nākamo dzejnieku ar savu patriotisko saturu, jo attiecas uz viņa dzimteni un varbūt – viņa senčiem, jo Plūdoņa dzimtas mājas atrodas netālu no vietas, kur senatnē notika Saules kauja. Un vēlākajos gados rodas viņa slavenās balādes un poēmas par zemgaliešu cīņām.

1887. gadā Lejnieku Vilis pāriet uz Bauskas pilsētas skolu. Šeit, kā atceras viņa skolasbiedri, viņš ir augumā vismazākais, bet sekmēs lielākais: visos priekšmetos ar piecniekiem. Viņš ir iestājies otrajā nodaļā, kurā jau ir ieviesta krievu mācību valoda. Par inspektoru gan vēl strādā vācietis Šmidts, bet savās ticības mācības stundās viņš nodarbojas arī ar citām lietām – stāsta vēsturi, apraksta, kā rodas grāmatas, lasa gabalus no “Fausta”. Taču pēc gada notiek inspektoru maiņa – Šmidta vietā nāk pārkrievojies latvietis Strazds, no kura skolēni nekā negūst. Toties tiek iemīļots krievu literatūras skolotājs Šaks – viņa lielisko tēlotāja un stāstnieka spēju dēļ. No viņa Plūdons gūst paliekošus iespaidus par dzejas priekšnesumu. Un jau skolas laikā viņš skaitās pirmais deklamētājs. Liels palīgs un latviešu valodā labs paraugs ir Fricis Adamovičs – skolotājs, pie kura Plūdons arī privāti mācās latviešu valodu.

Jau no bērnu dienām Plūdoni saista daba un apkārtnes notikumi. Arī Bauskas skolā mācoties, interese par apkārtni nemazinās, it īpaši par vietām, kas saistītas ar senatni un latviešu vēsturi. “Nostāsti par apakšzemes ejām un paslēptiem pagrabiem zem vecajām pils drupām, varenie klinšu bluķi, kuri bija nogāzušies no ūdens izskalotā krastā Mēmeles upē, viss tas kopā kairināja mūsu fantāziju un pavedināja uz romantisku sapņošanu,” tā atceras kāds skolasbiedrs, kas kopā ar Plūdoni staigājis pa vecajām pilsdrupām. (7) Atkal un atkal dzejniekam jādoma par varonīgās latviešu tautas senatni.

Ir 1888. gads, un visu Latviju pāršalc Trešie vispārējie dziesmu svētki. Arī Plūdonim šis laiks ir nozīmīgs, jo brālis no svētkiem pārved vairākas vērtīgas grāmatas – brāļu Kaudzišu “Mērnieku laikus” un Ausekļa rakstus. Kaudzišu darbā viņu aizrauj tautas dzīves un atsevišķo cilvēku tēlojums un kutinošais humors, bet vijīgā, gleznainā valoda Ausekļa dzejā viņu tā saista, ka viņš šo dzejnieku iemil uz visiem laikiem. Šie autori un viņu darbi vēlāk ļoti ietekmējuši Plūdoņa rakstnieka stilu un attīstību.

Šajā laikā skolēnos mostas stiprāka tautiskā apziņa, kas tiecas izpausties darbos, nojausma par jauniem laikiem, kas viņus aicina pievērsties plašākiem sabiedriskiem uzdevumiem. Viņi iepazīstas ar jaunāko literatūru, čakli lasa mēnešrakstu “Austrums”, dibina slepenu skolēnu bibliotēku ar latviešu grāmatām. Jaunas grāmatas par kopējo naudu iegādājies Plūdons ar vēl kādu palīgu, bet bibliotekārs bijis Andrejs Jesens. Plūdons arī allaž bijis pirmais, kas iepazīs ar jaunu grāmatu. Nu jau var teikt, ka nākamais dzejnieks saņem pirmos spēcīgākos iespaidus arī no labākās latviešu literatūras.

1890. gadā Plūdons kā pirmais skolnieks beidz Bauskas pilsētas skolu. Viņš jau sen lolojis nodomu iestāties Baltijas skolotāju seminārā, tomēr pret paša gribu viņš kopā ar brālēnu brauc stāties Gorku zemkopības skolā, taču izkrīt matemātikas pārbaudē. Šajā ceļojumā Plūdons pirmo reizi ierauga dzelzs rumaku – vilcienu, ko vēlāk aprakstīs poēmā “Atraitnes dēls”.

Izglītības ceļā iestājas gadu garš pārtraukums, par ko Plūdons nav īpaši noskumis, jo šo laiku viņš pavada dažādos darbos dzimtajās mājās, kur viņam atkal ir iespēja vērot un izjust dabu visās tās noskaņās – gan ziemā, zāgējot mežā malku, “kad stāv apkārt balti nosarmojuši koki, kuros tālu atbalsojas katra skaņa”, gan pavasarī, kad dienu no dienas vērojama dabas atmoda, kad

“plikās cintiņas uzdveš saldu nojausmu par gaidāmām ziedu dienām”. (7) Izvērtējot skolas gadus, ir redzams, ka šajā laikā Plūdons nopietni pievērsies pašizglītībai, iemīlējis dažādu tautu dzejniekus, kā arī daudz domājis par latviešu tautas senatni.

Studijas Baltijas skolotāju seminārā

1891. gadā Vilis Lejnietis iestājas Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā. Šeit pavadītais laiks ir vissvarīgākais Plūdoņa personības veidošanās procesā.

Seminārs ir dibināts 1870. gadā Rīgā kā krieviski orientēta mācību iestāde. 1886. gadā tas tika pārcelts uz Kuldīgu. Visa vadība bija īstu krievu ierēdņu rokās, kuru galvenais mērķis bija pārkrievošana. Seminārā valdošā kārtība un disciplīna bija stingra, noteikta līdz pēdējam sīkumam un virzīta uz to, lai uz monarhistiska absolūtisma un pareizticīgas baznīcas pamata izaudzinātu krievu valstij padevēigus pavalstniekus un aklus aizstāvjus. Tomēr krievu administratoru un skolotāju vadītā mācību iestāde no gada gadā diplomēja nevis paklausīgus “tēvijas kalpus”, bet gan dedzīgus gājējus savā tautā, patstāvības modinātājus, drošus protestētājus un arī revolucionārus. Baltijas skolotāju seminārs atšķīrās no vācu muižniecības uzturētajiem semināriem, kas prata novirzīt audzēkņu prātus no latviešu kultūras un brīvības centieniem (ar atsevišķiem izņēmumiem), audzināja apmierinātības, pacietības un paklausības garā. No Baltijas semināra turpreti laužās arī spēcīgs latvisks gars. Arvien vairāk auga apņemšanās labi izglītoties savas tautas kultūras darbam un būt gataviem cīnīties par tautai atņemtām tiesībām.

Vērtējot Baltijas skolotāju semināra nozīmi mūsu garīgās kultūras izkopšanā, jāatzīst, ka svarīgs bija skolotāju darbs gan skolā, gan plašākā latviešu sabiedrībā. Skolotāji no paaudzes paaudzē arvien augstāk ir cēlušī civilizācijas līmeni latviešu tautā, bez sava tiešā uzdevuma organizējuši biedrības un pašizglītīgo tajās strādājuši, negaidīdami ne atlīdzības, ne pateicības, tie ar nelokāmu apņēmību un gatavi pārvarēt ikvienu šķērslī droši ir gājuši kopā ar tautu pretim tās nākotnei. Un nu pa šo ceļu gatavojās iet arī Plūdons. Nākamo skolotāju sagatavošanā mācību priekšmetu programma bija šaura,

mācīšana vairāk formāla. Latviešu valodas stundās tulkoja lasāmo vielu krieviski, meklēja aizliegtās latviešu grāmatas, stingri noliedza sarunāties latviešu valodā. Labprāt semināristiem piedeva krogu priekus, amizēšanos un jautru dzīvi, lai tikai viņi nesaistītos ar latviešu biedrību, nenodarbotos ar politiku. Attīstītiem prātiem seminārā trūka nodarbes, ierosmes, saskaņas ar iestādes garu. Ātri viņi kļuva patstāvīgi, un pārkrievotāju sūrie pūliņi noritēja kā rīta rasa no gulbja spārna.

Seminārā uzņēma pareizticīgus latviešus un igauņus, tomēr bija arī atsevišķi izņēmumi. Trūcīgos latviešu jaunekļus uz semināru vilināja īpaši pieejamās valsts vai tā sauktās kroņa stipendijas. Stipendiātiem nebija mācību maksas, par velti bija grāmatas, uzturs, rakstāmlietas, tikai par apģērbu bija jāgādā pašiem. Katru gadu pieteicās apmēram 100–120 jaunekļu no 16 gadu vecuma, bet uzņēma tikai 30–40 zēnus. Lai arī šajā iestādē mācījās no Krievijas atbraukušie studētgrībētāji, tomēr lielākā daļa bija latviešu zemnieku dēli.

Skolotāji seminārā nāca un gāja. Direktors nebija apmierināts ar katru liberālāku skolotāju, kāds, piemēram, bija 1891. gadā strādāt sākušais latviešu valodas skolotājs Eistākijs Līcītis, kas dzīvoja tikai darbam un skolēniem. Sevišķi labs viņš bija pret audzēkņiem latviešiem: deva lasīšanai latviešu grāmatas, kas semināra priekšniecības acīs toreiz bija liels grēks. No Līcīša semināristi guva atziņu par skolotāja darba nozīmi, nepieciešamību, svarīgumu un atbildību. Viņš bija pratis iegūt direktora uzticību un tādējādi bieži vien novērsa briesmas, kas draudēja par piedalīšanos latviešu biedrības dzīvē vai kādā citā latviskā pasākumā. Tas seminārā bija liels grēks, kam arvien sekoja sods. (3) Tomēr turēt savu mācību iestādi pilnīgā paklausībā un padevībā direktoram neizdevās.

Iestājeksāmenos Plūdonim veicās labāk nekā Gorkos – viņš bija pirmais. Tomēr, luterticīgs būdams, stipendiju nedabūja. Bija jāiztur viens gads pārbaudījuma laika. Ar uzcītību un labām sekmēm otrajā gadā viņš izpelnījās stipendiju, bet ar latvisku runāšanu un mācīšanos to varēja atkal zaudēt. Lai arī labās sekmes glāba Plūdoni, tomēr vienmēr viņš palika neuzticams, aizdomīgs semināra vadības acīs. Beidzot semināru, inspektoriem arī tika ziņots par viņa neuzticamību.

Tomēr nākamais dzejnieks daudz neraizējās un nedomāja atteikties no saviem ideāliem. Viņš centās sevi vispusīgi izglītot, galvenokārt pašmācības ceļā, lasot un pierakstot savas pārdomas. Vispirms viņš izmantoja to, kas legālā ceļā seminārā bija atrodams, – izlasīja visus skolas bibliotēkā pieejamos krievu klasiķus un citas savām interesēm piemērotas grāmatas. Daudz Plūdons lasīja kopīgi ar biedriem. Augstu semināra bēniņos Plūdonom glabājās slepenībā turamās grāmatas gan latviešu, gan krievu, gan vācu valodā – Dž. G. Bairons, V. Šekspīrs, J. V. Gēte, F. Šillers, H. Heine, H. Ibsens un citi. Uz bēniņiem bija jākāpj pa tumšām liku loču trepēm, tad tur sabāza “apslēptās mantas” pilnas azotes un kaut kur pazagšus lasīja – bieži vien naktīs, visu laiku uzmanoties, vai nenāk kāds traucētājs. Siltākā laikā lasīšana notika Vijolišu gravā, bet arī uzmanoties no izspiegtājiem. Tā Plūdons iepazinās ar nozīmīgāko pasaules literatūru, tāpat arī ar citu zinātņu darbiem.

Daudz laika viņš veltīja mūzikai, maksāja par stundām vijoles un ērģeļu spēlē, pūta mežragu, vingrinājās uz klavierēm. Arī zīmēšanā viņš gribēja sasniegt ko vairāk. Tāpat lielu vērību viņš pievērsa glītrakstīšanai: no rokraksta taču redzams cilvēka raksturs. Pašmācības ceļā tiek apgūtas arī svešvalodas – ne tikai vācu, bet arī leišu (tulkojis “Leišu dainas”), poļu valoda. Bet vai spēcīgs gars var iemānot vārguli? Nē! Tāpēc lielu vērību viņš piešķīra “miesas attīstībai” – daudz vingroja, slidoja, dejoja.

Semināra gados Plūdons pamatīgi iedziļinās arī latviešu valodā, cenšas izcelt tās īpatnību un daiļumu, paplašināt izteiksmes iespējas. Viņš pat ierīko īpašu burtņīcu, kurā atzīmē īpatnēji latviskus vārdus un vārdu formas, viņš atvasina arī jaunus vārdus, saīsinādams garos piedēkļus (brīve, teiksma, slīdu skrejas u. c.).

Jāsecina, ka seminārā pavadītais laiks Plūdoņa personības veidošanās procesā ir ļoti nozīmīgs. Viņš sāk apzināties, ka gan kā skolotājs, gan kā rakstnieks savu dzīvi veltīs latviešu tautas uzplauksmei. Šī mērķa īstenošanai ir ļoti daudz jāstrādā sevis pilnveidošanā, jo tikai vispusīgi attīstītas personības spēs latviešus celt citu tautu vidū.

Pirmie gadi pedagoga darbā

1895. gadā divdesmit vienu gadu vecajam Vilim Lejnīkam ir par ko lepoties – viņa semināra beigšanas apliecība ir vislabākā, viņam ir izdots dzeju krājums, viņu jau pazīst kā dzejnieku, viņš ir daudzpusīgi pašizglitējies, tomēr darbu sev pa prātam dabūt nevar. Nevar līdzēt arī Rīgas aprinča tautskolu inspektors Fricis Brīvzemnieks. Jaunajam izglītības darbiniekam jāsamierinās ar otrā skolotāja vietu tālā nomalē – Liezēres draudzes skolā. Tur paiet pirmie divi viņa darba gadi. Diemžēl straujajai domai šeit jāapvaldās šaurās apkārtnes sadzīves lokā, kas ir sekls un reizēm pat nejēdzīgs. Visa diena paiet skolā – vienmuļā un nogurdinošā darbā. Brīvu brīžu tik maz, tikai nakts stundas, kas tiek veltītas lasīšanai un zināšanu papildināšanai. Visi secinājumi pierakstīti īpašā kladē. Seminārs ir pabeigts, taču mācīšanās turpinās. Vairākkārt Plūdons domā par tālākām studijām augstskolā, bet šaurā rocība liek gara lidojumam atgriezties īstenībā. Un rūgtums pilda viņa dvēseli, iedomājot, ka desmitiem un simtiem latviešu jaunekļu zinības ir nerasniedzams sapnis. Viņa piezīmēs atrodam ierakstus par to, kādam ir jābūt rakstniekam, bet izvirzītās prasības var attiecināt arī uz skolotāju: “(..) vispirms vajadzīgas – gara dāvanas, otrkārt – viņu izkopšana, treškārt – mīlestība uz savu amatu, ceturtkārt – uzticība savam amatam, piektkārt – noteiktam pozitīvam mērķim, sestkārt – bezpartejībai.” (5)

Jau Baltijas seminārā Plūdons uzskatīja par savrupnieku un vientuli, bet Liezērē viņš bija patiesi vientuļš – pasaule likās tukša un tumša. Nabadzība, ko jaunais skolotājs šeit redzēja, ne tikai pārsteidza, bet arī sāpināja, jo bērni uz skolu nāca noskranduši un izsalkuši. Un skolotājs neko nevarēja līdzēt, jo pašam bija jālūdz palīdzība no mājām. Ja izdevās kādu dzejoli nopublicēt, tad varēja brālim atlīdzināt.

Arī Liezērē Plūdons dvēseles mierinājumu meklē dabā, it īpaši viņu saista Liezēres ezers. Šeit, Liezērē, sākas arī viņa mūža mīlestība – tā ir viņa skolniece Elfrīda Melbārde, kas pēc vairākiem gadiem kļūst viņa sieva. Tomēr domas par darbu Rīgā viņu neatstāj. Te, nomalē, “skolotājam tomēr ir suņa dzīve. Ne viņam algu pienācīgu maksā, ne cilvēcīgu sadzīvesapstākļus valdība spēj nodrošināt. Bet revidēt, pārbaudīt – to gan

mīl darīt visdažādāko rangu ierēdņi”. (2) Tas laikam raksturīgi visiem laikiem... Dzīvojot Liezērē, Plūdons saņem arī drūmas vēstis – mirusi māte, arī vecmāmiņa aizvesta no Lejnieku mājām. Plūdoni pārņem izjūta, ka ne tikai ir beigusies gaišā un nebēdnīgā bērnība un jaunība, bet sabrukusi visa tā pasaule, kurā bija skaisti un pareizi tikumi, darbs, saticība, pieticība un dievbijība.

Zināmā mērā centieni atrast darbu Rīgā īstenojas – viņš nokļūst tuvāk Rīgai, bet ne pašā pilsētā. 1897. gadā Plūdons kļūst par otro skolotāju Bigauņciemā, kas atrodas netālu no Ķemeriem. Šeit tad pirmo reizi dzejnieks skata varenāko no ūdeņiem – jūru. Brīnumaina tā šķiet zemnieka dēlam, un prātā nāca salīdzinājums – zeme un jūra... Kādi tie pretstati! Zeme ir mēma un mierīga, tā guļ bez dzīvības, bet jūra, lai cik lēna, nav nekad bez kustēšanās, nekad nav klusa. (2)

Skola bija pati lielākā ēka ciemā, taču arī šeit valdīja šaurība. Tomēr cilvēki bija pavisam savādāki, tie atšķīrās ar savu darbu, dzīvesveidu, ieražām, valodu. Tāpēc Plūdonim šķiet svarīgi visu jauno fiksēt dienasgrāmatā, kā arī likt bērniem aprakstīt savu dzīvi un tuviniekus. Skolā mācās zēni un meitenes no visas apkārtnes, tāpēc skolotāja savāktais materiāls ir gana plašs, pat etnogrāfisks, jo bērnu sacerējumi ir gan par apģērbu un uzturu, gan darbiem un svētkiem, gan sadzīvi un viņu dzimtām. Šos stāstījumus Plūdons vēlākā laikā izmantojis arī savā daiļradē.

Strādājot skolā nu jau vairākus gadus, viņš saredz skolotāja un rakstnieka uzdevumu un sūtību tuvību. Par to liecina ieraksti viņa piezīmju burtnīcā: “Rakstnieka uzdevumi un darbība tuvu, tuvu piesienas skolotāja uzdevumiem un darbībai. (..) Kā skolotāja lekcijai vajag būt, tā arī rakstnieka ražojumam pieietami saprašanai, kodolīgai un interesantai. Viņiem abiem jābēg no tā, kas paliek abstrakts, un jāpieķeras konkrētam. Abiem diviem jārikojas tā, kā viņu darbi iespiežas vairāk atmiņā. Te nu viņiem abiem jāpamatojas uz psiholoģiskiem likumiem. Viens no psiholoģijas elementārlikumiem ir tas: jo vairāk kādu lietu mēs redzam un dzirdam, jo dzīvāk viņa iespiežas mums prātā.” (5)

Vērojot apkārtējo dzīvi, bērni bija tie, kas dzejniekam lika domāt par dzīves netaisnību. Jo ne valdnieki, ne vēsturnieki neliecina par laikmetu

tik spilgti kā bērni. Šeit radās arī pirmās, vēl īsti neapjaustās ieceres dzejojumam "Divi pasaules".

Lai arī Bigauņciemā Plūdons gūst ļoti daudz jaunu iespaidu, dzejnieks tāpat jūtas vientuļš, un viņa impulsīvajai dabai arī te ātri vien kļūst par šauru. "Bigauņciems man izliekas kā cietums. Visas manas jūtas, visas manas domas nestin nesas uz Rīgu. Ai, kaut jel dabūtu Rīgā skolotāja vietu!" Vēl nopietnāka nostāja jūtama kādā vēstulē: "(..) vai nu es tiktu ievēlēts adjunkta vietā un varēju cerēt nostāties uz "labākām pekām" nekā nožēlojamie laukskolu skolmeistarīši, vai manīm ar visiem maniem centieniem un ideāliem bij jāsapel kā kādam laukskolmeistarīšam kaut kur aklā malienā." 1898. gadā viņš panāk, ka tiek pieņemts Rīgas skolās par adjunktu – skolotāja aizvietotāju.

Skolotājs V. Plūdons – latviešu gara pasaules kopējs

Pametis darbu Bigauņciemā un sācis strādāt Rīgā, Plūdons raksta savas atmiņas, savas izjūtas un domas par jūras piekrastē pavadīto laiku. Tās ir drūmas noskaņas, taču uzrakstītie darbi viņu paceļ slavas augstumos. Gan stāsts "Selgā", gan dzejojums "Divi pasaules" un "Rekviēms" (radies, pārdzīvojot brāļa smago saslimšanu) kļūst populāri visā Latvijā. Nu Vilis Lejnieks vairs nav tikai skolotājs, viņš ir slavenais dzejnieks Plūdons. 1900. gadā Latviešu biedrības namā Plūdons nolasa savu poēmu "Atraitnes dēls". Tā visus klātesošos aizkustina līdz asarām. Jaunā slavas zvaigzne atmirdzēja jo spoži un bija tālu saredzama pie Latvijas kultūras debesīm.

No 1901. gada līdz pat kara sākumam 1914. gadā Plūdons strādā par skolotāju pilsētas savienotajās elementārskolās, t. sk. arī V. Zālīša pamatskolā. Pēc savas būtības dzejnieks bija nemiera gars, viņam vajadzēja nemitīgi darboties, atrasties kustībā. Pēcpusdienās, nākdams no skolas, viņš vienmēr kopā ar kādu no draugiem pasēdēja pie glāzītes un sūkstījās par dzīves grūtībām – valdības acīs skolotājs ir pēdējais cilvēks, tik niecīgu algu maksā, un tad vēl visa tā pārkrievošana! Labi, ka tā rakstīšana papildus ienes kādu kapeiku. (2)

Pilsētā viņu apņēma pavisam cita pasaule, kas ātri ierauj sevī. Jaunais, straujais dzejnieks nevar palikt vienaldzīgs pret kārdinājumiem, ko sniedz lielpilsēta. Tā bija viņa fantāziju nodarbinājusi arī agrāk. Taču pašai dzīves instinkts, viņa tikumiskā balss liek sacelties pret šo baudu pasauli, bet tikai uz īsu mirkli. Viņa jaukie nodomi un cēlā apņemšanās ir nulle. Neizprotams spēks viņu velk tur, no kā viņš gribētu sargāties. Tā ir smaga cīņa, jo pretinieks esi tu pats. Tikai pašam sevī ir jāatrod spēks izrauties. To visu Plūdons piedzīvo (arī daudzi citi tā laika jaunie cilvēki), tāpēc var mākslinieciski spēcīgi iekšējās pretrunas atklāt apkārtējai sabiedrībai. Nesaudzīgi paškritiski viņš raugās uz sevi – kur viņa sapņi par gaismas pili, par jaunām zemēm? Nē, viņš nebaidās savus netikumus celt gaismā, un tur slēpjas viņa tikumiskais spēks, kas to pacel pāri ikdienas cilvēkam.

Lai arī Plūdons veic ne tikai skolotāja darbu, tomēr viņš nopietni domā par skolu pārveidi, par mācību grāmatām. Viņš pats “ķeras klāt” mācību līdzekļu izstrādei. Tiek sastādītas vairākas dzejas antoloģijas: “Dzīve un dzeja”, “Dzejas pērles”, “Skolas dzeja” u. c., kā arī sarakstītas mācību grāmatas: “Deklamācija jeb daiļlasīšana”, “Pirmais vadonis praktiski teorētiskā latvju valodas mācībā”, “Latvju literatūras vēsture”, sakārtota hrestomācija “Latvju rakstnieki. Dailiteratūras hrestomācija skolām un pašizglītībai”. Kā redzams, skolotājs Lejnieks nopietni pievēršas skolu dzīvei, tā attaisnodams savu diplomu.

Tuvojas 1905. gads, tas izmaina Plūdoņa uzskatus par dzīvi. Šajā cīņā starp veciem un jauniem laikiem viņš ar savām simpātijām un dzejnieka sajūsmu kopā ar citiem rakstniekiem nostājas jauno pusē, ņemdamas tiešu dalību arī politiskajā darbībā. Viņam negribējās būt vienam, viņš meklēja cilvēkus, kas domātu tāpat kā viņš, kas jūsmotu tāpat kā viņš. Viņam patika atrasties gan jauno literātu, gan nopietnu un pazīstamu cilvēku – Kārlis Krūza, Edvarts Virza, arī Rūdolfs Blaumanis, Andrejs Upīts – lokā. Taču liktenīgajā 13. janvāra dienā Plūdons neatradās līdzās citiem spalvas brāļiem Daugavmalā. Pēc tam bija pašpārmetumi: dzejnieks nosodīja skolotāju – vai tu nebiji tas, kas jau bērnu dienās apņēmas karot pret netaisnību? (2)

Intuitīvi Plūdons saklausīja laikmeta skrējieni, nojauta apslēptās, varenās straumes, taču piesardzība atturēja bez apdomas mesties virpulī.

Visapkārt notika grandiozas sapulces, kas visam vecajam pieteica karu. Sapulcējās arī skolu darbinieki no visām Latvijas malām. Jau vairākus mēnešus pirms kongresa, kas notika 10. novembrī, skolēni, vecāki un skolotāji pulcējās kopīgos mītiņos. Tautas izglītības nākotne interesēja visus.

Kongresā pulcējās apmēram tūkstoš skolotāju, lai apspriestu situāciju un izteiktu prasības: nodot skolas vietējo pašpārvalžu ziņā, ieviest obligātu bezmaksas apmācību no 8 līdz 14 gadu vecumam, tautskolās izsludināt dzimto valodu par mācību valodu, bet krievu valodu par mācību priekšmetu, šķirt skolu no baznīcas. Protams, kongresā piedalījās un īpašu runu teica arī Plūdons.

Sajūsma un apņēmība vadīja Plūdoni tajās dienās. Kongresā piedalījās daudzi skolotāji, rakstnieki un kultūras darbinieki, visi bija pārliecināti – kāda būs jaunā skola, tāda būs jaunā Latvija!

Pēcrevolūcijas gadu klusumā, cerot uz labāku nākotni, un par to Plūdons nešaubījās, bija daudz jāstrādā, lai paplašinātu un padziļinātu latviešu gara pasauli, ienestu tajā citu tautu kultūras elementus. Šādā nolūkā Plūdons tulko. Spilgtākais no tulkojumiem – F. Ničes darbs “Tā runāja Zaratustra”, kas nozīmīgs gan ar savu filozofisko domu, kuru tagad iepazīst latviešu lasītājs (arī skolēni), gan ar latviešu valodas tālāku bagātināšanu.

Ierasto ikdienas dzīvi pārtrauc Pirmā pasaules kara lielgabalu dunoņa. Viss, kas bija sasniegts, un tas nebija maz – stabils darbs, mierīga ģimenes dzīve, dzejnieka slava un ievēriba, atgūtās Lejnieku mājas – bija jāpamet likteņa varā un jādodas bēgļu gaitās. Ģimene dodas uz Liezēri pie sievas vecākiem, bet Plūdons 1915. gadā evakuējas uz Jaungulbeni pie brāļa Jāņa, kas šeit ir ārsts un aptiekārs. Drīz vien viņš atsāk skolotāja gaitas, strādājot Jaungulbenes ministrijas skolā. Skolotāji šajā skolā ir progresīvi noskaņoti, cieņā tur atmiņas par 1905. gada notikumiem. Skola skaitās pati labākā starp visām apkārtnē. Pat kara gados zēni te ieradās formas tērpos, bet meitenes – sastērķelētos, baltos priekšautos. Kaut Plūdonim ir barga skolo-tāja slava, literatūras stundās viņam izdodas iegūt bērnu simpātijas. (2)

1917. gada straujie notikumi rauj līdzī arī skolotāju un dzejnieku Plūdoni. Jau aprīlī Rīgā notiek Skolotāju konference, kurai dzejnieks veltī dzejoli “Latvju himna”, kas ātri iegūst popularitāti.

Lielākais un nozīmīgākais notikums ir Latvijas skolotāju kongress Tērbatā no 8. līdz 13. jūnijam. Dzejnieks Plūdons uzstājas ar plašu runu par latviešu tautas pārdzīvojumien pēdējos divpadsmit gados, nolasa dzejoli par Latviju, kas lepna, skaista, līdztiesīga ieies "lielradu tautās". Savukārt skolotājs Plūdons uzmanīgi seko līdzī visai kongresa gaitai un lēmumiem, jo no tiem ir atkarīga Latvijas skolu nākotne. Salīdzinot ar 1905. gada konferenci, delegātu kongresā ir krietni mazāk (apmēram 150 delegātu), tomēr tas ir apliecinājums, ka latviešu skolotāji, inteliģence ir tautas gara modinātāji. Plūdons kongresa laikā tiek ievēlēts Latvijas Skolotāju savienības valdē. Kongresa svarīgākais uzdevums ir nolemt, kādai jābūt Latvijas skolu sistēmai. Tiek nospriests, ka obligātais mācību laiks ir no 6 līdz 18 gadiem, tas dalāms trīs posmos: 1) māj mācība vai priekšskola (no 6 līdz 8 gadiem), 2) pamatskola (no 8 līdz 14 gadiem), 3) vidusskola vai papildskola (no 14 līdz 18 gadiem). Mācības organizējamās latviešu valodā. Visas mācību iestādes atver un uztur Latvijas pašvaldība.

Tika noteikts, ka tautskolu uzdevums ir ar mācībām un darbu ievadīt bērņus savas tautas un vispārējā kultūras dzīvē, piemēroties viņu miesas un gara vajadzībām un spējām un dot viņiem iespēju ražīgi piedalīties kultūras veicināšanas un sekmēšanas darbā. (4)

Par katru mācību priekšmetu tika pieņemta īpaša rezolūcija. Par latviešu valodu tika norādīts, ka tās mācīšanas mērķis ir dot plašu un vispusīgu valodas zināšanu, darīt skolēniem pieejamu un saprotamu latviešu un pasaules daiļliteratūru un mākslu, tādējādi izkopjot viņu sabiedriskos uzskatus, estētiskās un ētiskās jūtas, un dot iespēju pilnā mērā piedalīties kā savas tautas, tā visas pasaules kultūras dzīvē. Lai šo mērķi sasniegtu, skolā jāpievērš vēriņa: 1) lasīšanai un sarunām, ieviešot īpašas sarunas stundas, kā arī daiļrunāšanu un daiļlasīšanu, 2) rakstu darbiem, rakstīt brīvos domrakstus, iemācot skolēniem pareizi un skaidri izteikt savas domas, 3) praktiskai gramatikai, 4) literatūras vēsturei, arī pasaules. Valodas stundās kā materiāls un līdzeklis izmantojamās mūsu tautas garamantas (folklorā) un daiļliteratūra. Sevišķa vēriņa veltāma folklorā, kas atklāj latviešu tikumus, vēsturi, reliģiju, daiļuma izjūtu un gara skaidrību. Tāpat arī bērņi jāiepazīstina ar ievērojamākām parādībām pasaules literatūrā. (4)

Šajās saspringtajās jūnija dienās Tērbatā dzima Latvijas Republikas skola. Ar "Likumu par Latvijas izglītības iestādēm" jau vēlāk, 1919. gadā, to apstiprināja Tautas padome.

Beidzot latviešiem pašiem bija iespēja veidot savu latvisku skolu, izkopt nacionālo pašapziņu, mācību saturā akcentējot Latvijas dabu, darbu un kultūru. Tika noteikts, ka viens no nozīmīgākajiem pedagoģiskajiem principiem mācību procesā ir tautiskuma princips. Tas prasīja audzēkņu iepazīstināšanu ar tuvāko apkārtni, Latvijas ģeogrāfiju, vēsturi un literatūru. Kā to realizēt? Ja skolotājs pats patiesi iejūtas savas tautas stāvoklī, tagadnē un pagātnē, ar sirsnību un jūtu siltumu stāsta, jautā, skaidro, ja visur vērojama cilvēciska izturēšanās pret skolēniem un atsaucīga viņu darbu novērtēšana, tad audzēkņi mīl savu tēviju un tautu. Un tā ir īstena tautiskuma principa realizācija mācību procesā.

Laika gaitā tika formulēti arī citi nozīmīgi mācību principi, taču šis, tautiskais, liekas, visbūtiskāk ietekmējis Plūdoņa pedagoģisko darbību. Mācību grāmatas, programmas un stundu plāni nav pats galvenais skolēnu audzināšanai nacionālā garā. Lielāka nozīme ir skolotāju un skolēnu pedagoģiskai un psiholoģiskai mijiedarbībai, skolotāja personībai, jo nav tādas mācības, kurās nevarētu runāt par dabu, darbu, tautas sadzīvi, kultūru. Un Plūdoņa vadītās literatūras un valodas stundas bija šādas nacionālās pašapziņas veidotājas. Tajās skolēni iepazīna savas tautas dzīvi, savas zemes dabu, kāda tā tēlota labāko rakstnieku darbos; mācot valodu, vislietderīgākie piemēri tika atrasti tautas garamantās.

Rudenī Plūdons ievēlēja Valkas apriņķa skolu nodaļā. Viņš sāka strādāt arī Valkas reālskolā, taču dedzīgo darbu drīz pārtrauca vācu uzbrukums. Vāciešu rokās nonāca Rīga, bet Vidzemē visas iestādes pārņēma Latvijas strēlnieku, kareivju un bezzemnieku padomes, tā saucamais Iskolats. Arī Plūdons kā skolu nodaļas loceklis līdzdarbojās šajās padomēs. Tā dzejnieks ātri vien no bezpartijiskā bija kļuvis par sociāldemokrātu – lielinieku piekritēju. "Revolūcijai ne vien tuvu būdams, bet taisni tās vilņu apņemts, viņš vēroja, ka lielā atmoda patiesi reiz atnākusi, ka melnā čūska, brīvības žņaudzēja, nu sacirsta, ka to panākusi siko rūķu un bišu cilts." (7)

Bet iecerētais izrādījās tikai sapnis. Sasķobījās pamati zem kājām. Lielinieki aizgāja, izdarīdami varmācības pret saviem tautas brāļiem, un visas simpātijas pret tiem dzejniekam izgaisa. (7) 1918. gada februārī vācu vara nostiprinājās visā Latvijā. Plūdons Valkā palika bez darba, bez iztikas līdzekļiem. Pavasarī viņš pārcēlās uz Liezēri, pametot skolotāja darbu. Kad gada beigās atkal atjaunojās lielinieku vara, dzejnieks palika savrup.

1919. gadā, lielinieku varai sabrūkot, Plūdons ar ģimeni atgriezās Rīgā. Viņš ir ievēlēts par skolotāju pilsētas 1. ģimnāzijā. Sākot ar 1928. gadu, viņš kļūst pilntiesīgs vidusskolas skolotājs ar tiesībām mācīt latviešu valodu un literatūru. Līdz pat 1933. gadam, kad Plūdons dodas pelnītā atpūtā, viņš strādā šajā skolā. Parāleli skolotāja darbam viņš joprojām savas domas, izjūtas un pārdzīvojumus izsaka dzejā. Tāpat viņš turpina darboties skolotāju biedrībā, tiesa gan, vairs ne tik aktīvi. Darbs skolā Plūdonim nebija tikai prieks, viņam bija jā rūpējas par kuplo ģimeni, jo septiņi bērni – tas nebija maz, it sevišķi, dzīvojot pilsētā. Vasarās ģimene gan devās uz atgūtajām Lejnieku mājām Mēmeles krastā.

Par šī perioda darbu ir visvairāk atmiņu un dažādu paša Plūdoņa pierakstu. Šis materiāls ļauj pamatīgāk spriest par viņa pedagoģisko darbu. "Cilvēka mūža garums nav vissvarīgākais viņa slavas iegūšanā un ievērojamu darbu radīšanā, bet gan viņa strādība, darba mīlestība. Ļoti svarīgi to saprast un iegaumēt, lai mēs dzīvē to pielietotu. Citi domā, ka viņi ir pasaulē tādēļ, lai visus viņas spēkus izbaudītu, turpretim citi atkal domā, ka viņi ir nākuši kaut ko jaunu radīt un mākslas vai zinātnes, vai tehnikas laukā ienest. (...) Cilvēka mūžs jāpavada lietderīgi, jo tikai tas brītiņš viņu darīs slavenu, ko tas ar labiem darbiem vadīs." (1) Šos zīmīgos vārdus Plūdons ir ierakstījis savā skolotāja kalendārā 1927./28. mācību gadam. Tos viņš ir attiecinājis gan uz sevi, gan kā vērā ņemamu pamācību arī jaunatnei. Jā, skolotāja amats viņam bija nopietns, svarīgs pienākums, to viņš uztvēra kā labu darbu – mācīt, veidot jauno paaudzi. Taču viņš nekad neaizmirsā paša formulēto skolotāja dzīves uzdevumu: "Kas citus grib audzināt, tam pašam vispirms sevi pašu jāaudzina. Kas citiem grib ceļu rādīt, tam pašam jāzina, kurš ceļš tas īstais. Nevienam nevar attīstīt,

audzināt, izglītot, ja tas pats nav attīstīts, izglītots, labi audzināts. Skolotājs tikai tik daudz spēj citus izglītot, cik viņš pats pie savas izglītības strādā.”

Plūdons, pats mācīdamies dažādu skolu sistēmā, jaunai Latvijai veidojoties, strikti iestājas arī par jaunas skolas veidošanu. Veidojot jauno Latvijas skolu, jādara viss, lai noniecinātais tiktu celts godā. Pati apkārtējā jaunā dzīve izvirzīja noteiktas prasības, vajadzēja tik prast tās ieraudzīt un ieklausīties tajās. Plūdons norāda: “Ja audzinātājs paliks kurls un mēms pret likumīgajām laika prasībām, tad viņš pats atraus savai skolai dzīvības spēkus, pats labprātīgi atteiksies no tā likumīgā iespaيدا uz dzīvi, kurš viņam pieder.” (1) Par nozīmīgiem viņš ir uzskatījis K. Ušinska vārdus: “Skolai nav iespējams apgāzt dzīvi, bet dzīve bieži apgāz skolas darbību, kura stājas viņai par šķērslī.”

Sava mūža lielāko daļu Plūdons ir nostrādājis skolās. Beidzot darba gaitas, dzejnieks ar lepnumu atzīst, ka ir viens no tiem retajiem, kas visilgāk darbojies šajā arodā. Rīgā viņš ir strādājis ne tikai Zāliša skolā un Rīgas 1. ģimnāzijā, bet arī Draudziņas sieviešu ģimnāzijā, Ģeģera komercskolā, Mūrmaņa vispārīzglītojošajosursos, Zeltmata dramatiskajosursos un citviet. Viņš ir skolojis vairākus tūkstošus latvju jauniešu, starp kuriem ir mums šodien labi pazīstami vārdi – Eriks Ādamsons, Leonīds Breikšs u. c. Gan savās latviešu valodas un rakstniecības stundās, gan ar savām mācību grāmatām viņš audzinājis tos par dedzīgiem latviešu patriotiem.

Latviešu literatūras mācību Plūdons vienmēr sniedzis kā priecas un dzīvības mācību. Nekad viņš nav nostājies kā dzīves noliedzējs, bet gan atzinējs. Gan kā dzejnieks, gan kā audzinātājs viņš centies rādīt dzīvi visā tās skumjajā tiešamībā, bet vienmēr meklējis arī tās jēgu un attaisnojumu. Saviem audzēkņiem Plūdons ir norādījis, ka “jūsu kļūdas nav velas, jo tās ir posmi ceļā uz patiesību un skaidrību. (..) Sava svētība ir priekam, sava – sāpēm”. (1)

Vienmēr viņš akcentējis, ka vajag dzīvot dzīvi, kas nevis nokauj, bet pacel; vajag dzīvot veselīgu dzīvi un vienmēr būt iekšēji brīvam. Klases priekšā viņš bieži uzsvēris: “Jaunatnei jādeg! Kaut viņa degtu varbūt arī kādā mazāk vērtīgā pārliecībā, tad tomēr tas neatsverami labāk, nekā kad viņas sirdis būtu tikai izdzisušas pelnu plēnes. Lai jaunatne tic, lai metas

liesmās, lai cīnās, cieš, pārdzīvo visu, bet tikai, lai viņa vienmēr saglabā šķīstu un veselu garu un dvēseli.” (1)

Atstājot skolas darbu, Plūdons pie audzēkņiem vēršas ar nopietnu uzrunu, kurā norāda, ka jaunība ir skolas laiks, mācīšanās laiks. Tas, kas iegūts skolā, līdzī nāks (vai arī nenāks) visu mūžu. Tāpēc jāatceras, ka laiks ir vislētākais, bet līdz ar to arī visdārgākais kapitāls. Visu citu pazaudētu kapitālu var atgūt, iegūt no jauna, bet pazaudēto laiku – nekad, nemūžam. Laiks ir jāizmanto lietderīgi un prātīgi, neizšķiežot to veltīgi, nododoties nelietīgām izpriecām (paša rūgtā pieredze!). Ja jaunietis grib sevi veidot par harmoniski attīstītu cilvēku, tad dienās no viņa iznāks īsts vīrs: saprātīgs, izglītots, noteikts, ar stingru mugurkaulu, kas domā pats ar savu galvu, runā pats ar savu mēli un bez bikluma, kad vajadzīgs, apliecinās savu pārliecību.

38 gadus Plūdons ir atdevis skolai un pedagoģijai. Viņš ir pieredzējis gan skolu pārtautošanu, gan latviskas skolas veidošanu, kurā pats ir aktīvi piedalījies gan kā pedagogs, gan kā sabiedriska darbinieks, jo Plūdoņa pedagoģiskā un sabiedriskā darbība Latvijas valstij nozīmīgā laikā ir cieši savijusies kopā. Pārskatot Plūdoņa pedagoga darbību, jāsecina, ka viņš ir bijis prasīgs, pat bargs, bet cienīts skolotājs, kas mācējis atraisīt savu skolēnu dvēseles, ne tikai mācīt latviski runāt, rakstīt un spriest par daļdarbiem.

Avoti un literatūra

1. RLMVM arhīva materiāli.
2. Ādmidiņš R. Lejnieku zāle, Lejnieku sniegs. – R.: Sol Vita, 1994. – 175 lpp.
3. Baltijas skolotāju seminārs. 1870.–1919. – R., 1940. – 599 lpp.
4. Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi. Tērbatā, no 8. līdz 13. jūnijam 1917. g. – Tērбата, 1917. – 51 lpp.
5. Plūdons V. Kur dzīvība, tur dzeja. – R.: Liesma, 1984. – 226 lpp.
6. Vičs A. Latviešu skolu vēsture. 4. grām. – R.: Derīgu grāmatu nodaļa, 1939. – 566 lpp.
7. Zeiferts T. Dzīves un dzejas aina Teodora apskatīta // Plūdons V. Daiļdarbu izlase, I daļa. – R.: Valtera un Rapas a/s, 1922.

M. Apels

J. Cakuls

P. Gilučs

J. Turkopuls

LATGALES SKOLOTĀJI—RAKSTNIEKI

Meikuls Apeļs

(1901–1942)

M. Apeļs ir viens no darbīgākajiem pedagoģiskās domas, kultūras, sabiedriskās dzīves veidotājiem Latgalē 20. gadsimta 20.–30. gados.

Dzimis 1901. gada 4. decembrī Kaunatas pagasta Mukānu sādžā. Izglītību ieguvis Asanišku 3-gadīgajā pamatskolā, Rēzeknes augstākajā 4-gadīgajā pamatskolā. Beidzis 9 mēnešu skolotāju kursus. Strādājis par skolotāju Pinopoles skolā (tagad Rudzāti), 10 gadus – Stoļerovā (1920–1930). No 1929. līdz 1938. gadam bijis žurnāla “Latgolas Škola” redaktors. Šim izdevumam bija liela nozīme kultūras un pedagoģiskā darba veidošanā Latgalē.

No 1930. līdz 1934. gadam Apeļs Meikuls bijis apvienotās Latgales skolotāju un pašvaldības darbinieku slimokases valdes priekšsēdētājs, 1934. gadā viņu iecēļ par Tautas labklājības ministrijas pilnvarnieku kasē.

Latgaliešu periodikā 20. un 30. gados iespiesti daudzi M. Apeļa publicistiskie raksti, dzejoļi, tēlojumi. Viņa sarakstītā “Latgaliešu literatūras vēsture” (1935) ir vienīgais tādas ievirzes darbs pirmskara periodā.

M. Apeļs ir Latgales centrālā muzeja pamatlicējs.

Daudzas viņa idejas palikušas nepiepildītas, piemēram, ierīkot Rāznas ezera krastā skolotāju atpūtas un ārstniecības iestādi. 1941. gadā Apeļu Meikuli deportē uz Sibīriju, kur 1942. gadā apraujas ievērojamā kultūras darbinieka mūžs.

“Meikuls Apels tika turēts par liberālu un progresīvu. Viņš tāds arī bija, viņš bija cilvēks ar savu raksturu un pārliecību un nebija vadājams pie rociņas.” (7; 12)

Viņš organizēja skolotāju kongresus Latgalē, kursus, rūpējās par Latgales bērnu izglītību, viņš bija patiess savas dzimtās puses patriots.

Savus pedagoģiskos vērojumus, ieteikumus Apels visbiežāk ir paudis žurnālā “Latgolas Škola”.

Apels Meikuls aizstāv domu, ka izglītība bērniem sniedzama mātes valodā, respektīvi, latgaliski. Viņš ir viens no nedaudzajiem pedagogiem, kas aizstāv kultūrvēsturisko pieeju mācībās un audzināšanā. Latgales skolās nevar būt tādas pašas mācību programmas un mācību saturs, kā tas ir citos Latvijas novados. Īpaši tas akcentēts rakstā “Kaidi papyldynojumi byutu ivadami Latvijas vestures programmā”. Latgales skolās vēsture jāsāk mācīt, iepazīstinot skolēnus ar novada īpatnējiem vēsturiskiem faktiem, jo “pamatā skolēnu pirmiem soļiem vēsturē jāņem viela, par kuru atmiņas vēl tautā dzīvas un kura tāpēc skolēniem var būt tuva un saprotama”.

Mūsdienu pedagoģiskajā procesā arī maz tiek ievērotas kultūrvēsturiskās atšķirības starp novadiem. Reizēm tiek izmantots lokālais jeb vietējais materiāls, taču tas ir tikai subjektīvs faktors – vai skolotājs to izmanto, vai ne, tas atkarīgs tikai no viņa.

Ar minēto ļoti cieši saistīta M. Apela prasība, lai latgaļu skolās strādātu skolotāji, kas labi pazist vietējos apstākļus un zina latgaļu valodu. Skolotāji īpaši jā sagatavo darbam Latgalē – viņiem jāprot latgaliski, jāizprot paražas un vietējās tradīcijas. 1937./1938. mācību gada vasarā Aglonā tika organizēta atpūtas nometne bērniem, lai stiprinātu viņos latgalisku stāju. To organizēja M. Apels.

Viņš savos rakstos aicina visus skolas vecuma bērnus mācīties un vecākus laist bērnus skolā.

Īpaši viņš pievērsis uzmanību skolēnu veselībai, norādot, ka katrai aprīnķa valdībai vajadzētu pieņemt darbā 3–4 skolu ārstus, kuri apbraukātu katrs savu iecirkni, jo 95% latgaļu skolu ārstu nav.

“Jo vairāk būs gādāts par mazajiem pilsoņiem viņu skolas gados, jo mazāk vēlāk būs jāizdod līdzekļu pieaugušu cilvēku ārstēšanai.” (1; 11)

Kā īpašu darba formu M. Apels atzīmējis ekskursijas, kas palīdz paātrināt bērnu attīstību, audzināt nākamā pilsoņa mīlestību uz savu dzimteni un dod viņam iespēju saprast dabu.

M. Apels ir arī mācību grāmatas "Dzimtene" autors. Darbs sarakstīts kopā ar skolotājiem B. Spūļu un J. Turkoļu.

Šī grāmata piesaista uzmanību jau vizuāli, jo to ilustrējis A. Kronenbergs. Tās sastādīšanas iemesls un mērķis – latgaļu bērniem nav piemērotu grāmatu; tajā ir ievietoti vērtīgākie latgaliešu rakstnieku darbi – D. Selickas-Kundzēšas, A. Jurdža, Pužula, Naaizmērstules. Šī grāmata paplašina bērna garīgo apvārsni, te ir ne mazums notikumiem un piedzīvojumiem bagātas vielas, kas ņemta no bērna tuvākās apkārtnes. Šī grāmata, kā norādījuši autori, tādēļ izmantojama arī apkārtnes mācības stundās.

Turpinot iesākto darbu latgaļiem piemērota mācību satura izstrādē, Apels Meikuls 1935. gadā saraksta "Latgaliešu literatūras vēsturi", jo nevienā tā laika literatūras vēsturē (A. Upīša, T. Zeiferta) nav pilnīgu, apkopojošu ziņu par latgaļu literatūru.

M. Apels izstrādā arī latgaliešu rakstniecības mācīšanas programmu pamatskolai.

"Šis klusais, mierīgais un nepretenciozais darba darītājs veicis milzu darbu gan Latgales skolotāju savienībā, gan citās organizācijās, gan žurnālā "Latgolas Škola". (M. Bukšs)

"Latgaliešu skolotāju trūkums un tā novēršana"

Ir pilnīgi skaidrs, ka latgaliešu skolās ar apmierinošiem panākumiem varēs strādāt tikai tādi skolotāji, kuri labi pazīstami ar tiem apstākļiem, to dzīves iekārtu, kādā augs un veidojās skolēni. Skaidrs arī tas, ka skolotājam pietiekami labi jāpārvalda skolēnu mātes valoda – latgaliešu izloksne. Lai šīs skolas darbam nepieciešamās zināšanas iegūtu, nākošam latgaliešu jaunatnes audzinātājam ir jāaug vai ilgāku laiku jādzīvo latgaliešu rautas vidē. Skolotājs, kurš mācījies un dzīvojis citādos apstākļos, Latgales skolā ienācis, būs svešs bērniem, kā arī bērni tam. Ka patiesībā tā ir, tas ir pierādīts no

daudziem piedzīvojumiem pagātnē, pārskatot iebraukušo no Baltijas skolotāju darba gaitas pirmos gadus.

Parasti skolotājs baltiets, skolā ienācis, pirmo reizi dzird latgaliešu runu no bērniem un bērnu vecākiem, kuri sarunā ar skolotāju savukārt pirmo reizi dzird baltiešu valodu. Pie tādiem apstākļiem kā starp skolotāju un bērnu vecākiem, tā sevišķi starp skolotāju un jaunāko klašu skolēniem valda pilnīga nesaprašana. Skolotājs vai no ādas lien, lai izstāstītu pirmziemniekam kādu pašu vienkāršāko jēdzienu, bet skolēns skolotāju kā nevar, tā nevar saprast un, baidīdamies saņemt pienācīgu strāpi par skolotāja nesaprašanu, gatavs vai no skolas bēgt projām.

Kad skolotājs un skolēns pēc kāda laika arī iemācās puslīdz viens otru saprast, tomēr ikkatru stundu iznāk pārsteidzoši, pat anekdotiski kuriozi tāpēc, ka viena vai otra puse svešā izloksnē izteiktu vārdu sapratusi pa savam un iztulkojusi kā vārdu, tā arī visu teikumu pavisam citādi, kā īstenībā ir. Piemēram, man personīgi gadījās dzirdēt šādu sarunu starp skolotāju un skolēniem.

Vingrošanas stundā skolotājs vaicā skolēniem: “Es atnesu jums bumbu. Kas prot labi sviest, nākat!” Daži bērni pieskrien pie skolotāja, un viens no tiem jautri stāsta: “Es protu dižen labi svīst. Cik uz skolu eju, vienmēr slapjš kā nopērts.”

Bet šajos gadījumos skolotājs vēl var pakāpeniski pārpratumu novērst un kaut ar lielu mācības laika tēriņu un pūlēm bērnam tomēr savas domas darīt saprotamas. Pavisam bezizejas stāvoklī paliek latgaliešu izloksnes nepārvaldošais skolotājs tad, kad tam ienāk dzirdēt bērna atbildes pavisam tam nesaprotami, īpatnējiem latgaliskiem vārdiem vai arī no pārlatgaliskotiem polismiem un rusicismiem darinātos teikumos.

Paiet daži gadi – skolotājs, kurš neprata latgaliešu dialektu un ieradumu, iemācās latgaliešu dialektu, iepazīstas ar latgaliešu sadzīvi, un visi tie nelabvēlīgie apstākļi, kas agrāk kavēja skolas darbu, tiek novērsti. Protams, ir arī tādi gadījumi, kur vairāk gadu Latgalē strādājušais skolotājs – baltiets ne grib iemācīties latgaliešu dialektu, ne iepazīties ar latgaliešu sadzīves tradīcijām un ieražām, bet pie tādām nevēlamām parādībām pedagoģiskā darbā apstāsimies citu reizi. Tomēr, neskatoties uz to, ka ar laiku sākumā

aprādītās grūtības, pateicoties skolotāja neatlaidībai, tiek novērstas, cik gan enerģijas un pūļu nebija pielicis skolotājs pirmos gados un cik gan ļaunuma šajos gados nebija nodarīts nekur nevainīgajiem bērniem. Ne vienam vien skolēnam šāds nepedagoģisks darbs skolu un izglītību padarīja par atbaidošu bubuli.

Apsverot visus tos negatīvos faktorus, kādi pagājušos 10 gados Latgales skolās bija novērojami aiz tā apstākļa, ka ar latgaliešu bērniem bieži strādāja skolotāji bez latgaliešu izloksnes zināšanas un latgaliešu dzīves pazīšanas, rodas vaicājumi: vai nevarēja nevēlamās parādības novērst, pieprasīt esošiem uz Latgali strādāt skolotājiem latgaliešu dialekta un latgaliešu kultūrvēstures pietiekošu zināšanu? Atskatoties uz nacionālās skolas izveidošanas darbu Latgalē, jāsaka, ka pirms nacionālās skolas izveidošanas gados to izdarīt bija grūti. Sagatavoto skolotāju – latgaliešu bija pavisam nedaudz. Lai tādu daudz maz lielākā skaitā sagatavotu, katru gadu bija jāriko speciāli īsāki vai garāki skolotāju sagatavošanas kursi, kursos iestājās un pēc zināma laika nāca tautskolotāju darbā dažādās mācības iestādes beiguši un ar dažādu priekšizglītību jaunekļi. Tomēr arī šie skolotāju sagatavošanas kursi nedeļa pietiekoša latgaliešu skolotāja skaita. Lai apmierinātu pamodušās tautas plašo masu tieksmi pēc izglītības, kā arī lai izveidotu un nostiprinātu nacionālo skolu, bija nepieciešami vajadzīgs dot pietiekošu skaitu skolotāju. (..)

Lai panāktu latgaliešu skolotāju sagatavošanas attiecīgu palielināšanu, tiek minētas šādas iespējamības:

- 1) paralēlklašu nodibināšana pie skolotāju institūta pēdējās klases, kur tiktu uzņemti vidusskolu absolventi;
- 2) skolotāju institūtu kursa pagarināšanas līdz sešiem gadiem atcelšana, atstājot pagaidām 5-gadīgu kursu, lai tādā kārtā institūtu absolventu skaitu uzturētu vismaz tādu, kāds tas bija līdz šim;
- 3) Latgales Centrālā pedagoģiskā institūta dibināšana Rēzeknē, kur būtu dota iespēja vidusskolas absolventiem iegūt skolotāju tiesības;
- 4) viengadīgu vai vasaras skolotāju kursu dibināšana, kur varētu būt uzņemti vispārīzglītojošo vidusskolu absolventi.

Literatūra

1. Apeļš M. Dumas par šolas orštīm // Latgolas Škola. – 1923. Nr. 3. – 11.–12. lpp.
2. Apeļš M. Kaidi apstokļi kavej obligatoriskās izglīteības realizēšanu Latgolā, un kas byutu dorams, lai tūs nuvarstu // Latgolas Škola. – 1928. Nr. 9. / 10. – 5.–7. lpp.
3. Apeļš M. Latgaļišu skolōtōju tryukums un tō nūverzšona // Latgolas Škola. – 1929. Nr. 10. – 16. (422.)–22. (428.) lpp.
4. Apeļš M. Stropet vai nastropet bārnu vacokūs par bārnu nasyuteišonu skolā // Latgolas Škola. – 1929. Nr. 7.,8.
5. Apeļš M. Školotāju tiseibu igyušonas vaicōjums // Latgolas Škola. – 1935. Nr. 3. – 1. (1463.)–2. (1464.) lpp.
6. Ķelpe J. Latviešu rakstniecības vēsture. Latvijas neatkarības laiks. – “Grāmatrūpnieka” izdevums, 1939. – 193.–195. lpp.
7. Latkovskis L. Atmiņas par Meikulu Apeli // Dzeive. – 1957. Nr. 29. – 9.–13. lpp.

Jezups Cakuls

(1898–1942)

Dzejnieks, skolotājs, Latgales sabiedriskais darbinieks Jezups Cakuls dzimis 1898. gadā Ūzgaliešu Smelteros zemnieka ģimenē. 1913. gadā beidzis Varakļānu pagastskolu, no 1913. līdz 1917. gadam mācījies Rēzeknes pilsētas skolā. Beidzis pirmos skolotāju sagatavošanas kursus Rēzeknē (1918) un sācis strādāt Vidsmuižas pagasta Vilcānu 1. pakāpes pamatskolā.

1920. gadā J. Cakuls nozīmēts uz Silajāņu pagasta Rībeņu pamatskolu, kur viņam vajadzēja organizēt 2. pakāpes pamatskolu, taču nezināmu iemeslu dēļ pēc pāris nedēļām ticis pārcelts darbā uz Rēzeknes I dzelzceļa stacijas pamatskolu.

Pēc paša lūguma pēc gada sācis strādāt Barkavas pagasta Saminieku 1. pakāpes pamatskolā. Te nostrādājis līdz 1927. gadam. Šis ir svarīgākais laiks kā J. Cakula sabiedriskajā, tā literārajā darbībā.

Jezups Cakuls skolā noorganizējis skautu pulciņu, iestudējis vairākas lugas. Saminieku skola, pateicoties viņam, tajā laikā kļūst par apkārtnes kultūras centru.

Kad Saminieku skola likvidēta, tās vietā nodibināta Silagala pamatskola, kurā Jezups Cakuls strādājis par pārzini (1927–1940).

1940. gadā viņš ticis pārcelts darbā par pārzini uz Sakstagala pamatskolu. 1941./42. mācību gadā pārmērīgā slodze un sliktie darba apstākļi ietekmējuši viņa veselību. 1942. gadā J. Cakuls mirst ar tuberkulozi. Apbedīts Rēzeknē.

Jezupam Cakulam iznākuši trīs dzejoļu krājumi. Aktīvi viņš darbojies žurnālā "Latgolas Škola", kur publicēti daudzi viņa raksti par izglītības problēmām. Īpašu uzmanību viņš veltījis savam dzimtajam novadam – Latgalei, tās īpatnību ievērošanai, saglabāšanai.

J. Cakuls uzsvēris parauga lielo nozīmi audzināšanā. Pirmo audzināšanu bērns gūst mājās. Pedagoģs tai piemēro parunu: "Ābols no ābeles tālu nekrīt."

Ne mazāk nozīmīgs ir paša skolotāja piemērs, tādēļ augstas prasības J. Cakuls izvirza pedagogiem, kuri, tāpat kā vecāki, ik dienu ir kopā ar bērniem. Skolotājam jāseko līdzi sabiedrībā notiekošajam, jāveido skolēnos nacionālā apziņa, jāpilnveido savas profesionālās prasmes.

• “Lai skolotājs neuzskata tikai to vien par pienākumu, kā mācīt bērnus klasē, pasniedzot viņiem pēc programmas paredzētu vielas daudzumu un stundu skaitu. Nē! Ar to vien skolotājs nedrīkst apmierināties. Galvenais skolotāja uzdevums – jaunas paaudzes pareiza audzināšana.” (4; 43)

Jāpanāk, lai skolas un vecāku mērķi bērna izglītošanā un audzināšanā sakristu. Lai skolotājs būtu “prasmīgs un veikls kapteinis”, lai viņa vadītais kuģis, respektīvi skola, “laimīgi nokļūtu no klints, lai viņi to nesaskaldītu drupanās”. “Tikai tad skolotāja audzināšanas darbs būs sekmīgs, kad būs vairāk, daudz vairāk pašapziņīgu māmiņu, pilnā šā vārda nozīmē, kuras pirmkārt bērna dvēselē visu ieliks, ko spēj un var spēt ideāla saite, – tad skolotājam paliks tikai pabeigt, izveidot.” (2; 9)

Tā kā visu savu darba mūžu J. Cakuls ir bijis saistīts ar rakstniecību, tad interesējies arī par skolēnu un skolotāju attieksmi pret grāmatu lasīšanu. “Pedagogam ir jālasa un jāmudina lasīt audzēkņus, bet par nožēlošanu ir sastopamas vēl tādas skolas, kur bibliotēkas guļ mierīgi un zirneklis auž tajās savus tīklus.” (2; 9)

Arī par skolu inspektoriem pedagogs izsacījis vērā ņemamas domas. Tiem ir vairāk jāizprot cēloņi, nav jāskatās tikai uz sekām. Pēc inspicēšanas kopā ar skolotāju ir jāanalizē darbs, ja kaut kas nav izdevies, inspektoram jāsniedz problēmas risinājums.

J. Cakuls savos pedagoģiskajos rakstos risinājis arī sociālas problēmas, kas saistītas ar Latgales atpalicību no citiem novadiem izglītības un kultūras ziņā.

“Skolotājs un grāmata”

(..) Skolotāja darbs nedrīkst aprobežoties ar pienākuma pildīšanu klasē vien – mācības stundas laikā. Viņam arī ārpus stundām, ārpus klases nav jāaizmirst savi audzēkņi, jāaicina tie uz grāmatu lasīšanu. Grāmatas jālasa pašam skolotājam un jārāda ar to piemērs.

(..) Viens otrs skolēns nelasa tikai tāpēc, ka skolotājs nav to lasīšanā ieinteresējis, ieradinājis. Skolnieki ir jāmāca atrast patīkamu laika pavadīšanu labu grāmatu lasīšanā.

(..) Kur guns, tur siltums, gaišums; kur skolotājs tur grāmata, grāmatas cienīšana, lasīšana. Lai ir tā, ka skolotājs un grāmata ir divi nešķirami draugi, attiecinot tāpat arī uz skolnieku un vispāri uz jaunatni. Tāpat kā arājam arklis, kalējam veseris, skroderam adata utt.

Lai skolnieku iemācītu un pieradinātu lasīšanā, vajag pirmā kārtā pašam skolotājam lasīt, lasīt un vēl lasīt. Tikai ar dzīvu piemēru var stiprāk iespaidot un vairāk panākt, nekā dažu reizi ar tukšu un nepārliciecinātu vārdu skandināšanu. Miļosim labu grāmatu un iedvesīsim citiem šo milestību. Tikai caur grāmatu var tikt pie izglītības, gaismas, gaišākas un vieglākas dzīves. (..)

Skola ir tikai ceļš, bet grāmata līdzeklis, kā tikt pie izglītības, pie zinībām. Lai sniegtu citiem palīgu, dotu padomu, ir pašam pēc iespējas vairāk jāzina.

Ikvienam skolotājam ir jālasa labas grāmatas, cik atļauj laiks. Ikvienam pamatskolas skolotājam pirmā kārtā – būtu pat nepieciešami un obligāti jāzin savas skolas bibliotēka. Tas jo sevišķi attiecas uz skolotāju–bibliotēkas pārzini, kas izdod grāmatas lasīšanai skolniekiem. Izsniedzot grāmatu lasīšanai, skolotājam būtu īsos vilcienos – pāris teikumos jāpaskaidro šīs grāmatas saturs. To skolnieki ļoti labprāt vēlas klausīties, jo tā tie drīzāk var izlasīt grāmatu pēc savas īpatnējas garšas.

Literatūra

1. Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. – Stokholma, 1957. – 645.–646. lpp.
2. Cakuls J. Izgēiteiba un audzinošona // Latgolas Škola. – 1932. Nr. 7. – 9. lpp.
3. Cakuls J. Školotōjs un grōmota // Latgolas Škola. – 1931. Nr. 9. – 18.–19. lpp.
4. Cakuls J. Školotōjs un tautyski – nacionalō apziņa // Latgolas Škola. – 1932. Nr. 2. – 40.–73. lpp.
5. Cakuls J. Pōrdūmas par školotōju tiseibom // Latgolas Škola. – 1930. Nr. 9. – 179.–182. lpp.

Pēteris Gilučs

(1907–1945)

Žurnālists, rakstnieks un skolotājs Pēteris Gilučs dzimis 1907. gadā Preiļu pagasta Anspokos. Cēlies no lielas, garīgi apdāvinātas, sabiedriski rosīgas dzimtas. Ģimenē bijuši desmit bērni, no kuriem trīs nomiruši mazi. Arī P. Giluča māsa Natālija bija rakstniece.

P. Gilučs mācījies Anspoku sešklasīgajā pamatskolā un Daugavpils Skolotāju institūtā, kuru beidzis 1927. gadā. Studiju gados sācis publicēt darbus latgaliešu periodiskajos izdevumos.

P. Gilučs strādājis Rudzātu sešklasīgajā pamatskolā (1927–1928), bijis Ambelmuižas sešklasīgās pamatskolas pārzinis (1928–1930).

1930. gadā P. Gilučs devies uz Rīgu, jo vairāk par pedagoģiju viņu tomēr interesējusi literatūra. Lai iestātos Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē, bija nepieciešamas latīņu valodas zināšanas, taču to Daugavpili nemācīja, tādēļ studijas uzsācis LU Lauksaimniecības f: kultātē. Studiju laikā sācis strādāt Rīgas 39. pamatskolā (1930–1939).

Darbojies arī žurnālā “Latgolas Škola”, laikraksta “Jaunais Vords” redakcijā, bijis žurnālu “Zīdūnis”, “Straume”, “Latgolas Zemkūpis” līdzstrādnieks. Rakstījis asus, kritiskus rakstus par pedagoģiskiem, valodnieciskiem, literāriem, sabiedriski politiskiem un sadzīves jautājumiem.

Pēteris Gilučs savos rakstos nosoda komerciju izglītībā, īpaši mācību grāmatu izdošanā. To esot saradies tik daudz, ka bērnu vecākiem, kuriem ir trīs dažāda vecuma skolas bērni mājās, “vecā ir jāuzliek noputējušā plauktā un jāpērk jauna. Un tā katru gadu. Tā katram mājās nekam nevajadzīgu, nelietojamu grāmatu kaudzes, skolu skapji un pat bērniņu telpas pilnas ar “izgājušām no modes” grāmatām, par kurām pirms dažiem gadiem ir maksāta barga nauda. (..)” (4; 8) Vai kādas attālas paralēles nevaram vilkt arī ar mūsdienām?

Pēteris Gilučs iestājies arī par Latgales skolu stāvokļa uzlabošanu. Salīdzinot ar Vidzemes un Kurzemes skolām, Latgales izglītības iestādēs ir daudz sliktāks stāvoklis. Izskaidrojums vienkāršs – Latgalē dzīves apstākļi ir daudz trūcīgāki. “Kur trūcīgāki iedzīvotāji, skrandaināki bērni, – tur nabadzīgākas un neveselākas skolas.” (5; 2) Šo stāvokli, pēc Pētera Giluča domām, var mainīt, tikai sakārtojot likumdošanu un izglītojot tautu demokrātiskā garā.

Viņa raksti presē par Latvijas valdības izglītības politiku Latgalē pievērsa Politiskās pārvaldes uzmanību. Un 1939. gadā P. Giluču kopā ar citiem laikraksta “Jaunais Vords” redakcijas darbiniekiem apcietina. Pēc desmit dienām pierādījumu trūkuma dēļ viņš tiek atbrīvots, taču izsūtīts uz Ļaudonu, kur no 1939. līdz 1941. gadam strādājis par skolotāju.

1940./1941. mācību gadā P. Gilučs sācis vadīt skolas pionieru organizāciju. 1941. gadā vācu varas pārstāvji viņu ievietojuši koncentrācijas nometnē Salaspilī. Gājis bojā Štuthofas nāves nometnē.

“Modernais izglītības virziens”

Modernais izglītības virziens iziet uz neatkarību un saimniecisku patstāvību.

Bez amata un noteikta pienākuma ir cilvēks – vienalga, vīrietis vai sievietē – nederīga būtne. Tikai tad īstam cilvēkam ir iespējams dzīvi dzīvot un baudīt, ja tas redz un jūt sevi vajadzīgu savā vietā, ja tas nav rudimentārs loceklis cilvēces organismā.

Lai katrai veselai būtnei būtu iespējams pašai par sevi gādāt, lai cilvēks to tura par godu un pienākumu pats uz savām kājām nostāties. Pilngadība ir arī mazu cilvēku un mazu tautu mērķis.

Modernā izglītība cenšas vairot dzīves prieku un aicina pie plašākas un dziļākas dzīves izmantošanas.

Lai mani nepārprastu, tad jāpiezīmē, ka ar to nav domāta dziņa pēc elementāriem baudījumiem vien. Esmu tanī pārliecībā, ka visbrīvākais un veselīgākais lopiņš bauda nesalīdzināmi maz samērā ar mums. Tāpat attīstītam cilvēkam vienmuļīgā dzīvē maz to bēdu, vēl mazāk to prieku. Izglītotāko

garu turka dzīve pie pilniem gaļas podiem un 37 sievām tomēr novedis izmisuma tumsā. Tātad ne dzīves ērtības vien te domāju, kaut arī tās ir viegli citiem aizliegt un pašam ņemties kā pelei pa apcirknī. Galvenais te nav arī vismodernākā romantisma virziena ekscentrisko fantāziju pasaule ar tās baudām un reiboni. Tas, ko mūsu laiku izglītības virziens cilvēcei grib nest, ir – tūkstošus un miljonus izraut iz smacējošās pagraba tumsas saules gaismā. Izplatās uz katru dienu tālāk ieskats, ka cilvēkam nepietiek ar dienas un nakts pārmaiņām, bet ka tam arī pa dienu vajadzīga pārmaiņa, lai nezustu dzīves prieks un spēki, un ka arī vienkāršam strādniekam ārpus darba jāņem dalība pie cilvēces garīgām baudām.

“Ceļi un gājēji”

Taisni tie cilvēki, kuri savu ideju dēļ ir spējīgi atsācīties no dzīves, ir īstais zemes sāls. Bez tiem nav iedomājama kultūra! Tātad visas cilvēces labā mums ir vajadzīgs nākošajās paaudzēs iedziļināt altruismu un ideālismu.

Dzīve mums rāda bēdīgu ainu. Skolas gadu ideālisms izzūd dzīvē, nemanot sadrūp. Reti kāds šo dārgo īpašumu uzglabā visu mūžu. Ar lielu izbrīnu jāvaicā: “Kas traucē ideālisma plaukšanu jaunatnē? Kāpēc cilvēks visu mūžu nepatur tās lielās, cēlās domas, kuras viņš iemantojis skolā?”

Te ir daudz iemeslu. Tālākais, kuru pie cilvēka var saskatīt, ir iedzimtība ar pirmās bērna sabiedrības iespaidiem.

Visi zina parunu, ka “ābols no ābeles tālu nekrīt”. Šo parunu var pilnīgi attiecināt uz vecākiem un bērniem. Pa lielākai daļai bērni tak neatšķiras no vecākiem. Daži filozofi, piem., Dž. Loks, apstrīd iedzimtību un saka, ka bērna dvēsele ir tīra, neapraktīta lapa. Pieņemot arī šo teoriju, mēs nenoliegsim pirmās bērna sabiedrības, t. i., paša saimes iespaidu. Bez šaubām, šajā neapraktītajā lapā pirmos iespaidus ierakstīs māte, bet, ja māte ir zemiska un rupja, tad arī tāds pat būs pirmais atbalss bērna dvēselē.

No saimes bērns pāriet skolas atmosfērā un ir padots gan skolas biedru, gan skolotāju iespaidam. Skolēnu sabiedrības iespaidi ir līdzīgs saimes iespaidam. Šis iespaidi ir pasīvs, jo skolēni iespaido viens otru, pilnīgi neapzinot.

Vislielāko lomu rakstura izveidošanā spēlē skolotāji – audzinātāji. Skolotāja iespaids jau nav tikai pasīvs. Skolotājs jau pilnīgi apzinīgi bērna intereses var novadīt vienā vai otrā gultnē. Skola var ļoti lielā mērā izlīdzināt mājas audzināšanas robus, bet nepiemērots, ļauns skolotājs var uz visu mūžu samaitāt paaudzi.

Ļoti daudz ir faktu, kuri pastripo skolotāja lielo iespaidu uz jaunās paaudzes izveidošanu.

Kāds sirms lauku pedagogs savā darba jubilejā paziņo, ka no viņa skolēniem septiņdesmit ir beiguši augstskolu, daudzi studē, daudz ievērojamu vīru un sabiedrisku darbinieku.

Šo gadījumu nevar pierakstīt tikai labvēlīgiem apstākļiem. Ierosinājumu jaunajiem censoņiem ir devis pirmais pedagogs.

Tepat, Latgalē, ir skolas, kuras ir ieaudzinājušas skolēnos mākslas mīlestību, labu izpratni literatūrā, citas audzina veiklus sabiedriskus darbiniekus, citas – zinātniekus.

Bet skola, kur audzinātāji – skolotāji ir pazīstami apkārtņē kā žūpas vai bezrakstura cilvēki, arī jaunatnei neiespēs dot.

Iznīdēt no skolām nepiemērotus skolotājus, tas būtu mūsu tuvākās nākotnes uzdevums.

Ļoti daudz ir tādu audzinātāju, kuri, izvadot no skolas sienām jaunos pilsoņus darbā un dzīvē, nekad neaizmirst iedot līdz patiesības lāpu, kura apgaismotu tam visu turpmāko dzīves ceļu. Daudz ir pašaizliedzīgu skolotāju, kuri pēdējās savas dvēseles drumstalas atdod saviem skolēniem.

Bet cik ir tādu, kas katru labsirdību nosauc par glēvulību un ideālus par murgiem?

Vai jūs varat iedomāties jaunatnei nāvīgāku un apkaunojošāku triecienu, kā nosaukt to par glēvuli? Nē, viņš desmitreiz labāk paliks par bendi, laupītāju, izvirtuli, tikai ne par glēvuli.

Arī mūsu skolu programma ir tālu no pilnības, vai varat iedomāties, ka vienā mācības iestādē vienā dienā pasniedz i militāro audzināšanu, i ticības mācību? Vai varat iedomāties, kas par haosu vārās skolēnu galvās, kad viens kā ideālu nostāda Kristu un Asīzes Francisku, otrs – Bismarku, trešais – Darvinu, ceturtais – Napoleonu, piektais – Niči.

Reliģijas stundās māca par pasaules radīšanu 7 dienās; ģeoloģijas – Kanta–Laplasa teoriju; bioloģijas stundās – dzīvības izcelšanās teoriju, kas arī tālu nesaskan ar konfesiju sludinātajiem pasaules un dzīvības radīšanas notikumiem.

Vienā stundā runā par Pestalociju, par pašai dziedzību un mīlestību, bet otrā stundā stāsta, ka karš ir jautra mūzika, kas snaudošo cilvēci modina no miega.

Redzot visu šo haosu, mēs nebrīnīsimies, ka tādus pat nenoteiktus cilvēkus sagatavo mūsu skolas.

Literatūra

1. Anspaks O. Pīteri Giļuču pīmyņūt // Tāvu zemes kalendars 1993. – Rēzekne: Latgolas kultūras centra izdevniecība, 1993. – 75.–76. lpp.
2. Giļučs P. Ceļi un gājēji // Latgolas Škola. – 1930. Nr. 11./12. – 241.–247. lpp.
3. Giļučs P. Izgleitōsim tautu demokrātiskā gorā! // Jaunais Vārds. – 1993. Nr. 18. – 3. lpp.
4. Giļučs P. Kad izgleiteibas lītas voda... komersanti... // Latgolas Škola. – 1932. Nr. 5./6. – 8.–9. lpp.
5. Giļučs P. Navīnleidzeiba jōiznycynoj! // Latgolas Škola. – 1931. Nr. 7. – 1.–3. lpp.

Joņš Turkopuļs

(1899–1939)

Skolotājs un rakstnieks Joņš Turkopuļs dzimis 1899. gadā Preiļu pagasta "Dēļupē" zemnieka ģimenē. Mācījies Petrogradas tirdzniecības skolā, kā eksterns nolicis ģimnāzijas beigšanas eksāmenus. 1919. gadā viņš iestājies Latvijas armijā, piedalījies Brīvības cīņās. 1923. gadā beidzies LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļu. Pēc tam J. Turkopuļs strādājis Ludzas ģimnāzijā par direktoru (1923–1939). Rediģējis žurnālus "Zīdūnis" (1923–1924) un "Latgolas Škola" (1928), bijis laikraksta "Zemes Balss" izdevējs (1934).

J. Turkopuļs bijis dedzīgs latgaļu aizstāvis un cīnītājs par sava novada politiskajām un kultūras vajadzībām. Viņš palīdzējis kārtot K. Milenbaha "Latviešu valodas vārdnīcu", piedalījies latgaļu ortogrāfijas komisijas darbā, vācis folkloras materiālus.

Miris 1939. gadā, apbedīts Ludzā.

J. Turkopuļs publicējis rakstus gan žurnālā "Latgolas Vords", gan "Latgolas Škola", gan avīzē "Zemes Bolss", gan citos latgaļu preses izdevumos. Skolu jautājumus viņš skatījis ciešā kopsakarā ar ekonomiskajiem un politiskajiem apstākļiem. Viņu uztraucis analfabētisms Latgalē. Lai problēmu mazinātu, J. Turkopuļs ieteicis visām politiskajām partijām izstrādāt vienotu politiku izglītības jautājumā, pašvaldībām rūpēties par piemērotām skolas telpām, Izglītības ministrijai izstrādāt noteiktu, reālu darbības plānu.

Par izglītības pamatprincipu J. Turkopuļs izvirza "mīlestību un žēlsirdību", prasa ieaudzināt skaidrus dzīves mērķus. "Dzīve tik tad rit laimīgi, kad cilvēks skaidri redz savas dzīves mērķus un uzdevumus. Tad tam ir prieks uz tiem censties, par tiem pūlēties. Bet, ja cilvēks nezina, kam par labu darboties, tad viņš nezina, kam par labu jādzīvo un jācīnās, tad krīt nespēkā un dzīves apnikumā." (4; 1) Viņš uzskata: "Kad katrs darīs to, kas tam jādara, tad dzīve ies uz priekšu." (5; 1)

Kopā ar skolotājiem M. Apeļu un B. Spūļu sarakstījis "Dzimteni" (I–II daļa) – lasāmo grāmatu Latgales skolām. Autori šajā grāmatā balstījušies uz diviem principiem:

- 1) bērnu audzināšana jāsaista ar savas tautas garamantām, bagātīgo tautas folkloras klāstu – pasakām, tautasdziesmām, teikām;
- 2) papriekšu bērns jāiepazīstina ar savu apkārtni, dzimteni un tad pakāpeniski jāpāriet uz vispārīgākām un abstraktākām lietām, loģisko domāšanu.

"Pirmo reizi līdzīga tipa izdevumos nāk klāt plašākā mērā arī latgaliešu vecāko autoru un tautas darbinieku darbi, kuri bagāti valodas ziņā un kuros izpaužas tēvijas mīlestība un aicinājums uz tuvākā mīlestību." (2; 467)

Kritiķi šo mācību grāmatu vērtējuši dažādi.

"Vai latgaliešiem vajadzīga vidējā izglītība"

(..)Latgalē, kur tikai pašulaik sāk dīgt jauna inteliģence, šis lozungs: "Nost ar vidējo izglītību!" ir viens liels pārpratums un nav attaisnojams ne no kādiem viedokļiem.

Tā ir mūsu veca nelaime, ka mēs negribam patstāvīgi domāt, izejot no reālās dzīves faktiem un vajadzībām, bet katru reizi vieglprātīgi skrienam pakal visādiem modes saucieniem un trokšņiem, pavisam nepaskatoties, vai tas sakrīt ar mūsu dzīves īstenību, vai ne.

Tas tak ir skaidrs, ka Latgales dzīvi no tagadējās nabadzības un tumsas stāvokļa var izvest tikai izglītota, ar plašām zināšanām un garā stipra inteliģence. Vajadzīgi tak uz katra soļa agronomi – speciālisti daždažādās zemkopības un lopkopības nozarēs, ekonomisti, inženieri, ārsti, advokāti, skolotāji utt. Bez vispusīgi izglītotiem speciālistiem mēs nekur netiksim. Un mums tādu vēl pavisam nav, un pats nožēlojamākais, ka mēs pa šiem gadiem neesam papūlējušies tos sagatavot. (..)

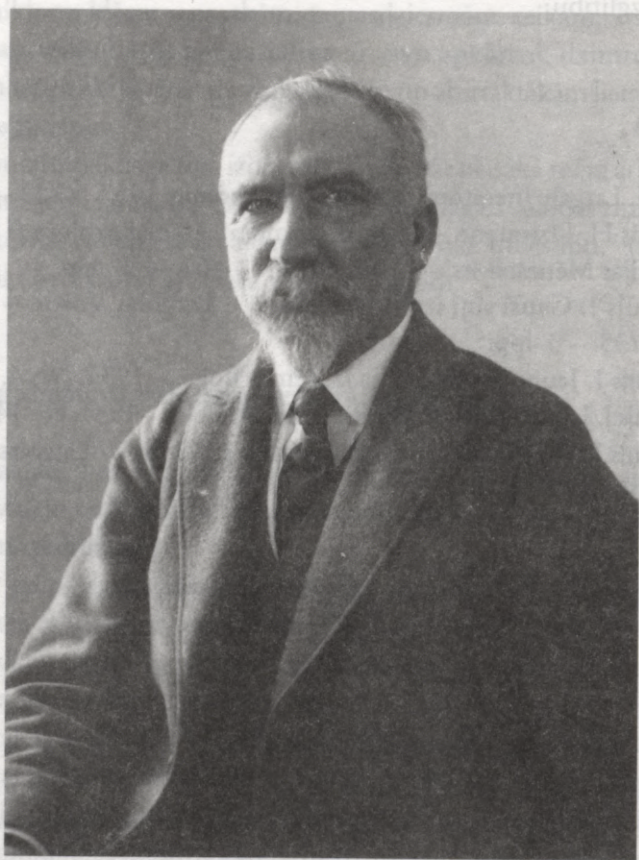
Neviens nenoliegs, ka Latgalē vietējo dzīves vadītāju vietām un postenim vajag atrasties pašu latgaliešu rokās. Nebūs pareizi un taisnīgi, ka demokrātiskā un brīvā valstī latgaliešu bērniem tiks sagatavots liktens tāpat

kā i agrākajos verdzības gados vienīgi par zemes rušinātājiem, grāvju racējiem un akmeņu skaldītājiem. (..)

(..) Bez vidējās izglītības nevar rasties minētie speciālisti. (..) Svarīgākās vietas dzīvē, visi augstāki un vadoši posteņi pieprasa cilvēku ar plašu un vispārīgu izglītību.

Literatūra

1. Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. – Stokholma, 1957. – 722.–723. lpp.
2. Tihovskis H. Dzimtene – Losomā grōmota Latgolas skolom // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1929. Nr. 11. – 467.–468. lpp.
3. Turkopuļs J. Gausi sūli izgleitības dryvā // Latgolas Vords. – 1931. Nr. 34./35. – 3. lpp.
4. Turkopuļs J. Jaunotnes tragedija // Zemes Bolss. – 1934. Nr. 4. – 1. lpp.
5. Turkopuļs J. Jaunu uzdavumu priksā // Zemes Bolss. – 1934. Nr. 14. – 1. lpp.
6. Turkopuļs J. Vai latgališim vajadzīga videjo izgleitība? // Latgolas Vords. – 1931. Nr. 47. – 2.–3. lpp.

L. Bechard

LUDA BĒRZIŅA DAUDZPUSĪGĀ DZĪVESDARBĪBA UN BAGĀTĪGAIS MANTOJUMS

(1870–1965)

Ludis Bērziņš (īstajā vārdā Ludvigs Ernests) uzskata: “Ja cilvēks nevar pārlēkt pār savu ēnu, tad tāpat tas nevar izlēkt no sava laikmeta.”

Cilvēka dzīvi var analizēt, kā galvenos izceļot trīs faktoros: ģenētisko mantojumu, kultūras vidi un dzīves apstākļus. Tie lielā mērā nosaka katra cilvēka unikalitāti. Indivīds nepārtraukti attīstās kā vienots veselums, tāpēc nevienam viņa dzīves pusi nevar apskatīt atrauti no citām, ar ko tā cieši saistīta. Cilvēka personība un īpatnības, kas atšķir to no citiem cilvēkiem, veidojas viņa attīstības dažādās fāzēs un ir saistītas ar viņa dzīves pieredzi. Tāpat saskarsme ar cilvēkiem, ar sabiedrību ietekmē viņa pasaules uzskatu. Katrā vecumā cilvēks dzīvo un attīstās savā veidā. Ejot dzīves ceļu, cilvēks izmainās, jo ir maz īpašību, kas nemainītos, ejot caur “uguni un ūdeni”. Tomēr dzīves laikā mēs maz spējam mainīt personības pamatievirzi, taču tās robežās attīstība ir iespējama un vajadzīga. Ejot savu dzīves ceļu no sākuma līdz beigām, cilvēks pats sevi rada.

L. Bērziņa meita Ruta Keggi raksta: “Mana tēva dzīve aptver veselu gadu simteni. Viņš piedzima laikmetā, kad cilvēki vēl darbojās pie skalu gaismas, dzīvoja un auga sava laikmeta gara gaismā un nomira, kad cilvēce jau sniedzās pēc zvaigžņu gaismas izplatījumā.” (28; 12)

Laikā, kad sākās L. Bērziņa dzīves gaitas, latviešu tautai ausa jauns rīts. Tautas atmodas laikmeta darbinieki dedzīgi nesa tautā savas atziņas. K. Barons jau bija sācis vākt tautasdziesmas, Kronvaldu Atis apliecinājis savu ticību latviešu tautai: "Nav man svētākas valodas par latviešu valodu, nav man mīļākas tautas par latviešu tautu", K. Valdemārs pie savas istabas durvīm Tērbatā bija pielicis vizītkarti "Latvietis", Pēterburgā jau bija iznākušas un apturētas "Pēterburgas Avīzes", bet, kad Ludim bija trīs gadi, notika Pirmie vispārējie latviešu dziesmu svētki. (4)

Bērnība – Luda Bērziņa mūža rīts

Bērnības periods ir visauglīgākais, ja bērns daudz dzirdējis pasakas, tautasdziesmas, rotaļājies ar citiem bērniem. Jaunākie zinātniskie atklājumi liecina par to, ka pasaku valoda ir šifrēta un atstāj lielu ietekmi uz cilvēka zemapziņu un bezapziņu. Tikpat dziļu iespaidu uz bērna personības attīstību atstāj daba. Bērns līdz deviņu gadu vecumam spēj apgūt pasaules radīšanas būtību, cilvēka dzīves jēgu. Ja viņu ir audzinājusi daba, Zemes māte, nevis tehnokrātiskā pasaule, tad viņš uzņems arvien jaunu informāciju no Kosmosa jaunu domu un atklājumu veidā. Tāpēc arī mūsu tautas dižgari lielākoties nāca no laukiem. Un mātes loma kā trešā faktora izpausme bērna dzīvē ir nepārvērtējama.

L. Bērziņš dzimis 1870. gada 14. septembrī Džūkstes Pēternieku Rīpelēs vienkārša zemnieka Anša Bērziņa un viņa sievas Gotlības ģimenē kā jaunākais dēls. Viņš savus vecākus raksturo šādi: "Tēvs un māte nebija lieli grāmatnieki, bet sprediķa grāmatu – Bankavu – un Kurzemes veco dziesmu grāmatu ar visām dziesmām un lūgšanām pārvaldīja, tā sakot, pilnīgi. Domāju, ka tēvs, ja viņam būtu lemts iegūt vajadzīgās skolas, nebūtu iznācis diplomāts, bet gan varbūt dzejnieks. Viņam patika pie lietām dažkārt viņu poētiskā puse, un dzīvi – kā arī cilvēkus – viņš daudzkārt nevērtēja no praktiskā viedokļa. Dzīves lietās mātei bij tālredzīgāks skats, dabīgs acumērs, kas kopā ar neatlaidīgu gribu tai palīdzēja dzīves šķēršļus pārvarēt, un, ja arī ne pārvarēt, tad mērķi gaiši nostādīt." (6; 13)

Bērziņu dzimta bija kupla, un Rīpelēs arvien ciemos brauca kādi radi. Bieži skanēja dziesmas, joki, asprātības. L. Bērziņš ar prieku atceras bērnu rotaļas, kuras sauca par "stiķīšiem", jautrās dziesmas un bērnu balles. Ludis bija jaunākais no septiņiem brāļiem un kā pastarītis iemantojis vecāku, īpaši mātes, kā arī brāļu mīlestību. Māte Ludim piecu gadu vecumā iemācīja lasīt, kaut arī viņas mācību metodes toreiz nevarēja būt pilnīgas. "Beidzot te, kā visās lietās, tehniskais elements nav tik svarīgs kā noteikta griba un vispārējais gaišais saprāts, kura manai mātei netrūka, lai gan skolā viņa nebij gājusi nevienas dienas, ja neskaita iesvētīšanas mācību." (6; 8–15)

Nav grūti saskatīt tās īpašības, ko Ludis mantojis no vecākiem: dzejnieka dabu, gaišu saprātu, darba mīlestību un īstu dziļu dievbijību. Dzejošanas talants piemita visiem brāļiem, bet mazais Ludis sācis dzejot, jau cūkas ganot:

Pa reizei paņem tāpeli, kaut tas ar tev būt grūt,
Un mācies rakstīt riktīgi, daudz gudrāks tā var kļūt. (4)

Ābecei sekoja dziesmugrāmata, tad Kurzemes vecā un jaunā laika grāmata un beidzot G. Mancelļa sprediķu grāmata.

Skolas gaitas Ludis sāk Džūkstes pagasta skolā, kur visdziļāko iespaidu uz viņu atstāja skolotājs A. Lerhis-Puškaitis, kas dzīvoja Ausekļa garā un entuziasmā. Latviešu teikas, pasakas, vēsture, valoda bija Lerhim ieaugušas sirdī. Viņa ietekmē Ludis sāka interesēties par tautas garamantām, vēlāk pats kļūdamas latviešu tautasdziesmu pētnieks. Pēc divām ziemām pagasta skolā Ludis pārgāja uz Veidemaņa privātskolu, ko bija iesaukuši par Ērgelniekiem, jo Veidemanis bija arī draudzes ērgelnieks. Šajā skolā mācības notika vācu valodā, tajā Ludis apguva pamatus arī vijoles un ērģeļu spēlei. (6; 18)

Jaunības gadi – ceļinieka gadi

Sešpadsmit gadu vecumā Ludis devās uz Irlavas skolotāju semināru, kur arī mācību valoda bija vācu, tāpat jāapgūst krievu valoda. Semināristu koris piedalījās arī Trešajos vispārējos dziesmu svētkos Rīgā 1888. g. Sakarā ar šiem svētkiem Ludis publicēja "Balsi" rakstu, kurā aicina ierasties dziesmu svētkos "tēvu svārkos", ar to domādamas tautastērpu. Seminārā Ludis apguva

pedagoģisko praksi un pēc beigšanas palika direktora Sadovska ģimenē par mājskolotāju, šajā laikā gatavodamies abitūrijas eksāmeniem, kurus gribēja kārtot kā eksterns. Lai pabeigtu ģimnāziju, obligāta prasība bija grieķu un latīņu valodas zināšanas, kuras Ludis apguva tādā līmenī, ka varēja diezgan brīvi izteikties un rakstīt. Abitūriju Ludis nokārtoja pie Jelgavas ģimnāzijas 1891. g. ar labām sekmēm grieķu, latīņu, vācu valodā un reliģijā, taču ar matemātiku un krievu valodu gāja grūtāk.

“Man personīgi trūktu liela daļa mūža jaukāko atmiņu, ja no tām būtu jāizdzēš abitūrija u.c. pārbaudījumi.” (6; 58)

Latvijā nebija daudz tādu jaunekļu, kas būtu nokārtojuši abitūriju, īpaši vēl Džūkstes pagastā. Radās jautājums, kur studēt tālāk, kur ņemt līdzekļus? Brālis Roberts iedeva 50 rubļu, vecais direktors – 100 rubļu, bet māte – 20 kapeiku laimes naudu, jo vairāk viņai nebija. Ludis jau sākumā noraidīja jurisprudenci un medicīnu, bet svārstījās starp filoloģiju un teoloģiju. Dažu formālu iemeslu dēļ viņu neuzņēma Pēterburgas universitātē, tāpēc viņa ceļš veda uz Tērbatas universitātes Teoloģijas fakultāti. Tur viņš iestājās arī korporācijā “Lettonia”, tomēr sākumā viņam tur bija grūti iedzīvoties savas principiālās nostājas dēļ. Vēlāk viņš korporācijā spēja iejusties un nodibināja draudzības saites visam mūžam. Materiālie apstākļi bija grūti, tāpēc viņam nācās pelnīt naudu ar privātstundām.

Garīgajām interesēm Tērbatas studentu sabiedrība bija ļoti auglīga. Tur darbojās literāri zinātniskais pulciņš, iesaukts par “Pīpkaloniju”. Šajā laikā Ludis nopietni interesējās par latviešu rakstniecību un folkloru un jau 1893. g. “Sētas, Dabas, Pasaules” astotajā burtnīcā publicēja lielāku rakstu par latviešu tautasdziesmām. Tāpat L. Bērziņš pētīja tautasdziesmu stilu un pantmēru, un “kamiltoņi savu biedru, kas laikā un nelaikā runāja par tautasdziesmu pantmēriem, pašu iedēvēja par Pantmēru”. Vasaras brīvlaikos Ludis kopā ar kādu studiju biedru kājām apceļoja Kurzemi, vākdams tautasdziesmas, ar kurām Kursas novadi sevišķi bagāti. Pa ceļam viņi apciemoja rakstnieku J. Janševski, J. Lautenbahu-Jūsmiņu, arhibīskapu Teodoru Grīnbergu un Krišjāni Baronu. Universitāti Ludis Bērziņš pabeidza ļoti ātri – četros gados, 1895. g. rudenī.

Pēc institūta beigšanas, atgriežoties Džūkstē, L. Bērziņš jūta, ka “dzīves laiviņa nepeld dzīves straumē pēc viņa vēlēšanās”. (6; 140) Kurzemē mācītājus iecēla “no augšas”, un latviešiem bija maz izredžu dabūt darbu. Arī Vidzemē mācītāju kandidātu bija pārāk daudz. L. Bērziņš pavadīja divus svētīgus gadus Smiltenes pastorātā pie mācītāja K. Kundziņa, strādādams arī par mājskolotāju viņa ģimenē. Konsistorijas pārbaudījumos viņš eksāmenā pirmo reizi cieta neveiksmi, tāpēc tiek noraidīts kā kandidāts. To viņš smagi pārdzīvoja. Tomēr pēc gada, neraugoties uz lielām grūtībām, L. Bērziņš pārbaudījumu iztur. Viņš atmiņās raksta: “Man arvien vairāk pāriet raksturā tā pārliecība, ka tikai caur grūtībām vīrs par vīru var rūdīties.” (6; 122)

Tā kā mācītāja vietu vairs nebija iespējams dabūt, viņš 1897. g. devās uz Pēterpili, jo bija nolēmis pievērsties avīzniecībai. Tomēr viņa cerības kļūt par “Baltijas Vēstneša” redaktoru izjuka, neizdevās arī nodibināt savu laikrakstu, jo trūka līdzekļu. Tomēr interese par avīzniecību viņam saglabājās visu mūžu, viņš dažādos laikrakstos un žurnālos publicēja gan rakstus, gan dzejoļus.

1989. g. pavasarī, kā atceras L. Bērziņš: “(..) dzīves tirgū vēl arvien biju nederēts.” (6) Beidzot dzīves ceļš pašķīrās, viņu uzaicināja uz Kijevu par vācu valodas skolotāju Kijevas ģimnāzijā, kur tajā laikā bija liela latviešu kolonija. L. Bērziņš dabūja arī atļauju noturēt latviešu draudzēm dievkalpojumus gan Kijevā, gan Harkovā. Būdamis izslāpis pēc darba, viņš latviešiem svešumā nesa ne vien Dieva vārdu, bet deva arī īstu latvieša garu un ticību.

Savos jaunības gados L. Bērziņš sarakstīja daudz dzejoļu, kurus izdeva krājumā “Ceļi un teki” 1900. gadā. Šajā dzejā ir kopīgs kāds svarīgs romantisma vadmotīvs – ceļinieka motīvs. Nemierīgais ceļinieks, kurš atstājis mājas, kam ceļa mērķis nezināms, kam sirds pilna nepiepildītu ilgu un neziņas, – vai tas nav paša L. Bērziņa tēls? Dzilīte iespaidi paša dzīvē un jaunība atrada izteiksmi dzejoļos.

Brieduma gadi – L. Bērziņa darba diena

Kāda dzīves pieredze jāgūst cilvēkam brieduma gadus? Tie ir stipras gribas gadi, kad, no vienas puses, māc pārdomas, šaubas, cīņa ar likteni un, no otras puses, ir dziļa ticība savām idejām un uzvarai.

L. Bērziņa dzīvais gars allaž meklē ko jaunu. Kad 1903. g. nāca aicinājums pāriet uz Jēkabpili vadīt jaundibināto tirdzniecības skolu, viņš atstāja nodrošināto vietu Kijevā un devās uz Latviju. Šajā posmā L. Bērziņam jāpārvar daudz grūtību, bet viņš panāca, ka pēc diviem gadiem zēnu tirdzniecības skolai līdzās darbojās meiteņu privātskola, kā arī centās panākt, lai Jēkabpili būtu reālskola. Vēlēdamies uzlabot tirdzniecības skolas skolnieku stāvokli, viņš ierosināja skolu pārvērst komercskolā, bet tam pretojās pilsētas vadība. Redzēdams, ka Jēkabpili viņam nav nākotnes, L. Bērziņš meklēja darbības lauku citur.

1908. g. L. Bērziņš baidināja sava drauga F. Šmithena māsu Minnu. Kāzas tika svinētas Pēterpilī. Dzīvesbiedre Minna un viņas māsa Anna bija neaizstājami palīgi viņa lielajā darbā, kā arī palīdzēja vadīt internātu. Laimīgai ģimenes dzīvei bija liela nozīme visā turpmākajā L. Bērziņa dzīvē. Šajā latviskajā ģimenē uzauga seši bērni, kuri savu tēvu ļoti cienīja un mīlēja.

1909. g. L. Bērziņš devās uz Rīgas Jūrmalu, kur ar mācītāju Opša garīgo un materiālo atbalstu nodibināja Dubultu ģimnāziju. Šī ģimnāzija bija L. Bērziņa enerģijas, uzņēmības un nenogurstošas darbības rezultāts. Tur viņš ieguldījis savus spēka gadus, tur smagi cietusi viņa veselība. Nesūdzēdamies par grūtībām, viņš ar lepnumu atceras savu skolu, kur audzēkņi sabraukuši gan no Latvijas, gan Krievijas. Krievu kurators negribēja izsniegt L. Bērziņam atļauju skolas darbībai, tāpēc par skolas vadītāju viņš uzdeva savu draugu kara mācītāju F. Šmithenu. L. Bērziņš meklēja veiksmīgu nacionālās skolas modeli Latvijā. Paturot krievu cariskās ģimnāzijas tiesības, viņam izdevās to savienot ar kaut ko rietumnieciskai koledžai līdzīgu. Pie ģimnāzijas kā pie latviešu pagasta skolām darbojās arī internāts. "Agrākās dilemmas vietā – krievu vai vācu kultūra – radās trešā iespēja – franciskā, eiropeskā. Šī jaunā atziņa radīja jaunus ceļus, un tieši tas ietilpa L. Bērziņa filozofiskajā uztverē par cilvēciskumu un cilvēka vērtību neatkarīgi no valsts, valodas un sabiedrības robežām." (13; 37)

Pirmais pasaules karš bija traģisks notikums visai pasaulei. Arī L. Bērziņa ģimenei tas satrieca dzīves pamatus. Viņam jāpiedzīvo, ka krievu karavīri pēc augstākas pavēles nodedzina visas mājas Dubultu apkārtnē, tika nodedzināta arī skola un internāta ēkas, zuda daļa iedzīves. Bet nebija L. Bērziņa dabā ļauties izmisumam. Nonācis bēgļu gaitās Tērbatā, viņš atkal organizēja skolu latviešu bēgļu bērniem. Arī viņa paša ģimenē piedzima ceturtais bērns. Lieli-
nieku varu nomainīja vācu okupācija, kas deva bēgļiem iespēju atgriezties dzimtenē. Šajā laikā Ludis Bērziņš vadīja Limbažu ģimnāziju. Viņa paša ģimenē bija jau pieci bērni. Šeit viņš arī piedzīvoja Latvijas Republikas proklamēšanu. Brīvajā tēvzemē L. Bērziņa darba prieks un uzņēmība atplauka visā pilnībā.

1922. g. Ludi Bērziņu uzaicināja darboties Latvijas Universitātē, kur viņš lasīja lekcijas latviešu literatūrā un vēsturē. Šo darbu viņš turpināja līdz 1944. g., ar mazu pārtraukumu komunistu okupācijas gadā. 1933. g. viņam piešķīra *Dr. honoris causa* goda nosaukumu, bet 1935. g. viņu ievēlēja par profesoru.

1922. g. L. Bērziņš uzņēmās darbu, kas kļuva par viņa mūža darbu. Rīgas pilsētas valde viņu ievēlēja par jaunā Rīgas Skolotāju institūta (turpmāk – RSI) direktoru. L. Bērziņš šim darbam nodevās ar visu sirdi. Organizējot institūtu, atkal radās tās pašas problēmas – mācību spēki, telpas, internāts. RSI absolventi, L. Bērziņa vadītā institūta audzēkņi, bija cilvēki “ar augstas kvalitātes zīmi”.

Savās atmiņās bijušais skolnieks A. Dravnieks raksta: “Liktenīgas sagādīšanās dēļ Ludi Bērziņu ievēlēja par direktoru RSI, bet šī liktenīgā sagādīšanās bija svētīga un deva iespēju visplašākā mērā izpausties viņa paidagoģiskajam talantam. RSI ir sagatavojis kopskaitā ap 750 tautskolotāju.” (13; 77)

Pēc 1934. g. 15. maija pārmaiņām jaunais izglītības ministrs L. Adamovičs aicināja L. Bērziņu par Skolu departamenta direktoru. Kaut arī administratīvais darbs L. Bērziņu nekad nav vilinājis, viņš tomēr uzaicinājumu pieņēma un nostrādāja tur līdz 65 gadu vecumam, kad aizgāja pensijā. Viņš turpināja strādāt LU, kur arī pēc 70 gadu sasniegšanas palika darbā par ārštata profesoru. Visu šo laiku L. Bērziņš darbojās dažādās biedrībās – Latviešu literārajā, Filologu un Rīgas Latviešu biedrībā, ieņemdams vadošus amatus, piedalīdamies konferencēs ar priekšlasījumiem.

Mūža novakare – trimdas gadi

Turpmākie notikumi, kas skāra visu latviešu tautu, arī L. Bērziņu personīgi, bija Otrā pasaules kara norises mūsu zemē. L. Bērziņš bija spiests atstāt dzimteni un doties svešumā. Kopā ar dzīvesbiedri, vedeklu un diviem mazdēliem viņš atstāja Latviju 1944. g. 9. augustā – tieši savā 36 gadu kāzu dienas jubilejā. Ģimene devās uz Vāciju, kur mazā pilsētiņā Emmendingenā pārvietojamo personu bēgļu nometnē pavadīja piecus gadus. Pēc nometnes noteikumiem viņiem nebija tiesību bez atļaujas mainīt dzīvesvietu un pārvietoties savas okupācijas zonas robežās vai iebraukt citās zonās. Viņi bija cilvēki bez dzimtenes. Un tomēr latvieši spēja izveidot svešumā savu nacionālo vidi – “Mazo Latviju”. Arī Vācijā latvieši apliecināja savas tautas dzīvotspēju, radīdami skolas, teātrus, izdodami latviešu žurnālus, grāmatas, laikrakstus. L. Bērziņš, tāpat kā citi, bija zaudējis savu zemi, mantu, valsti, kultūru, viss bija jāsāk no pašiem pamatiem. Bēgļi vērsa savu skatu uz pagātņi, mēģinot atjaunot zaudētās vērtības. 1946. g. L. Bērziņu ievēlēja par latviešu pārstāvi Emmendingenas rajonā. Viņa uzdevums bija reprezentēt savus tautiešus apgabala padomē, rūpēties par viņu tiesisko, saimniecisko un kulturālo stāvokli, organizēt sarīkojumus, priekšlasījumus utt. Balstoties uz bagāto pieredzi, L. Bērziņš arī svešumā meklēja veiksmīgu latviešu skolas modeli, bet tur, kur bēgļu komitejas nevarēja izveidot skolas, viņš ieteica seno pamatizglītības iegūšanas formu – mājmācību. Viņš uzskatīja, ka otrs svarīgs noteikums tīras latviešu valodas saglabāšanā ir tautasdziesmu apguve. Lai garīgi stiprinātu savus tautiešus, L. Bērziņš Vācijā darbojās kā latviešu draudzes mācītājs. Sākumā viņš vēl bija pārliecināts, ka izdosies atgriezties dzimtenē, bet, kad šīs cerības zuda, L. Bērziņš kopā ar ģimeni 1950. g. izbrauca uz ASV, uz kuriem pārcēlās 30 000 – 40 000 latviešu, ievadot jaunu posmu emigrācijas vēsturē, kuru trimdas vēsturnieki dēvē par “trešo Latviju”, jo arī šeit latvieši turpināja apliecināt savu piederību Latvijas valstij. (9; 6)

Kad L. Bērziņš atstāja dzimteni, viņam jau bija 74 gadi. Tas ir laiks, kad cilvēki parasti jau aizgājuši pensijā, velta laiku savas dvēseles pilnveidošanai, kad atmiņā uzplauksnī pagātnes notikumi, tiek pārskatīta visa dzīve. Tad visvairāk raksta memuārus, visvairāk slimo un cīnās par savu dzīvību. Tas ir vecums, kad cilvēks pieslēdzas mistiskajam informācijas laukam.

85 gadus sasniegušus cilvēkus Austrumu zemēs uzskata par garīgajiem vadoniem, par guru. Pie viņiem dodas pēc padoma. Tomēr šis ir arī vecums, kad dvēsele ir stiprāka par vājo miesu.

L. Bērziņš ieradās Denverā 80 gadu vecumā. Protams, tādos gados atšķirtību no dzimtenes cilvēks pārdzīvo ļoti smagi. Vēstulē Zentai Mauriņai viņš raksta:

“Jūrām pāri, kalnu grēdām
Pēc sirdīm sirdis tviktin tviktst.” (1)

Trimdinieki dzīvoja izkaisīti starp sveštautietiešiem, un “latviešu nacionālās kultūras saglabāšana un kopšana kļuva par dzīvības un nāves jautājumu tautas pastāvēšanā”. Kultūras saglabāšana bija atkarīga no kultūras darbinieku privātās iniciatīvas, un šo darbu uzņēmās L. Bērziņš un citi vecākās paaudzes pārstāvji. L. Bērziņš sīkstī turējās pie vecajām latviešu tradīcijām, lai tās nodotu nākamajām paaudzēm. Denverā viņš organizēja latviešu nacionālo draudzi, uzskatīdams, ka svešumā vislielākā nozīme ir baznīcai – tur noturēja ne vien dievkalpojumus, bet arī laicīgus pasākumus. Tāpat pie baznīcas bija arī svētdienas skola latviešu bērniem, kur viņi varēja iemācīties savas tautas vēsturi, valodu, tradīcijas.

L. Bērziņa garīgais mantojums latviešu emigrācijas kultūras vēsturē ir liels – latviešu draudzes Vācijā un ASV Kolorādo štātā, svētdienas skolas, apmēram 500 publikāciju, referāti un runas par kultūras un izglītības jautājumiem.

Laikā, kad Latvijā L. Bērziņa vārdu bija aizliegts pat minēt, un tas latviešu tautai dzimtenē bija zudis, PBLA viņam piešķīra Tautas balvu, augsti novērtējot viņa lielo ieguldījumu tautas labā gan pedagoģiskajā darbā, gan kalpojot baznīcai, gan folkloras laukā, gan arī zinātnē un dzejā. Jā, L. Bērziņam patiešām ir izdevies savā mūžā “sila malu par ārisku padarīt”. (5)

Uz Luda Bērziņa personības veidošanos lielu ietekmi atstāja laikmeta vēsturiskie apstākļi: viņš piedzima tautas pirmās atmodas laikā, piedzīvoja Pirmo pasaules karu, Latvijas Republikas nodibināšanos, Otro pasaules karu, Latvijas okupāciju, kuras dēļ bija spiests atstāt savu dzimteni un dzīvot trimdā Vācijā un ASV. Šie grūtie apstākļi norūdīja L. Bērziņa raksturu, piešķīra viņa personībai arvien lielāku spēku un izturību, neļāva grūtībās salūzt. Jebkurā dzīves situācijā viņš atrada iespēju būt noderīgs savai tautai.

Luda Bērziņa personības psiholoģiskā tipa noteikšana un analīze

Balstoties uz K. G. Junga teoriju un tās praktisko lietojumu, mēs varam secināt, ka visi personības tipi ir vienlīdz vērtīgi un ka visiem ir savas stiprās un vājās puses. Personības tips raksturo cilvēka pamatievirzes realizēšanos, neiedalot ļaudis ne labākos, ne sliktākos, garīgi izcilos un mazāk spējīgos, veselos un slimos.

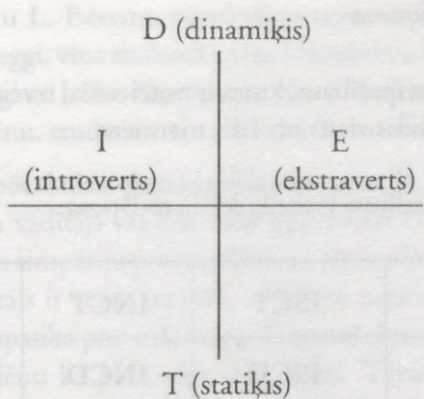
Šī teorija palīdz mums saprast, kas vada katru individu, kādi motīvi ir viņa uzvedības pamatā.

Šajā darbā ir izmantots amerikāņu zinātnieču I. Maijeres un I. Briggs MBTI tests, alternatīvs tests TAPT – tipu noteikšanai pēc Tīgera, ko izstrādājuši zinātnieki Pols Tīgers un Barbara Barona-Tīgere. Tas ir efektīvs un vienkāršs. Saskaņā ar šo sistēmu pastāv 16 personību tipi un katrs cilvēks ir pieskaitāms pie viena no tiem, par ko daudzkārt var pārliecināties praksē. Tas nenozīmē, ka mēs noliegtu katra cilvēka unikalitāti, tomēr tajā pašā laikā varam konstatēt, ka viena tipa cilvēkiem ir daudz kopīga. L. Bērziņa personības retrospektīvai psiholoģiskajai analīzei izmantota viņa autobiogrāfiskā grāmata “Mūža rīts un darba diena” un laikabiedru atmiņas.

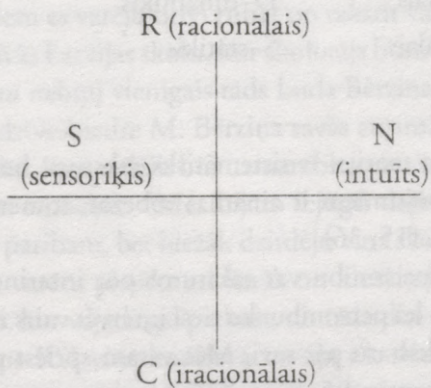
Šī personības tipa noteikšanas metode balstās uz cilvēka dabas analīzes četriem aspektiem:

1. Kādā veidā cilvēks sadarbojas ar apkārtējo pasauli un uz kuriem vada savu enerģiju?
2. Kāda veida informāciju uztver vispirms un vieglāk?
3. Kādā veidā cilvēks pieņem lēmumus?
4. Vai cilvēks grib dzīvot noteiktā, sakārtotā pasaulē vai arī brīvākā, kur iespējami dažādi varianti?

Šos aspektus uzskata par cilvēka dabas pazīmēm. Šīs pazīmes var attēlot arī grafiski:

Pēc Aizenka iedalījuma

Pēc Junga iedalījuma

No šīm astoņām īpašībām, kuras ir noteicošās, izveidojas 16 variantu. Katram cilvēkam atbilst viens no 16 variantiem.

Tabula, ko sastādījusi Izabella Maijere-Brigsa:

ISRT	ISCT	INCT	INRT
ISRD	ISCD	INCD	INRD
ESRD	ESCD	ENCD	ENRD
ESRT	ESCT	ENCT	ENRT

I– introverts

S–sensoriķis

E–ekstraverts

N–intuitīvais

R–racionālais

D–dinamiķis

C–iracionālais

S–statiķis

Personības tipa teorijai ir sistemātisks raksturs, bet tā ir pietiekami lokana. Tās raksturojumiem ir zināmas robežas, tomēr tie piemērojami jebkuram cilvēkam. (15; 36)

Luda Bērziņa personību var raksturot pēc interindivīdās un meta-indivīdās metodes – kā personību, ko tieši intervēt vairs nav iespējams, bet kura izraisījusi priekšstatu par sevi. Mēs varam spriest par Luda Bērziņa personību, kādu to uztvērušas un novērtējušas citas personas, pēc tām izmaiņām, ko tā izraisījusi citos cilvēkos, kā personību, kura ietekmējusi daudzu citu cilvēku apziņu un uzvedību. Un vēl mums ir iespējams novērtēt Luda Bērziņa personību, atsaucoties uz viņa paša autobiogrāfisko grāmatu “Mūža rīts un darba diena”.

Lai noteiktu L. Bērziņa personības tipu, intervēju viņa mazdēlu prof. Kristapu Keggi, viņa skolnieku Jāni Dāvidsonu, balstījos uz L. Bērziņa meitas Rutas Keggi un Irēnes Eberšteines, viņa dzīvesbiedres Minnas Bērziņas, viņa bijušo skolēnu, studentu u. c. laikabiedru atmiņām.

Vērtējums pēc skalas: ekstraversija–introversija. Pēc K. Junga domām, labs skolotājs un vadītājs var būt tikai ekstraverts cilvēks, jo introvertam skolotājam trūkst simpātiju pret skolēniem, tāpēc viņš nesaprot, ko skolēni grib. Šāds skolotājs ir vērsts uz sevi, uz savām personīgajām problēmām, viņam var būt nepatika pret mācīšanu. Turpretī ekstraverts ņem dzīvu līdzdalību savu skolēnu kā personību attīstīšanā. Tāpat ekstraverts sāk agri publicēties, uztur personīgas attiecības ar draugiem, paziņām. (16; 400)

L. Bērziņš ir izcils pedagogs un skolu vadītājs, daudzi skolēni viņu raksturo kā labāko skolotāju un skolu vadītāju. Par dziļo ieinteresētību savu skolēnu attīstībā liecina fakts, ka L. Bērziņš ar dzīvesbiedri paši vadījuši internātu, dzīvojot ar skolēniem vienā mājā gan Dubultu ģimnāzijas, gan RSI laikā, iegūdamas patiesu savu audzēkņu mīlestību.

Ar mīlestību un pateicību savu skolotāju Jēkabpils tirdzniecības skolā raksturo pulkvedis P. Dardzāns: “Ludis Bērziņš mums mācīja vācu valodu. Pēc četriem gadiem es varēju brīvi runāt un rakstīt vācu valodā. Es nezinu nevienu tādu brīvās Latvijas skolu, kur skolotājs būtu uzrādījis tādas darba sekmes. Un es jau nebiju vienīgais tāds Luda Bērziņa skolnieks.” (10; 18)

L. Bērziņa dzīvesbiedre M. Bērziņa savās atmiņās atceras vīru kā ļoti sabiedrisku cilvēku, kurš mīlējis būt uzmanības centrā, darbojies ātrā tempā un izrādījis savas emocijas: “Mēs bijām iejūgti darbā. Savu vīru redzēju drīz šur, drīz tur pazībam, bet biežāk dzirdēju viņa skaņi pacelto balsi. Man likās, ka to pašu varētu panākt arī lēnāk un klusāk, bet Ludim tas nu bij dabā – īsi un ātri, kur vajadzīgs, padarīt, un tad atkal pa rāmiem ūdeņiem. Arī vēlākos gados RSI viņš koridorā runāja tik skaņā tonī, ka to varēja dzirdēt atbalsojamies mūsu dzīvoklī.” (13; 88)

Tāpat, vērtējot arī L. Bērziņa autobiogrāfisko grāmatu “Mūža rīts un darba diena”, viņa stāstījumu par savu dzīvi, jāsecina, ka tas galvenokārt satur notikumu un cilvēku aprakstus, tād ir vērsts uz āru, uz objektiem. Tas ir īsts ekstraverta stāstījums. Tād Ludis Bērziņš ir spilgti izteikts ekstraverts.

Vērtējums pēc skalas: intuitīvais—sensoriķis. Kā liecina pats L. Bērziņš autobiogrāfiskajā grāmatā, intuīcijai viņa dzīvē ir ievērojama loma, jo viņš daudzkārt iepriekš ir redzējis sapnī to, kas vēlāk dzīvē piepildījies: “Tā jāatzīst, ka starp nojautām sapņos un dzīves norisēm var pastāvēt kāda korelācija.”

To, ko tagad mēs mācāmies dažādās Rietumu un Austrumu radošās vizualizācijas metodikās, L. Bērziņš intuitīvi ir nojautis jau toreiz, pirms daudziem gadiem, – svarīgākais, uzsākot jaunu lietu, nav līdzekļu trūkums. Svarīgākais ir pareizi izvēlēties formu un tad piepildīt to ar dzīvības spēku: “Par materiālām grūtībām runāju še pēdējā vietā, ne tāpēc, ka tās būtu bijušas nenozīmīgas, bet gan tāpēc, ka apkārtne un ārējie apstākļi, īsti ņemot, nekad nav pats lietas kodols, bet tā čaumala, ko garīgais centrs rada, pielāgojot to savām spējām un vajadzībām, un, mērķi pareizi uzstādot, arī līdzekļi rodas savā laikā.” (6; 223)

Spilgti izteiktā intuīcija pavada L. Bērziņu arī darbā ar skolēniem: “Ir man gadījies tā, ka, mācības gada sākumā ar klasēm apsveicinoties, kādā jaunuzņemtā klasē gūstu grūti definējamu, bet katrā ziņā depresīvojošu iespaidu. Un tiešām, šī klase drīz zaudēja lielu daļu no sava sastāva, citiem no iestādes aizejot nesekmības dēļ, citiem aiz kādām dēkainībām.” (6; 213)

Ludis Bērziņš atbalsta jaunas idejas un jaunievedumus, piemēram, dibinot Dubultu ģimnāziju, viņš ievieša Rietumeiropas skolu pieredzi, ar ko daļēji aizvietoja cariskās ģimnāzijas modeli, kas bija “saistīts ar internātu, kā tas vienmēr bijis latviešu pagastskolām”. (13; 26) Ludis Bērziņš vienmēr orientējās uz nākotni, allāž, dibinādams jaunas skolas, jebkuros apstākļos cenzdamies būt noderīgs savai tautai.

Daudzi laikabiedri atcerējās Ludi Bērziņu kā izcilu runātāju. Mazdēls Kristaps Keggi stāstīja: “Vectēvam ļoti patika teikt runas dažādos svinīgos gadījumos, un tajās viņš izmantoja gan metaforas, gan dažādus interesantus salīdzinājumus. Īpaši labi un kodolīgi vectēvam padevās sprediķi, ko citi mācītāji lasīja gari un garlaicīgi. Visas savas runas vectēvs runāja bez kādām lapinām, visu paturot galvā.” (3)

Attiecībā uz savu ideju ieviešanu praksē jāsaka, ka Ludis Bērziņš to darīja sekmīgi, neraugoties uz to, ka nav sensoriķis, bet ir intuīts.

Ludis Bērziņš ir izteikts intuitīvais tips.

Vērtējums pēc skalas: racionāls–iracionāls. Vērtējot pēc šīs skalas, ir diezgan daudz atmiņu, kas apliecina, ka L. Bērziņš objektīvi risināja problēmas, cienīja loģiku un taisnīgumu, izvirzīja visiem vienādas prasības, ievēroja trūkumus un tos kritizēja, kā arī uzskatīja, ka patiesība svarīgāka par takta izjūtu (viņam bieži vien ģimenē pārmeta netaktiskumu).

Arī A. Dravnieks, atceroties L. Bērziņu kā RSI direktoru, raksta: “Pēc temperamenta L. Bērziņš bija pat ļoti straujš un varēja pārsteigties, bet, ja tas bija noticis, viņš atzina savu vainu un ieguva ar to vēl lielāku cieņu.” (13; 71) Prof. K. Keggi intervijā uzsvēra, ka vectēvs vienmēr bijis objektīvs, visiem bez izņēmuma izvirzījis vienādas prasības. Vienmēr bijis saprātīgs, balstījies uz Dieva likumiem un taisnīgumu. (3)

Secinājums: tāpat Ludis Bērziņš ir racionālis.

Vērtējums pēc skalas: statīķis–dinamiķis. Pavisam droši var apgalvot, ka L. Bērziņš ir dinamisks cilvēks, kurš labi piemērojas jauniem apstākļiem. Par to liecina tas, ka viņš nekad ilgi nav dzīvojis un strādājis vienā vietā, bet dzīvojis Latvijā, Tērbatā, Pēterpilī, Kijevā, Vācijā un Amerikā. Tāpat savu darbu L. Bērziņš vienmēr ir gribējis nevis ātrāk pabeigt, bet padarīt pēc iespējas labāk. Par Ludi Bērziņu kā dinamiķi liecina fakts, ka viņš nepieņem svarīgus lēmumus uzreiz, bet atstāj to pieņemšanu uz vēlāku laiku, tāpat kā izmaina savu mērķi saskaņā ar jaunu informāciju.

Izvēlēdamies, kur tālāk studēt, Ludis Bērziņš raksta: “Pa to starpu filoloģijas ugunskurs bija daudz maz apdzisis, un stiprāki uzpeldēja citas intereses, īpaši par reliģijas jautājumiem biju tais domās, ka nevar cilvēks palikt, viņus sev nenoskaidrojis. Te bij ļoti centrāla dzīves sfaira, kam nevar paiet vienaldzīgi garām.” (6; 69)

Tāpat, ja vienā vietā neveicas, viņš maina savus mērķus: “Pēc daudziem maldiem un klejošanas Pēterpilī biju pēc darba izslāpis, un to es papildinām atradu, atradu arī atbilstošu sabiedrisko stāvokli un nodrošinātu eksistenci.” (6; 160) Ludis Bērziņš apraksta, kā viņš pārcēlies uz Kijevu, lai strādātu par skolotāju un mācītāju latviešu kolonijā. Tāpat viņš ilgi neaizkavējās Jekabpils Tirdzniecības skolā: “Jekabpilī, nevarēdams atrast dzirdīgas ausis saviem nodomiem, biju klusā prātā sācis kavēties pie citām nākotnes iespējām (..), sāku domāt, kā man savus spēkus izlietot lietderīgāki.” (6; 106)

Arī prof. K. Keggi atceras, ka vectēvs vienmēr visu labi pārdomājis, pirms pieņemis lēmumus. Tāpat viņš spējis mainīt savus plānus, ja apstākļi to prasījuši, un spējis improvizēt, vispirms padarījis darbu, bet izklaidējies pēc tam. Kā savās atmiņās raksta L. Bērziņa bijušais skolnieks Hermanis Kalniņš: “L. Bērziņš neatzina īpašu izklaidēšanos arī pēdējā dienā pirms brīvlaika, teikdams: “Kur darbs tiek nopietni darīts, tur atpūta pati uzmeklē nogurušo.”” (13; 64)

Secinājums: tāpat Ludis Bērziņš ir dinamiskais tips.

Pēc Tīgera–Barona testa Ludis Bērziņš ir ENRD tips: ekstraverts – intuitīvais – racionālais – dinamiskais. Šī personības psiholoģiskā tipa raksturojums – pie šī tipa pieskaitāmi 5% cilvēku. Šie cilvēki nebaidās grūtību un nemil garlaikoties. Viņi ir enerģiski, izgudrotāji, gudri, veiksmīgi, mil parunāt. Viņi pastāvīgi tiecas paaugstināt savu profesionālo līmeni un personīgo iespaidu. Pēc dabas uzņēmīgi. Viņi aizraujas ar jaunām idejām, nepalaiž garām nevienu iespēju, izrāda iniciatīvu un darbojas ar spēcīgu radošu impulsu. Visaugstāk vērtē savu iedvesmu un cenšas dzīvē iemiesot savas oriģinālās idejas, zinātkāri, daudzpusīgi, lokani, uzņēmīgi cilvēki, lieli izgudrotāji, kas tiek galā ar sarežģītiem praktiskiem un teorētiskiem uzdevumiem. Tiem piemīt dzīvs prāts, viņi atklāti izsaka savas domas. Pārliecināti izvirza savus argumentus par un pret, viņiem ir lieliskas analītiskās spējas, viņi prot domāt stratēģiski, spēj visam dot loģisku izskaidrojumu. Šādi cilvēki domā, ka daži likumi un aizliegumi domāti vienīgi tam, lai tos izmainītu vai arī vispār atceltu. Viņi meklē dažādību ikdienišķās situācijās. Viņiem daudz draugu un paziņu, piemīt humora izjūta, un tie izstaro optimismu. Viņi ir apburoši, bieži vien ir sabiedrības dvēsele, viņu entuziasms pāriet uz citiem cilvēkiem, tāpēc tos bieži aicina sadarboties.

Šāda tipa cilvēki necenšas citus nosodīt vai kritizēt, bet saprast. Nereti viņi nevelta daudz laika, lai sagatavotos darbam, bet uzreiz ķeras pie galvenā. Kad svarīgākās problēmas atrisinātas, pāriet pie nākamā svarīgā, aizraujošā darba, vairs neatskatoties uz to, kas padarīts. Viņi mil ātri runāt. Šie cilvēki ir taisnīgi un tieši, bet reizēm kādu var aizvainot, neapdomīgi kritizējot. Tas, ka viņi sevi neierobežo tikai ar vienu darbu, izskaidrojams ar to, ka viņi baidās palaist garām citas interesantas un saistošas iespējas.

Viņi strādā labāk, ja interesanti uzdevumi seko cits citam. Spēj iedvesmot auditoriju ar aizraujošu runu un noturēt tās uzmanību ar interesantiem paziņojumiem. Pārliecināti par sevi, var strādāt, kur vien vēlas, bet, ja darbs nav radošs, zaudē par to interesi. Nemil izstrādāt sikas projekta detaļas, nemil vienmuļu darbu.

Būtībā L. Bērziņa dzīve un darbība apliecina, ka ENRD psiholoģiskais tips tiešām atbilst Luda Bērziņa personības tipam.

Latviešu tautas arhetipi un Luda Bērziņa personība

Pirmatnējiem cilvēkiem mitoloģija bija svētums, it kā arhaiskie mīti sevī saturētu cilvēka dvēseli, tautas mitoloģijas bojāeja nozīmē to pašu, ko cilvēka dzīves un gara vai pat veselu tautu bojāeja, kā tas notika ar Amerikas indiāņiem.

Daudziem mūsu laikabiedriem šķiet, ka mīti – tas ir sinonīms vārdiem “izdomājums”, “ilūzija”, jo viņi maldīgi iedomājas, ka mīti radušies kā seno cilvēku naivie mēģinājumi izskaidrot dabas parādības, kuras zinātne prot izskaidrot daudz labāk.

Taču daži psihologi un antropologi palīdz mums ieraudzīt mītus pavisam citā gaismā un saprast, ka tie atspoguļo dziļus psiholoģiskus un garīgus procesus, kas notiek cilvēka psihē. K. G. Jungs, runājot par savu kolektīvās bezapziņas koncepciju, uzsvēra, ka mīti – tie ir psiholoģiskās un garīgās īstenības spontāna parādīšanās, kas apslēpta bezapziņā. Mīti satur dziļu jēgu katram cilvēkam, jo to stāstu formā “uzpeld” arhetipiskais saturs, t. i., universālas un patiesas dzīves ainas. Mīts attiecībā uz cilvēci ir tas pats, kas sapnis – katram atsevišķam cilvēkam. Ja sapnis nes cilvēka apziņai svarīgu un vajadzīgu psiholoģisku patiesību, tad mīti un pasakas atklāj šo patiesību par cilvēci kopumā. Cilvēks, kurš uztver mīta iekšējo jēgu, saskaras ar universāliem garīgiem jautājumiem, kādus viņam uzdod dzīve. Galvenā ideja Junga psiholoģijā ir individualizācijas process, kas notiek visu mūžu. Sekojot šim procesam, cilvēks pastāvīgi cenšas tuvojies ideālai, pilnīgai personībai, Dieva noteiktajam plānam. Šī tuvošanās ietver pakāpenisku

cilvēka apziņas paplašināšanos un personības spēju attīstīt savu patību. Ž. Gebser raksta: “Šis arhetipiskās struktūras, tāpat kā atomārās struktūras vai kā bioloģiskās struktūras, nav skatāmas un tās nevar iztēloties. Tās mums visiem norāda uz kādu racionāli nerealizējamu stāvokli, kas atrodas pirms laika un pirms telpas, tāpat pirms laika un telpas eksistences.” (10; 106)

Neticams teksts pasakās atslēdz lasītāja apziņu ar galvenajiem aizsargmehānismiem – noliegšanu un racionalizāciju. Tas tūlīt pārlicina apziņu, ka “tā nenotiek” un “tas nav nopietni”, dodot iespēju arhetipiskam saturam bez šķēršļiem iekļūt bezapziņā.

Latviešu tautas arhetipi dziļi sakņoti L. Bērziņa personības būtībā. Īpaši spilgti tas izpaužas viņa dzejā. Tas parādās jau viņa pirmajā dzejolī, kas sacerēts zēna gados un kurā dzied par kokiem mežmalā:

It kā tie saldi sapņotu
No sirmu laiku līgošanas
Par senu tautu varenu. (5; 9)

Atmodas laikā šos arhetipus pauduši arī A. Pumpurs, Auseklis, K. Barons, A. Lerhis-Puškaitis un citi.

L. Bērziņš atradis formulējumu savam personības noslēpumam, savai vienreizībai, savai dzejnieka būtībai. Viņš arvien vairāk izjuta un apzinājās saites, kas viņu vienoja ar pagājušo laikmetu gara virzieniem. Iekarodams arvien jaunus gara novadus, viņš juta – it kā sekodams kādai spirālei, nonāca kaut kur atpakaļ –, ka viņš it kā tuvojas cilvēces gara pirmdzimtenei, kur meklējamas saknes visu cilvēku gara rosmēm, kur sastopas visu paaudžu un laikmetu cilvēki. Viņa īpatnējais talants ļāva atrast tagadni pagātnē un pagātnē tagadnes un nākotnes dziļus:

Aug koks uz augšu,
Aug saknes uz leju;
Uz priekšu iedams,
Ir atpakaļ eju. (3; 81)

Mātes arhetips latviešu tautai ir pats spēcīgākais. Latviešu senrelīģija bez Mātēm nemaz nav domājama, un Pasaules Māte varētu būt vienīgi Māra. Māšu skaits ir neierobežots, katrai dzīves nozarei var būt sava Māte,

piemēram, Zemes Māte, Uguns Māte, Ūdens Māte, Vēju Māte, Meža Māte utt., bet Laima ir mūsu mūža nolīcēja un noteicēja.

L. Bērziņam ir nojautas par garīgo pirmdzimteni, par tautasdziesmu Laimu, kura liek cilvēka likteni kokā. Viņš atceras, ka tēvs ozolu stādījis jaunākā dēla laimei:

Pie mana tēva pazemām durvīm aug ozoliņš,
Laimīte, Laimīte, te tava vieta. (3; 101)

Ar lielu mīlestību L. Bērziņš veltījis dzejoli savai mātei, jo savas mātes mīlestību viņš augstu vērtējis:

Tev sarma metās melnos matos,
Un sejā rakstus spieda laiks,
Bet kāds vēl prieks bij tavos skatos,
Cik tavu roku glāsts bij maigs.

Anima, ar ko visvairāk saskāries L. Bērziņš, ir Mātes arhetips. Kā visaugstāko vērtību sievietēs viņš ir mīlējis un cienījis mātes sākumu, un šķiet, ka sievas un mātes aspektus ir savienojis.

Kad 1910. g. piedzimst viņa pirmā meita Ruta, L. Bērziņš, noliecies pie bērna gultiņas, saka: "Izskatās kā Ripelu mamma." Viņa dzīvesbiedre atceras: "Man par šiem vārdiem bij liels prieks, jo, lai gan Luža māti dzīvu netiku redzējusi, zināju, ka Ludis, pastarītis ģimenē būdams, no viņas bij baudījis daudz mīlestības. Un nu viņš sava bērna sejiņā saskatīja šīs lielās mīlestības atspīdumu." (13; 88)

Tāpat L. Bērziņš ļoti cienīja K. Barona dzīvesbiedri, par kuru raksta savās atmiņās, izteikdams savus uzskatus par galveno sievietes uzdevumu: "Viņas cēlums pastāvēja ne radu rakstos, bet tai brīnišķīgajā, īsti sievišķīgajā dvēseles cēlumā, ar ko šī nemācītā māmiņa veicināja dzīves ceļu savam slavas apmirdzētajam mūža draugam." (6; 77)

L. Bērziņš nav pret sieviešu emancipāciju, bet, kā atceras V. Rūķe-Draviņa, ar vieda, dzīvei pieredzējuša ģimenes tēva skatu rāmi piebilda: "Kas zina, vai seno laiku māte dzīves novakarē, atrazdamās kupla bērnu un bērnbērnu pulka vidū, visu ģimenes locekļu mīlēja un cienīta, tomēr nejutās dzīvi pilnīgāk un laimīgāk nodzīvojusi nekā modernā sieviete?"

Sēdies, mana māmuliņa,
Zemajā krēsliņā:
Zema tava sēdēšana,
Augsta tava valodiņa. (13; 194)

Lielu vietu L. Bērziņa dzīvē ieņem Tēva arhetips, ko viņš aizguvis nevis no latviešu tautas arhetipiem, bet no kristīgās reliģijas arhetipiem. Viņa dzejoļos daudz runāts par tēvu zemi, tēvu sētu, tēva pagalmu, tēvu tēvu laipām:

Ar vēja spārniem ilgas nes
Uz tēvu zemi mani.

Šis Tēva arhetips noteicis to individuālo stilu, kā viņš izturējies gan pret saviem ģimenes locekļiem, gan skolēniem un studentiem. Gan skolēni, gan studenti viņu saukuši par "tētiņu".

Amerikāņu psihologs R. Džonsons uzskata, ka Rietumu vīrieša dzīvesceļu visvairāk ietekmē mīts par Grāla kausu – slāpes pēc Grāla, kad vīrietis jūt, ka viņam dzīvē kaut kas jāatrod, bet viņš īsti nezina, kas. Arī latviešiem ir tāda pasaka "Aizej tur, nezin kur, atnes to, nezin ko". Mūsu tautai ir daudz pasaku par jaunāko tēvadēlu, par Sprīdīti, kas dodas pasaulē laimi meklēt. Jaunākā tēvadēla arhetips lielā mērā ir ietekmējis L. Bērziņa mentalitāti, jo arī viņš bija jaunākais dēls ģimenē un devās pasaulē laimi meklēt. Jaunākā tēvadēla arhetips simbolizē cilvēka pirmatnējo dabiskumu un pilnību. Ja tās cilvēkam trūkst, viņš apjūk, saduroties ar tumšiem spēkiem, un iekrīt ļaunuma tīklos. Kā liecina laikabiedru atmiņas – L. Bērziņam piemita dabiskums un pilnība.

Pēc K. Junga uzskata: "Īstai personībai vienmēr ir sava sūtība, kam viņa tic kā Dievam, tā iedarbojas kā Dieva likums, no kura nav iespējams izvairīties. Viņam jāpakļaujas šim likumam, it kā tas būtu dēmons, kurš iekārdinājīs viņu ar jauniem, dīvainiem ceļiem. Tas, kuram ir sūtība, kurš dzird dziļumu balsis, tā liktenis ir nolemts." (17; 74)

Katrai tautai ir savi arhetipi, sava daba. To L. Bērziņš ir uztvēris rakstos: "Tā divām tautām, dziesmās izsakoties, ies līdzīti kaut kas no viņu dziļākās, vārdos grūti formulējamās dabas. Dziesmā mums atklājas ne vien mūsu tautas dvēsele savā aktivitātē, bet arī pēc savas struktūras. Dziesma ir kapitāls, kas dvēselē noguldīts." (12; 59)

Varam secināt, ka Ludis Bērziņš ir latviešu tautas arhetipu nesējs.

Luda Bērziņa dzīves filozofija

Cilvēcīgai būtnei, lai dzīvotu un izprastu dzīvi, nepieciešama vērtību atskaites sistēma, dzīves filozofija, reliģija (vai arī reliģijas aizvietotājs), turklāt tas viņam vajadzīgs tādā mērā kā saules gaisma, kalcijš un mīlestība.

Mēs esam auguši citā laikmetā, uz mūsu personības attīstību iedarbojušies pavisam citi faktori. Starp mums ir ielauzies laiks. Laiks ir aiznesis to pasauli, kurā ir dzīvojis L. Bērziņš, – ar visām domām, jūtām, cilvēkiem un viņu pārdzīvojumiem, un nekas nav atgriezams. Bet mums šis aizgājušais laikmets un cilvēku daba, uzskati un dzeja nav tik viegli saprotama. Šodienas cilvēkam neparasta liekas L. Bērziņa spēja auglīgi darboties tik daudzās virzienos, kā pedagogijā, folklorā, zinātnē, dzejā, turklāt vēl būt priekšzīmīgam ģimenes tēvam. Tāpat apbrīnojama ir viņa nerimstošā vēlēšanās darboties tautas labā, nekad nemeklēt personīgo labumu, ērtības sev un saviem ģimenes locekļiem. Un vai daudziem mūsdienu cilvēkiem ir tāda vēlēšanās pilnveidoties, kāda tā bija L. Bērziņam:

Likteņa lakta kladz, kladz,
Audz, audz, audz!

Kas ir viņa dzīves filozofijas pamatā? Viņa pasaules uzskats veidojies latviešu folkloras, kristietības, stoīķu, īpaši Horācija, klasiskās dzejas ietekmē, tāpat jūtama arī J. V. Gētes un J. H. Pestalocija ietekme. Pamazām L. Bērziņš izveidojis pats savu dzīvesziņu, kuras pamatā ir doma, ka fragments ir tas, ko mēs zinām. Bet, ja nu mūsu gara dzīve ir fragments vien, tad rodas jautājums, ko iesākt ar šo fragmentu, kā atrast tam jēgu, kā atrast sakaru ar to, kas ir vesels, saliedēts, pilnīgs? Atbildes ir – samierināties ar pasauli un lietām, kādas tās ir, nebities no nāves. Tāpat viņš uzskata, ka “velti laimei ātras pēdas dzīt”. (5; 116)

Mēs lietā likt varam tikai tagadni, mēs varam kaut ko izdarīt ar šo īso dzīves fragmentu, no visa atsakoties:

Pa vienu ceļu pie mērķa var tikt:
Tev būs no visa atsacīties. (5;82)

Tāpat kā J. V. Gēte, arī L. Bērziņš domā, ka tikai tas, kas mācījies savu maizes kumosu ēst ar asarām, pazīst augstākos dievišķos spēkus un spēj

saskatīt dzīves dziļāko jēgu. Viņš pilnībā paļaujas uz kopību ar pasauli un to, ka viņš ir daļa no nemirstīgās dzīvības, kas “mūžīgi plūst un nerimstas”. Tādā veidā L. Bērziņš ticis pāri savai fragmentārajai būtībai un nonācis pie gudrības:

Nežēlot dienu bijušu,
Dienu, kas ausīs neniecināt. (5; 126)

Un, meklējot pasauli, kur mīlestība parādās ne tikai kā abstrakts princips, bet kā dzīva izjūta, viņš atrod kristīgo Dievu, kura gaismā grib staigāt.

L. Bērziņa filozofijas trešā sastāvdaļa – latviešu tautas folklorā – ir pamatā visam, jo “tautas dzejā pasaule ir redzama raksturīgā latviešu skatījumā. Tur skan visintīmākās dvēseles stīgas”. (12; 59)

Viņa bijušais skolnieks rakstnieks N. Kalniņš raksta: “Audzināšanā nav apstrīdama personības nozīme un paraugs. Ja nu mēģinātu īsi raksturot L. Bērziņa personību, viņa garīgo tēlu, kāds tas audzināšanas darbā parādās, tad, manuprāt, pirmām kārtām būtu jāmin tādas īpašības: dziļa būtiska reliģiozitāte, darbos apliecināta tēvzemes mīlestība, dzīves vienkāršība, sirsnība un apskaužami smalks, bagāts humors. Mums zināms, ka L. Bērziņš pats savu raksturu ir veidojis, smeldamies atziņas no četriem avotiem – Svētajiem rakstiem, latviešu tautas dzejas, klasiskās dzejas un pašas dzīves.” (13)

Luda Bērziņa individuālais stils

Cilvēka individuālais stils izveidojas jau bērnībā, lai sasniegtu pēc iespējas labākus rezultātus, lai vislabāk izmantotu savus iedzimtos talantus. Individuālais stils ir tas neatkārtojama, kas piemīt katram cilvēkam, kaut kāds vārdos neapprakstāms izstarpjums, par ko L. Bērziņš ir teicis: “No cilvēka allaž izriet kāds starojums, liecību dodams par to, kas ir cilvēks. Un šis starojums var būt dažbrīd nozīmīgāks nekā viens otrs darbs, ko cilvēks dara.” (12; 24)

Sava profesora L. Bērziņa individuālo stilu vislabāk raksturo K. Draviņa atmiņas: “Ja mēdz spriest, ka stils ir cilvēks pats, tad jāsaka, ka L. Bērziņam bija savs viņam iezīmīgs, varētu teikt, “bērziņisks” stils, ko var viegli pazīt arī viņa rakstos. Viņa lekciju lasīšanas īpatnībās vēl iederējās kāda savādība –

viņš laiku pa laikam mēdza pacelt acis diezgan paaugstā leņķī uz augšu, it kā skatoties kaut kur lielākā tālumā cauri klausītavas sienām. To bija ievērojuši ne tikai studenti vien, un tā E. Virza, par L. Bērziņu rakstīdams, par viņu izsacījās: “Šķietot, it kā viņš, gaisā lūkodamies, lasītu tur kādu tekstu.” Jau pēc nedaudz L. Bērziņa lekcijām bija skaidrs, ka viņš spēj, savās piezīmēs paskatīties, bez tālākas lasīšanas formulēt garus domu gājienus visai sakarīgā un arī loģiski skaidrā izklāstā. Šādu lasījuma veidu ciena arī studenti.” (13; 149)

Arī V. Rūķe-Draviņa atceras: “L. Bērziņa izteiksmei piemīt kāds nevilnots tiešums, tā ir brīva no katras tīšas manieres un ar laiku aizrauj ar sava satura nemāksloto spēku.

Aizmirsts tiek fakts, ka, jo lielāka zinātnieka personība, jo dziļāk un izšķirīgāk viņš var ietekmēt jaunā klausītāja dzīves un studiju gaitu. (..) no mūsu goda biedriem katram ir sava dziesma, ko skandina ramavieši. L. Bērziņa iemīļotā dziesma ir zemgaliešu straujā, bezbēdīgā “Ķēvīt, manu svilpastīt”. Tas, kas man sevišķi duras acīs, kad kā jauna ramaviete vēroju sirmo profesoru mūsu vidū, ir tas, ar kādu izturētu cieņu viņš prot nest “Ramavas” krāsas. Droši vien tāpat viņš rīkojas ar “Lettonijas” krāsām. Nevīlus jādodomā par vārdiem (..) personība, kas allaž sevi tur godā un arī citus godāt prot.(..)” (13; 194–197)

Secinājums: tāpat L. Bērziņš ir izcila personība ar savu neatkārtojamo individuālo stilu, kas palicis spilgtā laužu atmiņā.

L. Bērziņš – pedagogs

L. Bērziņa meita R. Keggi stāstīja: “Bet, ja mēs gribētu apskatīt, kas viss bija L. Bērziņš, tad iznāktu gara uzskaitē: latvietis, zemnieka dēls, brālis, laulāts draugs, tēvs, vectēvs, sentēvs, skolotājs, teologs, dzejnieks, garīgo dziesmu autors, skolu dibinātājs, folklorists, profesors, lettonis utt.” (28; 3)

Kad sirmajam profesoram jautāja, kurš posms viņa ilgajā mūžā bijis jaukākais, kurš darbs darīts ar vislielāko mīlestību, viņš nevilcinādamies atbildējis: “Noteikti skolotāja darbs, un visi garie gadi, kas pagājuši, strādājot skolās, tās dibinot un vadot, tas arī no visiem darbiem bijis auglīgākais.”

Rakstnieks N. Kalniņš saka: "Viņa darbs, kuram viņš dzīvoja, bija patiesa un nevirtota daļa no viņa dzīves un personības, tādēļ, atceroties L. Bērziņu kā audzinātāju un runājot par viņu kā par skolotāju, mēs vienmēr redzam viņu kā personību, reizē ar to kā dzejnieku ar stipru noslieci uz filozofiju savā īpatnējā skatījumā un arī kā rūpīgu, gādīgu savas ģimenes galvu un savu partneri vienmēr cenošu līdzcilvēku." (13; 32)

Viņa bijušais skolnieks, vēlākais arhibīskaps K. Kundziņš nekad viņu nedēvēja citādi kā "*magister carrissime*". Atmiņās viņš raksta: "Mūsu skolotājam nekas nebija pielipis no birokrātiskās skolas putekļiem, bet viņš pilnīgi iemiesoja sevī Pestalocija ideālus atrast katrā cilvēka bērņā tos jaukos asnus, kas dabiski tiecas pretim saulei, tos atbalstīt un attīstīt." (13; 77)

Viņš kā pedagogs saskatījis uzdevumu sagatavot skolotājus – tautas apgaismotājus. Runājot par skolotājiem, pēc L. Bērziņa domām, viņi nav tīrās zinātnes kalpi, bet viņu uzdevums ir to, ko citi ieguvuši kā atradēji, pētnieki un sistematizētāji, nest tautā un prast ievadīt jaunatni šajos sasniegumos.

Viņš uzskatīja, ka skolai jāpanāk, lai nopietnais darbs būtu gaiša prieka pilns, jo prieks ir skolas elements.

Nākotnē vēl liels darbalauks – izstrādāt skolas tipu, kas mūsu laikiem būtu noderīgs, visjaukāk būtu iedomāties skolu, kas nav saistīta pie normālprogrammas, bet var rīkoties pēc skolēnu sastāva un vietējiem apstākļiem.

L. Bērziņš, būdams izcils pedagogs, varēja kvalitatīvi mācīt 6–8 priekšmetus: vācu valodu, latviešu valodas literatūras sākumu, tautas dziesmu metriku, pedagoģijas vēsturi, didaktiku, reliģiju un ētiku.

Viņam ir daudz ievērojamu skolēnu, no kuriem var minēt J. Sudrabkalnu, P. Stradiņu, P. Mucenieku, P. Dardzānu. Zinātniskajā darbā viņš ievadījis Z. Mauriņu, R. Rudzīti, V. Rūķi-Draviņu un daudzus citus.

Reiz, ciemojoties Rīgas Skolotāju institūtā, Rainis teicis L. Bērziņam: "Dzeju esat atstājuši, bet rakstīt bērnu dvēselēs ir rakstīt lielāko starp dzejām."

Ludis Bērziņš – folklorists un zinātnieks

Latvju dainām Ludis Bērziņšveltījis šādas rindas:

Ir tautai brīnumīga aka,
Ir viņā valgums brīnišķīgs,
Ko dzejas gars tik dziļi raka,
Lai neaizber to laikmets sīks.

Interese par folkloru L. Bērziņam radās jau pagasta skolā, un šo A. Lerha-Puškaiša radīto interesi viņš saglabāja visu mūžu. Viņš apbraukājis visu Latviju, pierakstīdams tautasdziesmas. Daudz rakstījis par tautasdziesmu ētikas un estētikas jautājumiem, kā arī par metriku un stilistiku. Viņam tuvi bija P. Šmita uzskati par folkloru un mitoloģiju.

L. Bērziņa domas par folkloru izteiktas vairākos darbos. Latviešu tautas dzeja ir latviešu bauslība, ko tauta pati sev radījusi. Viņš uzskatīja, ka senais latvietis nenogrimst ikdienas sikumos, bet patur brīvu skatienu uz dzīves lielākajām parādībām un norisēm. Tāpat viņš domāja, ka kristīgās ticības pieņemšana vēl nenozīmē atteikšanos no pagānisma. “Latvieši nekad nav tikuši īsti kristianizēti, jo pagānisma elementi pārdzīvojuši visas ticības maiņas un saglabājušies tautas atmiņā. Latviešu reliģiozajā psiholoģijā kristīgās ticības elementi sakusuši savādā amalgamā ar pagānismu un jaunākā laikā ar dažādu filozofisko sistēmu elementiem.” (18)

Savā rakstā “Gara virzieni latviešu tautas dzejā” L. Bērziņš raksta, ka latviešu tautas dzejas formā valda tīri matemātiska, līdz pilnībai noslīpēta labskanība, arī seno latvieti – dziesminieku viņš raksturo kā ar vissmalkāko muzikalitāti apveltītu estētu. (19)

E. Virza uzskatīja, ka L. Bērziņš ir vienīgais latviešu cilvēks, kam antīkā gudrība apvienojusies nešķiramā vienībā ar latviešu tautasdziesmu gudrību.

Pats L. Bērziņš bija savācis ap 800 tautasdziesmu, un folkloru viņš izmantoja audzināšanas darbā ar skolēniem un studentiem.

Studenti atmiņās par savu profesoru stāsta: “L. Bērziņa personībā filologs, folklorists, literāts un pedagogs visumā bija daudz spēcīgāki par luterāņu teologu. (13; 167)

L. Bērziņš tik cieši saaudzis ar tautas dziesmām un to pasauli, ka pats to vairs nemana, gluži tāpat kā nedomājam par gaisu, ko elpojam.” (13; 194)

K. Draviņš savās atmiņās raksta, kā, būdams baltu filoloģijas students, 1928. g. klausījies lekcijas literatūrzinātnē un ticis ievadīts folkloristikas pētīšanas praktiskajā darbībā. “Klausoties viņa kursus, man vedās domāt, ka blakus visizcilākajiem mūsu tautasdziesmu interpretētājiem K. Baronam un P. Šmitam jāstāda arī L. Bērziņš.” (13; 159)

Latviešu tautas tradīcijas viņš ienesa arī ģimenē, par ko raksta meita Irēne: “Mūs abus ar tēti vienojis arī dziesmu gars. Tēte, mīlēdams un kopdams tiro latviešu tautas dziesmu, to pētīja ne tikai savos rakstos, bet arī dziesmas skandēdams un mani saukdams palīgā.” (13; 115)

Arī 65 gadu vecumā, aizejot pensijā no Skolu departamenta direktora amata, viņš uzskata: “Tā nebija nekāda nelaime, jo līdz ar to reiz biju valā no administratīvajiem pienākumiem un varēju, cik atlikušie spēki ļāva, nodoties zinātniskajam darbam.” (6; 217)

Galvenie no L. Bērziņa publicētajiem darbiem folkloras un literatūrzinātnes laukā: “Urdungas dziesmas” (1923), “Kāzu dziesmas” (1924), “Skrundas dziesmas” (1926), “Borkovys dzīsmis” (1932), “Aglonas dziesmas” (1932).

L. Bērziņš pievērsies arī tautasdziesmu pantmēram un ritmam (metrikai), par ko publicējis dažādus rakstus, bet 1940. g. un vēlāk arī trimdā 1959. g. izdota grāmata “Latviešu tautas dzeja. Metrika un stilistika” 1. d. Tāpat dažādos periodiskos izdevumos viņš publicējis rakstus par latviešu tautasdziesmu stilistiku. L. Bērziņam tautasdziesmas ir bijušas iemīļots pētīšanas un kārtošanas objekts, 1928.–1932. g. viņš izdod “Latvju dainas”. Pamatdziesmas sešos sējumos. Kopā ar meitu Irēni viņš pierakstījis latviešu tautasdziesmu vārdus un melodijas un izdevis grāmatu “Tēvu dziesma” (1944). Tāpat viņš pievērsies vecajiem dziesminiekiem, uzrakstot un publicējot apcerējumus par Veco Stenderu (1922), Kristoforu Firekeru (1926), kā arī apcerējumu “Neredzīgais Indriķis un viņa dziesmas” (1932), apcerējumu “Ernsts Gliks” (1935) un “Poētika pamatvilcienos” (1933). Strādājis par RSI direktoru, kā arī vēlāk LU, rosīgi piedalījies jaunu mācību grāmatu sastādīšanā: “Vācu valodas mācību grāmata” (1922), “Latviešu literatūras vēsture pamatskolām”, gramatikas grāmatas “Vārds un teikums” (1935–1938),

“Tēvu valoda” (1935). Šīs grāmatas guva skolotāju ievēribu, tādēļ tās iznāca atkārtotos izdevumos. No 1935. līdz 1937. g. tiek izdota “Latviešu literatūras vēsture” sešos sējumos, kuras virsredaktors ir L. Bērziņš.

Ludis Bērziņš – teologs un reliģisko dziesmu autors

J. Andrups “Londonas Avīzē” nosaucis L. Bērziņu par latviešu gara dzīves patriarhu. Kā zināms, par patriarhiem sauc Vecās Derības vīrus, kas, piedzīvodami lielu vecumu, redzējuši, kā audzis un briedis viņu garīgais sējums. Kaut gan L. Bērziņš kā mācītājs darbojies vienīgi Kijevā un trimdas gados Vācijā un ASV, tomēr varam uzskatīt, ka jebkurš viņa darbs ir kristīgā gara iedvesmots – gan audzināšanas darbs, gan dzeja, gan tautasdziesmu vākšana. Nav latviešiem otra tāda mācītāja, kas 70 gadus bijis aktīvs garīgs dziesminieks un Bībeles tulkotājs, kas saglabāja uzticību baznīcai un savam amatam līdz pat 95. mūža gadam.

L. Bērziņš, izvēlēdamies studēt reliģiju Tērbatas universitātē, savu izvēli pamatoja šādi: “Vajadzēja domāt arī par praktisku labumu, t. i., praktisku ne tādā ziņā, kā iegūt lielu mācītāja muižu un ērtu dzīvi, bet kā var auglīgi strādāt tautas vidū, īpaši arī ar rakstiem, kā to darijuši mūsu rakstniecības celmlauži. Materiālā puse, kā tas jaunībai ir piedabīgi, nekādu lomu nespēlēja, un, ja kāds aiz materiāla aprēķina ir ķēries pie šīm studijām, kas pēc savas būtības tik tālu stāv no materiālisma pasaules, tas būs ir dzīves mērķi zaudējis, ir aprēķinā pievilies.” (6; 69)

Īpašu talantu Ludis Bērziņš parāda garīgajā dzejā. Viņa dziesmas pieder pie dziesmugrāmatas “dzelzs inventāra” vai, runājot arhibīskapa K. Kundziņa vārdiem, “zelta fonda”. Garīgā dzeja ir Luda Bērziņa liriskas skaistākais zieds, kurā “latviskie, klasiskie un kristīgie elementi apvienojas savdabīgā pasaules izjūtā”. Neviens no dziesmugrāmatas dziesmu autoriem “nav licis atzelt tādā kuplumā mūsu garīgo dziesmu dārzam kā Ludis Bērziņš”. Meita Irēne atceras: “Katru rītu tētiņš savā pāršķiramajā kalendārā rakstīja vadmotīvu attiecīgajai dienai no Jaunās Derības. Saprast nekā nesapratām, jo bija rakstīts grieķu, latīņu, leišu, vācu, utt. valodās.” (13; 107)

Ludis Bērziņš gan pats savā grāmatā "Ievads latviešu tautas dzejā" saka: "(...) gudrs lasītājs vai dziedātājs nešaubīgi apzinās, ka valodas līdzekļi, runājot par Dievu, ir nepietiekami." (13; 226)

Tāpat kā visā savā darbībā, arī kā mācītājs un korāļu autors, Ludis Bērziņš ienes jaunas un oriģinālas idejas. Teoloģiskie elementi viņa dvēseles dzīvē nebija sastinguši par nedzīvu, dogmatisku shēmu. Viņš uzskatīja, ka baznīcā pārāk daudzina nopietno un drūmo, to vajadzētu līdzsvarot, parādot arī gaišo un liksmo. Tā radās pavasara dziesma "Ej, sirds, un mācies priecāties!". Ludis Bērziņš kā reti kāds cits spējis apvienot reliģiju ar latviešu tautas folkloru. Draudzē Ludis Bērziņš ieviesa īpašus Pavasara svētkus, kur pēc svētku dievkalpojuma visi lielie un mazie izgāja zaļumos, bet Lieldienām, kā liecina meita Ruta, viņš sacerējis dziesmu "Prieki, bēdas mainīt mainās", kas baznīcā tikusi dziedāta ar tautas melodiju "Maza biju, neredzēju". (13; 252)

Par to, kā labāk nest Dieva vārdu tautai, viņš raksta: "Valsts svētku garīgās svinības var notikt arī ārpus dievnama. Vai Pestītājs pats savus klausītājus nav uzrunājis brīvā dabā, kalnā un zvejas laivā?" (6)

Luda Bēziņa sprediķi (svētrunas) nav sakopoti un izdoti kādā sējumā, tādēļ nav saglabājušies. Bet viņa paliekošais ieguldījums ir korāļu teksti, no kuriem 46 ir iekļauti dziesmu grāmatā.

Ludis Bērziņš – dzejnieks

Savā atmiņu grāmatā Ludis Bērziņš raksta: "Nopietnā dzīves darbā stādāmie, esmu dzejošanas tieksmes pārvarējis aiz godbijības pret dzīvi un viņas uzdevumiem." (6;115)

Tomēr jāsecina, ka dzejošanas vēlmi viņam nav izdevies pārvarēt visu mūžu, jo pēdējo dzejoli viņš ir sacerējis 1965. gadā, dažas dienas pirms nāves.

Savu pirmo dzejoli "Pavasari" viņš publicē 1887. g. laikrakstā "Latvietis" 17 gadu vecumā, parakstīdamies kā Pabērziņš. Pirmais viņa dzejoļu krājums "Ceļi un teki" iznāca 1900. gadā.

Savās atmiņās arhibīskaps K. Kundziņš, kam L. Bērziņš bija mājskolotājs, raksta: "Agrā rīta pastaigā, kad Ludis Bērziņš jau iekšēji gatavojās

nākamajai svētrunai vai stundai, viņš nereti pārnesa mājā vēl ko citu – mazu dzejoļu, kas bija dzimis rīta stundā un vēlāk parādījās viņa pirmajā dzejoļu grāmatā.”

Ligotņu Jēkabs nosaucis L. Bērziņu par vienu no šī laikmeta apdāvinātākajiem dzejniekiem. E. Virza uzskata, ka L. Bērziņš ir maz dzejotājs, bet viņam ir tādas dzejas, bez kurām neviena antoloģija nevar iztikt.

Otrais krājums “Svētrīta skaņas” iznāk 1928. g., kad Ludis Bērziņš atsācis dzejojot pēc vairāk nekā 20 gadiem. Šajā krājumā apvienoti reliģiskie dzejoļi. P. Ērmanis izsakās, ka “Bērziņa reliģiskajā dzejā ir kas no latvju rudens sestdienas vakara rāmuma vai vasaras svētrīta klusuma”.

Trīsdesmitajos gados iznāk Bērziņa dzejojumi bērniem “Īkšķītis” (1930) un “Zelta auns” (1932), kam pamatā ir tautas pasaku motīvi, kurus L. Bērziņš modernizējis. Vēlāk, 1945.–1946. g., iznāk vēl divas grāmatas bērniem – “Brencis” un “Laimīgais Ansis”. Dzejoļu krājumā “Vēlās vārpas” (1936), L. Bērziņa dzeja kļūst dinamiskāka:

Likteņa lakta kaldina kalējus,
Viņa kuļ kūlējus, viņa maļ malējus.

1937. g. izdots krājums veltīts jaunatnei. Šeit apkopoti gan patētiski dzejoļi, gan dzejoļi bērniem:

Spēki tēvu zemei krāti,
Lai nemūžam neizgaist!

Pēdējais L. Bērziņa krājums “Mūža stiga” iznāk jau pēc dzejnieka nāves 1973. g. ASV. Šajā grāmatā sakopoti dzejoļi no iepriekšējiem izdevumiem, kā arī ir jauni, trimdā rakstīti – skumji dzejoļi veltīti tēvijai, kas zaudējusi daudzus dēlus un meitas, tomēr visam pāri cerība, ka “gan pēc nakts vēl diena ausīs”.

Deviņdesmit piecu gadu vecumā L. Bērziņš raksta: “Patiesu dzeju jau raksturo tas apstāklis, ka viņa nav liekulīga. Dzejā ieskanas vēl kaut kas vairāk, tur ierunājas slepena sirdsbalss, ko autors pats var būt nemaz nav domājis atskaņot, bet kas ieskanas līdz, lai viņš skandinātu, ko gribēdams.” (12; 58)

Ludis Bērziņš ģimenes dzīvē

Kā pret visu savā dzīvē, arī pret ģimeni L. Bērziņš izturas ar vislielāko atbildības izjūtu. Viņš ģimeni nodibināja jau brieduma gados, kad bija pārliecināts, ka spēs to materiāli nodrošināt un pildīt tēva pienākumus. Viņa dzīvesbiedre Minna savās atmiņās raksta, ka iepazinusies ar L. Bērziņu 1906. g., kad viņš ieradies apciemot viņas brāli Frici Šmidhenu. Tomēr jau 1895. g. brālis viņai uzdāvinājis kalendāru, kur L. Bērziņa fotogrāfija greznojusi pirmo lappusi kopā ar viņa sacerēto dzejoli:

Mēs jau dzīves neprasām,
Kas bez skumju pēdām.
Spēku lūdzam pūliņam,
Pacietību – bēdām. (13; 82)

V. Rūķe-Draviņa atceras, ka reiz apciemojusi L. Bērziņa ģimeni Jaundubultos. “Tur atvērās visa dainu pasaule kā izkāpusi no kaltām pūra lādēm, ar rakstītām jostām un zīļu rotām, kas mirdz un laistās seno dienu spīdumā. Namamātei apkārt bija bērnu čalas, un prātā nāca seminārā dzirdētā L. Bērziņa atziņa par cienīto un mīlēto dzimtas māti “ar augsto valodiņu”. ” (13; 96)

RSI absolvents J. Dāvidsons L. Bērziņa ģimenē nodzīvojis vairākas vasaras kā mājskolotājs. Savās atmiņās “Tā bija” viņš raksta: “Par direktora L. Bērziņa ģimenē pavadīto laiku man ir vislabākās atmiņas. Tās mani apņēma kā mātes austeris lakats, kur katrā krokā ir siltums un mīlestība. Luda Bērziņa bērnu pulkā es ieguvu otru ģimeni, kuplu brāļu un māsu saimi (..) ģimenes tradīcijas izauga no ģimenes kopības un reizē stiprināja to.” (2)

Luda Bērziņa bērni tēvu ļoti mīlēja. Par to liecina meitas Rutas teiktais: “Kad tēte vēl bij pie mums, mēs varējām viņam pateikties, viņu apbrīnot.” Arī meita Irēne pievienojas: “Cilvēki mums bieži teikuši, ka par daudz milam savu tēvu. Tas ir neprāta arguments, jo mīlēt nekad nevar par daudz, tikai par maz, un es esmu mīlējusi par maz.”

L. Bērziņš ļoti cienījis stipru ģimeni un mīlētis visus radniekus. Meita Ruta raksta: “Viņš ģimeni un radus turēja lielā godā, jo senču kultam tikai tad ir nozīme, ja šo koku kopj un tā zarus un pumpuriņus skaita ar mīlestību.

Katram no saviem mazbērniem viņš ir veltījis dzejoli, un vectēva bērēs pie izvadīšanas klāt bija 11 mazdēli, jo viens atradās Eiropā.”

Mūža beigās L. Bērziņš varēja būt laimīgs kā lielas, draudzīgas ģimenes tēvs un vectēvs. Viņš pats raksta: “Tā nu mēs ar dzīvesbiedri, ar kuru kopā nostaiģājām 46 gadus, neesam vis kā pēc mūsu mūža gadiem varētu domāt – divi sūnās ieauguši akmeņi, bet divi vecāki bērzi jauno bērzu birztaļā. Jaunajai paaudzei Dievs lai dod tā spēkos briest un raksturā veidoties, ka tā atbilstu savai sūtībai.” (6; 239)

Luda Bērziņa personība humānistiskās psiholoģijas jēdzienos (pašaktualizācijas līmeņa noteikšana pēc POI testa)

Pētot L. Bērziņa personības attīstības ceļu, svarīgi noskaidrot, cik lielā mērā viņam izdevies pašaktualizēties, jo, kā teicis psihologs A. Maslovs: “Katra personība pa daļai ir pati sev projekts un pati sevi rada.”

Pirmo mēģinājumu izmērīt pašaktualizācijas līmeni uzsāka A. Maslova skolniece Evereta Šostrema, izveidojot POI testu (*Personal Orientation Inventory*), ko pilnveidojis un adaptējis Maskavas psihologs A. Lazurkins.

Pēc 10 ballu sistēmas vērtējot L. Bērziņa pašaktualizācijas līmeni, ņēmu vērā laikabiedru atmiņu vērtējumus, kā arī mazdēla K. Keggi intervijā teikto.

Vērtību skalas

1. Laika orientācijas skala – cik lielā mērā cilvēks izprot eksistenciālo vērtību dzīvot “šeit un tagad”, vai cilvēks spējīgs priecāties par aktuālo momentu, nesalīdzinot to ar pagātnes priekiem vai iespējamiem nākotnes sasniegumiem – 10 (POI testa rezultāts).
2. Šajā vērtību skalā ietilpst tādas pašaktualizējošās personības vērtības kā patiesīgums, labsirdība, skaistums, mērķtiecība, harmonija, dzīvīgums, unikalitāte, pilnība, taisnīgums, atraisītība, kārtības mīlestība, vienkāršība, pašcieņa – 9 (POI testa rezultāts).

3. vērtību skala apraksta uzticēšanos cilvēkiem, ticību cilvēka milzīgajām iespējām. Skats uz cilvēka dabu var būt pozitīvs vai negatīvs – 9 (POI testa rezultāts).
4. vērtību skala apraksta cilvēka tieksmi un slāpes pēc jaunā, interesi par objektiem, kas nav tieši saistīti ar kādu viņa vajadzību apmierināšanu. Nesavtīga tieksme pēc jaunām zināšanām un spēja spriest, novērtēt un salīdzināt precīzi un efektīvi – 10 (POI testa rezultāts).
5. vērtību skala apraksta cilvēka tieksmi pēc radoša darba vai kreativitāti, kas ir neatņemams pašaktualizācijas atribūts, ko var nosaukt arī par radošu attieksmi pret dzīvi – 9 (POI testa rezultāts).
6. vērtību skala – autonomija. Pēc humānistisko psihologu domām, tā ir personības psihiskās veselības galvenais kritērijs, kas nosaka tās pilnību. Šis jēdziens attiecas uz tādām īpašībām kā dzīvīgums un spēja pašauties uz sevi, personības briedums. Pašaktualizējusies personība ir autonoma, neatkarīga un brīva, taču tas nenozīmē, ka tā būtu atsvešināta vai vientuļa – 9 (POI testa rezultāts).
7. vērtību skala – impulsivitāte. Šī īpašība liecina par pašpaļāvību uz sevi un apkārtējo pasauli, kas ir raksturīga pašaktualizēšamies cilvēkiem. Impulsivitāte sasaucas ar tādām vērtībām kā brīvība, dabiskums, artistisms, atraisītība – 9 (POI testa rezultāts).
8. vērtību skala – pašizpratne. Šī īpašība liecina par cilvēku, kas nepakļauj savu gauri un vērtējumu sociāliem standartiem, šāds cilvēks ir brīvs no psiholoģiskās paš aizsardzības – 10 (POI testa rezultāts).
9. vērtību skala – autosimpātija. Tā ir personības harmonijas un psihiskās veselības dabiskais pamats. Tā nenozīmē trulu pašapmierinātību, nekritiskumu, tā vienkārši ir pozitīva Es koncepcija, kas ir pamatā noturīgam, adekvātam pašvērtējumam – 9 (POI testa rezultāts).
10. vērtību skala – sabiedriskums. Personības spēja radīt stabilas, labvēlīgas attiecības ar apkārtējiem. Spēja kontaktēties šeit tiek saprasta kā tieksme pēc abpusēji derīgiem un patīkamiem kontaktiem ar citiem cilvēkiem – 10 (POI testa rezultāts).

11. vērtību skala – spēja uz pašizpaušmi sabiedrībā. Šādiem cilvēkiem ir pārliecība, ka viņi ir pievilcīgi un interesanti citiem cilvēkiem, viņiem nepiemīt tieksme izlikties citādiem sabiedrībā – 9 (POI testa rezultāts).

Secinājums: pašaktualizācijas limenis pēc POI testa L. Bērziņam ir 93,6 procenti.

Kā raksta A. Maslovs savā pēdējā grāmatā “Cilvēka dabas tālie sasniegumi”: “Pašaktualizējusies personībai raksturīgas “pārdzīvojumu virsotnes” – pārejoši pašaktualizācijas brīži, kad labāk apzināmies sevi un pasauli, esam ar to vienots veselums. Tas ir vispārinājums labākajiem brīžiem cilvēka esamībā, laimīgākajiem brīžiem dzīvē, ekstāzes pieredzei, sajūsmai, lielākajam priekam.” (11; 171)

Šādas savas “pārdzīvojumu virsotnes” apraksta arī L. Bērziņš: “Man personīgi trūktu liela daļa jaukāko mūža atmiņu, ja no tām būtu jāizdzēs abitūrija un citi pārbaudījumi. Cīņā sasniegtais ieguvums top vērtīgāks, pār viņu klājas kāds īpatnējs mirdzums, ko omulīgais ikdienas darbs nevar uzburt. Vasaras rīts pēc eksāmeniem mani modināja ar tādu spožumu dabā un laimes sajūtām dvēselē, ka šīs dienas pieder pie baltām kalnu galotnēm manas dzīves līdzenumā.” (6; 58)

A. Maslovs atklāj, ka tiem cilvēkiem, kuri ir pašaktualizējusies, piemīt “garīgās dimensijas” – mistiskums un augstāko apziņas stāvokļu pieredze. Dažus gadsimtus agrāk šos cilvēkus uztvertu citādi – kā tādus, kuri iet Dieva ceļus. L. Bērziņu par Dieva cilvēku nosaukuši daudzi laikabiedri. Arī mazdēls K. Keggi allaž uzsvēris, ka vectēvs savā dzīvē visu darījis pēc Dieva likuma. Pabeidzot kādu manuskriptu, L. Bērziņš mēdza parakstīt apakšā: “*Soli Deo gloria*” – tikai Dievam slava. Liekas, ka viņš vēlējās attiecināt šos vārdus uz visiem darbiem savā garajā mūžā.

Saviem studentiem L. Bērziņš ir stāstījis par pasaules telpas brīnumiem un izteicies, ka labprāt būtu studējis astronomiju, ja gadu nebūtu tik daudz un varētu visu sākt no jauna – “tā būtu tīrā poēzija – bez maizes”. (13; 199)

L. Bērziņš kā spilgta, pašaktualizējusies personība ietekmējis daudzu cilvēku likteņus – skolēnu, studentu, ģimenes locekļu, laikabiedru, draudzes locekļu – gan Latvijā, gan Kijevā, kā arī Vācijā un ASV. Domāju, ka L. Bērziņu var pieskaitīt tam vienam procentam cilvēku, kuri ir pašaktualizējusies.

Secinājums: tātad L. Bērziņš dzīvē ir pratis sevi pilnveidot, katru savu izvēli, kad bijis jāizvēlas starp augšanu un drošību, progresu un regresu, izdarot par labu izaugsmei.

Pētījums apstiprināja, ka L. Bērziņš vienmēr izvēlēties tos ceļus, kas ļauj īstenot jaunas, tautai vajadzīgas idejas, nekad nav rūpējies par savām un savas ģimenes ērtībām, kā augstāko principu izvirzīdams – lieti derēt tēvzemei un tautai.

Avoti un literatūra

1. Luda Bērziņa vēstule Zentai Mauriņai. 1957. g. 15. dec. – LB muzeja arhīvs.
2. Dāvidsons J. Tā bija / Atmiņu stāstījums par RSI. Rokrakstā. – LB muzeja arhīvs.
3. Keggi K. Intervijas 1998. gada 20. aprīli.
4. Liepiņa A. Dieva dziesminieks / Uzruna 1955. g. 18. sept. Ņujorkā. – LB muzeja arhīvs.
5. Bērziņš L. Ceļi un teki. Dziesmas. – Jelgava: Stefenhāgens, 1900.
6. Bērziņš L. Mūža rīts un darba diena. – Rīga: A. Gulbis, 1935.
7. Bērziņš L. Vēlās vārpas. Dzīves un darba dziesmas. – Rīga: Valters un Rapa, 1936.
8. Bērziņš L. Mūža rīts un darba diena. – Mineapole: Sējējs, 1954.
9. Dunsdorfs E. Trešā Latvija. – Melburna, 1968.
10. Gebseris Ž. Laika ielašanās. – R.: LU, 1998.
11. Karpova Ā. Personība. Teorijas un to radītāji. – R.: Zvaigzne ABC, 1998.
12. Ludis Bērziņš – skolotājs, dzejnieks, teologs. – R.: IAI, 1994.
13. Zvaigžņu sega / Rakstu krājums L. Bērziņa piemiņai. A. Dravnieka red. – Bruklina: GD, 1967.
14. Маслов А. Психология бытия. – М.: Рефлбук, Ваклер, 1997.
15. Масляев О. И. Психология личности. – Д.: Сталкер, 1997.
16. Юнг К. Г. Психологические типы. – М.: Университетская книга, 1997.

17. Юнг К. Г. О становлении личности. – М.: Канон, 1995.
18. Bērziņš L. Par mūsu tautas dziesmu kā vēstures avotu izmantošanu // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1925. Nr. 6.
19. Bērziņš L. Gara virzieni latviešu tautas dzejā // Audzinātājs. – 1933. Nr. 12.
20. Bērziņš L. Starp vācu pedagogiem // Audzinātājs. – 1926. Nr. 11.
21. Bērziņš L. Tikumības jēdziens latviešu tautas dzejā // Kurzemes Vārds. – 1936. Nr. 247.
22. Bērziņš L. Tautas dzeja – tautas gudrība // Ceļš. – 1946. Nr. 2.
23. Bērziņš L. Skola un disciplīna // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1936. Nr. 1.
24. Bērziņš L. Latviešu skola trimdas apstākļos // Ceļš. – 1947. Nr. 2.
25. Bērziņš L. Gara pasaule latviešu tautas dziesmās // Sauksme. – 1947. Nr. 12.
26. Bērziņš L. Vienota nostāja šķirtos ceļos // Latvija Amerikā – 1952. g. 28. jūnijs.
27. Bērziņš L. Divi raksti par nemainīgām vērtībām // Universitāte. – 1965. Nr. 15.
28. Keggi R. Dr. phil. Ludvigs E. Bērziņš 91. II. Lettonia un lettoņi viņa dzīvē // Vita Nostra. – 1990. Nr. 33/34.

Erna Travina

ERNA PUKNAS-TRAVIŅA: MĀKSLAI UN PEDAGOĢIJAI ATDOTAIS MŪŽS

(1906–1996)

1996. gada 4. martā uz deviņdesmit mūža gadiem atskatījās, bet neilgi pēc tam – 20. aprīlī pa mūžības ceļu aizgāja Latvijas Nacionālās operas soliste Erna Puknas-Traviņa. Uz Operas skatuves viņa aizvadījusi gandrīz trīsdesmit gadus – no 1934. līdz 1960. gadam, vēl ilgāku laiku veikusi vokālā pedagoga darbu. Taču viņas dzīve, talants, panākumi, ja neskaita trīsdesmito gadu publikācijas presē, līdz šim nav pētīti un aprakstīti. Varbūt tāpēc, ka māksliniece un pedagoģe bijusi vienkārša, pieticīga, nav mīlējusi sevi izcelt, varbūt tāpēc, ka daudzās operu lomās viņa dublējusi Mildu Brehmani-Štengeli un kā otrā soliste “palikusi ēnā”, varbūt tāpēc, ka padomju varas gados objektīvi izvērtēt E. Traviņas devumu “traucēja” apstākļi, ka viņa bieži uzstājusies Kārļa Ulmaņa rīkotajos pasākumos, daudz dziedājusi ārzemēs, nesot brīvās Latvijas vārdu pasaulē.

Dzīves un darba gaitas

Erna Puknas-Traviņa dzimusi Rīgā 1906. gada 4. martā, registrēta Jāņa draudzē. Tēvs Fricis Puknas, dzimis 1869. gadā, bijis muitas ierēdnis, māte Auguste, dzimusi Blumfelde, – mājsaimniece. Mātes mūžs bijis īss,

taču arī pamāti Karlīni māksliniece atcerējās ar lielu sirsnību un pateicību, tāpat kā savu istās mātes māsu Malvīni Verēnu Šišlo, ar kuru viņai visu mūžu bijušas labas attiecības.

Ģimenē milēja mūziku – tēva seši brāļi bija lieli dziedātāji, tēvs spēlēja vijoli. P. Dzeņa reālģimnāzijā mūzikas pasaulē meiteni ievadīja komponists un skolas kora diriģents Jānis Reinholds. Jau skolas gados mazā Erna kori bieži dziedājusi solo.

Dziedāšanu E. Puknas apguvusi Latvijas Valsts konservatorijā profesora Paula Saksa klasē. No 1929. gada bijusi korporācijas "Līga" biedre. 1931. gadā Erna Puknas ar uzslavu beigusi konservatoriju, iegūstot brīvmākslinieces grādu. Diplomu Nr. 221 parakstījuši rektors profesors J. Vītols, padomes sekretārs J. Vītoļiņš un 18 padomes locekļi.

1929. gadā konservatoriju absolvējis Kārlis Traviņš (1894–1964), ar kuru 1931. gada 25. jūlijā Alūksnē, Kolberģu muižā, noslēgtas laulības. Šo ceremoniju vadījis mācītājs G. Knezs-Knezinskis, ērģeles spēlējis A. Berkholcs.

Latvijas pedagoģijas vēsturē ierakstīts arī Kārļa Traviņa vārds. Viņš dzimis Rīgā, tēvs – Ādams, māte Marija – gadījuma darba strādnieki. Skolas gaitas uzsācis Rīgā un pabeidzis Pēterpili 1915. gadā. Kara gados bijis jūrnieks Ziemeļu Ledus okeānā. 1921. gadā atgriezies Latvijā un uzsācis skolotāja gaitas.

Ar mūziku nodarbojies no sešu gadu vecuma, pašmācības ceļā apguvis vijoles spēli. 1929. gadā pabeidzis Latvijas Konservatorijas teorētisko, 1935. gadā – vijolu klasi, iegūstot brīvmākslinieka grādu.

No 1929. līdz 1940. gadam – korporācijas "Līgusonis" biedrs.

Strādājis par skolotāju Aizputes (1922), Valkas (1923), Durbes (1923–1925) pilsētas skolās, P. Dzeņa ģimnāzijā Rīgā (1925–1928), Rīgas pilsētas 13. pamatskolā (1928–1940). Visilgāk strādājis Rīgas pilsētas 1. vidusskolā (1944–1957), kur bijis dziedāšanas skolotājs un orķestra vadītājs. Kārlis Traviņš strādājis arī Jelgavas Pedagoģiskajā skolā, kur piecdesmitajos gados vadījis orķestri un mācījis audzēkņiem instrumentu spēli.

1932. gads jaunajai māksliniecei atnesa starptautisku atzinību vokālistu konkursā Vīnē. Tajā pašā gadā viņa uzsāka operdziedātājas gaitas Liepājas operā, bet 1934. gadā – Latvijas Nacionālajā operā, kur priecēja skatītājus līdz 1960. gadam.

1935. gadā Erna Traviņa devās uz Itāliju, Milānu, un astoņus mēnešus izkopa savu meistarību pie profesoriem Vanzo un Paiza, iestudējot 11 operu lomas. Kā jaunā māksliniece apliecina intervijā laikrakstam "Rīts", šī Kultūras fonda balva – iespēja pilnveidoties Itālijā – viņai sagādājusi lielu prieku. Intervija atklāj arī bērnības atmiņas: "“No tevis nekad nekas prātīgs neiznāks,” tā vecmāmiņa (domāta E. Puknas mātesmāte Anete Blumfelde, dzimusi Zēge – *aut.*) teica mazajai meitenītei, kas ar brūnajiem matiem, spožajām acīm un mūžam skanīgiem smiekliem atgādināja mazu čigānēnu. Bet meitene nebēdāja par to, kas no viņas iznāks vai neiznāks.

Vecmāmiņai gribot negribot jāatzīst, ka no mazās, mežonīgās meitenes kaut kas tomēr ir iznācis: tagad viņa ir Nacionālās operas soliste Erna Puknas-Traviņa. Viņa dzīvo tikai mākslai, saviem skatuves tēliem, mūzikai. Tas ir viss viņas dzīves saturs. Ja mākslas nebūtu, tad... "Jā, tad arī no manis nekā nebūtu," saka Erna Puknas-Traviņa." (40)

1956. gadā E. Traviņa piedalās Latviešu mākslas un literatūras dekādē Maskavā, kur viņai piešķirta PSRS Kultūras ministrijas goda zīme "Par radošajiem sasniegumiem". Šī apbalvojuma sakarā viņa saņēmusi arī Latvijas kultūras ministra J. Ostrova, ministra vietnieku V. Kalpiņa, O. Stroda, J. Meijas un I. Bastina pateicību "Par pašaizliedzīgu darbu" un Mākslas darbinieku nama valdes apsveikumu.

Ar lielu atbildības sajūtu māksliniece veikusi arī sabiedrisko darbu. Trīsdesmito gadu beigās viņa darbojusies Latvijas Rakstu un mākslas kamearas Skatuves mākslas sekcijas cenza komisijā (priekšsēdētājs Jānis Kļava, locekļi: Lilita Bērziņa, Staņislavs Ficners-Jarskis, Teodors Kalniņš, Harijs Plūcis, Erna Traviņa, Nikolajs Vasiļjevs). E. Traviņa bijusi aktīva arod biedrības vietējās komitejas locekle, piecdesmitajos gados vadījusi sadzīves komisiju. Viņas dokumentos saglabājusies atskaite par 1954. gadu, kurā par paraugu minēti kolēģi A. Daškovs, V. Krampe, E. Pakule, kas nekad nav atteikušies ar apsveikumiem piedalīties jubilejās un citos pasākumos. No 1955. līdz 1964. gadam E. Traviņa Operas un baleta teātrī vākusi Teātra biedrības biedru naudu, kā arī Teātra biedrības uzdevumā savā kolektīvā rūpējusies par radošajiem komandējumiem un ceļazīmēm uz sanatorijām.

Mākslinieces nošu pūrā ir daudzu latviešu komponistu veltījumi, kā arī ārzemju komponistu dāvinājumi. A. Žilinskis viņas balsij uzrakstījis

dziesmas “Jasmīni tvan”, “Ar tevi”, A. Kalniņš – “Mēnesnīca”, “Ik vakaru zvaigzne nāca”. Taču mākslinieces tuvo paziņu un draugu lokā bijuši ne tikai mūziķi un komponisti, bet arī citi ievērojami tā laika kultūras darbinieki. E. Traviņas bibliotēkā redzamu vietu ieņem Edvarta Virzas darbi, kura autogrāfs, cieņas un apbrīnas pilni vārdi lasāmi visās māksliniecei dāvinātajās grāmatās.

Savu brīvo laiku Erna un Kārlis Traviņi visbiežāk pavadījuši Inčukalna pagasta “Dainās”. Māja ar tik skanīgo, viņu abu talantam un interesēm atbilstošo nosaukumu uzcelta un iekārtota pašu spēkiem. Kaimiņos – Annas Ludiņas izveidotais Operas dārzs, kur blakus citu mākslinieku stādītajiem kokiem zaļo E. Traviņas dēstītā kļava. Arī deviņdesmito dzimšanas dienu sirmā māksliniece sagaidīja “Dainās”. Atmiņās, kas pierakstītas 1989. gadā, viņa saka: “Nekur es nejutos tik labi kā šeit. Miers, klusums un līganie bērzi aiz istabas loga veldzē manu dvēseli.” (47)

Mākslinieces atdusas vieta ir I Meža kapi, kur viņa apglabāta blakus Kārlim Traviņam.

Studijas Latvijas Konservatorijā

Erna Puknas divdesmito gadu beigās, trīsdesmito gadu sākumā mācījās Latvijas Konservatorijas dziedāšanas klasē pie profesora Paula Saksa. Konservatorijas rektors tad bija Jāzeps Vītols, prorektors – Pauls Šuberts. Jau tā laika periodiskie izdevumi liecina, ka Ernas Puknas balss ir ievērota, uz viņu liktas cerības. Tā, piemēram, 1928. gadā rakstā “Konservatorijas operas klases audzēkņu vakars” lasām: “Vakara vislaimīgākiem momentiem tomēr jāpiešķaita skats no “Aīdas”. Te varēja priecāties par Ernas Puknas spēcīgo dramatisko soprānu titulpartijā, kas deva īsti labskanīgu un pietiekoši izstrādātu dziedājumu.” (13)

Gan 1928. gada, gan 1929. gada recenzijās uzsvērts: “Pukna izvērtīsies par spožu dramatisko soprānu.” (16) “(..) starp aktīvajiem audzēkņiem vairāki ir tuvu gatavībai vai tādi, kas pie turpmākām nopietnām studijām sola ieņemt redzamas vietas (E. Puknas..).” (14) “No solistiem vispirms jāatzīmē E. Pukna, kurai ievērojami labi izkopta balss. Pukna savu partiju bija labi izpratusi un tulkoja smalkjūtīgi, ar gaumi un izteiksmi.” (15)

“No tagadējiem audzēkņiem sevišķu prieku sagādāja Erna Puknas; viņai ļoti liela, skaista, skanīga un izteiksmīga, dramatiska balss un dzīva muzikalitāte.” (17) “Īsts dieva dots talants ir Erna Puknas. Skaista balss, muzikalitāte, izjūta un aizrautība priekšnesumā. Tehnika jau ir tik liela, ka var brīvi niansēt priekšnesumu.” (18) Šādi cildinoši vārdi parādās to gadu presē pēc katra profesora P. Saksa audzēkņu koncerta.

Konservatorijas operas klases uzvedumos jaunā dziedātāja atveidojusi Aīdas (1929) un Zentas (1930) lomas.

Kad 1931. gadā konservatorijā viesojās A. Glazunovs, arī viņš ievēroja jauno, talantīgo dziedātāju un veltīja viņai atzinīgus vārdus.

Pēdējā kursā E. Puknas sāka papildus nodarboties pie Valentīnas Grišinas (1889–1965), pie kuras papildinājās vēl gadu pēc konservatorijas beigšanas. Šo sadarbību māksliniece novērtējusi ļoti augstu.

Kā liecina programma, atklātie dziedāšanas eksāmeni 1930./31. mācību gadā Latvijas Konservatorijā notika 12. maijā. Profesora P. Saksa klasi beidzot, Erna Puknas izpildīja L. van Bēthovena “Ah, perfido”, J. Vītola “Maria”, āriju no Dž. Verdi operas “Dons Karloss”, J. Mediņa “Neej no manis”, S. Raḥmaņinova “Vešņije vodi” un saņēma augstāko novērtējumu.

1931. gadā E. Puknas konservatoriju beidza ar uzslavu, par ko liecina arī informācija un fotogrāfijas laikrakstos “Latvis” (19) un “Jaunākās Ziņas” (20).

Rakstā par konservatorijas 12. gada aktu E. Puknas novērtēta kā “temperamentīga, kvēla dramatiķe”, kurai “driktētu būt atvērta arī operas skatuve. Viņas balsij ir spēks, aizrautība, drosme”. (21)

Izvilks no laikraksta “Latvis”: “Erna Traviņa – daudzsološs dramatisks soprāns, kuru ar visai respektējamiem panākumiem līdz šim skolojis prof. Pauls Sakss. Balss plaša, spēcīga. Ir arī prasme, skola, spīdošas augšas. Ir temperaments, jūtīga sirds priekšnesumā, jaunā dziedātāja savu dziesmu tik tiešām pārdzīvo ar visu sirdi.

(..) Traviņas istā vieta, šķiet, operas skatuve, kur agrāk vai vēlāk priedāsimies par jaunās dziedātājas talantu. To jūtam jau “Likteņa varas” ārijā, jūtam Kalniņa “Verdenes dziesmā”, Vītola “Orhidejas sapnī” un visā, ko dziedātāja šovakar sniedza.

(..) Traviņa ir viens no spilgtākajiem talantiem, ko mūsu Konservatorijas dziedāšanas klases līdz šim ir izlaidušas.” (22)

Starptautiska atzinība

Nozīmīgs E. Puknas-Traviņas dzīvē bija 1932. gada 5.–19. jūnijs, kad viņa piedalījās 1. starptautiskajā vokālistu un vijolnieku konkursā Vīnē. Nosūtījuma vēstuli uz šo konkursu pēc Konservatorijas mākslas padomes ieteikuma jaunajai solistei rakstījis profesors Jāzeps Vītols. Vēl pēc pašu iniciatīvas uz Vīni devās A. Viļumanis, V. Zēmele un A. Širmane. Konkursā pavisam piedalījās ap 700 mākslinieku no 42 valstīm. E. Puknas-Traviņa izpildīja ārijas no operas “Likteņa vara” un “Aīda”. Konkursa sagatavošanas komisijas priekšsēdētājs bija Vīnes pilsētas vicebirģermeistars Georgs Emmerlings, bet žūriju vadīja Vīnes Valsts operas direktors profesors Klemens Krauss. Pavisam žūrijas komisijā strādāja 29 mūziķi, profesori.

“Latviete uzvarējusi Vīnes dziedāšanas konkursā,” vēstīja avīzes. E. Puknas-Traviņa ieguva 2. prēmiju, saņemot diplomu ar Krausa, Kinca, Kleibera u. c. parakstiem un prēmiju – 1000 Austrijas šiliņu. Jāpiebilst, ka 1. godalga dziedātājiem vispār netika piešķirta. Sakarā ar starptautiska mēroga panākumiem jaunā dziedātāja 21. jūnijā saņēmusi arī Latvijas konsula Vīnē Vilciņa kunga apsveikumu: “Ar lielu prieku saņēmu ziņu, ka starp pieciem pirmajiem godalgotiem dziedātājiem Vīnes dziedātāju sacīkstē atrodaties arī Jūs. (...) Ar Jūsu lieliskiem panākumiem tik ievērojamā mūzikas centrā kā Vīnē Jūs ne tikvien varat lepoties savā dzimtenē, bet Jūs arī godam esat reprezentējusi latvju tautu, pierādot latviešu kultūras augsto līmeni un līdz ar to popularizējot Latvijas vārdu ārzemēs. Esmu pārliecināts, ka Vīnē gūtie lauri nebūs beidzamie un ka viņi dos Jums jaunu spēku un ierosmi Jūsu turpmākā mākslinieces karjerā.” (47)

Līdz ar uzvaru nāca piedāvājums dziedāt Vīnes Valsts operā, ko E. Traviņa noraidīja, saistidama savu nākotni ar Latvijas operu.

Jaunās dziedātājas uzvara Vīnes konkursā saviļņoja tos, kam bija tuva latviešu mūzikas attīstība. Viņi gribēja paši pārliecināties par dziedātājas sasniegumiem vokālajā mākslā. Šo iespēju sagādāja Rīgas simfoniskais orķestris Otto Karla vadībā, uzaicinot Vīnes konkursa laureāti par solisti savā koncertā. “Jaunākās Ziņas” vēsta: “Vakar pulcējās Vērmanģārza koncertlaukumā klausītāji no mūsu inteliģences aprindām, redzams arī Saeimas prezidents Dr. P. Kalniņš ar kundzi, daudz pazīstamu mūzikas darbinieku

un mākslas draugu. (..) Dziedātāja saista uzmanību ar savu košo, samtaino tembru. Balss plūst brīvi, izlīdzināti. Jauki skan ir apakšējie toņi, ir medi-ums, bet īpaši spožas ir augšas. (..) Izpildījums pasargāts no āriskīgiem efektiem, siltas izjūtas apdvests, ritmiski noteikts, muzikāli drošs. (..) Ir visas nepieciešamās īpašības, lai gūtu panākumus uz operas skatuves. Jādomā, ka uz to arī nebūs vairs jāgaida, jo dramatisko soprānu nekur nav pārpilnība. Dziedātājam stāv priekšā laba karjera.” (26)

Kaut arī recenzijās un publikācijās lasāmi tik cildinoši vārdi, lielā Operas skatuve ne uzreiz uzņēma jauno, talantīgo dziedātāju. No uzvaras starptautiskajā konkursā Vīnē 1932. gada jūnijā līdz pirmajai sololomai Nacionālajā operā 1934. gada martā pagāja gandrīz divi neatlaidīga, radoša darba gadi.

Koncerti, koncerti...

Koncertos dziedāts studiju gados, vēl aktīvāk pēc konservatorijas beigšanas.

Pārlapojot trīsdesmito gadu koncertprogrammas, Ernās Puknas-Traviņas vārdu sastopam daudzu garīgo koncertu un ērģelkoncertu dalībnieku vidū. Viņa dziedājusi Doma, Vecās Ģertrūdes, Svētās Trīsvienības baznīcā, kā arī ārpus Rīgas, piemēram, Alūksnē, Ērģļos. Māksliniece piedalījies Arvīda Prēdeļa un Eduarda Kalniņa ērģelkoncertos. “Jaunākās Ziņas” 1933. gadā vēsta par līdzdalību A. Prēdeļa ērģelkoncertā, kuplinot programmu ar vokāliem priekšnesumiem. “Īpaši viņas balss dziļums un muzikālais priekšnesums skaidri, pārskatāmi izcēlās H. Berīno “Iz 121. Dāvida dziesmas” un L. Garūtas “Svētā mīla,”” raksta J. Zālīts. (30)

Vairākkārt presē vēstīts par koncertiem kopā ar vijolnieku Voldemāru Ruševicu, kā arī Kārli Traviņu, Artūru Priednieku-Kavaru, Jāni Ķepīti, Laumu Reinholdi, Viktoru Stotu un citiem.

Latvijas Konservatorijas korporācijas “Līgusonis” organizētos Latvijas skaņdarbu cikla koncertus ievadījis profesors Jāzeps Vītols. 1932. gada pavasarī koncerta programmā bija J. Vītola mazāko formu darbi, no kuriem E. Traviņa izpildīja “Kam lai dziedu”, “Rozes visskaistākās”, “Smejošie ūdeņi”.

Bet 1934. gada pavasara koncerts bija veltīts A. Kalniņa darbiem. Šinī koncertā E. Traviņa dziedāja "Verdzenes dziesmu" un "Tev". Tajos gados regulāri notikuši Dzimtenes simfoniskie koncerti, kuros piedalījusies jaunā dziedātāja un kurus diriģējis Jānis Ivanovs.

1932. gadā māksliniece uzstājusies Liepājas filharmonijas orķestra benefices koncertā ar "Toskas" un "Aīdas" ārijām, 1933. gadā iejūtīgi izpildījusi romances I. Turgeņeva un N. Rimska-Korsakova piemiņas vakarā Krievu Drāmas teātrī, 1934. gadā dziedājusi A. Ķeniņa dziesmu vakarā (visām dziesmām A. Ķeniņa teksts), uzstājusies kopā ar Rīgas garnizona karavīru kori diriģenta Leonīda Vignera vadībā un apvienoto karavīru orķestri leitnanta Bandera vadībā.

E. Puknas-Traviņas koncertdarbība ne reizi vien atzinīgi novērtēta. Presē lasām, ka "Puknas-Traviņa izpelnījies jau plašāku ievēribu arī kā koncertdziedātāja; viņas atskaņojumi arvien izceļas ar teicamu priekšnesumu un balss daiļskanību". (27)

Daudz koncertēts kopā ar Latvijas Universitātes studentu dziedāšanas biedrības kori "Dziesmuvara". Koris dibināts 1925. gadā. Līdz 1927. gadam to diriģējis Alfrēds Kalniņš, pēc tam – Ādolfs Ābele. Līdz 1934. gadam koris Latvijā sniedzis 32 koncertus, apgūti 80 skaņdarbi. Koris un tā soliste Erna Traviņa priecējuši daudzus mūzikas cienītājus.

Kad 1939. gada 21. martā Rīgas Latviešu biedrības Zelta zālē notika Latvijas Skatuves darbinieku biedrības atklāšanas svinīgais koncerts, pēc biedrības priekšsēdētāja Voldemāra Švarca uzrunas dziedāja Rīgas Latviešu biedrības jauktais koris Teodora Kalniņa vadībā, bet latviešu autoru dziesmas izpildīja E. Traviņa, J. Niedra, A. Kortāns, Ā. Kaktiņš, M. Vētra, P. Sakss, M. Brehmane-Štengele.

1942. gadā Latvijas Universitātes aulā Erna Puknas-Traviņa un Anna Ludīņa-Pabiana sarīkojušas savu dziesmu vakaru (programmā J. Vītola un A. Kalniņa dziesmas, pie klavierēm H. Berino). Jāpiebilst, ka Erna Traviņa bieži dziedājusi Haralda Berino, kā arī Laumas Reinholdes dziesmas un klavieru pavadījumu izpildījuši paši dziesmu autori.

Droši vien, E. Traviņas līdzjūtīgais raksturs un labestīgā attieksme pret cilvēkiem bija noteicošie faktori, kāpēc māksliniece tik aktīvi atsaukusies aicinājumiem dziedāt labdarības koncertos. Arī pēc konservatorijas beigšanas

viņa turpinājusi piedalīties Audzēkņu padomes koncertos, kas rīkoti trūcīgo studijbiedru atbalstam. Šajos koncertos izpildītas H. Berino, E. Dārziņa, A. Kalniņa, J. Mediņa, J. Vītola un citu latviešu komponistu dziesmas, kā arī S. Rahmaņinova dziesmas un operu ārijas. Dziedāts Latvijas Darba kameras kultūras pēcpusdienās, kas noritēja ar devīzi “Pēc nedēļas darba – vērtīga atpūta”. Saglabājusies kāda pateicība – no Satiksmes ministrijas dzelzceļu galvenā direktora 1931. gada 10. decembrī: “Sirsnīgi pateicamies Jums, augsti godātā E. Puknas-Traviņš kundze, par Jūsu laipnu piedalīšanos no darba atlaisto un trūcumā nonākušo dzelzceļnieku bērnu apgādāšanai š. g. 10. decembrī sarīkotā koncertā, kura viss atlikums nāk par labu minētam mērķim un dod mums iespēju uzlabot viņu grūto stāvokli.” (47)

Savukārt kara gados Operas soliste ar devīzi “Tautas palīdzībai” piedalījies koncertos gan Rīgā, gan citās Latvijas pilsētās. Koncertēts kopā ar dziedātājiem A. Dravnieku, V. Stotu, vijolniekiem A. Dunkelū, R. Miķelsonu, pianistu V. Kviesi, ērģelnieku N. Kačalovu, Radiofona orķestri J. Mediņa vadībā.

Ernas Traviņas balss bieži skanējusi Latvijas radio: latviešu mūzikas un literatūras raidījumos, pēcpusdienas koncertos, soloprogrammās, raidījumos “Latviešiem ārzemēs” un “Latviešu komponistu dziesmas”. Nodzeltējis Radiofona programmas žurnāls vēsta par “Laumas Reinholdes stundu” – pie klavierēm autore, bet viņas dziesmas izpilda Erna Traviņa. Radiofonā E. Traviņas izpildījumā skanējušas galvenokārt operu ārijas un latviešu komponistu dziesmas.

Saglabājies kāds dokuments – profesoram Jāzepam Mediņam velītās “Cīņas” muzikālās pēcpusdienas apraksts (1946. gada 24. februārī), kurā tik apgaroti par J. Mediņa dziesmām izsakās soliste: “Cik pats autors ir vienkāršs un sirsnīgs, tikpat vienkāršas un sirsnīgas liekas viņa dziesmas, kaut gan šajā vienkāršībā slēpjas liela un dziļa apgarotība. Viņa dziesmas nemanot savaldzina katru klausītāju un arī izpildītāju. Jāzēpa Mediņa mūzika tuva manai dabai un izjūtai, un tagad viņa dziesmas paliks manu iemīļotāko kompozīciju sarakstā. Esmu bezgala priecīga, ka bez agrāk pazīstamām Jāzēpa Mediņa dziesmām ar Raiņa vārdiem – “Dzimtenes kāpās” un “Meitenes dziesma” – saņēmu no komponista pirmatskaņojumam nule komponētās J. Plauža “Rozi” un E. Zālītes “Aicinājumu” un “Zvaigžņu lietu””. (8)

Vienīgā dziesma, kas saglabājusies Radiofondos E. Traviņas izpildījumā, ir Emila Dārziņa 1902. gadā komponētā dziesma "Kā zagšus", dziesma vienai balsij ar R. Blaumaņa tekstu.

Latvijas vārds izskan pasaulē

E. Traviņa Latvijas vārdu pasaulē ir nesusi ar dziesmas, ar savas balsis spožumu. Jo mūzikai ir sava valoda, tā iet no sirds uz sirdi, neprasot tulka palīdzību.

Sākums bija koncerts Polijā 1931. gada nogalē kopā ar vijolnieku Voldemāru Ruševicu. Tā bija atbilde Varšavas Šopēna konservatorijas laureātu koncertiem Rīgā. (24) Sekoja augsti novērtētais sniegums Vīnes starptautiskajā konkursā, pēc tā – koncertceļojums uz Lietuvu: Kauņā pasākums tika organizēts kā Vīnes starptautiskā konkursa laureātes Ernās Puknas-Traviņas koncerts, Klaipēdā, Šauļos un Panevėžā E. Traviņa koncertēja kopā ar citiem māksliniekiem. Kaimiņvalstī E. Traviņas izpildījumā skanēja E. Dārziņa, A. Kalniņa, J. Mediņa, P. Šuberta, J. Vītola un J. Zāliša dziesmas un ārijas no P. Čaikovska, M. Musorgska, Dž. Verdi operām. (28)

1932. gada rudenī E. Puknas-Traviņa reprezentēt Latviju devās uz Helsinkiem. Viņas koncertu Somijā rīkoja Somu–latvju biedrība un Baltijas tautu kultūras draugu biedrība. Sūtņis A. Balodis bija sagādājis iespēju māksliniecei uzstāties arī Helsinku radiofonā, un tā 17. novembrī visā Somijā skanēja latviešu dziesmas. (29) To, ka E. Traviņas sniegumu klausītāji novērtējuši pozitīvi, apliecina publikācijas somu presē, ko V. Mednis kundze atsūtījusi māksliniecei. Taču, droši vien, vēl nozīmīgāki jaunajai dziedātājai bija Helsinku konservatorijas rektora profesora E. Melartina atzinīgie vārdi viņa personīgajā vēstulē, kā arī sūtņa A. Baloža rakstītais: "18. novembrī, oficiālās pieņemšanas laikā, sūtniecībā ieradās pats Konservatorijas rektors Melartina kungs ar veselu rullī savu kompozīciju. Viņš bija cerējis pasniegt tās Jums personīgi, bet, tā kā tas vairs nebija iespējams, tad viņš šo dāvanu nodeva man, un nosūtu Jums to ar Hellgrena kundzi. Rektora kungs bija tā par Jums sajūsmināts, ka paredzēja Jums pat pasaules slavu. (..)" (47)

1933. gada 18. novembrī Latvijas valsts neatkarības svētki svinīgi un ar lielu sirsniību atzīmēti arī Polijā. (33) Pēc sūtņa Dr. O. Grosvalda un Varšavas Radiofona direktora T. Mazurkieviča ielūguma šajā dienā Varšavas radio E. Traviņa izpildījusi E. Dārziņa, L. Garūtas, A. Kalniņa, J. Mediņa, P. Šuberta un J. Vītola dziesmas, bet Poļu–latviešu biedrības organizētajā vakarā – “Halkas” ārijas poļu valodā, kā arī latviešu komponistu dziesmas.

Latvijas tēlu pasaulē E. Traviņa kā soliste spodrinājusi arī kopā ar Latvijas Universitātes studentu dziedāšanas biedrības kori “Dziesmuvara”. Koncerti sniegti Tartu un Tallinā, Kauņā un Šauļos, arī Helsinkos. Koris piedalījies 9. un 10. kora dziesmu festivālā Igaunijā. 1934. gada jūnijā koris devies koncertceļojumā pa Skandināvijas valstīm: Kopenhāgena, Malme, Oslo, Stokholma, Tronheima. Kā liecina “Dziesmuvaras” izdevums sakarā ar koncertturneju pa Skandināvijas valstīm, kora programmā bijušas J. Cīruļa, E. Dārziņa, J. Graubiņa, A. Jurjāna, A. Kalniņa, J. Kalniņa, K. Kažociņa, J. Mediņa, E. Melngaiļa un J. Vītola dziesmas. (12) “Dziesmuvara” savukārt uzņēmusi korus, kas priecējuši Rīgas publiku, no Čehoslovākijas, Dānijas, Igaunijas, Lietuvas, Norvēģijas un Zviedrijas.

Operdziedātājas gaitas

Latviešu mūzikas kritiķi, galvenokārt Jānis Zālīts, jau no Ernas Puknas-Traviņas studiju gadiem sekojuši viņas izaugsmei un ar atzinīgo, cerīgo un iedrošinošo attieksmi to arī veicinājuši. Laika posmā no uzvaras starptautiskajā konkursā līdz lomām Operā presē regulāri parādījās atsaukmes par jaunās mākslinieces koncertiem, kā arī izteikta vēlēšanās sagaidīt viņu uz Operas skatuves: “Jābrīnās, ka šī dziedātāja, kas jau atzinību izpelnījusies arī starptautiskā dziedoņu sacensībā, pie mums arvien vēl nevar pelnīt ievēribu un uzmanību.” (30) “Teicamās vokālās un muzikālās īpašības pelna, lai šai dziedātājai mūsu mūzikas dzīvē ierādītu redzamāku vietu.” (32) “Kāda lieliska balss, krāšņs toņa plūdums! Kad beidzot arī mūsu opera saskatīs šo mākslinieci?” (34)

Operdziedātājas gaitas E. Puknas-Traviņa iesākusi **Liepājas operā**, atveidojot Lizu P. Čaikovska operā “Piķa dāma”. Pirmā uzstāšanās notikusi

1933. gada 22. aprīlī. Laikrakstā "Kurzemes Vārds" par šo notikumu lasām: "Spilgta un valdzinoša parādība uz skatuves ir Puknas-Traviņa. Jau pirmais – viņas lieliskie kostīmi! (..) viņas rīcībā ir dabas dots bagātīgs materiāls! Kustības vieglas, graciozas – viņās ir plastiskas sajūtas un raksturs. Un vēl tik apdāvināts spēks, kā šoreiz, un ar tik lielu darba nopietnību, kāds pie jaunās dziedātājas vērojams. Publika jauno dziedātāju uzņēma sirsnīgi, silti. "Piķa dāmā" tagad tiešām ir, ko redzēt un par ko interesēties. (..) Norādīts, ka Liza "iznāca drusku auksta", "pagaidām Lizas tēlam trūkst šī jūtu smaguma". Un ticība: "Kad to iegūs Puknas-Traviņa, mēs redzēsim Lizu, kādu tikai reti dzird." Mūzikas kritiķi novērtē, ka jaunā operdziedātāja gūs lielus panākumus, ne velti viņi atzīst: "Vai tad pirmajai dziedātājai vai dziedātājam Liepājas opera pašķir ceļus turpmākajai slavai?" (31)

1934. gada pavasarī **Latvijas Nacionālās operas** afišas un raksti presē liecina par to, ka talantīgā dziedātāja 8. martā pirmo reizi uzstāsies uz Nacionālās operas skatuves, atveidojot Lizu "Piķa dāmā". Astoņas reizes viņa šo lomu bija dziedājusi Liepājas operā un devīto dziedās kopā ar N. Vasiļjevu un citiem Rīgā.

Laikrakstā "Brīvā Zeme" šis notikums komentēts šādi: "Vajadzēja paiet ilgākam laikam, kamēr šai mūsu spīdošai māksliniecei tāda iespēja tika ļauta. Māksliniecei, kuras talants tika vainagots lielā starptautiskā dziedoņu sacensībā, māksliniecei, kurai atveras spoža nākotne un kuras īstā vieta taisni būs uz operas skatuves. Bet līdz šim tikai province bija atsaucīga viņas lielajam talantam." (35) Pēc pirmās izrādes J. Cirulis rakstīja: "(..) jāsaka – Traviņas pirmā debija ir godam izdevusies, uz šo mākslinieci liktās cerības ir piepildījušās." (36) Bet J. Vītolīns, vērtēdams Lizas lomas atveidojumu, atzīmē, ka E. Puknas-Traviņai ir "īsta skatuves balss", un vērtē arī situāciju kopumā: "Viens no mūsu operteātra māksliniecišķās krīzes iemesliem meklējams tajā apstākļi, ka tās solistu ansamblis sen vairs nav ticis jūtāmāki atsvaidzināts. Ārpus operas mums tagad diezgan daudz dziedātāju, par kuru spējām, talantiem mūsu operteātra likteņu vadītājiem vajadzētu tuvāk painteresēties. Nevar uzskatīt par normālu, ka pat jo ievērojamu vārdu ieguvušas dziedātājas nevar Nacionālajā operā gadiem ilgi tikt pie debijas, nemaz par angāžementu nerunājot. Arī Ernu Puknu-Traviņu gaidīja vismaz no tā brīža, kad viņas talantu vainagoja starptautiskā atzinība Vīnes konkursā." (37) Arī R. Alunans,

atzinīgi novērtēdams jaunās mākslinieces debiju, atzīst, ka Operā “trūkst jau sen jaunu, spēcīgu dramatisku soprānu partijas izpildītājas”. (38)

Tik mūsdienīgi skan 1934. gadā rakstītais E. Puknas-Traviņas debijas sakarā: “Šinī laikmetā, kur šķira cīnās ar šķiru, grupa ar grupu, kur nav vairs apvienotas tautas, no svara ir katra parādība, kas tautu cik necik var apvienot. Un tā ir māksla, kurā patiešām saiet atkal kopā tautas izšķirtie ceļi. (..) Līdz šim ļaudis skrēja uz dažādu svešinieku viesizrādēm. Tagad pirmo reizi **latvietē** bij pulcinājuse operas namā tik plašus ļaužu pūlus. Tas norāda uz kādu jaunu evolūciju mūsu sabiedrībā, un tā ir piegriešanās visam latviskajam. Jaunajai dziedātājai, cik savādi tas arī neizklausītos, bij grūti ietikt baltajā namā. Bet pēc viņas pirmās debijas var sacīt, ka viņai tur ir paliekoša vieta kopumā ar daudziem citiem jau slaveniem mūsu dziedātājiem. Kas tik labi ir sācis, tas nevar tikt atmests un aizmirsts. Un šīs tautu apvienojošās īpašības mākslā ir Ernās Puknas vislielākais nopelns. Skaudībai un nenovīdībai šē ir jāatkāpjas, lai ideja varētu runāt. Un publikas simpātijas iet uz šo pusi, jo tik lielu triumfu, kā izrādes beigās, reti kāda mūsu māksliniece ir piedzīvojusi.” (39) Par šo panākumu liecina fotogrāfija – māksliniece ziedu klēpī.

Lizas tēlā operdziedātāja iejutusies arī vēlāko gadu iestudējumos. Vērtējot lomas izpildījumu 1936. gadā “Piķa dāmas” jaunajā muzikālajā iestudējumā, Jānis Zālīts raksta: “Viņas svaigā, skaistā balss šai partijai visai piedienīga. Vokālā ziņā dziedone visaugstāk pacēlās otrajā ainā, kur tiksmīnāja ar toņa sparū, kuplumu augšējā reģistrā, arī ar liego nokrāsu liriskajos posmos.” (42) Jāpiezīmē, ka otru galveno lomu – Hermani – šinī iestudējumā tēloja Mariss Vētra.

Lizas lomai sekoja Tatjana P. Čaikovska operā “Jevgeņijs Onegins”, pēc tam Marianna R. Zandonai operā “Ekebijas kavalieri”. Muzikālā vadība bija uzticēta itāļu virsdiriģentam Indovino, bet režiju veidoja J. Zariņš. Galvenais varonis Gesta Berlings – Mariss Vētra. “Erna Puknas-Traviņa tēloja Mariannu un iepriecināja ar balss daiļumu, svaigumu, izteiksmīgi iejutīgo dziedājumu; arī tēlojumā apliecināja talantu, lai gan vēl dažuviet atgadījās mazāk pārliecinošas epizodes,” recenzijā “Jaunākajās Ziņās” 1935. gada 17. oktobrī raksta J. Zālīts. (41)

J. Vitoliņa “Mūzikas vēsturē” par Operu trīsdesmito gadu otrajā pusē lasām: “Spoža ir arī jaunākā dziedoņu paaudze, ko pa lielāki daļai var

uzskatīt par pašas Nacionālās operas uzaudzētu: Grieta Pērkone, Adele Pulciņa, Erna Puknas-Traviņa, Lidija Blumentāle, Jānis Vītiņš, Artūrs Priednieks, Mariss Vētra, Viktors Stots u. c.” (10)

Tā no gada gadā, no lomas lomā – ceturtdaļgadsimta radoša, neatlaidīga, mērķtiecīga darba, nemitīga sevis pilnveidošana, ko vainago skatītāju mīlestība un kritiķu galvenokārt pozitīvas atsauksmes. Plecu pie pleca kopā ar citiem ievērojamiem māksliniekiem: P. Ābolkalnu, O. Blumbergu, M. Brehmani-Štengelī, V. Briedi, A. Daškovu, V. Davidoni, P. Gaili, A. Grīnbergu, A. Jēkabsonu, Ā. Kaktiņu, A. Kortānu, V. Krampi, P. Latiševu, A. Ludiņu, H. Lūsi, R. Māliņu, T. Matīsu, E. Miķelsonu, G. Neimani, J. Niedru, E. Pakuli, R. Pelli, H. Pili, A. Priednieku-Kavaru, A. Pulciņu, V. Stotu, A. Vanagu, A. Vāni, N. Vasiļjevu, M. Vētru, Ž. Vīganti, A. Viļumani, E. Volšteini, Ž. Heini-Vāgneri... visus nenosaukt.

Viens no mīļākajiem mākslinieces tēliem – Baņuta Alfrēda Kalniņa operā “Baņuta” (foto – E. Traviņa Baņutas lomā – skatāms apraksta sākumā). Šo tēlu E. Traviņa atveidojusi 1937., 1941., 1945. gada iestudējumos un atjaunojumā 1953. gadā. Radiofondos ir saglabājies operas “Baņuta” ieraksts, ko pilnībā atskaņoja E. Traviņas 90. dzimšanas dienai veltītajā raidījumā “Klasika” 1996. gada 3. martā. Lomās: E. Traviņa, A. Ludiņa, A. Daškovs, A. Viļumanis, A. Petrovskis, A. Bāriņš, G. Neimanis, A. Vanags, A. Jakobsons, E. Plūksna, V. Stabrovskā, N. Gaile, O. Blumberga. Piedalās Latvijas Nacionālās operas koris un orķestris, diriģents L. Vigners. Līgums starp PSRS Skaņu ierakstu fabrikas direktora vietnieku N. Osipovu un Operas solisti E. Traviņu par Baņutas lomas izpildīšanu parakstīts 1947. gada 5. jūlijā.

Par 1937. gada “Baņutas” iestudējumu E. Traviņas arhīvā glabājas šādas vēstures liecības: “A. Kalniņa 1937. gada 5. septembrī dāvātās notis Baņutas un Vidzuta duetam 3. cēlienā un lenta ar uzrakstu “Baņuta” 16. X 37. Pateicīgais komponists.” Bet 1948. gadā kādā no A. Kalniņa vēstulēm māksliniecei lasām: “(..) ļoti atzinīgi par Jūsu Baņutas tēlojumu izteicās slavenais A. Hačaturjans, patiesi liels komponists, arī Šlifšteins. (..)” Parakstīts kā parasti – Jūsu pateicīgais Alfrēds Kalniņš. (47)

Spilgtāko E. Traviņas atveidoto tēlu vidū grāmatā “Padomju Latvijas mūzikas darbinieki” M. Ģeibaks min titullomu A. Kalniņa operā “Baņuta”, Jaroslavnu A. Borodina operā “Kņazs Igors”, Mariju P. Čaikovska operā

“Mazepa”, titullomu Dž. Pučīni operā “Toska”, Santucu P. Maskanĵi operā “Zemnieka gods”, kā arī norāda: “E. Traviņa veido lomas lielās linijās, necenšoties sasniegt tēlu filigrānu atklāsmi. Vairāk uzmanības veltīts dziedājumam, tēlojuma līnija mazāk akcentēta.” (3)

Operdziedātājas gaitas māksliniece noslēdza ar Ciepas lomu F. Tomsones operā “Pūt, vējiņi!”. No Operas skatuves viņa atvadījās 1960. gada 23. jūlijā kopā ar O. Blumbergu. (44)

Ernas Puknas-Traviņas individuālā repertuāra pūrā ir ap 40 operas sololomu, no tām ap 30 galvenās lomas:

- Liza P. Čaikovska operā “Piķa dāma”;
- Tatjana P. Čaikovska operā “Jevgeņijs Oņegins”;
- Marianna R. Zandonai operā “Ekebijas kavalieri”;
- Astarote K. Goldmarka operā “Sābas ķēniņiene”;
- Margarēta A. Boito operā “Mefistofelis”;
- Margarēta H. Berlioza operā “Fausta bojā eja”;
- Santuca P. Maskanĵi operā “Zemnieka gods”;
- Īrisa P. Maskanĵi operā “Irisa”;
- Amēlija Dž. Verdi operā “Masku balle”;
- Neda R. Leonkavallo operā “Pajaci”;
- Bārbele M. Jansona operā “Tobago”;
- Pamina V. A. Mocarta operā “Burvju flauta”;
- Zenta R. Vāgnera operā “Skrejošais holandiecis”;
- Vēnus R. Vāgnera operā “Tanheizers”;
- Leonora L. van Bēthovena operā “Fidelio”;
- Rūta N. Grīnfelda operā “Rūta”;
- Jaroslavna A. Borodina operā “Kņazs Igors”;
- Gaļina V. Muradeli operā “Lielā draudzība”;
- Tamāra A. Rubiņšteina operā “Dēmons”;
- Marina M. Musorgska operā “Boriss Godunovs”;
- Jolanta P. Čaikovska operā “Jolanta”;
- Militrisa N. Rimski-Korsakova operā “Pasaka par caru Saltanu”;
- Ļubova P. Čaikovska operā “Mazepa”;
- Saima E. Kapa operā “Atriebības ugunis”;
- Pamāte J. Mediņa operā “Sprīdītis”;

- Laureta S. Prokofjeva operā "Laulības klosterī";
- Fevronija N. Rimska-Korsakova operā "Teiksmā par neredzamo pilsētu Kitežu un jaunavu Fevroniju";
- Toska Dž. Pučīni operā "Toska";
- Leonora Dž. Verdi operā "Trubadūrs";
- Roza L. Deliba operā "Lakmē";
- Kēta Dž. Pučīni operā "Madame Butterfly";
- Anīna Dž. Verdi operā "Traviata";
- Natalja I. Dzeržinska operā "Klusā Dona";
- Mercedes Ž. Bizē operā "Karmena";
- Marija P. Čaikovska operā "Mazepa";
- Virēja N. Rimska-Korsakova operā "Pasaka par caru Saltanu";
- Baņuta A. Kalniņa operā "Baņuta";
- Larina P. Čaikovska operā "Jevgeņijs Oņegins";
- Puķu meitene R. Vāgnera operā "Parsifals";
- Ludmila B. Smetanas operā "Pārdotā ligava";
- Tontegodiene M. Zariņa operā "Zaļās dzirnavas";
- Džūlija A. Spadavekia operā "Dundurs";
- Džovanna Dž. Verdi operā "Rigoletto";
- Ciepa F. Tomsones operā "Pūt, vējiņi!".

Atmiņās par kopā pavadīto laiku uz Nacionālās operas skatuves un dzīvē raidījumā "Klasika" 1996. gada 3. martā kavējās Anna Ludiņa: "Esmu Ernas Traviņas laikabiedre. Agrā jaunībā abas satikāmies konservatorijā, vēlāk kopā dziedājām uz mūsu Nacionālās operas skatuves gandrīz 30 gadus. Mēs sastapāmies uz Operas skatuves, kad vadība bija paredzējusi atjaunot Čaikovska operu "Jevgeņijs Oņegins". Tatjanas lomā uzaicināja Ernu Traviņu, Olgas lomā – Annu Ludiņu, Oņegins bija Aleksandrs Viļumanis, un Ļenski toreiz dziedāja Roberts Zommers. Ļoti rūpīgi ar mums strādāja režisors Vasiljevs, un 1935. gadā mēs jaunajā sastāvā parādījāmies uz skatuves. Pēc tam kritiķi minēja, ka tā laikam būšot nākamā paaudze jaunajā operā. Un tas arī piepildījās. Sākām ar Tatjanu un Olgu, un beidzot viņa dziedāja Larinu un es – aukli.

Balss viņai bija skaista un krāšņa. Tonis bija ļoti skaisti noapaļots, sulīgs un skanīgs, kas piepildīja visu Operas namu. Viņa pati arī bija muzikāla,

jūtīga, sirsnīga un centās dot no sevis visu to labāko. Viņa visu centās darīt pēc vislabākās apziņas. Viņas skaisto balsi augsti novērtēja arī Leo Blehs, iestudējot Mocarta operu "Burvju flauta".

Tā kā mūsu mājas atradās līdzās, mēs savā laikā tiešām esam Gaujas līcus piedziedājušas un pieskandinājušas, bet pēdējos gados "Līgotnēs" un "Dainās" kavējušās atmiņās par gadiem, kas tik ātri aizsteigušies, bet tik interesanti un bagāti bijuši.

Savā zemes stūrītī esmu ierīkojusi mākslinieku dārzu, un tur tagad aug vairāk nekā 150 koki, kurus stādījuši mūsu ievērojami mākslinieki, tai skaitā Erna Traviņa. Domāju, ka tā būs liela piemiņa mūsu nākošajām paaudzēm, kurām šis dārzs atgādinās par 20. gadsimta ievērojamiem māksliniekiem."

Pedagoģiskā darbība

E. Traviņa bija lieliska pedagoģe. Viņa centās jaunajai paaudzei nodot savas zināšanas, vokālās mākslas noslēpumus, daudz darīja, lai pilnveidotu jauno dziedātāju un aktieru vokālo mākslu.

Jau trīsdesmitajos gados E. Traviņa bija dziedāšanas pedagoģe Latvijas Universitātes studentu biedrības korī "Dziesmuvara" un Darba kameras dziedāšanas studijā. Vēsture glabā ziņas, ka trīsdesmitajos gados Latvijas Darba kameras un strādnieku arodbiedrību kultūras darbs bija plašs un vispusīgs, tai skaitā muzikālās nodarbības. 1938. gadā pie arodbiedrībām bijušas 52 muzikālās vienības ar 1292 dalībniekiem.

E. Traviņa pasniedza arī privātstundas. Tajos gados vokālo mākslu viņas vadībā apguvuši 50 audzēkņi. No 1944. līdz 1948. gadam operdziedātāja strādāja Latvijas Valsts konservatorijā. Četrdesmitajos gados Latvijas Konservatorijas asistentes E. Traviņas dziedāšanas klasi beiguši 12 audzēkņi: E. Anšice, O. Cepurīte, V. Grundulis. I. Solovjova u. c.

Pēc aiziešanas no Operas E. Traviņa visus spēkus veltīja aktieru vokālās mākslas izkopšanai Dailes, Operetes, Leļļu un Jaunatnes teātrī.

Visciešākā sadarbība pedagoģei bijusi ar **Valsts Jaunatnes teātri**. Daudzu iestudējumu programmās lasām, ka dziesmas iestudējusi Erna Traviņa.

Programmas glabā arī vairāku teātra darbinieku autogrāfus. Piemēram, 1961. gadā Borisa Rabkina izrādē “Kosmiskais Romka” pedagoģei paldies saka T. Macijevskis, E. Liepiņš, J. Vītoliņš, J. Tomsons, Z. Rūtiņa, V. Singajevska, A. Pommers, A. Ātrais. 1972. gadā Romualda Grinblata izrādē “Bārddziņa meita” – Ā. Šapiro, N. Šeiko, R. Grinblats, L. Baumanē. Viņi atzīst, ka kameropera bērniem un pieaugušajiem pēc K. Andersena lugas “Pliedēru fejā” bez E. Traviņas līdzdalības nebūtu bijusi iespējama.

Lūk, dažu bijušā Jaunatnes teātra aktieru atmiņas par sadarbību ar pedagoģi E. Traviņu.

Astrīda Gulbe: “Esmu Jaunatnes teātra aktrise, nu jau bijušā teātra bijusī aktrise un čakla Ernas Traviņas dziedāšanas stundu apmeklētāja. Cītīgi esmu pie viņas gājusi, daudz guvusi no viņas un vienmēr esmu bijusi par to ļoti priecīga.

Nāku no muzikālas ģimenes. Mani vecāki kādreiz strādāja Liepājas operā, un Liepājas operā mana mamma ir dziedājusi kopā ar Ernu Traviņu. Tātad – paaudžu maiņa. Kad es sāku strādāt Jaunatnes teātrī, tad mamma teica, ka tas ir liels ieguvums, ka varēšu mācīties tieši pie Traviņas kundzes. Patiešām, viņa spēja iedot aktieriem ne tikai dziedāšanu, bet arī apziņu, ka jebkurš aktieris var dziedāt. Traviņa panāca, ka tie, kam “lācis uzkāpis uz ausīm”, bija tie cītīgākie skolnieki. Atskaites koncertos mums tikai vajadzēja paskatīties uz Traviņu – viņa tā staroja, ka atlika tikai ļauties mūzikai un ticēt, ka noteikti izdosies.

Viņai ļoti patika ansambļa dziesmas, dziedājām no “Burvju flautas”, “Puķu dārza”. Katram bija solonumuri, pēc tam visi dziedājām kopā.”

Anta Krūmiņa: “Mums Jaunatnes teātrī bija tā laime uzrunāt Ernu Traviņu: “Skolotāj!” , jo divas reizes nedēļā mums bija dziedāšanas stundas. Kādi mēs bijām “skolēni”? Visādi, kā jau skolēni. Atzišos, ka ne vienmēr gribējās starp mēģinājumu un izrādi brīvajā laikā doties uz dziedāšanas stundu. Ja izrādē bija “dziedamie gabali”, tad gan kļuvu čaklāka, bet bija arī tādas reizes, kad stundā ierados saīgusi, nogurusi – ne mazākās vēlētās dziedāt. Bet Traviņa un Vallucītis (koncertmeistare Valija Dreimane) saprata, uzklusēja, un tad it kā starp citu sākās: “rel-lo-lo, vel-lo-lo, bel-lo-lo...” Pēc nodarbības vienmēr gaišā noskaņā, labā garastāvoklī devos tālākās gaitās.

Atskaites koncerti bija notikums visa teātra dzīvē, klausītāji bija kolēģi un pat teātra vadība. Repertuārs – no tautasdziesmas līdz klasikai.”

Tamāra Soboleva: “Skolotāja Traviņa stundā katru aktieri sagaidīja tik ieinteresēta, ka tu juties tas vienīgais un talantīgais, kam viss izdosies, tikai nedaudz jāpiepūlas. Viņa strādāja ar tik milzīgu rūpību un pacietību, ka tev sāka likties – tu vari.”

Jānis Vītolis: “Arī es esmu bijušā Jaunatnes teātra aktieris. Es E. Traviņu iepazīnu izrādē “Pūt, vējiņi!”, ar kuru viņa pārtrauca Operas solistes gaitas un sāka nodoties tikai pedagoģiskajam darbam. Es kā jauns aktieris domāju – vai dienī, tās spriganākās, tās foršākās, tās saka sveikas Operai (domāta arī soliste Olga Blumberga – *aut.*). Tieši ar to aktierisko temperamentu man viņa ļoti iepatikās. Pēc tam teātrī viņa bija ļoti lietišķa, kas ir māksliniecei, dāmai un primadonnai neraksturīgi. Kad negribējās strādāt, mēģinājām izprovocēt viņu uz atmiņām: “Pastāstiet, kā jums tur, Vīnē, gāja, kā ar to Blehu bija,” bet viņa nestāstīja par sevi. Šodien man ļoti žēl, ka nestāstīja.

Toreiz saukt par Traviņkundzi nevarēja, bet par biedreni Traviņu nekādi nevarējām nosaukt. Tad mēs izlīdzējāmies ar uzrunu “skolotāja”.

Ļoti augsti vērtēju viņas māksliniecisko mērķtiecību, noteiktību un lietišķumu, tas mūsu teātrim deva ļoti daudz. Teātrī ilgi bija “dzīvais orķestris”, pateicoties tam, ka aktieri diezgan labi dziedāja.

Atceros, Jānis Ķepītis kādreiz ļoti jūsmoja un teica: “Tāda balss bija tikai vienai, un tā bija Erna Puknas.” (J. Ķepīša dzīvesbiedre Elvīra Volšteine bija E. Traviņas tuva draudzene.)

Ja man neizdevās nodziedāt, kā nākas, tad es pieliku kādu kustību klāt un dancojot, dziedot un runājot nodziedāju nopietnas dziesmas.”

E. Traviņas koncertmeistare **Valija Dreimane** par šo laiku stāsta: “Pazīstu viņu no tā laika, kad Traviņkundze sāka savu darbu Valsts Jaunatnes un Leļļu teātrī. Gribu pakāvēties atmiņās par kopīgi aizvadītajām vokālās mākslas stundām mūsu apmēram 20 kopīgos darba gados, kad Traviņas kundze strādāja kā dziedāšanas pedagoģe un es biju viņas koncertmeistare. Mācījām aktierus pareizi, ar izjūtu dziedāt. Operdziedātājam

Traviņas kundzei bija labi izkopta itāļu skola. Viņa centās ar lielu mīlestību un atdevi, ar individuālo pieeju attīstīt katra aktiera muzikālo dzirdi, izkopt balsis dotības un skaisti dziedāt. Mācījām lasīt notis, ievērot pareizu ritmu, tīru intonāciju. Katrs pēc izvēles mācījās kādu latviešu tautasdziesmu, tad pārgāja uz ārzemju komponistu dziesmām, dziedāja duetus, spēcīgākie aktieri varēja nodziedāt pat kādu operas āriju. Palīdzējām sagatavot dziesmas repertuārā esošajām izrādēm.

Sezonas beigās mēs katru gadu sarīkojām atskaites par padarīto darbu. Tie bija tādi mazi koncertiņi, svētki – pašiem un klausītājiem, t. i., režisoriem, teātra vadībai, kādai biedrībai. Mūsu darba rezultātus vienmēr novērtēja atzinīgi. Te arī izpaudās Traviņkundzes lielā darba mīlestība, optimisms un darba prieks.”

Ar **Dailes teātra** un **Muzikālā teātra** studistiem E. Traviņa strādāja sešdesmitajos gados. Saglabājušies 1960. un 1961. gada dziedāšanas eksāmena pieraksti. Eksāmena komisiju vadīja pedagogs Jegorova. Pārsteidz, cik rūpīgi un daudzpusīgi E. Traviņa novērtējusi katru aktieri. Gandrīz katrā viņa saklausījusi kaut ko labu, pēc tam norādījusi, kas nepadodas, kam jāpievērš uzmanība. Studistu sarakstā ir šādi vārdi: Amoliņa, A. Bērziņa, S. Bērziņa, J. Bērziņš, Buls, Burka, Ceplītis, Cinovskis, Čaks, Danberga, Dauksts, Dreģe, Eicēna, Filipsons, Geikins, Gintere, Junkere, Kairiņa, Kaivans, Kalnarājs, Kalniņa, Kaminskis, Krastiņa, Krivāns, Lagzdiņa, Lagzdiņš, Laviņš, Leimane, Melderis, Muceniece, Mūrniece, Ogoņkovs, Pučka, Puikevica, Puķītis, Pupure, Rorbaka, Salna, Sedlenieks, B. Sproģe, B. Šics, Šteinberga, L. Tarasova, Tobis, Uka, M. Vanaga, I. Vazdika, U. Vazdiks, Vīgants, Vīnerte, Vītola, Zaice.

Daži izvilkumi no pedagoga pierakstiem: “Kairiņa – liela, kupla balss. Labs balss materiāls. Patīk tembrs. Skanīga balss.” “Vazdika – spēcīgs balss materiāls, skanīgs. Patīk tembrs. Tīra intonācija.” “Geikins – liels balss materiāls. Augšas forsē. Derētu dziedāt lokanāk.” “Pučka – labs balss materiāls. Patīkams tembrs. Skanīga balss.” (47)

E. Traviņa bija pedagogs arī Vilhelmam Ruško, kas tēlojis neskaitāmus komiskus personāžus klasiskajās operētēs, dažāda veida raksturlomas mūsdienu autoru muzikālajās komēdijās. 1976. gada 4. martā, E. Traviņas

70. dzimšanas dienā, viņš dāvinājis jubilārei savu foto ar uzrakstu: "Cienījamā māksliniece, mīlā skolotāja! Lai Jūs neaizmirstu savu centīgo skolnieku – pieņemiet no manis šo manu "kopiju". Jūsu pateicīgais Vilhelms Ruško, Republikas Nopelniem bagātais skatuves mākslinieks."

Septiņdesmitajos gados E. Traviņas pedagoģes darbs ir saistīts ar **Valsts Leļļu teātri**. Dažādas piezīmes un atskaites liecina par rūpīgu darbu ar katru aktieri, atklāj repertuāru, katra spējas un izaugsmi, vērtējumu ieskaitēs.

1971. gada 1. jūnijā ieskaites pie dziedāšanas pedagoģes nokārtojuši: Biminita Baltakmene, Jānis Bīne, Vija Blūzma, Dzintra Duka, Zigurds Ķeizars, Sarmīte Lorence, Iveta Lunte, Mihails Ļiņovs, Egons Maisaks, Ļova Rebruhs. Ja par abām dziesmām vērtējums bijis "3", ieskaite nav saņemta (no 17 studistiem ieskaiti nokārtojuši 11). 1972. gada 8. jūnijā dziedāšanas eksāmenā "5" ieguvuši: Biminita Baltakmene, Vija Blūzma, Dzintra Duka, Mihails Ļiņovs, 1973. gada 7. jūnijā – Biminita Baltakmene, Vija Blūzma, Dzintra Duka, Mihails Ļiņovs, Egons Maisaks. 1974. gada 22. maijā dziedāšanas atskaites koncertā piedalījušies aktieri Nadežda Bahvalova, Vija Blūzma, Valda Drulle, Olga Gross, Tatjana Hitarišvilli, Mihails Ļiņovs, Klāra Mozoleva. Koncertā izpildītas gan operu ārijas, gan latviešu un ārzemju komponistu dziesmas. Pēdējā atskaitē 1978. gada 31. martā E. Traviņa minējusi 14 aktierus. Tie ir: Ināra Adijāne, Vija Blūzma, Maija Deķe, Vladimirs Grigorjevs, Aleksandrs Grišins, Tatjana Hitarišvilli, Gundega Kampenuss, Uldis Ķekars, Anita Leličuka, Hermanis Paukšs, Astrīda Pērkone, Ivars Sterns, Pēteris Šogolovs, Pēteris Vilkašte.

Kā liecina pedagoģes pieraksti, septiņdesmitajos gados bez minētajiem māksliniekiem vokālās spējas Valsts Leļļu teātri pie E. Traviņas izkopoši arī Ž. Carenko, J. Cimmermanis, O. Freimane, M. Putniņš, U. Slagūns, A. Skutuls, I. Vidnere, I. Žagere.

Kur meklējama E. Traviņas pedagoģiskās darbības panākumu atslēga? Pirmkārt, viņas neviltotajā ieinteresētībā katra audzēkņa izaugsmē, otrkārt, individuālajā pieejā katram studentam vai aktierim, treškārt, prasmē mērķtiecīgi un lietiski ne vien pilnveidot audzēkņu vokālo meistarību, bet arī stiprināt ticību savām spējām.

Personības iezīmes

Māksliniece, pedagoģe, darba kolēģe, draugs – katru šo šķautni pētot, atklājas Ernās Traviņas cilvēciskās īpašības, kuru dēļ viņa baudījusi to cilvēku patiesu cieņu un mīlestību, ar kuriem sastapusies savā dzīvē. Par to liecina ikviena vēstule, apsveikumi, ieraksti grāmatās un dāvinātajās dziesmu notīs.

Spilgts talants, darba mīlestība un mērķtiecība – pateicoties šīm īpašībām, E. Traviņa guvusi panākumus mākslā. Vienkāršība un labsirdība – šo īpašību dēļ viņu cienījuši un joprojām tikai ar labu vārdu piemin laikabiedri.

Slavējamas cilvēciskās īpašības atklāj kāda intervija pēc mākslinieces atgriešanās no Vīnes konkursa. Uz žurnālistu piezīmi, ka viņa nemaz nav izmainījusies, kaut arī guvusi izcilus panākumus tādā mākslas pilsētā kā Vīne, E. Traviņa atbild: “Uzpūtība man vienmēr bijusi sveša, ar to vien tālu netiksi.” (25)

1932. gada 19. novembrī pēc dziedātājas uzstāšanās Helsinkos sūtnis Somijā A. Balodis raksta: “Ļoti godātā māksliniece! Ceru, ka Jūs esat laimīgi mājās atgrieziesies un ka brauciens pāri ūdeņiem nebija visai grūts. Katrā ziņā pārciestās ceļa grūtības lai Jums būtu atlīdzinātas ar to labo iespaidu, kuru Jūs te viscaur esat atstājusi ne tikvien kā dziedātāja, bet arī kā cilvēks. (..)” (47) Līdzīgās domās ir sūtniecības pārstāve V. Mednis, kuras vēstules sākas ar uzrunu “Mīļā, jaukā Traviņas kundze!” Daži izvilkumi no vēstulēm: “Tā ir Jūsu personība, kas atver Jums visu sirdis, un, kas nāk no sirds, tas nāk viegli. (..) Pateicoties Jūsu spilgtajam talantam, Jums dzīvē droši vien nāksies bieži dzirdēt draudzības un simpātijas apliecinājumus, tamdēļ man mazliet neērti runāt Jums par to, cik radniecīgi tuvu jutu Jūs no pirmā acumirkļa, no pirmiem vārdiem, Jums Helsinkos no kuģa nokāpjot. Šī sajūta vēlāk vēl pastiprinājās. (..) Jūs Helsinkos esat visiem mīļā atmiņā.” (47)

Mākslinieces raksturs atklājas arī laikraksta “Rīts” rakstā “Sieviete un daiļums”: “Ernās Puknas-Traviņas diena aiziet mūžīgā darbā. Un par to viņa priecājas, jo savu darbu mīl. Viņa atklāti atzīstas, ka ir laimīga. Un, ja ir arī daudz citu lietu, no kurām jāatsakās, tas prieku neaptumšo. (..) Māksliniece pati nosoda sevi, ka ir tik jūtīga. Tik bieži pātagas cirtiens zirgam uz ielas sadzenot viņai acīs asaras. Visu mūžu viņas labākie draugi bijuši suņi. (..) Viņa nemaz nav “primadonna”, bet dabiska un vienkārša. Tāpēc viņai nav arī kažoku, liela dzīvokļa un lielu prasību no dzīves. (..)

Ir ļoti patīkami parunāties ar Ernu Puknas-Traviņu. Viņas sejā nav nekā no tās vienaldzības un remdenības, kas tik raksturīga modernā laikmeta cilvēkam. Ja viņa kaut ko aizstāv, tad dedzīgi, ja nopel, tad ar neparastu drosmi.” (40)

Operas grima māksliniece **Elizabete Krjučkova** atceras: “Teātrī mani sauca par Betiju. Biju kopā ar brīnišķīgo Ernu Traviņu krietnu laiku – kopš 1941. gada, līdz kamēr viņa aizgāja pensijā. Esmu grima māksliniece un strādāju pie viņas katrā izrādē. Daudz kopā ar viņu piedzīvoju. Atmiņas ir ļoti, ļoti labas. Erna Traviņa bija primadonna, bet uzvedās ļoti vienkārši. Viņa mīlēja visu akurāti izpildīt – grimā, apģērbā, lomas tekstā. Viņai nekad nekādas kļūmes uz skatuves nebija. Ar viņu strādāt bija ļoti patīkami. Garderobē vienmēr bija mierīga atmosfēra, un tam pirms izrādes ir svarīga nozīme. Pusstundu pirms izrādes viņa vienmēr jau bija gatava – kostīms, grims un pārējais.”

E. Traviņas koncertmeistarei **Valijai Dreimanei** ir tikai patīkamas atmiņas: “Es neatceros dzirdējusi no Traviņkundzes neviena ļauna vārda. Kādreiz aktieris stundā ienāca satraukts, ir kādas bēdas, nesaprašanās, asaras. Bet skolotāja Traviņkundze mācēja nomierināt, paskaidrot, pārliecināt. Viņa ikvienu “uzlādēja” pozitīvi. Viņa vienmēr atgādināja aktierim, ka viņš ir mākslinieks un māksliniekam jāprot sevi un citus cienīt, jābūt par paraugu. Bija jau pašai māksliniecei arī savi sarūgtinājumi, grūtāki brīži, bet viņa prata savaldīties, paciest pāridarījumus un atrast pareizo izeju.

Varu teikt, ka māksliniece Traviņkundze ir cilvēks, kuru es varu rakstīt ar lielo burtu.”

Arī aktieri – viņas kādreizējie audzēkņi – apliecina to pašu.

Astrīda Gulbe: “Traviņa ir pasakains cilvēks, nekad neesmu viņu redzējusi saskābušu, nolaidušos. Vienmēr “savākta”, starojošu skatu – tās ir ārkārtīgi vērtīgas īpašības. Ar šo starojumu un aizrautību viņa mūs sagaidīja katrā tikšanās reizē. Tas bija labestības starojums, kas no viņas nāca. Traviņa vispār bija azartiska. Pēc koncertiem viņa vienmēr organizēja, lai kaut kas būtu uz galda, un tad nevarējām vien šķirties. Šie brīži bija tik jautri un jauki!”

Anta Krūmiņa: “Par Traviņkundzi kā Operas solisti priekšstats radās tajos brīžos, kad, piepalīdzot izdziedāt kādu grūtāku “noti”, viņa nenocietās un iedziedājās pati, un daudz, daudz vēlāk, “Baņutas” ierakstu klausoties. Atceros viņu vienmēr elegantu, smaidošu, azartisku, ar koķeti sasietu lakatiņu un ar

lielisku humora izjūtu. Atmiņā šāda epizode: aktrīsu ansamblis, gatavojoties atskaites koncertam, mēģina Mocarta "Klau, flauta, cik maigi..." Man līdzī četrgadīgā meita Ginta, kura, izdzirdusi ievada akordus, skaļi iesaucas: "Krievu deja!" Un aizvirpuļo... Mocarts un krievu deja – te nu bez humora izjūtas neiztikt."

Tamāra Soboļeva: "Vārdu Erna Puknas-Traviņa es ievēroju, šķirstot pirmskara "Atpūtas". Mani šis vārds ieinteresēja tāpēc, ka kopā ar māsu biju sākusi iet 1. meiteņu pamatskolā (tagad V. Zāliša pamatskola) un dziedāšanas skolotājs mums bija Kārlis Traviņš. Skolotājs bija ļoti ieinteresēts bērnu muzikālajā audzināšanā. Pēc stundām viņš pulcināja mūs kopā un mācīja muzicēt. Tur sanāca gan kvarteti, gan kvinteti, gan dueti.

No jauna ar skolotāju K. Traviņu sastapos, mācoties Jelgavas pedagoģiskajā skolā, kur obligāta bija dziedāšana un kāda instrumenta spēle. Mans instruments joprojām bija vijole. Skolotājs prata ieinteresēt un aizraut, un mēs centāmies, lai viņš būtu apmierināts.

Pēc Teātra fakultātes nonācu Jaunatnes teātrī, un tur mana dziedāšanas skolotāja bija Erna Traviņa. Reiz viņa stāstīja, ka kādas televīzijas pārraides laikā (kurā arī es piedalījos) skolotājs Traviņš esot teicis: "Tā bija mana skolniece." Bet viņa: "Tā tagad ir mana skolniece." Tā mani ar Traviņu ģimeni saistīja dubultas saites.

Mēs skolotājai bijām ļoti piekērušās. Patiesībā abām – gan E. Traviņai, gan V. Dreimanei. Ja arī negribējās vai nebija laika dziedāt, pie viņām varēja ieskriet jebkādā garastāvoklī, un ar saviem nebeidzamajiem vingrinājumiem viņas tevi saveda kārtībā.

No dziedāšanas stundām vienmēr aizgāju darbaspējīga un pozitīvi uzlādēta. Tā bija tāda personības misija – audzināt un uzturēt tevī radošu garu. Tā viņas turējās, īstenībā ziedošanās. Un mēs pamazām iemācījāmies to novērtēt.

Pēc tam, kad pavadījām pēdējā gaitā K. Traviņu, piekērāmies skolotājai vēl sirsnīgāk un, ja arī retāk ikdienas steigā, tad vismaz jubilejas reizēs centāmies pateikt viņai savu paldies."

Jānis Vītoliņš: "Man Traviņa palikusi atmiņā ar dāmai neraksturīgu rīcību – viņa neslēpa ne savus gadus, ne garastāvokli. Tā pirms divdesmit gadiem mēs saņēmām ielūgumu ierasties Mākslas darbinieku namā. Attaisām ielūgumu vaļā – "Man 70." Tik tieši!"

Miervaldis Pastuhovs, zinātnieks, K. Traviņa skolnieks, vēlāk E. Traviņas aprūpētājs un piemiņas glabātājs: “E. Traviņai visa dzīve bija pakārtota mākslai. Viņa bija lietišķs cilvēks, ļoti prasīga pret sevi un citiem. Ļoti reti nākas sastapt tādu labestību, kāda piemita Traviņai. Nekad viņa ne par vienu cilvēku nav sliktu stāstījusi, nekādas intrigas, nekādas aizkulišu negācijas. Tas ir apbrīnojami! Tieši dabā māksliniece smēlās spēku, guva emocionālo lādiņu. Pastaigās viņai vienmēr līdzī bija suns Reksis, kuru viņa ļoti mīlēja. Ne vien Gaujas līči tika piedziedāti, bet arī apvienots patikamais ar lietderīgo, jo Traviņa bija liela ogotāja un sēņotāja. Atceros, sešdesmitajos gados viņa bieži devās sēņot kopā ar Ļeņingradas profesoru H. Vokenu, kura ģimene tolaik vasaras pavadīja “Dainās”. Viņi sacentās sēņošanā, un kādā sezonā E. Traviņa tika iecelta “baraviku karalienes” godā, jo bija salasījusi 145 baravikas.”

No līdzgaitnieku atmiņām un vēstures liecībām staro tikai gaišais, labais, pozitīvais. Un tas ir likumsakarīgi, jo personība, kura daudziem dāvājusi neaizmirstamu mākslas prieku, bet dzīvē bijusi vienkārša un labestīga, nevar atstāt citādas pēdas.

Operdziedone, mūzikas pedagoģe Erna Puknas-Traviņa latviešu vokālajā mākslā ierakstījusi neaizmirstamu lappusi. Jaunajiem mūziķiem un skolotājiem šis mākslai un pedagoģijai atdotais mūžs varētu būt avots, no kura smelties vērtīgas atziņas savai dzīvei un pedagoģiskajai darbībai.

Literatūra un avoti

1. Briede V. Latviešu operteātris. – R.: Zinātne, 1987. – 247 lpp.
2. Es viņu pazīstu / Latviešu biogrāfiska vārdnīca. – R.: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939. – 495. lpp.
3. Ģeibaks M. Erna Traviņa // Padomju Latvijas mūzikas darbinieki / Aut. kol. Sastād. O. Grāvītis. – R.: Liesma, 1965. – 554.–555. lpp.
4. Latvijas Konservatorija. 1919–1929. – R., 1930. – 91. lpp.
5. Latvijas PSR Valsts ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotais Akadēmiskais operas un baleta teātris. – R.: Akad. Operas un baleta teātra izdevums, 1958.
6. Latvijas vadošie darbinieki / Prof. P. Šmita virsredakcijā. – R.: Latvju kultūrvēsturiskā apgāde, 1935. – 353. lpp.
7. Ludiņa A. Mani operas svētki: I. Kārklīņas pieraksts. – R.: Likteņstāsti, 1996. – 147 lpp.

8. Nopelniem bagātajam kultūras darbiniekam prof. J. Mediņam veltītā "Cīņas" muzikālā pēcpusdiena / Atbild. par izdev. K. Ozoliņš. – R.: Cīņa, 1946. – 32.–33. lpp.
9. Operu libreti: Īss operu satura atstāstījums. – R.: Liesma, 1965. – 727 lpp.
10. Vītoliņš J. Mūzikas vēsture. – R.: Grāmatu draugs. – 597 lpp.
11. Zālīts J. Raksti / Sastād. M. Zālīte. Jēkaba Vītoliņa red. un komentāri. – R.: LVI, 1960. – 879 lpp.
12. Concerts in Scandinavian Countries. Student's society of the University of Latvia "Dziesmuvara". – R.: Rota, Ltd. – 1934. – 27 lpp.

Publikācijas presē

13. Cīrulis J. Konservatorijas operas klases audzēkņu vakars // Latvis. – 1928. g. 28. marts – Nr. 1937.
14. Prof. P. Saksa audzēkņu koncerts // Pēdējā Brīdī. – 1929. g. 16. janv. – Nr. 13.
15. Mākslas dzīve: J. S. Baha darbu vakars Pāvila baznīcā // Latvis. – 1929. g. 15. okt.
16. Cīrulis J. Mākslas dzīve: Konservatorijas audzēkņu koncerts // Latvis. – 1929. g. 17. okt.
17. Poruks J. Prof. P. Saksa audzēkņu koncerts // Pēdējā Brīdī. – 1931. g. 18. janv. – Nr. 14.
18. P. Saksa klases audzēkņu un absolventu koncerts // Brīvā Zeme. – 1931. g. 19. janv. – Nr. 14.
19. Mākslas dzīve // Latvis. – 1931. g. 14. maijs – Nr. 2860.
20. Prof. P. Saksa dziedāšanas klases mācību spēki, audzēkņi un absolventi // Jaunākās Ziņas. – 1931. g. 15. maijs – Nr. 106.
21. Mākslas hronika: Latvijas Konservatorijas 12. gada akts // Pēdējā Brīdī. – 1931. g. – 31. maijs – Nr. 118.
22. Cīrulis J. Divu jaunu talantu debija: Ernasa Puknas-Traviņas un Voldemāra Ruševica koncerts // Latvis. – 1931. g. 29. nov. – Nr. 3025.
23. Zālīts J. Ernasa Puknas-Traviņas un Voldemāra Ruševica koncerts // Jaunākās Ziņas. – 1931. g. 30. nov. – Nr. 269.
24. Sproģis J. Ernasa Puknas-Traviņas un Voldemāra Ruševica koncerts // Brīvā Zeme. – 1931. g. 30. nov. – Nr. 269.
25. Dziedātājas Ernasa Puknas-Traviņas mākslinieces iespaidi Vinē // Pēdējā Brīdī. – 1932. g. 5. jūl. – Nr. 146.
26. Brusubārda E. Rīgas simfonijorķestra koncertā // Jaunākās Ziņas. – 1932. g. 9. jūl. – Nr. 150.
27. Māksla // Jaunākās Ziņas. – 1932. g. 25. jūn. – Nr. 136.
28. Lietuvji par E. Puknu-Traviņu // Jaunākās Ziņas. – 1932. g. 8. aug. – Nr. 175.

29. Reinholds A. Erna Puknas-Traviņa Helsinku operā un radiofonā // Pēdējā Brīdī. – 1932. g. 22. nov. – Nr. 264.
30. Zālīts J. Arvīda Prēdeļa ērģeļu koncerts // Jaunākās Ziņas. – 1933. g. 11. apr. – Nr. 83.
31. Puknas-Traviņa kā Liza // Kurzemes Vārds. – 1933. g. 27. apr. – Nr. 93.
32. Zālīts J. Berlioza “Fantastiskā simfonija” Bergājeva vadībā // Jaunākās Ziņas. – 1933. g. 25. aug. – Nr. 189.
33. Kā ārzemēs atzīmēja mūsu valsts jubileju // Jaunākās Ziņas. – 1933. g. 20. nov. – Nr. 261.
34. Vītolīņš J. Jauno mākslinieku parāde // Dienas Lapa. – 1934. g. 30. janv. – Nr. 34.
35. Rītvakar beidzot Ernu Puknas-Traviņu dzirdēsīm Nacionālā operā! // Brīvā Zeme. – 1934. g. 7. marts – Nr. 53.
36. Cirulis J. Erna Pukna-Traviņa – “Piķa dāma” // Latvis. – 1934. g. 9. marts – Nr. 3700.
37. Vītolīņš J. Ernas Puknas-Traviņas debija Nacionālajā operā // Dienas Lapa. – 1934. g. 9. marts – Nr. 66.
38. Alunans R. Ernas Puknas-Traviņas debija Nacionālajā operā // Pēdējā Brīdī. – 1934. g. 10. marts – Nr. 55.
39. Domas par E. Puknas viesošanos Nacionālā operā // Brīvā Zeme. – 1934. g. 10. marts – Nr. 56.
40. Māksliniece ceļā jūtīs: Erna Puknas-Traviņa brauc uz Itāliju // Rīts. – 1935. g. 8. sept. – Nr. 247.
41. Zālīts J. “Ekebijas kavalieru” pirmizrāde // Jaunākās Ziņas. – 1935. g. 17. okt. – Nr. 237.
42. Zālīts J. “Piķa dāma” jaunā muzikālā pārstudējumā // Jaunākās Ziņas. – 1936. g. 5. okt. – Nr. 226.
43. Zālīts J. Mocarta “Burvju flauta” Nacionālajā operā // Jaunākās Ziņas. – 1940. g. 16. febr. – Nr. 38.
44. Mārēns P. Divas operas solistes atvadās no skatītājiem // Rīgas Balss. – 1960. g. 23. jūl.
45. Briede V. Lappuse, ko nedrīkstam aizmirst // Literatūra un Māksla. – 1986. g. 24. marts.
46. Romanoviča L. Mākslai un pedagogijai atdotais mūzs // Izglītība un Kultūra. – 1996. g. 28. marts.
47. E. Puknas-Traviņas personīgā arhīva dokumenti.
48. Laikabiedru atmiņas: V. Dreimane, A. Gulbe, E. Krjučkova, A. Ludiņa, M. Pastuhovs, J. Vītolīņš (no radoraidījuma “Klasika” 1996. g. 3. martā), A. Krūmiņa, T. Soboļeva (atmiņu pieraksti).

1,86

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300033308

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻARS**

2002-4
~ 61

Aizsāktā darbu sērija palīdzēs saglabāt nākamajām paaudzēm to personību piemiņu, kurām ir nozīmīga vieta skolu un pedagoģiskās domas vēsturē Latvijā.

Darbu sēriju veido skolotāji–pētnieki un pedagoģijas zinātnieki.

Personību daudzpusīgās dzīvesdarbības atklāsmei ir ne vien pedagoģiska, bet arī kultūrvēsturiska nozīme.

SAGATAVOŠANĀ:

- 2. rakstu krājums "Laikmets un personība" par 20. gadsimta izcilākajiem Latvijas pedagogiem
- 3. rakstu krājums "Laikmets un personība" par pedagoģijas un psiholoģijas zinātniekiem Latvijā 20. gadsimta 90. gados